

7923 укр.

**The Ukrainian Academy
of Sciences**

(A historical outline)

Part II
(1931—1941)

**Die Ukrainische Akademie
der Wissenschaften**

(Historische Skizze)

Teil II
(1931—1941)

**Institute for the Study
of the USSR**

**Institut zur Erforschung
der UdSSR**

**Institut d'études
sur l'URSS**

7923 укр

проф. д-р Н. Полонська-Василенко

Українська Академія Наук

(Нарис історії)

Частина II
(1931—1941)

МЮНХЕН
1958

факт
зап. укр.
22.30

ІНСТИТУТ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ССРСР

**Institute for the Study of the USSR * Institut zur Erforschung der UdSSR
Institut d'études sur l'URSS**

Prof. Dr. N. Polonska-Vasilenko

**The Ukrainian
Academy of Sciences**

(A historical outline)

Part II

(1931–1941)

**Die Ukrainische
Akademie der Wissenschaften**

(Historische Skizze)

(1931–1941)

Teil II

M Ü N C H E N

1958

ІНСТИТУТ ДЛ Я В И В Ч Е Н Н Я С С С Р

Institute for the Study of the USSR * Institut zur Erforschung der UdSSR

Institut d'études sur l'URSS

ДОСЛІДИ І МАТЕРІЯЛИ

(серія 1, ч. 43)

Проф. д-р Н. Полонська-Василенко

**УКРАЇНСЬКА
АКАДЕМІЯ НАУК**

(НАРИС ІСТОРИЇ)

Частина II

(1931–1941)

МЮНХЕН

1958

Праці, що їх видає Інститут є вільним висловом авторських поглядів і висновків, що не завжди є тотожні з поглядами чи висновками Видавничої Колегії.

e'

Передрук дозволений за умовою подання джерела

НБ ім. Вернадського
АН УРСР
Авт 199 8
89in-27

Редагує Видавнича Колегія Наукової Ради Інституту.

Herausgeber und Verlag: Institut zur Erforschung der UdSSR, e. V.
München 26, Schliessfach 8, Telephon 20681.
Verantwortlicher Redakteur: Prof. P. Kurinnyj, München 22. Mannhardtstr. 6
Druckerei: «LOGOS», München 19, Bothmerstr. 14

Printed in Germany.

ВІД РЕДАКЦІЇ

Праця проф. д-р Н. Д. Полонської-Василенко „Українська Академія Наук“ (нарис історії) видана нами в двох частинах: частина I наświetлює час від 1918—1930 р., а частина II — роки 1931—1941.

Хоч обидві частини видруковано в різному часі (I в 1955., II — 1958), обидві вони творять єдине ціле: побудовані так, що доповнюють одна одну, уникаючи повторень. Для читачів, що не ознайомлені зі змістом I частини, яка повністю розійшлася ще в 1955 р., в другій частині цієї праці подається у вигляді найкоротшого резюме основні висновки з обох частин в їх взаємному пов'язанні.

Завдання цієї праці — представити читачеві долю української науки і вчених у часі, коли вони мали змогу повернути свої сили на служіння своєму народові в умовах його суверенної державності, а також документувати, як під ударами комунізму це піднесення вільної науки було затамовано, а саму Академію Наук перетворено на знаряддя винародовлення України та її колоніальної експлуатації.

I автор і видавництво дбали про те, щоб якнайкраще зберегти документальну основу книги. Тому, де була змога, використовувано мову документів, а там, де відомостей бракувало, залишено виклад так, щоб майбутній дослідник міг запримітити прогалини і їх заповнити.

Редакція просить виш. читачів, надсилаючи свої зауваження, доповнення і поправки, у найкоротшому часі дати їй змогу підготувати нове видання цих книг у вигляді однієї книги, щоб задовольнити попит тих численних читачів, що не могли вчасно придбати цих книг в часі їх виходу. При тій книзі буде поданий і предметовий та іменний показник цілого твору.

Мюнхен, 20 травня 1958 р.

ПЕРЕДМОВА АВТОРА ДО ЧАСТИНИ I.

Тема цієї праці відрізняється від звичайно прийнятих історій наукових закладів тим, що, в даному разі тема далеко відходить від суто наукової оцінки діяльності наукової установи — Академії Наук, її досягнень тощо, а набуває характеру політичного, бо наукова праця Академії була тісно зв'язана з політикою уряду і партії. Українська Академія Наук була носієм культурних і національних прагнень свого народу, а советська влада — була інтернаціональна й ворожа українській культурі; Українська Академія Наук хотіла бути Академією, а уряд і партія прагнули використати її для пропаганди марксизму-ленінізму.

В зв'язку з таким трактуванням теми, природнім є поділ її на дві частини: перша — боротьба за незалежність наукової думки Академії Наук — в 1918—1930 роках, і друга — агонія Академії та повна перемога партії над нею в 1930—1941 роках. Ця праця, охоплює першу частину — 1918—1930 роки.

Праця побудована на джерелах двох категорій: поперше — на друкованих джерельних матеріалах — звітах відділів, переважно I. Історично-філологічного та III. Соціально-економічного відділів, крім одного 1928 року. Не зважаючи на всі заходи, не вдалося дістати звітів II — Фізико-математичного. Далі, багато матеріалу дали «Вісті ВУАН», за 1928, 1929 і 1930 роки. Подруге використано в праці особисті спогади автора, який стояв близько до ВУАН з 1921 року, спочатку як вчений секретар Інституту Археології, а з 1924 року як науковий співробітник I Відділу.

ПЕРЕДМОВА АВТОРА ДО ЧАСТИНИ II.

Праця, що подається тут, є органічним продовженням I тому, що вийшов у світ у 1955 році й творить з ним одну цілість. Проте доба, якій присвячено II том, значно відмінна від попередньої. В роках 1931—1941 посилювався московсько-советський імперіалізм в Україні. В боротьбі окупаційної влади з т. зв. «українським націоналізмом» Всеукраїнська Академія Наук стала одним з головніших об'єктів тяжких ударів, як головна фортеця української культури, як найкраще досягнення доби «Визвольних змагань». Обезкровлена процесом СВУ, Академія збагачується новими кадрами українських учених, які зазнають нових репресій. Показовими ознаками цієї боротьби були зміни назов Академії Наук: перетворення її з «Всеукраїнської» на «Академію Наук УРСР». Показовим є і відсотковий склад співробітників її: в 1937 році вона мала лише 60% українців, 21% росіян та 19% інших.

Значення Всеукраїнської Академії Наук в історії не лише України, але цілого Сходу Європи, визначне. Опрацювання її історії вимагає праці великого числа вчених фахівців, які могли б ґрунтовно оцінити її наукові досягнення в різних галузях знання. Праця, що подається тут, є першою спробою висвітлити роль Української Академії Наук у цілому й зберегти для майбутніх істориків бодай частину імен тих науковців, які працювали в ній і за всяких умов творили духові цінності української культури. Число цих співробітників — 1200 осіб (за приблизним підрахунком) становить одну чверть загального числа, що протягом 23 років віддавали свою працю різним установам Академії Наук і зробили свій внесок у скарбницю всеукраїнської культури.

Висловлюю щире подяку моїм колегам по праці в ВУАН, УАН і АН УРСР, які прийшли на допомогу мені своїми матеріалами та порадами: о. І. Губаржевському, проф. проф. П. П. Курінному, О. П. Оглоблину та О. П. Филипову.

I. УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК У 1930—1933 РОКАХ

1930 рік був одним з трагічних в історії України, а разом з тим — Української Академії Наук. 16-ий з'їзд ВКП(б) проголосив «розгорнутий соціалістичний наступ по всьому фронту». Цей наступ приніс ліквідацію непу, примусову колективізацію сільського господарства, а разом з нею нечуваний в історії України голод 1933 р. і гибель мільйонів селян. У національному житті України він приніс боротьбу проти українського націоналізму; тисячі українців гинули у в'язницях, на засланні, нібито за участь у СВУ. В галузі церковного життя він приніс нищення церкви й арешти та заслання духовенства. Україну ізольовано тоді від усього культурного світу. Обмежено наукові відрядження за кордон; листування з Заходом стало небезпечним; західноєвропейська література стала неприступна й танула в «спец-секторах» бібліотек. У всіх галузях українського життя все більш панувала комуністична партія. Вона повела вперту боротьбу з авторитетом безпартійних діячів, зо всім, де почувалося прагнення відстоювати незалежність науки.

Цілком зрозуміло, що за таких умов, які створилися в усій Україні, не могла існувати та Українська Академія Наук, яка мала святкувати в 1928 році свій десятилітній ювілей.

1930 рік започаткував переходову добу, коли швидко руйновано академічні установи, а разом з тим традиції та наукові авторитети. Це привело до незлічених втрат так у людях, як і в створених Академією наукових працях.

1. Чистка ВУАН

1930 рік позначився безперестанними «чистками» наукових співробітників, про початок яких була вже мова в 1-й частині цієї праці. Це були «чистки», які переводила «трійка» з Немоловським на чолі. Ці «чистки» впорядковано було так, що кількасот співробітників відбули прилюдні допити на відкритих сценах заводів, підприємств та садках Києва, в присутності тисяч сторонніх слухачів. З осені 1930 року почалася кампанія «чисток» у великій залі Академії, в присутності співробітників Академії, яка мала характер примусовий як для тих, хто проходив чистку, так і для всіх інших. Ці чистки відбувалися під гаслом «критики й самокритики».

Кожний співробітник, кого викликала президія, повинен був сам зазначити свої ідеологічні, методологічні, політичні помилки, а разом з тим помилки того керівника, під проводом якого він працював в Академії, або в іншій установі. Вироблена була трафаретна формула: «в порядку самокритики звертаю увагу на помилки...» того, або іншого науковця. Цілком природно, ці засідання перетворилися в суцільний кошмар: годі було відмовлятися від «слова», годі було відстоювати свої погляди, ухилятися від «засудження» тих керівників, під проводом яких працював співробітник. Характерний діалог мав один із співробітників комісії акад. Д. І. Багалія з заступником в. о. секретаря Відділу Суспільних Наук, комуністом П. Шураном. На пропозицію П. Шурана виступити зі самокритикою перед широкою громадськістю й використати цю нагоду для критики поглядів акад. Д. І. Багалія, він відмовився, мотивуючи добрими відносинами з Д. Багалієм. З цим погодився П. Шуран, але порадив у такому випадку виступити проти М. С. Грушевського, з яким цей науковець не мав добрих відносин. Відмовлення і від цього привело, звичайно, до трагічних для нього наслідків.

Протягом 1930 року залишалися ще в Академії Наук старі установи, комісії, але характер праці їх швидко змінявся. В усіх комісіях Відділу Суспільних Наук ішла поспішна ревізія попередніх праць, замість продовження намічених наукових праць, почалося пристосовування до цих праць засад марксизму, діалектичного матеріалізму і соцбудівництва. Складалося враження, що вся Академія Наук перетворилася на велетенський «марксоленінський» семінар, а співробітники її ходили з червоними книжками творів Леніна, або блакитними — Сталіна.

На початку 1930 року Академія Наук «включилася» в плян 1-ої п'ятирічки. Наслідком того всю працю Академії піддано критиці Плянкової Комісії, яка встановлювала плян роботи на п'ять років. Загальна настанова була така: відкидалися всі теми «ідеалістичного» характеру, у Відділі Суспільних Наук головну увагу зверталось на вивчення революційних рухів, історії фабрик та заводів, фолкльору, зв'язаного з революцією і робітництвом. Розпочаті роботи з історії України, її письменства, філології відкидалися, і автори їх спішно мали переозброюватися новою тематикою. Багатолітній науковий досвід і фах дослідника робилися непотрібними. Матеріяли в певній галузі, на які дослідник витратив, іноді, ціле своє життя, визнавалися зайвими.

Змінилося керівництво Академії Наук. Партосередок, заснування якого так вітали Загальні Збори Академії у березні 1930 року, перетворився на міцну організацію, яка втручалася в усе життя Академії. Поруч із партосередком з'явилася постать «директора по господарчій частині», І. А. Адамовича. В минулому він був начальником ЧОН (частин окремого призначення ГПУ), що забезпечувало йому великий вплив на справи Академії, і перед ним не раз пасував президент О. О. Богомолець. Під час експедиції Академії Наук СРСР на Памір І. А. Адамович командував збройною охороною експедиції і це давало йому підставу втручатися навіть у наукові справи Академії Наук.

З другої половини 1930 року видається двотижневик «За радянську Академію», орган партосередку, МК (Місцевого Комітету Професійної спілки) і Президії Академії Наук¹. Цей орган мав велике значення в житті Академії. В ньому вміщалися «ідеологічні» статті партійних авторів та інформувалося про життя Академії під кутом зору її соціалістичної перебудови.

2. Ідеологічна перебудова ВУАН 1931 року

1931 рік приніс Академії Наук і ідеологічну перебудову. Вона повинна була зробитися знаряддям соціалістичного будівництва й служити виконавцем постанов партії.

У статті, присвяченій ухвалам 6-го З'їзду рад, в часописі «За радянську Академію», писалося так:

«Робітнича кляса не має потреби затаювати клясовий характер науки під різними гаслами «наукової аполітичності і чистоти»...²

Є. Шабльовський, комуніст, директор Інституту Шевченкознавства, в часописі «За Радянську Академію» писав, що головне завдання (Академії) — опанувати техніку. Після довгого ряду шабльонових фраз, з цитатою зо Сталіна, робив він такі «конкретні» пропозиції:

«Отже, партія вимагає від усіх нас активної роботи над опануванням виробничо-технічних питань, над просуванням техніки в маси... Плянова робота профспілок і господарчих органів теж не повернута лицем до техніки... Систематична робота над виданням науково-технічної і популярної літератури, організація позаочного навчання, утворення виробень ВТУЗ'ів і технікумів, колгоспних університетів, курсів, проведення бесід, семінарів, організація бібліотечної та виробничо-довідкової роботи, оправдання технічних та агро-мінімумів, технічна допомога ударним бригадам і найвідповідальніша робота в галузі робітничого винахідництва, — от що повинні відбити в своїх плянах, у спрямованні своєї роботи і інституції і колектив СНР. Треба організувати показну та постійну технічну консультацію на підприємствах, радгоспах, колгоспах. Треба прикласти всіх сил, щоб організувати науково-технічну громадскість навколо питань опанування техніки від ударників, комсомольців і господарників. Отже, приклавши всіх сил на виконання цього центрального завдання, робітники науки і техніки СРСР, н.-д. інститутів, Секції Н. Р. найкраще доведуть, що вони й надалі вкупі з робітничою клясою за керівництвом ВКП(б) боротимуться за соціалізм, за генеральну лінію партії та ленінського ЦК.»³

¹ «За Радянську Академію. Двотижневий орган партосередку, МК і Президії ВУАН», Київ. Відповідальний редактор С. Ткачевський (керівник Спецсектору ВУАН).

² «За Радянську Академію», ч. 9 (II) передовиця, «1931 р. — 14 рік Жовтневої Революції».

³ «За Радянську Академію», ч. 9 — 1931, стор. 2.

Така була пропозиція офіційного «шевченкознавця», яка все ж таки не врятувала його від Соловків.

Плянуння наукової праці, в якому точно визначено на 4 роки вперед характер, обсяг праці і час закінчення її, викликало «ударництво», соцзмагання, перевиконання наміченого плану тощо.

Року 1931 в часописі «За Радянську Академію» вміщено на першій сторінці відозву під назвою «До лав ударників соціалістичної науки». Це деклярація 5 академіків: О. О. Богомольця, О. В. Фоміна, Е. О. Патона, К. К. Симінського і В. О. Плотникова. Ця відозва закінчується так:

«Ми, академіки Всеукраїнської Академії Наук, Богомолец, Патон, Симінський, Фомін, Плотников, підхоплюючи відозву робітників заводу «Большевик» про сплату рахунків Донбасові,⁴ оголошуємо себе ударниками соціалістичної науки і зобов'язуємося всі свої сили, всю свою волю, всю творчу думку, весь науковий досвід віддати на велику справу соціалістичного будівництва. Ми доведемо, що київська парторганізація не помилилась, покладаючи надії на культурний Донбас. Ми зобов'язуємося піднести якість наукової роботи, максимально наблизивши її до актуальних вимог соціалістичної реконструкції, як бази побудови соціалізму в нашій країні, прискорити темпи наукових досліджень, поширити опрацювання конкретних проблем технічної реконструкції Донбасу, оплачуючи тим рахунок туляк та робітників заводу «Большевик».

«Ми зобов'язуємося у всій своїй науковій діяльності підпорядкувати свою роботу суворій пляновості, допомогти широким колам робітничих та колгоспних мас опанувати техніку, зв'язатися з підприємством, будуючи для цього всі практичні лябораторії на підприємствах, до яких стосується опрацювання тих чи тих наукових проблем.»

«Ми зобов'язуємося збільшити темпи готування кадрів молодих наукових робітників з робітничої класи, організувати докваліфікацію слабоозброєних теоретичним знанням інженерів і техніків, збільшити і прискорити термін випуску наукових робіт.»

«Ми беремо шефство над фахівцями київських підприємств, щоб допомогти їм опанувати техніку сучасну.»

«Ми допомагатимемо своїм науковим досвідом науково-дослідним закладам міст України і перш за все Донбасу.»

«Ми утворимо буксир для наукових робітників, що ще не спромоглися перебудувати свою роботу і ще й досі працюють по-старому.»

«Ми закликаємо всіх учених, усіх фахівців Радянського Союзу піти за нашим прикладом.»⁵

Під цією відозвою-деклярацією підписи-автографи п'яти академіків, а серед тексту — їх портрети.

⁴ У відозві «Большевика» Академію Наук було названо «культурним Донбасом».

⁵ «За Радянську Академію», ч. 9/II, стор. 1.

Ця відозва, підписана п'ятьма керівними, чільними на той час безпартійними вченими, дуже симптоматична. У цих академіків не було виходу, вони мусіли виступити з такою відозвою.⁶ Вона поклала початок довгому ряду аналогічних заяв інших установ Академії Наук. У ній все характерно, починаючи з признання, що Академія визнає провідну роль робітників заводу «Більшовик».

На заклик Академії відгукнулися «ударні бригади» комісій. Перші «ударники» вийшли з Комісії для вивчення історії західньо-руського та українського права. Вони оголосили такі зобов'язання:

«1. Протягом 1931 року опрацювати взяті теми для збірника методологічних статей з історії права. На 1 січня 1932 року приготувати збірник до друку.»

«2. Розгорнути широку критичну і самокритичну кампанію, змагаючись із ворожими пролетарській науці течіями в нашій дисципліні та вносячи на широке громадське обговорення оцінку попередніх шляхів Комісії.»

«3. Слідкуючи за всіма сторонами нової марксо-ленінської літератури з теорії права та літератури історичної, ми маємо провадити й систематичну працю над клясиками марксизму. Цю роботу провадити колективно, виносячи на товариське обговорення її підсумки.»

«4. Науково-операційний план Комісії виконати на 100%».

«5. По ударному провести шефську роботу в колективі 14 друкарні та в такому ж порядку провадити всі громадські навантаження.»⁷

Далі відгукнулися наукові співробітники ВУАН у галузі музикології. Бабій та Ю. Масютин, оголошуючи себе ударниками пролетарської музичної культури, взяли на себе і таке зобов'язання:

«Провадити нещадну, непримиренну боротьбу з усіма проявами ворожої ідеології в музичній роботі — науковій, творчій та виконавчій.»

Третім виступив колектив катедри східньої культури та літератури. Науковий співробітник катедри П. М. Лозієв викликав на соцзмагання товаришів по кафедрі. На його виклик відізався другий співробітник Т. Грудін.

В тому ж травні 1931 року оголосила себе за ударну електро-зварна лабораторія на чолі з академіком Є. О. Патonom, і викликала на соцзмагання Інститут будівельної механіки:

«Ми подаємо голос, ми закликаємо змінити роботу редколегії, залучити більше робкорів — од двірника й до академіка — до нашої великотиражки».

Щодо роботи лабораторії, то —

«заощаджувати метал і час — ось наші чергові завдання і ми їх здійснимо».⁸

⁶ Повністю надруковано в додатках.

⁷ «За Радянську Академію», 1931 р., ч. 9, стор. 4.

⁸ «За Радянську Академію», 1931, ч. 9, стор. 4.

Таким чином, прийняття на себе «ударних» завдань — виконати й пере- виконати намічений плян, перетворювалося на «соціалістичне змагання», заклик окремої особи чи комісії на таке ж виконання пляну «в ударному порядку». Викликали на соцзмагання не лише комісії, але й цілі інститути. Після 3—6 місяців спеціальні бригади обходили всі комісії, розпитували співробітників як посувається «ударна» праця, і про наслідки обслідувань бригади звітувалися перед пляновою комісією. Українська Академія Наук викликала на соцзмагання Білоруську Академію Наук. Перевірка виконання зобов'язань була в цьому випадку складніша. Час від часу академії обмінювалися відвідинами бригад, які на місці перевіряли працю. Ця робота, далека від наукових завдань, відтягувала чимало співробітників від наукової праці, але мала принаймні давати, як здавалося, певного роду гарантію в тому, що вони служать соціалістичному будівництву й виконують свій обов'язок перед партією.

Перевірку виконання наукових завдань здебільшого робили люди, яким чужа й незрозуміла була наукова праця. Пригадується такий випадок: один із співробітників Комісії для вивчення історії українського права, на запитання про науковий стаж, відповів, що раніш працював як учитель. Обидва партійці, що перевіряли виконання, з сумом подивилися один на одного: «мати такий фах і проміняти його на науку!» — висловив один із них спільну думку.

Науковий провід все більше переходив до партійних керівників ВУАН, а академіки, голови комісій і відділів, втрачали вплив. Це добре змальовує така заява одного з членів бригади М. К. ВУАН:

«... Бригада вивчає становище з кадрами в кожній установі УВАН, зважає момент готування кадрів у споріднених їй н.-д. інститутах та катедрах ВРНГ і різних наркоматів, виходить з перспектив розвитку відповідної галузі народнього господарства й досліджує, якою мірою насичена вона науковими кадрами й залежно від цього намічає потребу в кадрах кожної установи, вивчає способи й організаційні принципи готування кадрів в конкретних умовах ВУАН.»⁹

Ця заява не позбавлена значення. В ній видно тенденцію позбавити академіків впливу на добір наукових кадрів на наукову роботу. Відповідно до тієї тенденції не академік — вищий, визнаний фахівець — має вирішальний голос у справі запрошення наукового співробітника, а бригада, яка складається з наукових співробітників, «допомагає» адміністрації в цій справі, яка йде «шляхом громадськості».

Ця заява була одною ланкою того ланцюгу впертої боротьби цієї «громадськості» з авторитетом академіків і мала за завдання — шляхом при- ниження, цькування — позбавити Академію Наук проводу вчених.

Характеристичний лист був надрукований в 1931 році в двотижневику Академії Наук. Автор його — Ольга Берсен, голова екскурсійної підкомісії науково-культурної пропаганди:

⁹ Там же.

«Як відомо, — писала вона, — з роботою ВУАН широкі маси трудящих обізнані дуже недостатньо; здебільшого трудящі зовсім не уявляють собі, що робить ВУАН та для чого вона існує. У пресі роботу ВУАН висвітлюють більше з негативного боку, про її корисну роботу майже ніколи і не згадують. Звідомні доповіді про роботу ВУАН на підприємствах ставлять дуже рідко, а з роботою академічних установ на місці — трудящих знайомлять не систематично, хіба тільки якась випадкова екскурсія завітає до музею чи лабораторії. Отже, навіть київське робітництво не має змоги скласти правдивого уявлення про ВУАН» («За Рад. Академію», 1931, ч. 9).

Автор доводив конечну потребу висвітлювати роботу ВУАН в газетах, доповідях на заводах і підприємствах, а також організувати різні екскурсії.

Найцікавіше в цій статті — цілком слушне спостереження про загальновороже ставлення до ВУАН в пресі.

3. Дискредитація вчених

Серед академіків ВУАН найбільшою жертвою «критики» і цькування в 1930—1933 роках став М. С. Грушевський. Невдача притягти його до процесу СВУ була правдивою катастрофою в кампанії проти М. С. Грушевського. Насправді, до СВУ М. С. Грушевський не мав жадного відношення;¹⁰ взагалі за час останнього перебування в Києві з 1924 року він підкреслено уникав будь-якої участі в політичних і громадських організаціях, які стояли поза Академією Наук, обмежуючись суто науковою працею. Тому й цькування та торпедування роботи М. С. Грушевського провадилося переважно на науковому ґрунті. Від 1930 року в різних академічних комісіях раз-у-раз сипалися на адресу славетного українського історика обвинувачення в наукових помилках і ухилах. Характеристичний приклад дає такий випадок: під час обговорення наукового пляну однієї з комісій Історичних Установ, коли всі співробітники навипередки «критикували» наукову діяльність М. С. Грушевського, один із найстарших стажем співробітників, але автор нечисленних праць, закинув М. С. Грушевському: чому він писав свою «Історію України-Руси» за таким, а не іншим пляном? На це М. С. Грушевський з усмішкою відповів: «коли будете такий твір писати ви, Пилипе Васильовичу, то додержуйтесь вашого пляну, а я буду писати за своїм» . . . Часописи і журнали були переповнені критичними випадками проти М. С. Грушевського. Журнал «Україна», що його видавала Академія Наук, вмістив статтю П. Кіяниці, бувшого аспіранта н.-досл. катедри історії України М. С. Грушевського, в якій цей молодий історик уважає М. С. Грушевського за «організатора внутрішньої еміграції», зв'язаної з Паризьким центром, групою кадетських істориків з П. М. Мілюковим на чолі. Критик, спираючись на статтю М. С. Грушевського в «Україні» 1925 року, присвяченій декабризмові, закидає йому солідарність у поглядах з «велемудрим академіком СВУ С. О. Єфремовим», з Й. Ю. Гермайзе, з «національно-буржуазною

¹⁰ Про М. Грушевського та СВУ: Н. Д. З моїх спогадів про М. С. Грушевського, «Україна», Париж, 1953, ч. 9, стор. 744.

теорійкою» М. І. Яворського і навіть знаходить зв'язок з емігрантом Д. І. Донцовим.¹¹

На початку 1931 року М. С. Грушевський дістав розпорядження негайно виїхати з Києва до Москви. Повертатись до Києва йому заборонено. Разом з родиною, дружиною та донькою, оселився він на Погодинській вулиці, в помешканні, яке кілька років перед тим придбала ВУАН для співробітників, що мали відрядження до Москви. В Москві користувався він повною свободою, працював у архівах, бібліотеках, міг приймати відвідини знайомих. Проте життя в Москві було для нього нестерпною мукою, бо він знав про ту «критику й самокритику», які відбувалися в Академії, і зокрема в Історичних Установах. Він мав можливість спостерігати загибель створених ним Наукових Установ. Не міг не переживати він і того важкого розчарування, якого зазнав. Ще 1920 року він писав:

«Які б не були хиби большевицької політики в українській справі, ми не повинні спускати з ока, що все таки скоріше з ними, ніж з якимбудь російським урядом, як партією, можемо сподіватися порозуміння».¹²

Побачив він тепер, до чого привело його, а також і тих, хто пішов за ним, це «порозуміння».

На початку 1931 року почалася серія «диспутів». Першим був триденний диспут, присвячений науковій діяльності М. С. Грушевського. Він відбувся в будинку колишньої Центральної Ради, в конференц-залі Академії Наук та в оперовому театрі, вщерть переповненими публікою. Тяжко уявити щось гірше, як це знущання з великого українського історика. З довжелезними промовами виступали різні партійні критики й це було в порядку речей. Але було інше, що хвилювало більше і що перенести було надто важко. Це були виступи улюблених учнів і співробітників, які один за одним калялись у своїх помилках і перекладали відповідальність за них на керівництво. Зо всього величезного колективу лиш у кількох вистачило громадянської мужности не приєднати свого голосу до цього хору.

За «диспутом» М. С. Грушевського слідував диспут, присвячений академікові К. Г. Воблomu. Він був тісно пов'язаний з тою впертою «критикою», яку зазнав цей вчений протягом попередньої доби, як один із чільних керівників Академії Наук. Нагинки на нього можна було зустріти в усіх часописах, але з винятковою послідовністю нападала на нього газета «За Радянську Академію». Не лише наукову працю, минулу й сучасну, та керівництво співробітниками осуджувано. Викликали різні напади і статті, в яких він виступав від імени Академії Наук. Наприклад, стаття К. Г. Воблого: «Які завдання стоять перед ВУАН за реконструктивної доби» — викликала в'їдливу статтю «від редакції», в якій закидалося К. Г. Воблomu, що він все життя

¹¹ П. Кіяниця, Національно-буржуазна легенда про декабристів, «Україна», ч. 1-2, стор. 83, 91.

¹² «Борітеся — доборете», Відень, 1920, жовтень. Цитую за З. Книш, Винниченко та Петлюра, «Розбудова Держави», Монреал, 1953, ч. 3/II, стор. 8.

«служив буржуазії вірою і правдою, бо його наукова зброя агітувала, виховувала в дусі непорушності капіталізму, служить буржуазії зараз, оскільки його сучасні праці (правда, в прихованому вигляді) показують ослячі вуха ідеалізму, еклектизму й апологетики».¹⁹

Всі ці статті були інтродукцією до більшого нападу — на диспуті. К. Г. Воблий вибрав шлях найменшого спротиву: він боронив свої останні праці й визнавав помилки у старих.

«Диспут» академіка Л. М. Яснопольського носив інший характер. Серед опонентів не почувалося того обурення, ненависти, які пронизували виступи на двох перших диспутах, а з другого боку — Л. М. Яснопольський зберіг рівновагу й відповідав так, що у відповідях його почувалося певного роду погорду, зверхність. Не зважаючи на свою партійність (він належав до революції до партії конституц.-демократ., К-Д), він мав у минулому «Виборгське воззвання», як член Державної Думи, і рік «крепости» за нього й це трохи стримувало від глузування над його «буржуазністю».

«Диспут» цей був одною з ланок довгого ланцюга нагінок на Л. М. Яснопольського, які з Академії перекинулися до тих високих шкіл, де він з великим успіхом викладав і спричинилися до того, що він вирішив покинути Україну, де він провів усе життя і якій віддав усю наукову діяльність. Він добровільно переїхав до Москви, куди заслано було М. С. Грушевського, де жив і працював в тяжких матеріальних умовах, але, порівнююче спокійно. Проте доля не минула його родини: року 1937 було заарештовано його сина — математика, доцента університету, Сергія Яснопольського, і заслано на 5 років на Московсько-Волзький канал.

Четвертим «диспутом», який справив велике враження на академічну громадськість, був диспут, присвячений науковій діяльності професора О. П. Оглоблина. Це був молодий дослідник, професор ІНО (що замінив університет) і низки інших високих шкіл Києва. За кілька років до того він здобув докторський ступінь, що бувало дуже рідко в ті часи. З 1928 року він став керівником Комісії Соціально-Економічної Історії України, — отже коли зважити на його молодий вік (31 років), зробив велику наукову кар'єру. Його праці з історії України й з історії господарства України мали належне визнання фахівців, його лекції та семінари притягали багато слухачів. Раптом, несподівано, наприкінці 1930 року О. П. Оглоблина було заарештовано, а після звільнення в 1931 році відбувся трьохденний «диспут», в якому доводилося «клясово-ворожий» характер його історичних праць. Вслід за цим заборонено для О. П. Оглоблина на кілька років професорську діяльність, а останні його праці, вже надруковані, не побачили світу.

Кампанія цькування вчених та нищення авторитетів, розпочата в 1930 році, розгорнулася зокрема в 1931 — 1932 роках. Приводом для поглиб-

¹⁹ «За Радянську Академію», ч. 9 (11) «1931 — 14 рік Жовтневої революції».

лення її став «Лист тов. Сталіна», опублікований в московському часописі «Пролетарська Революція» в 1931 році. По всіх установах, і в тому числі в Академії Наук, провадилось «обговорення» цього листа, яке перетворилося на всесоюзне «самобичування».

Що старшим був вчений, що більшим авторитетом користувався він, то з більшою ненавистю й завзяттям з нього робили мету для нападів.

До одіозних академіків потрапив і А. Ю. Кримський. Йому, що протягом 10 років був фактичним керівником Академії, було дуже тяжко почувати себе зайвим у новій Академії. Він болюче переживав ставлення до себе нових організаторів. Біль збільшувало особисте нещастя: його улюбленого учня, М. З. Левченка, заслано на Ведмежу гору в 1930 році. А. Кримський залишився цілком самотній. Він був майже сліпий. М. З. Левченко завжди допомагав йому в його працях.¹⁴

З колишнього Соціально-Економічного Відділу в становищі одіозних академіків опинився М. П. Василенко, що протягом 10 років був головою Відділу, головою Комісії для вивчення історії західньо-руського та українського права. Д-р С. Наріжний, в цілому дуже неприхильний критик наукових праць М. П. Василенка, так характеризував цю комісію:

«Комісія, що під кермою Василенка так продуктивно розвинула свою працю, відіграла величезне значення не тільки науково-дослідницьке, а також і науково-педагогічне. Останнє тим більше, що її діяльність припадає саме на час повного розгрому університетів у советській Україні. З погляду своєї наукової продуктивності і значення ця комісія була однією з найвидатніших установ УАН, а Василенко — як її фактичний організатор і керівник — виявив тут не абиякі науково-організаційні здібності».¹⁵

Ця Комісія може найбільше викликала нападів та обвинувачень то в буржуазному націоналізмі, то в великодержавному шовінізмі. Згідно з ухвалою партосередку, члени комісії присвятили працю 1930/1931 років критиці наукових поглядів і методів керівника Комісії. Штатний співробітник С. М. Іваницький-Василенко протягом довгого ряду засідань доповідав свій дослід про наукову діяльність і біографію академіка М. П. Василенка. Він розцінював наукову й громадську діяльність М. П. Василенка як шкідливу для селянства і трудящого народу. Ця праця Іваницького-Василенка була надрукована в «Україні» під назвою «Повернута в минуле аграрна політика ліберальної буржуазії».¹⁶

В тому ж органі вміщено ще дві статті співробітників тієї ж комісії, які розкривали «шкідливість» ідеології П. М. Василенка: «Шлях фашизму» і «Російське великодержавство в концепції «Історії західньо-руського права».¹⁷ Появу цих статей д-р С. Наріжний розцінював так:

¹⁴ Н. Д., А. Ю. Кримський, «Україна», Париж, 1949, ч. 2, стор. 125—130.

¹⁵ Д-р С. Наріжний, М. П. Василенко і його наукова діяльність, Львів, 1936, стор. 34.

¹⁶ «Україна», Київ, 1932, ч. 1-2.

¹⁷ «Україна», ч. 3.

«Найтрагічнішим у цьому представляються виступи проти Василенка його довголітніх помічників і співробітників по праці в цій Комісії».¹⁸

Розвінчання наукових авторитетів, знищення престижу людей, яких всі шанували в Академії й у ширших колах українського суспільства, не обмежувалося згаданими особами. «Опальними» були також академіки: О. М. Гіляров, А. М. Лобода, О. П. Новицький, Д. І. Яворницький і ряд інших. Несподівано до них прилучено академіка М. І. Яворського.

Історія з М. І. Яворським надзвичайно цікава. Як член комуністичної партії, історик-марксист, він з'явився на українському обрії на початку 1920-х років і завоював становище, що можна було в українському масштабі порівняти з тим, яке належало проф. М. М. Покровському в РСФСР. Він очолював Головнауку, він вважався незаперечним партійним авторитетом у галузі історії України. Його вироки були суворі й безапеляційні.

Як диктатор, вступив М. І. Яворський до ВУАН в 1929 р. і швидко отримав посаду Секретаря I Відділу, — але сталася катастрофа. Раптовість нещастя і офіційний мотив, який його викликав, дуже показовий, зокрема, коли М. І. Яворський переїхав до Академії. Колишня жінка М. І. Яворського повідомила уряд, що він був раніш жандармом австрійської армії і приклала фото, на якому М. І. Яворський був дійсно в уніформі жандарма в почесі гетьмана Павла Скоропадського. Хоч про це знали всі і в першу чергу урядові чинники, все ж таки це нібито зробило сильне враження. М. І. Яворський втратив партійний квиток і подався до демісії в академічних установах. Але це не врятувало його. Року 1931 його заарештовано і заслано на Соловки. Справа була не у фото, а в тому, що М. І. Яворський перестав відповідати лінії партії. Про це глухо говорив у промові на січневій сесії 1934 року академік О. Г. Шліхтер. Він вказував на поглиблення боротьби з українським націоналізмом, а М. І. Яворський стояв все таки на українській національній платформі.¹⁹

Звичайно, не самі академіки Відділу Суспільних Наук терпіли цькування. Таких переслідувань зазнав академік М. Т. Кащенко, один із найстарших віком та стажем з дійсних членів Академії Наук.

Він був медик за освітою і розпочав науково-педагогічну діяльність як професор медичного факультету Томського університету. Досліджуючи фауну Сибіру, він збагатив зоологію відкриттям кількох цінних видів тварин. Він зацікавився питанням акліматизації рослин і перший дав для Сибіру акліматизовані яблуні. Як професор зоології переїхав він до Києва до Політехнічного Інституту, р. 1918 став на чолі катедри зоології в Академії Наук. Він довгий час залишався директором Зоологічного Музею ВУАН, але головну увагу приділяв справі акліматизації рослин. Під його проводом розгортав працю акліматизаційний сад, в якому культивувалися персики, виноград, риж і лікарські рослини. Вище згадувалися скарги

¹⁸ Д-р С. Наріжний, *op. cit.*, стор. 34.

¹⁹ С. Підгайний, Українська інтелігенція на Соловках, 1947, вид. «Прометей», Новий Ульм, стор. 57—60.

ВУАН на брак коштів для саду, недостатність персоналу. Виняткова енергія і фанатична відданість справі М. Т. Кащенко переборювали всі перешкоди, і багато зусиль і власних коштів вкладав він у справу. І от у 1931 році цей вчений-фанатик став об'єктом цькування. Газета «За Радянську Академію» в статті під заголовком «Не забувати за ухвали З'їзду рад», у якій доводилося, що «переможний пролетаріят» не потребує «чистої», «аполітичної» науки, писала:

«Найобурливіший випадок — це відповідь акад. Кащенко на пропозиції від президії відділу переглянути свій оперативний плян відповідно до нових завдань. Акад. Кащенко „ничтоже сумняшеся” пише, що він „з самого початку працює за марксистською методологією” і що змінювати йому нема чого. Це — одвертий ворожий виступ проти реконструкції наукової роботи. Акад. Кащенко дістав призначення до Академії Наук від гетьмана. Тому відповідати, що з самого початку він працює за марксистською методологією — це значить просто знуцатися з директив радянської влади й комуністичної партії» . . .²⁰

Після того почалися постійні уціплені закиди М. Т. Кащенкові, від яких терпіли і він, і його улюблена справа.

Року 1932 Відділ Суспільних Наук поновив видання «України», але зі старого видання взято лише назву. В ній вміщали переважно обвинувальні статті. Становище академіків стало безвихідним. Вони повинні були читати пасквільну літературу, вислуховувати на засіданнях різні обвинувачення, клеми, які щохвилини могли викликати трагічні наслідки в формі арештів, заслань і т. п. Податися на димісію ці люди не могли, бо сама думка про це розцінювалася як ганебна втеча від того «варстату праці», до якого були прикуті академіки, як і всі робітники. Для ілюстрації наведу такий випадок, що мав місце з академіком О. П. Новицьким. Бурхливий наступ на Академію Наук збігся для нього з тяжким нещастям: хворобою і смертю його дружини. Пригнічений горем старенький академік зробив те, що було природним у всіх країнах, але не в «советському раю»: він подав заяву про димісію. Цей акт викликав справжню бурю. На загальних зборах Академії О. Г. Шліхтер оголосив цю заяву з коментарем, що це є прихована «вилазка клясового ворога», який свої власні дрібні інтереси й почуття ставить вище за інтереси країни, яка вимагає жертвовної праці і т. д. і т. д. Таким чином вийти із зачарованого кола людина не могла. Вона повинна була все переносити й чекати чим це скінчиться: чи потрапить вона до НКВД, чи пощастить хоч би вмерти вдома, на власному ліжку?

В умовах підсоветської дійсності зродився вислів: «помер своєчасно». Так казали в Києві й у Харкові з приводу смерті академіка Д. І. Багалія, бо вже почалася «критика й самокритика», які викликали розгром Інституту Історії Української Культури, на чолі якого він стояв.

Становище наукових співробітників було ще гіршим від становища академіків. Перед ними поставлено рубя: визначити — по чийому боці вони

²⁰ «За Радянську Академію», 1931, ч. 9, стор 4.

стали. В кожному відділі відокремлювано групи наукових робітників, з яких переважно вербувалися «бригади» для обслідування різних установ, комісій, праці окремих співробітників під кутом зору — оскільки вони «переозброїлись», «на скільки відсотків» виконано плян, як іде громадська праця, себто відвідування різних гуртків, семінар діямату, гурток войовничих безбожників і т. д. За ними стежили МК, партосередок і армія сексотів, яка безупинно діяла в Академії. До послуг їх були — «стінна газета», «За Радянську Академію» й усі газети Києва.

Життя Академії цілком змінилося. Мало хто наважувався читати наукові доповіді, прилюдні наукові засідання взагалі не відбувалися, всі наукові товариства при ВУАН зліквідовано ще в 1929 р. Проте щодня відбувалися різні збори — то колективу, то МК, то «безвірників», то «семінари», то звіти різних бригад по обслідуванню.

Після гучного процесу СВУ стали знову зникати співробітники Академії, зникали вони тихо, без оголошення будь-якої провини. Щодалі, то число заарештованих і засланих зростало. Мабуть ніколи не вдасться встановити повного списку цих жертв.

4. Катастрофа 1933 року

Становище Академії Наук стало катастрофічним з 1933 року. Боротьба з «буржуазним націоналізмом» збільшується. Приїзд в Україну 2-го секретаря ЦК КП(б)У П. П. Постишева, самогубство М. О. Скрипника, нові політичні процеси як УВО (Української Військової Організації), свідчили про дальше загострення політики большевиків щодо України.

«Комуністична партія більшовиків України під керівництвом ЦК ВКП(б) і особисто т. Сталіна викрила і розтороцила націоналістичне угруповання в КП(б)У, очолюване Скрипником... Буржуазно-націоналістична позиція Скрипника відбивала незадоволення відживаючих капіталістичних класів України режимом диктатури пролетаріату, і була спрямована на послаблення господарських, державних і культурних зв'язків України з іншими республіками Радянського Союзу, на відрив української мови від російської, на сприяння контрреволюційній роботі українських буржуазних націоналістів, російських білогвардійців і іноземних інтервентів, які намагалися відірвати Україну від СРСР»...²¹

Цими словами характеризував значення подій 1933 року партійний директор Інституту Історії України коли минуло вже 8 років. Цілком ясно, що в своїх словах відбивав він партійні погляди на діяльність М. О. Скрипника.

Відомий вислів: «національна культура формою, соціалістична змістом» втратив свою силу, бо переслідувалася навіть українська форма, не кажучи вже про зміст.

²¹ С. М. Белоусов, Перемога ленінсько-сталінської національної політики. «Історія України» Короткий курс, Академія Наук УРСР, Інститут історії України, Київ, 1941, стор. 359.

Насамперед нова лінія відбилася на становищі Академії Наук. Почалася нова серія арештів. Заарештовано академіків Ст. Л. Рудницького і В. О. Юринця (обидва галичани). Перший з них був видатний географ, якого уряд запросив для організації Інституту Географії в Харкові. Доля його після заслання на Соловки невідома.²² Іншу особистість являв В. Юринець. Комуніст, філософ-марксист, він в Академії Наук не залишив сліду як науковець, але охоче брав активну участь в адміністрації Академії Наук. Доля його після арешту теж невідома.

Січнева сесія ВУАН 1934 року затвердила постанову Президії ВУАН про виключення академіка В. О. Юринця з числа дійсних членів Академії, «як одвертого пропагандиста буржуазної ідеалістичної філософії та обґрунтовувача антирадянських концепцій та прагнень у науці, як відвертого підсобника нацистських національно-фашистських концепцій та прагнень, як псевдо-вченого і плягіатора; Рудницького С. Л. — як активного учасника контрреволюційних націоналістичних організацій, а також відвертого пропагатора в своїх творах поглядів українського фашизму, якого викрито, як активного контрреволюціонера й українського буржуазного націоналіста». Одночасно повідомлялося про виключення з дійсних членів Академії М. Возняка, Ф. Колесу, К. Студинського та В. Щурата «як ворогів трудящих мас України».²³ Їх не арештовано, бо вони залишалися постійно в Галичині і приїздили лише на сесію Академії Наук.

Звичайно, тяжка рука торкнулася не самих галичан. Того ж року заарештовано академіка О. М. Соколовського (згодом звільненого), і низку наукових співробітників Академії Наук.

Цікавий комплекс нищення наукових цінностей дає переслідування археологічних установ, у першу чергу ВУАК (Всеукраїнський Археологічний Комітет).

ВУАК проіснував 11 років (з 1922 по 1933). Він заступив Археологічну Секцію ВУАН. Першим його головою був акад. Ф. І. Шміт, до виїзду його до Ленінграду р. 1924, а після того — акад. О. П. Новицький. Членами були академіки: М. Т. Біляшевський та М. П. Василенко. Пізніше склад цей поширено обранням дійсних членів. До складу ВУАК вступили: В. І. Барвінок (Київ), А. Безсмертний (Київ), М. Ф. Болтенко (Одеса), С. С. Гамченко (віце-президент, Житомир-Київ), Д. П. Гордіїв (Тифліс), В. Ю. Данилевич (Київ), А. В. Добровольський (Одеса), Л. П. Добровольський (Київ), В. М. Зуммер (Баку), Ф. Л. Ернст (Київ), В. Е. Козловська (Київ), академік А. Ю. Кримський (Київ), В. Г. Кричевський (Київ), Б. Г. Крижанівський (Ленінград), П. П. Курінний (вчений секретар, Київ), Л. М. Левицький (Київ), І. Ф. Левицький (Житомир), В. Г. Ляскоронський (Київ), М. О. Макаренко (Київ), К. М. Мельник-Антонович (Київ), І. В. Моргілевський (Київ), К. В. Мощенко (Київ), А. З. Носов (Київ), В. О. Осьмак (Київ), В. В. Різниченко (Київ), М. Я. Рудинський (вчений секретар, Київ), М. Сичов (Ленінград), Ю. О. Січинський (Кам'янець-Подільський), П. І. Смоличев (Чернігів), С. А. Тарану-

²² С. Підгайний, *Op. cit.*, стор. 60—62.

²³ «Вісті ВУАН», 1934, ч. I, стор. 11.

шенко (Харків), М. М. Ткаченко (Київ), академік О. В. Фомін (Київ), О. С. Федоровський (Харків), Б. В. Фармаковський (Ленінград), М. В. Шарлемань (Київ), Д. М. Щербаківський (Київ, віце-президент), В. І. Щербина (Київ), Д. І. Яворницький (Катеринослав) і ін.; почесними членами були: М. Міннс (Кембрідж), А. Тальгрєн (Стокгольм), Т. Арне (теж), М. Еберт (Кенігсберг).

Реставраційні роботи переводили Д. Кіплік, М. Касперович, Д. Трипільський, М. Бойчук.

За час свого існування Всеукраїнський Археологічний Комітет зробив дуже багато. Щороку він вислав кілька десятків археологічних експедицій, які збагатили науку цінними відкриттями в усіх галузях археології, починаючи з палеоліту (знайдено кілька нових стоянок) і мезоліту. Цінним відкриттям були також неолітичні станції, стоянки в багатьох місцях і могильник — біля м. Маріюполя. Зокрема важливі ґрунтовні дослідження провадилися в галузі Трипільської культури, яким присвячено спеціальний збірник. Виявлено нову, передскитську культуру — Білогрудівську (П. П. Курінний); досліджено пам'ятники культури скитів, сарматів, антів; відновлено розкопи Ольбії (Б. В. Фармаковський); багато уваги приділено культурі слов'ян і зокрема — великокнязівській державі. Але найбільше за весь час революції дала п'ятирічна археологічна експедиція для дослідження Запоріжжя (Дніпробуд), яка тяглася від 1927 до 1932 року (акад. Д. І. Яворницький, голова експедиції, науковий керівник — проф. М. О. Міллер). В ній ВУАК брав участь спільно з Наркомосом. Метою було дослідити територію, яку мали затопити води Дніпра після побудови Дніпрогесу. Там знайдено дуже цінні пам'ятки всіх часів історії України, починаючи з палеоліту (від Муст'єрського часу), і знайдено селища — хозарське, слов'янські (в тому числі могила князя-воїна X ст.), пам'ятки кочовиків VII—XII стол. та Запорізької Січі — в Самарській фортеці.²⁴

ВУАК, крім польової роботи, вів дослідну працю в галузі археології, історії мистецтва та етнографії, зокрема досліджував собор св. Софії. ВУАК здобув доручення нагляду над історичними будинками, брав участь в оголошенні важливіших з них «Державними заповідниками». Взагалі ВУАК здобув загальне визнання як високоавторитетна установа.²⁵

За попередню добу культурного непу ВУАК вільно міг мати культурні зв'язки з західноєвропейськими вченими. Із списку почесних членів, що його подано вище, видно, що існував зв'язок між працею ВУАК і видатними археологами Англії, Швеції, Німеччини, Фінляндії.

З 1930 року становище ВУАК змінюється. Ця зміна, звичайно, не була випадковою: змінилося становище всіх історичних установ СРСР. Насамперед припинено було безпосередні стосунки з закордонними археологами, які надалі можна було провадити лише через посередництво ВОКС («Все-

²⁴ М. А. Міллер, Археология в СССР, Мюнхен, 1954, стор. 54.

П. П. Курінний, Нариси з історії української археології. Університетські виклади, Авґсбург, 1947, стор. 54—58.

²⁵ Н. Полонська-Василенко, Українська Академія Наук, Мюнхен, т. I, стор. 92—96.

М. А. Міллер, Археология в СССР, Мюнхен, 1954, стор. 53—56.

союзное Общество Культурной Связи»). Засноване в 1925 р. НКВД для культурних зв'язків советських наукових установ та вчених з закордоном, ВОКС з 1930 р. перетворилося у відділ ізоляції вчених від контакту з вченими закордоном. Не лише на листи, навіть на відбитки наукових статей накладено «veto» і можна було розсилати все це тільки через ВОКС. Доплив закордонної літератури на Україну припинився.²⁶

Року 1933 ВУАК зліквідовано. Замість нього створено СІМК — Секцію історії матеріальної культури Академії Наук України.²⁷

На СІМК було покладено складне завдання — «знищити відірваність суспільнознавчих наук і спрямувати їх на дослідження культури людства на марксо-ленінській основі». В СІМК влучено шість життєздатних установ ВУАН, які мали вже значний науковий стаж, мали досягнення, міцний склад співробітників і певне наукове обличчя. То були: 1) ВУАК, 2) Етнографічна Комісія, 3) Кабінет Археології і Етнології ім. Х. Вовка, 4) Музей Археології, 5) Культурно-історична Комісія та 6) Катедра Праісторії. З метою «перебороти клясово-ворожі елементи в науці» до СІМК призначено деяких наукових співробітників тих установ, які вона мала заступити, а саме: Б. Байорис (комуністка), Т. М. Гавриленка, Є. О. Дзбановського, Л. Д. Дмитрова, П. Коршака, О. Крашеніннікова, С. С. Магуру, В. І. Маслова, Ф. М. Мовчанівського, М. Мушкет, В. П. Петрова і Л. П. Шевченко; директором був призначений Ф. А. Козубовський (комуніст). З приводу цього складу можна додати, що археологи в ньому були одиниці. Головним чином діяльність СІМК виявилася в деякій кількості доповідей, призначених для освоєння класиків марксизму. Переведено також кілька невеликих експедицій. Секція існувала не довше одного року і у лютому 1934 року її зліквідовано.²⁸

М. О. Міллер характеризує СІМК як

«напівфіктивну установу, яка існувала тимчасово за браком правдивих археологів.»²⁹

Рівнобіжно з нищенням ВУАК-у, цієї установи всеукраїнського значення, відбувалося нищення інших археологічних і мистецтвознавчих установ, об'єднаних у Всеукраїнському «Музейному Городку» на території Києво-Печерської Лаври.

29 вересня 1926 р. терен Києво-Печерської Лаври оголошено советським урядом Державним Культурно-історичним Заповідником і утворено в ньому «Всеукраїнський Музейний Городок». Ініціатива утворення його належала Українській Академії Наук, яка сподівалася таким шляхом зберегти ті історичні пам'ятники, які були на території Лаври. Там утворено низку музеїв: 1) Лаврський Музей Культу та Побуту; 2) Музей Архитектури X—XIX ст.; 3) Музей Української Старовини П. П. Потоцького; 4) Український Театральний Музей ВУАН; 5) Музей діячів української науки і мистецтва ВУАН;

²⁶ М. А. Міллер, *Op. cit.*, стор. 77—78.

²⁷ М. А. Міллер, *Op. cit.*, стор. 79.

²⁸ П. П. Курінний, *Нариси з історії української археології*. Університетські виклади, Авгсбург, 1947, стор. 64—65.

²⁹ М. А. Міллер, *Op. cit.*, стор. 79.

6) Музей Археології Академії Наук; 7) Кабінет Антропології і Етнології ВУАН; 8) Музеї-Храми: Трійці — XI—XVII ст.; Спаса на Берестові — XII—XVII ст.; Близчі та дальні Печери X—XI Іст.; 9) Музей Ливарництва X—XVIII стол.; 10) Заповідні архіви і бібліотеки Києво-Печерської Лаври; 11) допоміжні заклади: Всеукраїнська Реставраційна Майстерня, База Туризму, різні майстерні. До Музею Культів перейшла цінна збірка Музею колишньої Духовної Академії, збірка Музею Архитектури (будівельні матеріали з досліджень княжої доби), Нумізматичний Кабінет Університету Св. Володимира. До Музею Археології Української Академії Наук перейшли збірки Кабінету Археології Університету Св. Володимира та Духовної Академії.³⁰

Серед зазначених установ «Музейного Городка» виняткове місце належить Музеєві Української Старовини П. П. Потоцького. Цей музей складався з цінних збірок, — наслідок сороклітнього колекціонерства генерала царської армії П. П. Потоцького (з роду Стороженків). За змістом вони поділялися на великої цінності збірку зброї, галерію батального малярства, спеціально «Україніса» — до 40 000 книг і речей мистецтва та цінну збірку гравюр, офортів. Побоючися за долю своїх збірок, П. П. Потоцький вступив у переговори з урядом УРСР і склав з ним договір такого змісту: збірки перевозять з Ленінграду до Києва; він передає їх безкоштовно Українському Радянському Урядові; з них твориться окремий музей; власник його залишається до кінця свого життя директором цього музею. Договір складено заходами М. Скрипника, після чого збірки разом з власником перевезено до «Музейного Городка». Після смерті Наркома М. Скрипника, П. П. Потоцького заарештовано. Він помер в НКВД. Музей вивезено невідомо куди. Заарештовано також його дружину, сестру дружини і внука. Доля їх теж невідома.

«Похід» на будь-яку установу здебільшого починався нібито об'єктивною статтею «бригади обслідування», часто навіть без прізвищ осіб, що їх взято «під увагу». Типовий приклад дає обслідування Археологічного Музею ВУАК-у при ВУАН, перенесеного року 1931 на територію Києво-Печерської Лаври. Стаття має заголовок: «Припинити ганебну бездіяльність Археологічного Музею». Підписана вона бригадою в складі: Байорис, Костенко, К. О. Лазаревська, Ф. М. Молчанівський. З тієї бригади, до речі, археологом був лише Ф. М. Молчанівський. Провід обслідування був у руках комуністки Байорис. Становище К. О. Лазаревської в 1933 році було після «чистки» 1930 року трагічне. Перед тисячним натовпом їй прилюдно кинуте обвинувачення, що її наукова праця, як і праця батька її, славетного українського історика О. М. Лазаревського, нецікаві, цікаве лише те, як він «визискував» своїх селян. Вона мала на утриманні стареньку мати й знала, що кожне нещастя з нею може вбити й матір. Вона пішла «лінією найменшого спротиву» й покійно підписувала все, що їй підсували.

Стаття ця дуже цікава. Обвинувачуючи керівництво Музею, не називаючи його (директором була В. Є. Козловська, заслужений археолог і му-

³⁰ П. П. Курінний, Нариси з історії української археології, Університетські виклади, Авґсбург, 1947. Стор. 60—61.

зейний діяч), бригада скеровувала свої стріли у Всеукраїнський Археологічний Комітет (ВУАК) і 2-й Відділ Суспільних Наук ВУАН, яким закидала брак пильності, керівництву Музею — невміння притягти широку громадськість до праці в Музею, невикористання порад комуніста Ф. А. Козубовського, загальну бездіяльність (хоч всі співробітники оголосили себе ударниками), відсталість від сучасної науки, бо — Музей називає себе «археологічним», тоді як термін цей є «спадщиною буржуазної науки й нічого спільного не має з методологією марксизму-ленінізму». На conto керівництва Музею поставлено навіть брак деяких пашпортів у колекціях, хоч часткова загибель їх була не провиною, а нещастям цього Музею, бо пашпорти цих речей — з багатючих збірок музеїв Київської Духовної Академії та Київського університету св. Володимира — частково загинули в наслідок недбайливого пакування ще до перевезення речей до Лаври.

Правдива мета статті видна з її резюме:

«Лінією профспілковою, зокрема від МК другого Відділу ВУАН, треба вимагати ліквідувати ганебне, бюрократичне, казенне ставлення до своїх профгруп і по справжньому взятися керувати виробничою роботою музею... Керівництво ВУАК та 2-го Відділу ВУАН надалі не мусять бути сторонніми свідками такого ганебного явища, що його тепер являє музей з його бездіяльністю. Адміністративні й партійні організації ВУАК та ВУАН мають відповідати перед державою за фіктивні витрачення протягом кількох років... Адміністративні і партійно-профспілкові організації мусять справді допомогти поставити музей передкапіталістичного суспільства на творчі перспективні рейки, змобілізувавши навколо цього завдання громадську наукову увагу».

Цілком підтримуючи цю статтю, редакція писала:

«Відзначаючи правильність висновків бригади..., редакція вважала за неприпустиме байдужність до цього стану президії 2-го Відділу ВУАН. Про негайно вжиті заходи щодо перебудування роботи музею, зокрема щодо зміцнення його керівництва, просимо сповістити редакцію.»³¹

Так могла писати тільки редакція органу, яка вважала себе за більш авторитетну ніж президія ВУАН. Так воно й було на практиці.

Стаття мала наслідки: вона започаткувала розгром Музейного Городка. В 1933 році Музейний Городок вже не існував. Замість нього створено Антирелігійний Музей. Все, що не відповідало його завданню, знищено.

Директора Музейного Городка та Заповідника П. П. Курінного заарештовано, а деяких співробітників — заслано (М. Я. Рудинського, П. І. Руліна, Е. Я. Рудинську, К. В. Мощенка, С. С. Магуру, П. Коршака, Л. Д. Дмитрова тощо). Інших співробітників звільнено, здебільшого без права працювати за фахом.³²

³¹ «За Радянську Академію», 1933, травень. (Числа не зазначено).

³² П. П. Курінний, Нариси з історії української археології, стор. 61.

«Ліквідація археологів, мистецтвознавців, антропологів, етнографів і музейних робітників (в Україні) разом із знищенням української інтелігенції, носила винятково масовий характер. Тут розправа з інтелігенцією недосить комуністичного напрямку зміцнювалася ще боротьбою з «буржуазним націоналізмом». Знищення інтелігенції почалося з відомої справи СВУ, коли було заслано всю керівну верхівку АНУ і біля 5 000 осіб з цілої України. Закінчилася ця акція в кінці 1934 року одночасним розстрілом 25 українських відомих письменників, поетів і артистів. Протягом 4-х років відбувалися безперервні арешти, заслання і розстріли...» —

так характеризує добу 1930—1934 років М. О. Міллер. За його підрахунком було знищено біля 85% археологів.³³

Протягом 1931—1933 років зліквідовано всі комісії Історичних Установ під проводом М. С. Грушевського; залишалася на деякий час Комісія для складання Історично-географічного Словника під проводом О. С. Грушевського, Археографічна Комісія під проводом керівника її В. О. Романовського та Комісія для вивчення соціально-економічної історії України під проводом академіка Д. І. Багалія.³⁴

Ця остання комісія об'єднана була спільним головою з Комісією Лівобережної України та Слобожанщини. Вже була мова про те, як в 1929 р., коли значну частину Комісій Історичних Установ М. С. Грушевського передано іншим академікам, Комісія Лівобережної України припала Д. І. Багалієві, який об'єднав її з Комісією Слобожанщини при своїй катедрі в Харкові. Але самотійно вона існувала недовго й він приєднав її знову до київської Комісії для вивчення соціально-економічної історії України. Таким чином в комісії створився міцний гурт істориків. З Харкова ввійшли туди разом з ученим секретарем, М. В. Горбанем, такі історики: В. О. Барвінський, М. Гніп, В. В. Дубровський, А. І. Козаченко, Н. Ю. Мірза-Авак'янц, Д. Ф. Соловей, О. Д. Татарінова-Багалій. В київській групі були: керівник О. П. Оглоблін, вчений секретар Н. Д. Полонська-Василенко, члени: К. Є. Антипович, В. М. Базилевич, О. І. Баранович, Д. Є. Бованенко, М. Грищенко, Г. Є. Жураківський, В. Я. Камінський, І. І. Кравченко, К. І. Кушнірчук, Л. О. Окіншевич, С. О. Підгайний, В. О. Романовський, М. Ф. Тищенко, В. О. Фесенко (Луганськ). Комісія інтенсивно працювала й у 1930 році здала до друку два томи праць.

Перший том вийшов року 1932, другий, вже видрукований, знищено. З комісії вийшли окремі монографії: Н. Полонської-Василенко — «Робітництво Київської Межигірської мануфактури» й С. Підгайного — «Робітництво Бахмутських і Торських заводів».

Року 1933 цю комісію об'єднано з Археографічною Комісією в новий Історико-Археографічний Інститут, який випустив один том «Записок». Року 1934 цей Інститут ліквідовано.

³³ М. А. Міллер, *Op. cit.*, стор. 83.

³⁴ За відомості про Комісію для вивчення соціально-економічної історії України прошу проф. О. П. Оглоблїна прийняти мою щирю подяку.

Ліквідація установ йшла поруч зі звільненням їх співробітників. З листопада 1933 року вивішували щодня у вестибюлі ВУАН списки звільнених, з позначенням до якої категорії віднесено їх: «за ворожу ідеологію», «за шкідництво», «за зв'язки з ворогами народу» і т. п. В залежності від категорії доля їх була неоднакова; одних висилали з Києва, інші протягом багатьох років не могли знайти праці, і лише мало хто міг влаштуватися на інші посади, звичайно, далекі від наукового фаху. Протягом 1934 року було звільнено решту співробітників гуманітарних установ Академії Наук. Число їх тяжко встановити, воно дорівнювалося у всякому разі кільком сотням.

Академіки здебільшого покищо залишилися у відносному спокою і їх трактували як «безсмертних»; за ними зберігалися їх права й обов'язки. Хоч значну частину їх відсунено від обов'язків керувати комісіями, вони повинні були відвідувати засідання сесій, подавати річні та п'ятирічні пляни наукової праці, і ці пляни з найбільшим притиском критикували Плянова Комісія, Президія і т. д. Академіки користувалися також і далі матеріальними привілеями — закритим розподільником, одержанням платні.³⁵

Ліквідація гуманітарних установ ВУАН була не лише страшним ударом для її співробітників. Це був вияв нечуваного вандалізму, який перевершив вандалізм перших років революції. Загибель пам'яток культури на початку революції, нищення їх, палення бібліотек, архівів, рукописів — звикли пояснювати і певною мірою виправдувати низьким культурним рівнем тих, хто це робив, а відповідальність за їх некультурність відносили на рахунок «старого режиму», який у свій час не подбав за піднесення культурного рівня людей. Тепер був 1933 рік. Для України це була вже тринадцята зима панування єдиної у світі влади «робітників та селян». Вже 13 років працювали «лікнеп», «фабзавуч», і УССР пишався перед усім світом високою культурою, яку ніби несла комуністична партія. І от, з наказу цієї партії почали нищити все, що було зроблено Українською Академією Наук за 15 років її наполегливої, жертвовної праці. Кожний відділ, а також і деякі комісії мали окремі бібліотеки. В колишніх I та III Відділах були прекрасні, багаті бібліотеки, які мали по кілька десятків тисяч томів добірної літератури. Ці бібліотеки склалися з основних фондів і додаткових; то були бібліотеки, які передано туди шляхом заповітів, або придбано і які залишено недоторканими, наприклад, були бібліотеки В. Б. Антоновича, В. С. Іконнікова, В. Л. Модзалевського, О. І. Левицького та інших. Вони своєю сукупністю були пам'яткою інтересів, історичної методи фундатора, пам'яткою доби, коли він жив і високоцінною лабораторією для фахових студій. Всі ці бібліотеки приєднано до Національної Бібліотеки, яка стала тепер Бібліотекою Академії Наук. Злиття бібліотек несло поперше — обезличення бібліотек, а подруге — ліквідацію «третьох примірників». Але це не все: лікві-

³⁵ Року 1933 свавільно І. Адамович викреслив з відомости 4-х «одіозних» академіків (М. Грушевського, М. Василенка, М. Кащенко і О. Новицького). Це викликало різку реакцію з боку Президента Академії Наук, О. О. Богомольця. Цей останній наказав поновити 4-ох академіків у правах на платню й заявив, що в разі повторення з боку Адамовича сваволі поставить перед Харковом питання руба: або він, або Адамович. На цей раз переміг О. Богомолець.

дація збірок комісій супроводилася нищенням тих рукописних скарбів і картотек, які зберігалися в них.

Більша частина комісій мали свої «фахові» бібліотеки, мали архіви рукописів, підготовлених до друку, архівні матеріали, привезені з наукових відряджень, мапи, малюнки, фото, креслення тощо. Все це пішло на призволяще або знищено. Так, наприклад, Комісія для вивчення історії західно-руського та українського права мала виготовлений до друку історичний словник юридичних термінів, над яким багато років працювали всі члени комісії. Він був ще не передрукований, а в картках. Ці картки розкинено по всьому будинку. Скільки не розшукували пізніш картотеку цього словника, не вдалося знайти навіть шляхів, яким передавали його. Зникла колекція портретів істориків українського права. Для будинку Історичних Установ М. Грушевського було замовлено р. 1928 Ф. Гр. Кричевському серію портретів видатних наукових діячів України. Було виготовлено портрети: М. І. Костомарова, О. М. Лазаревського, В. Б. Антоновича, П. Г. Житецького, М. П. Василенка, М. С. Грушевського, П. А. Тутковського. Їх було викинуто. Нові співробітники не знали хто це.

Нищення культурних цінностей провадилося ґрунтовно: знищено не лише те, що було в ліквідованих комісіях та музеях, але здебільшого й те, що було вже надруковане, але ще з видавництва не вийшло.³⁶ Знищено рукописи, прийняті до друку, серед яких були праці, відзначені золотими медалями, виняткові науковим значенням (напр. праця В. А. Камінського), рукопис «Грамот Магдебурського права на Україні» під ред. академіка М. Василенка, з якого було вже надруковано 5 аркушів. Року 1927 святкували ювілей академіка Д. Багалія. Уряд ухвалив перевидати, з додатками, всі твори ювілята. Проте, в зв'язку зі змінами політичного курсу, праці не були видані Держвидавом, а передані для друкування Видавництву ВУАН. Всі рукописи знищені. Навіть видання Комісії для «разбора древних актов», які давно вже стали бібліографічною рідкістю, як «Архив Юго-Западной России», перевезені до помешкання Археографічної Комісії, коли з нею об'єднали «Комиссию для разбора древних актов». Тепер всі ці видання відправлено до паперової фабрики, разом з іншими виданнями Академії Наук.

Часописи цілої України переповнені були статтями анонімів, в яких кидали образливі, наклепні обвинувачення проти Академії, як осередку національної культури, академіків і співробітників ВУАН, до яких з пієтетом перед тим ставилася вся Україна³⁷.

³⁶ Див. «Додатки».

³⁷ Зокрема в часописі «За Радянську Академію».

II. УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК В 1934—1941 РОКАХ

1. Академія Наук 1934 року

Тяжка економічна та моральна депресія, в наслідок нечуваного голоду в Україні, на тлі якої йшла боротьба з «буржуазним націоналізмом», маса арештів і заслань, які збільшилися після вбивства С. Кірова, — таке було загальне становище України в 1934 році. XVII З'їзд був названий комуністами «З'їздом переможців»³⁸ і цю «перемогу» Україна відчула з найбільшою гостротою.

Події в Україні після СВУ йшли все яскравіше в напрямі боротьби з націоналізмом. Навіть та «куца» національна свобода, якою користалася Україна, пішла нанівець. Приїзд до Харкова П. Постишева, самогубство М. Скрипника, не залишали сумніву про напрям політики.

Українська Академія Наук переживала весь цей жах, але поруч з цим переживала вона свої власні торттури. Ліквідація установ II Відділу, що об'єднував деякий час колись головні — Історично-Філологічний та Соціально-Економічний Відділи; звільнення кількох сотень висококваліфікованих, відданих справі наукових робітників; заслання багатьох з них; нищення культурних надбань цих відділів; нарешті трагічна смерть М. С. Грушевського, — все це були страшні удари для Академії Наук, піднятися після яких вона більше не змогла. Старої Української Академії Наук вже більше не було.

Академія Наук, як найвища наукова установа України, зазнала великої шкоди від заснування упривілейованих марксистських установ, як Інститут Марксизму-Ленінізму в Харкові. Його було перетворено на Всеукраїнську асоціацію Марксо-Ленінських інститутів (скорочено ВУАМЛІН). Згодом його було переведено до Києва. Ці установи та пов'язані з ними наукові товариства, як Товариство Істориків-Марксистів, були поставлені в винятково сприятливі умови праці й мали велику матеріальну підтримку з боку держави. Їм доручено було контроль над усією українською наукою. Підпорядковані безпосередньо ЦК КП(б)У, ці установи відіграли значну

³⁸ М. А. Миллер, *Op. cit.*, стор. 86.

ролю в ліквідації української науки та її головних осередків, хоч самі не створили жадних наукових цінностей.³⁹

Центральною подією 1934 року ВУАН було обрання академіків і членів-кореспондентів. Таким шляхом до Академії Наук вливалася нова хвиля благонадійних «вчених». Вибори було проведено ще з більшою помпою, ніж то було в 1929 році. Як і тоді, закликалося науково-дослідні інститути, вищі учбові заклади, професійні організації, фабрики, заводи, колгоспи, окремих учених, громадські та державні установи взяти участь у виборах, висуваючи й обмірковуючи кандидатів. Встановлено було «особливі комісії» з дійсних членів відповідних дисциплін, представників наукових установ Харкова, Києва, Дніпропетровська, Одеси (як було в 1929 р.) і Сталіна (додано в 1934 р.), а також АМСРР та Українського Центрального Бюро СНР. Для переведення виборів було призначено уповноваженого Раднаркому І. Й. Агола; так вперше на сторінці історії ВУАН з'явилося це загадкове ім'я.⁴⁰

Вибори переведено під час травневої сесії ВУАН. До Президії —

«під бурхливі оплески обрано наркома освіти УРСР академіка В. П. Затонського й уповноваженого РНК УРСР по переведенню виборів нових дійсних членів і членів-кореспондентів ВУАН, проф. І. Й. Агола».

Президент О. О. Богомолець схарактеризував момент, який переживала Академія:

«Перемагаючи спадщину СВУ, перемагаючи український націоналізм і великодержавний шовінізм, провадячи систематичну роботу за марксо-ленінське переозброєння своїх наукових кадрів, широко розвиваючи поруч дослідної роботи науково-популярнізувальну масову роботу серед широких робітничо-селянських кіл, ВУАН служить розвиткові національної формою і соціалістичної змістом української культури.»⁴¹

Таким було гасло, таке було формулювання, що характеризувало мету, яку партія і уряд ставили культурній праці: «творити національну т і л ь к и по формі, але соціалістичну змістом культуру, використовувати національну форму для творення соціалістичної культури.»

Обрано одноголосно дійсними членами: І. Й. Агола (біологія, — комуніст), В. П. Воробйова (анатомія людини), О. І. Лейпунського (фізика, — комуніст), Т. Д. Лисенка (генетика і селекція, — комуніст), М. Д. Стражеско (клінічна медицина), П. М. Супруненко (транспортна механіка), О. Ю. Шмідта (математика, — комуніст), В. П. Яворського (органічна хемія, — кандидат партії) і О. І. Ющенко (психоневрологія). Таким чином з 9 академіків 4 були комуністами і 5-й — кандидатом партії. В науковому відношенні нікому невідома фігура І. Й. Агола стояла поруч з відомими вченими, як П. М. Супруненко, О. І. Ющенко, блискучим терапевтом М. Д. Стражеско, — і фа-

³⁹ Олександр Оглоблін, Українські гуманітарні науки під Сове-тами в 1920—1930 роках, «Альманах», Календар «Гомону України» на 1956 рік, Торонто, Онт., Канада, стор. 74—75.

⁴⁰ «Вісті ВУАН», 1934, ч. I, стор. 6—7, 8—9.

⁴¹ «Вісті ВУАН», 1934, ч. 2, стор. 15, 16.

ворізований вже партією й урядом Т. Д. Лисенко, автор теорії яровизації насіння, селекції його, — експерименти якого в галузі збільшення врожайності мали відкрити нову еру в сільському господарстві й врятувати катастрофічний стан колгоспного господарства.⁴² О. Ю. Шмідт — фаворизований математик, учень академіка Д. О. Граве, з 1917 року віддав себе комуністичній партії. Він зробив собі славу не так математичними працями, як діяльністю в Москві, в Наркоматі Освіти, а за останні роки — як організатор експедицій на далеку північ. Характеристичне, що з цих 9 обранців не було нікого для суспільних наук.

Через два дні було обрано 17 членів-кореспондентів, а саме: з математичних наук: Н. І. Ахієзера, В. Е. Дяченка і М. Х. Орлова; з фізико-хімічних: В. С. Фінкельштейна (кандидат парт.) і І. М. Францевича; з будівельної механіки: С. В. Серенсена; з рентгенології — Г. О. Хармадар'яна; з психоневрології — В. П. Протопопова; з мікробіології — Г. О. Ручко (комуніст); з офтальмології — В. П. Філатова; з фізіології — Г. В. Фальборта; з ортопедії — М. І. Ситенка; з ботаніки — Д. О. Свіренка (кандидат парт.) — себто 13 для Відділу Математично-Природничих наук. Для кол. Відділу Суспільних наук теж було обрано 4-х членів кореспондентів: з радянського будівництва і права — О. П. Дзеніс (комуніст); літературознавства — Є. С. Шабльовського (комуніст); мовознавства — Н. А. Кагановича та історії — Й. І. Ліберберга (комуніст).⁴³

Після того переведено перевибори Президії ВУАН. Обрано на Президента О. О. Богомольця, Віце-Президента — О. Г. Шліхтера (комуніст), Нездмінного Секретаря — І. Й. Агола (комуніст) та чотирьох членів Президії — О. В. Палладіна (комуніст), О. Г. Гольдмана (комуніст), О. В. Фоміна та Е. О. Патона.

В наслідок травневих виборів 1934 року до складу Академії вступило нових 26 членів, перевірених, випробованих. З партійного погляду вступило 8 членів партії і 3 кандидати, себто 42% новообраних були комуністи. Партійна вага двох нових академіків — І. Й. Агола і О. Ю. Шмідта, як зазначено вже, була дуже велика. Серед членів-кореспондентів бачимо теж великих «сановників» партії: О. В. Дзеніс був Віце-Президентом ВУАМЛІН-у; Є. С. Шабльовський — був директором Інституту Шевченка і, маючи в своєму авторському доробку лише дві газетні статті, виступав з нищівними промовами проти фальсифікації українськими націоналістами творів Т. Шевченка, громив М. О. Скрипника й А. Річицького⁴⁴ за намагання показати його революціонером і «спролетаризувати» Т. Шевченка, та викривав націоналістичні дрібнобуржуазні погляди великого поета.

⁴² Е. Х. Занкевич, К истории советизации Российской Академии Наук, Мюнхен, 1957, стор. 34—35.

⁴³ «Вісті» за 1934 р., ч. 2, стор. 15—20.

⁴⁴ Мова йшла про того А. Річицького, який три роки тому «нищив» М. С. Грушевського на диспуті у Києві. Минуло два роки — і Є. С. Шабльовський сам опинився на Соловках, а його місце посів І. Стебун. (С. Підгайний, Інтелігенція на Соловках, стор. 56—57).

Великий авторитет мав і Н. А. Каганович, як ніби «знавець» української мови. Користувався теж авторитетом у партійних сферах як історик Й. І. Ліберберг. Забігаючи вперед, нагадаю, що Є. С. Шабльовський та Й. І. Ліберберг недовго користувалися високою пошаною як члени-кореспонденти ВУАН: перший опинився на Соловках, а другий — в почесному засланні в жидівській республіці Біробіджані, як її керівник. Про це мова буде далі.

В своїй промові про діяльність ВУАН за 1934 рік на березневій сесії 1935 р. неодмінний секретар акад. О. В. Палладін казав так:

«Минулий рік (себто 1934) був зламним у житті Академії. Зміцнена новими радянськими кадрами, звільнена від клясово-ворожих націоналістичних елементів, УАН під безпосереднім керівництвом ЦК КП(б)У, зокрема тт. Косіора та Постишева, та постійною допомогою радянського уряду твердо стала на шлях глибокої наукової роботи, спрямованої на службу соціалізму».

Президент академік О. О. Богомолець у своїй вступній промові зазначив, що наукові доповіді і плян роботи УАН на 1935 рік показують, що

«УАН під проводом Комуністичної Партії, під керівництвом радянської влади, цілком включилась у виконання історичних завдань п'ятирічки — побудови безкласового соціалістичного суспільства».⁴⁵

Як велике досягнення Академії Наук, підкреслював О. Богомолець участь у наукових доповідях сесії не лише академіків, а також молодих учених, яких виховано після жовтневої революції. Взагалі з цього часу з'явилася тенденція зв'язати заснування Академії не з добою гетьманату, як то було насправді, а з жовтневою революцією. Так, неодмінний секретар Академії Наук О. В. Палладін, на прийнятті чеських журналістів у січні 1935 року запевняв, що Академія Наук створена після жовтневої революції і наукові надбання її є наслідок жовтневої революції.⁴⁶

До цього мотиву — поборювання націоналізму — повертається неодмінний секретар О. В. Палладін і на червневій сесії 1935 року. Він знов каже про те, що

«1934 рік є початок нового етапу в розвитку УАН... Очищення Академії Наук від контрреволюційних націоналістичних і троцькістських елементів, постійне піклування ЦК КП(б)У і радянського уряду — створили основну передумову бурхливого зростання УАН і піднесення її роботи.»⁴⁷

Року 1934 завершується реорганізація Академії Наук, початок якій покладено в 1929 році. Керівництво, яке від початку заснування Академії в 1918 році, лежало на Спільному Зібранні дійсних членів, було відібрано від Спільного Зібрання і передано номінально Президії Академії Наук. Спільні Зібрання, які збиралися двічі на місяць і керували всім життям Академії, замінено Сесіями чи Радами, які скликалися чотири рази на рік.

⁴⁵ «Вісті ВУАН» за 1935 р., ч. 4, стор. 6—8.

⁴⁶ «Вісті», 1935, ч. 1, стор. 103.

⁴⁷ «Вісті», 1935, ч. 8—10, стор. 10.

За таких умов вони вже не могли керувати працею Академії. Вони відігравали репрезентативну функцію й були заповнені програмовими промовами членів президії, звітами і обов'язковими доповідями на біжучі і політичні теми, не завжди науковими. Так, наприклад, року 1934, на січневій Раді, була доповідь В. Затонського про «національно-культурне будівництво». Доповідачами з головних питань наукової праці Академії виступали не академіки, а партійні функціонери. І. Адамович, наприклад, доповідав «Нова структура ВУАН», а Б. Гарцман-Брук про «Виробничий плян ВУАН».

У звітах кульмінаційним моментом були повідомлення про викриті в Академії різні шкідництва та прославлення мудрого проводу партії. Деякий час залишалися відділи, на засіданнях яких робилися спроби продовжувати ту працю, яка провадилася в Академії до реорганізації. В листопаді 1934 року II Відділ Суспільних Наук ліквідовано, а залишилися два: Математично-Природничий та Технічний. Значення відділів зведено нанівець: Академія Наук перетворилася на асоціацію окремих інститутів, які підлягали не відділам, а безпосередньо Президії Академії Наук. Серед цих інститутів залишилися також два Інститути Суспільного Відділу: Мовознавства і Демографічний. Замість Секції Історії Матеріальної Культури (СІМК) створено Інститут Матеріальної Культури. Крім того приєднано до Академії Наук Інститути: Єврейської Пролетарської Культури, Польської Пролетарської Культури та Шевченкознавства. Вони не мали нічого спільного між собою і залежали безпосередньо від Президії. Всього створено 21 Інститутів, не рахуючи Ради Виробничих Сил України та Гідробіологічної Станції.

Провід Президії був номінальний. Фактичне керівництво належало партійному осередкові. По суті Президія виконувала лише директиви партосередку.

В 1934 році були такі Інститути:

1) Інститут Шевченкознавства. Директором був член-кореспондент С. С. Шабльовський. Минуле й сучасне цього Інституту схарактеризовано в доповіді О. Шліхтера на листопадовій сесії ВУАН 1934 р. так:

«Творчість Шевченка всякими способами фальшувалась, випиналося націоналістичні елементи Шевченкової діяльності, щоб під цією машкарою, орудуючи цитатами з Шевченка, повними ненависти до царської, дворянської, жандармсько-попівської Росії, викликати ненависть до Радянської країни, батьківщини міжнародного пролетаріату»... «Тепер Інститут Шевченка, очищений партійно-комсомольськими й позапартійними радянськими кадрами, розгорнув велику роботу над справді науковим марксо-ленінським висвітленням життя і творчості Шевченка та над завданнями використати його творчість в розвиткові нашої радянської соціалістичної культури.»⁴⁸

⁴⁸ «Вісті», 1934, ч. 1, стор. 18—28.

2) Інститут Мовознавства. Директор член-кореспондент Н. А. Каганович.

«Йому довелося переглянути і знешкодити сотні аркушів націоналістичної продукції шкідників, що засмітили українську термінологію вигаданими словами й термінами, здобутими від найвідсталіших шарів глухих закутків України...» «Інститут, борючись проти націоналістичного шкідництва в мовознавстві, виготовував ряд праць, що викривають це шкідництво. Вивчаючи мову робітника і колгоспника, як основу в мовних дослідженнях і в нормуванні української мови, Інститут на матеріялах Харківського паровозобудівельного заводу виготовував збірку «Мова робітника».

Ці досить довгі цитати показують, в якому напрямі йшла реорганізація Української Академії Наук і як найкоштовніші здобутки вивчення чистої української мови, яка зберігалася в різних кутках України, знищено й замінено мовою харківських робітників.

З Інститутом Мовознавства було об'єднано філію Харківського Науково-Дослідчого Інституту Мовознавства.⁴⁹

3) Інститут Історії Матеріальної Культури. Директор Ф. А. Козубовський, член партії.

4. Філософська Комісія ВУАН. Керівник її академік С. Семковський, член партії. Комісія подала обширний плян. В ньому були питання методології сучасного природознавства, відкриття у галузі атомного ядра і т. д. Частина Комісії працювала в Харкові, головне над складанням філософського словника.

5. Інститут Єврейської Пролетарської Культури. Директор член-кореспондент Й. І. Ліберберг, член партії. «Він мав єдиний у СРСР колектив учених євреїв. Продукція його надзвичайно велика».

6. Інститут Польської Пролетарської Культури. В 1930—1933 роках, як запевняли большевики, був осередком контрреволюційної роботи агентів польського фашизму (Скарбек, Політур тощо). Лише після розгрому та викриття контрреволюціонерів, що «пролізли» до Інституту, «створено» передумови для наукової роботи. Директором був Лазоверт, член партії. Інститут надрукував працю «Маркс і Енгельс про польське питання»; підготував «Повстання 1863 р. за марксо-ленінським висвітленням».

7. Інститут Демографії й Санітарної Статистики. Директор академік М. В. Птуха. До Інституту Демографії приєднано Відділ Санітарно-Демографічної Статистики та катедру Санітарії та Гігієни. Завідуючим Відділом призначено академіка О. В. Корчака-Чепурківського.⁵⁰

8. Інститут Клінічної Фізіології. Директор академік О. О. Богомолець. До Інституту року 1934 було приєднано катедру Патологічної Анатомії, засновану М. Ф. Мельниковим-Розведенковим у Харкові року 1927. В 1930 році з Харкова привезено колекцію препаратів мозку 10 видатних письменників, учених, серед них — В. Г. Короленка, Б. Еллана-Бла-

⁴⁹ «Вісті», 1935, ч. I, стор. 106.

⁵⁰ «Вісті», 1934, ч. 2, стор. 63.

китного, Л. Л. Гіршмана, В. П. Крилова. З цієї колекції створено Пантеон видатних діячів України. Ця збірка мозків була найбільшою в ССРСР.⁵¹

9. Інститут Будівельної Механіки. Директор член-кореспондент С. С. Серенсен. До нього належала Катедра Математичної Фізики, яку очолював акад. М. М. Крилов.

10. Інститут Електрозварювання. Директор акад. Е. О. Патон.

11. Інститут Транспортної Механіки. Директор акад. П. М. Супруненко.

12. Інститут Гірничої Механіки. Директор акад. М. М. Федоров.

13. Інститут Геології. Директор М. Г. Світалський.

14. Інститут Хемічної Технології. Директор акад. В. Г. Шапошніков.

15. Інститут Математики. Директор акад. Д. О. Граве.

16. Інститут Хемії. Директор акад. В. О. Плотніков.

17. Інститут Фізики. Директор акад. О. Г. Гольдман (комуніст).

18. Інститут Біохемії. Директор акад. О. В. Палладін (комуніст).

19. Інститут Мікробіології ім. акад. Д. К. Заболотного. Директор член-кореспондент Г. О. Ручко, кандидат партії.

20. Зоологічний Інститут. Директор акад. І. І. Шмальгаузен.

21. Ботанічний Інститут. Директор акад. О. В. Фомін. При ньому — Біологічна лабораторія акад. М. Г. Холодного та лабораторія Хемічної Фізіології В. М. Любименка.

Крім цих інститутів було ще дві установи, які стояли окремо: Рада для вивчення виробничих сил України та Гідробіологічна Дніпровська Станція. Директором її був проф. Д. О. Белінг.⁵²

Головою Ради для вивчення виробничих сил України був О. Г. Шліхтер, заступником — М. Г. Світалський, членами — С. Ю. Семковський, Е. В. Опоков, Е. О. Патон і О. В. Фомін. Раді підпорядковано Комітет Великого Дніпра.⁵³

Року 1934 кількість співробітників Академії Наук, порівнююче з роками до реорганізації, значно зменшилася. На всю Академію Наук було 839 співробітників, з того числа науковців 321, асистентів 170,⁵⁴ себто на інститут пересічно припадало по 14—15 співробітників. Така була кількість. Про якість буде мова далі.

Року 1934 в культурному житті України відбулася велика подія: було поновлено університети. Їх було ліквідовано року 1920 і замінено фаховими інститутами. Експеримент з освітою виявився невдалим, і в 1934 р. знов відновлено університети в Києві, Харкові, Одесі і Дніпропетровську. Кам'янець-Подільського та Полтавського університетів не відновлено. Цю реор-

⁵¹ «Вісті», 1934, ч. 1, стор. 23—28.

⁵² «Вісті», 1934, ч. 3-7, стор. 1—30.

⁵³ «Вісті», 1934, ч. 2, стор. 63.

⁵⁴ С. Парамонов, 35-ліття Української Академії Наук, «Віра і Культура» 1953, ч. I, стор. 5.

ганізацію високих шкіл використано для того, щоб звільнити українську професуру. В новоорганізованих університетах викладовою мовою стала російська. Зменшилося число українців-студентів. З промови секретаря ЦК КП(б)У Косіора року 1937 видно, що студентів-українців у високих школах України було лише 54%. Такий відсоток тримався від 1933 року.⁵⁵

Подібне співвідношення було й в Українській Академії Наук: в 1937 р. серед наукових робітників було лише 54,9% українців.

Всі інституції Академії Наук спішили відмежуватися від «буржуазно-націоналістичних» ухилів. Це мало наслідком, що залякані співробітники уникали розмовляти українською мовою. Навіть галичани, число яких зменшилося, переходили на російську мову.

Є. Шабльовський, єдиний партійний знавець творів Т. Шевченка, у своїх доповідях громив націоналістів А. Ніковського, С. Єфремова, Пилипенка, Бачинського, які, мовляв, псували Шевченка разом зі школкою М. Скрипника. Цінні лише досліді П. П. Постишева, М. М. Попова. Лише ці останні, нібито, вказали правильний шлях розуміння Шевченка, що проповідував бунт проти поміщиків і ненавидів українських панів.⁵⁷

Боротьба проти українського націоналізму, проти представників його, стала ударним завданням Академії Наук. Характеристичний для видань того часу список праць, уміщених в «Журналі Інституту Мовознавства». В ч. 2 за 1934 р. було надруковано: акад. Мещанінов — «Кілька зауважень про ручну мову»; А. Кабахідзе: «Ручна мова жінок Казахстану»; П. Горецький і І. Кириченко: «Націоналістичне шкідництво в синтаксі сучасної літературної мови»; О. М. Фінкель: «Термінологічне шкідництво і його теоретичні коріння»; Н. Ліперовська: «Націоналізм в етимології»; В. Ставниста: «Трибуна українського фашизму» та інші.⁵⁸

Незабаром у тому ж Інституті виголошено доповідь Василевського: «Націоналістичний ухил Скрипника в мовознавстві»:

«Націоналістичні погляди Скрипника в мовознавстві органічно пов'язані з його поглядами на весь національно-культурний процес»... «Скрипник став, хоч і не свідомою, зброєю української контрреволюції». «Завдання радянського мовознавства нещадно боротися з найменшими проявами націоналістичного ухилу Скрипника в мовознавстві».⁵⁹

Змінилася назва Академії Наук: до 1935 р. вона називалася — Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН). В 1935 р. зникає «В», залишається УАН — Українська Академія Наук. Така важлива подія не відбилася в жадній ухвалі Президії Академії Наук, лише в листуванні, в назвах інститутів, які стали називатися «Інститути УАН», «Вісті УАН».⁶⁰ В 1936 р. так само без

⁵⁵ Іван Вигнанець, Високі школи на Україні, «Сьогочасне й Минуле», Вісник українознавства, вид. НТШ, Нова серія, 1948, Мюнхен, стор. 33.

⁵⁶ Іван Вигнанець, *Op. cit.*, стор. 34.

⁵⁷ «Вісті», 1935, ч. 2—3, стор. 14—16.

⁵⁸ «Вісті ВУАН», 1934, ч. 5.

⁵⁹ «Вісті», 1934, ч. 5, стор. 61—62.

⁶⁰ «Вісті УАН», 1935, ч. I.

спеціальної ухвали змінилася ще раз назва: «Академія Наук УСРР», скорочено АН УСРР».⁶¹ В той спосіб Академія перетворилася з явища національного на явище територіальне.

Як вже згадувалось, 1934 — 1935 роки позначалися новою хвилею арештів і заслань. На цей раз серед репресованих була велика частина партійних і «випробованих». Боротьба з українським націоналізмом стала черговою й обов'язковою темою всіх засідань Академії Наук. Основною метою роботи Академії Наук за 1934 рік було «очищення від контрреволюційних націоналістичних і троцькістських елементів», — заявляв на червневій сесії 1935 року Академії Наук Неодмінний Секретар О. В. Палладін. Проте від 1935 року бачимо низку нових арештів і заслань, серед них комуністів, не кажучи вже про масу безпартійних.

Дуже показова біографія деякий час «видатного» діяча Академії Наук І. Й. Агола. Минула діяльність його, як і національність, були невідомі в Академії. Родом з Білорусії, він емігрував до Америки, там досягнув ступінь доктора, і на початку 1930-х років з'явився в СРСР.

Року 1934 на травневій сесії ВУАН обрано І. Агола з бурхливими оплесками на дійсного члена ВУАН. Тоді ж обрано його також на Неодмінного Секретаря. Його ім'я красувалося кілька місяців на «Вістях», на різних ухвалах Президії. А далі, без будь-якої ухвали, без повідомлення на Загальних Зборах, з'являється в ролі Неодмінного Секретаря академік О. В. Палладін, а І. Агол зник з листи Президії, не зважаючи на урочисте обрання.⁶² І. Агол фігурує ще біля року як академік, він встигає надрукувати у двох виданнях брошуру «Походження тварини й людини» — українською і російською мовами.

На підставі кулуарних розмов можна здогадуватися про причини зникнення І. Агола. Діяльність його перехрещувалася з подібною діяльністю особи, яка до нього вважалася за повновладного диктатора Академії Наук — Адамовича, директора господарчої частини і вченого (?) секретаря Президії. Між ними почалася жорстока боротьба, яка незабаром вийшла поза партійні межі і стала відомою безпартійним. За таких умов відбулася «чистка» партійного апарату, який з різних причин ще не пройшов був чистки. Ця чистка, під час якої обидва противники виявили нестриманість і виняткову відвертість, зробила величезне враження в Академії Наук і ті скандальні факти, які оголосили обидва, нарешті вплинули на партію. І. Агол перестав бути Неодмінним Секретарем і число 6—7 «Вістей» з 1934 рік вже має підпис Неодмінного Секретаря О. В. Палладіна. І. Агол залишається деякий час керівником відділу загальної біології Інституту Зоології.⁶³ В 1935 році році він фігурує як голова кваліфікаційної комісії зоологічних наук,⁶⁴ а далі зникає з обрію Академії Наук, заарештований і, як ходила чутка, розстріляний. Тоді ж зник і Адамович, супротивник Агола.

⁶¹ «Вісті АН УСРР», р. 1936, ч. 3.

⁶² «Вісті», 1935, ч. 8-10, стор. 10.

⁶³ «Вісті», 1934, ч. 4, стор. 50.

⁶⁴ «Вісті», 1935, ч. 1, стор. 105.

Несподіваним був арешт О. Камишана (комуніст), що відіграв не добру роль в «реорганізації» Академії 1929—33 років

Академія Наук взагалі змінила свій характер: з осередку національного культурного життя вона перетворюється на одну із установ партії. Року 1935 Академію передано з відання Наросвіти в безпосереднє відання Раднаркому. Аналогічну реформу пережила й Всесоюзна Академія Наук, з тією різницею, що вона набула права, рівні з Наркоматами, а становище президента її — дорівняно Наркомові.⁶⁵ Українська Академія Наук таких прав не отримала. Цю реформу на сесії Академії пояснено так:

«ролю Академії у соціалістичному будівництві піднесено на вищий ступінь.»⁶⁶

Фактичними господарями Академії Наук були комуністи. Репрезентантом партії в Академії був «партосередок», на чолі якого стояв секретар. Вони швидко змінювалися: А. Артемського замінив М. Миколенко, а цього — Олена Шмаргонь. Далі йшла мережа членів партії, комсомольців, позапартійних. Орган профсоюзу МК (місцевий комітет) перетворився в орган партії і теж виконував її завдання. В рідких випадках будь-яких конфліктів, коли науковий співробітник, почувавши на своїм боці право, краще мовити — правду, звертався до МК, щоб знайти в ньому захист своїх інтересів, то в ліпшому випадку зустрічав лише дружню пораду не протестувати проти зробленої йому кривди чи несправедливості. Це яскраво виявилось під час масових звільнень співробітників протягом 1933 і 1934 років. Були спроби протесту не проти факту звільнення, а проти характеристик, і ніхто з тих, що протестували, не знайшов підтримки в жодній з установ Академії Наук. Серед тих, що протестували, були особи, які відігравали в Академії за попередні роки видатну роль — М. М. Могилянський, керівник Комісії Біографічного Словника, та А. І. Ярошевич — керівник Комісії Виробничих Сил. Обоє звільнено з характеристикою «ворог народу».

Комуністи й комсомольці керували всіма т. зв. «громадськими організаціями», а також тими, в завідуванні яких були матеріальні засоби допомоги науковим робітникам. У тому числі була «Курортна Комісія». В розпорядженні ВУАН були: великий «будинок відпочинку вчених», недалеко від Києва, в колишньому Преображенському монастирі, невеликий будинок у Прохорівці та щорічні «путьовки» до різних санаторій Криму, Кавказу та інших. Крім медичної експертизи вимагалось резолюцію Курортної Комісії МК, не зважаючи на те, що місця «путьовки» в домах відпочинку оплачувалися дуже дорого. Але там були й безкоштовні, за які платив МК. Вирішальний голос у цій Комісії належав комуністам.

Академія Наук змінює свій вигляд, зовнішній і внутрішній. Змінюється весь апарат канцелярії. Він складався раніш з людей, які здебільшого з самого початку служили в Академії й були віддані їй, задовольнялися мен-

⁶⁵ Д-р Е. Х. Занкевич, К истории советизации Российской Академии Наук, Мюнхен, 1957.

⁶⁶ «Вісті», 1935, ч. 8—10, стор 10.

шою платнею, ніж могли б мати в інших установах, і вносили у свою працю канцелярських урядовців національний ентузіазм. Більшу частину таких урядовців звільнено, декого, як П. Лозієва і В. Дем'янчука, заарештовано й заслано. З'явилися нові особи на їх посадах: елегантні панночки, байдужі до національних завдань Академії Наук, до її праці й до її наукових працівників. Їх постачала «біржа праці», а «просіював» «партосередок» або НКВД. Будь-які вільні розмови в канцелярії, чи взагалі в помешканнях Академії, стали небезпечні.

Академія Наук була втягнута в т. зв. громадську працю. Крім ударництва та соцзмагання, Академія Наук мала своїх «підшефних»: в місті — деякі з заводів, поза містом — село Княжичі. В підшефних установах співробітники провадили семінари, гуртки для неписьменних, допомагали збирати врожай тощо.

1935 рік приніс нові форми ударництва. Початок йому поклав робітник Донбасу, Олекса Стаханов, який поставив і виконав нечуваний раніш рекорд високої продуктивності праці. Колгоспниця Київської області, Марія Демченко, поставила рекорд у вирощуванні цукрових буряків, водночас машиніст Донецької залізниці, П. Кривонос, поставив рекорд швидкості їзди паровозу. Так в 1935 році зародився новий рух — «стахановщина». За прикладом Стаханова, Демченкової, Кривоноса — всі фабрики, заводи, а за ними науково-дослідні установи й Академію Наук втягнуто в стахановський рух.

Серед співробітників Академії Наук за наказом згори ширяться різні гуртки: Марксо-Ленінський, «Войовничих безвірників», МОПР тощо. На кожний тиждень припадало засідання якогось з цих гуртків, яке забиравало багато часу. Крім таких поточних зібрань, час від часу, бодай раз на місяць, МК (місцевий комітет) профсоюзу влаштовував загальні збори, присутність на яких була обов'язковою. Вони присвячувалися біжучій політиці, викриттю контрреволюційних організацій, відзначенню річниць комуністичного, советського та партійного руху. Святкувалося бучно річниці Жовтневої Революції, повалення царату, жіночого дня 8 березня і т. д. Два головних свята — 1 травня і роковин Жовтня — відзначалися урочистими маніфестаціями, процесією по всьому місту, з промовама на майданах. Академія Наук брала в них активну участь. Весь час руху маніфестацій прапор Академії маяв серед інших.

«Вісті», орган Президії, з гордістю відзначали всякі «візити», якими обмінювалися члени Академії з підприємствами. Так, наприклад, року 1935, 8 лютого, секретарі райпаркомів (районових партійних комітетів) відвідали ВУАН; 8 квітня того ж року 50 робітників заводу «Большевик» завітали до ВУАН; їх приймали академіки О. В. Палладін, М. Г. Світальський, Е. О. Патон, М. М. Федоров⁶⁷.

25 квітня відвідали «Большевик» академіки — М. Г. Світальський, Е. О. Патон, І. І. Шмальгаузен, М. М. Федоров, М. П. Кравчук, М. М. Крилов,

⁶⁷ «Вісті», 1935, ч. 1—3, стор. 186—187.

П. М. Супруненко, М. В. Птуха, К. Г. Воблий, О. В. Корчак-Чепурківський; наукові співробітники — Лазоверт, С. В. Серенсон⁶⁸.

а) Смерть і похорони академіка М. С. Грушевського

Кінець 1934 року позначився сумною подією — смертю академіка М. С. Грушевського. Смерть його наче ще раз, і рішуче, поклала межу між старою Академією Наук і новою.

Позбавлений права повернутися з Москви до Києва, М. С. Грушевський діставав «путівку» для лікування сердечної недуги до Кисловодську. Їздив він туди в 1933 і в 1934 рр. разом з родиною — дружиною та донькою. Жили вони в кращій санаторії для вчених. В жовтні 1934 року у нього на шиї зробився карбункул і його перевели до лікарні. Виснажений організм не в стані був боротися з інфекцією і 25 листопада він помер.⁶⁹ Телефонічно про це повідомлено Академію Наук. Тлінні останки великого історика перевезено до Києва. Потяг прибув надвечір. Всі квіти в оранжеріях Києва закупила Академія Наук для прикрашення похорону. Всі заповнені вінками катафальки (треба додати, що на весь Київ їх було тоді дуже мало) вислано на двірць. Спішно виготовлялись дві труни. Одна з дуба, обита рожевим шовком, поверх якого був білий, друга була металева, в яку мали поставити дубову. Вже на двірці почалися промови, а далі урочистим похоронним маршем процесія прийшла до Академії. Під траурний марш, у виконанні об'єднаних у одну оркестр Києва, труну поставлено в конференц-залі, перетвореній на цей раз у ліс тропічних рослин. До пізньої ночі були відкриті двері конференц-залі й сотні людей повільно входили в двері, обходили здалека труну, що стояла на підвищенні, і виходили другими дверима із залі. Щодесять хвилин як тіні, безшумно, змінювалися почесні варти — партійні діячі, академіки, наукові робітники. В куточку залі, біля стіни, самотні сиділи дружина, донька покійного, його сестра та брат з дружиною. До них ніхто не підходив і вони не мали нічого спільного з тією церемонією, що, зі звичною для советської практики пишністю, відбувалася перед їх очима.

На другий день вранці, здається, о 10-й годині, почався урочистий похід. Весь майдан перед будинком Академії був оточений кіннотою, шпалерами стояли війська по всьому довгому шляху. З рогу Короленківської і Леніна (В. Володимирської та Фундуклеївської) вулиць похід йшов вулицею Леніна на Хрещатик, а далі В. Васильківською (Червоноармійською) на Байковий цвинтар. Оркестра грала марш Шопена, маяли червоні й чорні прапори з тяжкими золотими китицями, з гаслами. Катафальки угиналися під вінками з пишними квітами, з червоними і білими стрічками. Самітні йшли вдова й донька, а жалобні чорні вуалі ховали від натовпу їх сльози. Вся голівка партії й уряду йшла за труною. Виступали комсомольці, профсоюзи, представники фабрик, заводів. По дорозі із шкіл виводили учнів. Вражала мала

⁶⁸ «Вісті», 1935, ч. 4, стор. 67—69.

⁶⁹ Г. Костюк, Останні дні академіка М. Грушевського, «Український Збірник», кн. I, Мюнхен 1954, стор. 83 і далі.

кількість учених — їх тоді вже було дуже мало в Києві. По дорозі приєднався сам наркомосвіти, академік В. П. Затонський. Могила для М. С. Грушевського була підготовлена біля церкви. З промовою виступив наркомосвіти В. Затонський — голова урядової комісії для влаштування похорон. Ця промова являє блискучий зразок неписьменности й безмежного нахабства. Він доводив, що М. С. Грушевський був переслідуваний царським урядом, що примусило його «емігрувати» до Львова (?). Лише революція 1905 року дала йому змогу повернутися до Києва... В 1917 р., як політик, М. С. Грушевський став на ворожі пролетарській революції позиції. Очолюючи Центральну Раду, М. С. Грушевський провадив збройну боротьбу проти робітничо-селянської України... Досвід показав історикові М. С. Грушевському, що в умовах буржуазного ладу Україна може бути лише колоніальною здобиччю того чи іншого імперіялізму... Життя наочно довело, що щирі українські націоналісти є лише агентурою інтервентів... «В р. 1924 Михайло Сергійович звернувся до радянської влади України з проханням дозволити йому повернутися в Україну. І повернувся на радянську землю, тим допомагаючи прозріти деяким і на Радянській Україні, і за кордоном. Ми пригадуємо, — казав він, — як цькували його націоналісти (М. Могилянський та інші) за його лояльність до радянської влади»... Малюючи далі звичну картину «піднесення» України та української культури за советської влади, В. Затонський закінчив свою промову так:

«На схилі довгого життя, аналізуючи об'єктивні факти історії, Михайло Сергійович знаходить у собі сили уявити хибність попередніх висновків зі своїх соціологічних теорій, що приводили його на шлях боротьби з диктатурою пролетаріату. Він бачить крах буржуазної цивілізації, визнає перевагу соціалізму. Він шукає і знаходить своє місце серед учених радянської країни. Радянська влада завжди з повагою ставилася до людей науки, до працівників мистецтва, техніки, культури. Як видатного вченого, вшановуємо ми М. С. Грушевського. Тут, в столиці Радянської України, в червоному Києві, знаходить собі останнє пристанище академік Радянської України, М. С. Грушевський.»

Так Затонський використав смерть Грушевського, щоб довести непомилність советського уряду — і після смерті поставити його на коліна, чого не могли зробити за життя.

«Зважаючи на особливі наукові заслуги перед Радянською Соціалістичною Україною Грушевського, Раднарком ухвалила: похорон взяти на рахунок держави; призначити сім'ї академіка Грушевського персональну пенсію 500 карбованців на місяць.»⁷⁰

Настрій, який охопив партійні кола, добре змальовує розмова, яку мав автор цієї праці з молододу комсомолкою, співробітницею ВУАН. Вона не могла зрозуміти, що сталося, вона не була на похоронах і питала — «невже це правда, що так ховали М. С. Грушевського, що тов. А. Хвиля й інші «сановники» несли труну й що на цвинтарі промовляв сам В. Затонський? Якже

⁷⁰ «Вісті», 1934, ч. 6:7, стор. 38—39.

це?» — безпорадно питала вона — «вчора казали, що М. С. Грушевський — ідеологічний ворог, а сьогодні кажуть про його заслуги й так ховають?!»

Що можна було відповісти їй, цій наївній у її довір'ї до партії дівчині? — Як ви не розумієте, — сказала я, — це діалектика.

І покинула її, розгублену.

Ця «діалектика» дезорієнтувала не одну комсомолку, а навіть досвідчених членів партії. Директор Інституту Матеріальної Культури, Ф. А. Козубовський, умістив у черговому числі «Записок Інституту» повністю промову наркома В. Затонського, яку крім того вміщено було в усіх газетах України й у «Вістях Академії Наук». Але він не враховував, що одні вимоги ставлять до газети, а інші — до органу академічного інституту й за цю помилку заплатив посадою директора. Далі все пішло трафаретним шляхом: допити в НКВД з тортурами, яких не витримав Ф. Козубовський і збожеволів. Кілька років пробув у лікарні для душевно-хворих, а в 1942 році його знищили німці разом з усіма хворими цієї лікарні.⁷¹

Та не один М. С. Грушевський помер. Протягом п'яти років плюндрування старої Академії і творення на її руїнах нової, відсоток смертності академіків був колосально великий. За перші роки нормального життя ВУАН, з 1919 по 1929, упокоїлося 13 академіків (не рахуючи далеких від неї — А. В. Старкова (Прага), Р. М. Орженцького (забитий бомбою в Варшаві), М. О. Андрусова (Одеса). З 1930 по 1935 упокоїлося теж 13 академіків (теж не рахуючи далеких від ВУАН — С. М. Навашина (Москва), І. П. Бородіна (Ленінград), при чому всі вони брали активну участь у житті Академії. В 1930 році помер П. А. Тутковський, беззмінний голова II Відділу, директор Геологічного Інституту; року 1931 — В. П. Бузескул та А. М. Лобода — голова управи, голова Етнографічної Комісії; 1932 року — Д. І. Багалій, один з основоположників Академії 1918 р., голова I Відділу, голова Комісії для вивчення соціально-економічної історії України; К. К. Сіминський, член Президії, директор Інституту спротиву матеріалів; Є. О. Проскура; 1934 р. — Б. І. Срезневський — директор Метеорологічної Станції; О. П. Новицький — голова ВУАК, секретар I Відділу; М. С. Грушевський; 1935 р.: М. Т. Кащенко — один з основоположників Академії року 1918, директор Акліматизаційного Саду; О. О. Малиновський — голова Комісії звичаєвого права; М. П. Василенко — голова III Відділу, голова Комісії для вивчення історії українського права; О. В. Фомін — член Президії, директор Інституту Ботаніки. Всі вони були різні люди, але їх об'єднувала відданість Академії Наук, прагнення піднести українську культуру. Це були творці Української Академії Наук у різних ділянках науки. Всі вони тяжко переживали нищення Академії більшовиками, нищення як людського персоналу, так і скарбів, які вони збирали. Їм тим важче приходилося переживати це, бо бачили безперспективність дальшої праці.

Не однаково ставилася нова Академія до смерті будівників старої Академії. Вже оповідалося про урочистий похорон М. С. Грушевського. Декого з померлих академіків, як Д. І. Багалія, О. В. Фоміна,⁷² теж вшановано було

⁷¹ М. Миллер, Археология в СССР, стор. 84.

⁷² «Вісті», 1936, ч. 1-2, стор. 139—143.

більш-менш пишними похоронами, з промовами. Інших — як Б. І. Срезневського,⁷³ М. Т. Кащенко,⁷⁴ — згадано коротенькими некрологами у «Вістях». Але смерті О. П. Новицького та М. П. Василенка⁷⁵ навіть не відмічено в офіційній Президії.

Наче навмисне, демонстративно обходячи померлих академіків сухими офіційними згадками, Президія тепло відзначила смерть —

«старого большевика, робітника Акіма Миновича Дудника, що провадив велику роботу в ВУАН (? ! Н. П.-В.), зокрема коло очищення наукових закладів від націоналістичних елементів, що отруювали наш науковий фронт українським націоналізмом».

У «Вістях» уміщено його некролог з портретом, на ближчому засіданні Ради вшановано теплою згадкою.⁷⁶

До цього списку академіків, що своєю природною смертю звільнили Академію Наук від «залишків українського націоналізму», треба додати ще довгий список тих академіків, яких заарештовано в ці саме роки і які опинилися на засланні: 1930 р. — С. О. Єфремов і М. Е. Слабченко (СВУ); 1931 — М. І. Яворський; 1933 р. — В. О. Юринець, С. Л. Рудницький; 1934 р. — Ф. І. Шмідт і В. М. Перетц, разом 7 осіб. Таким чином за п'ять років з лав Академії Наук зійшло 20 академіків, звільнивши місце для нових людей.

1934 — 1935 роки були тяжкими роками для УАН. З обрію Академії зникали звільнені співробітники. Чимало з них повиїздило з Києва, але багато нових арештів і заслань виривали людей з Києва. Підрахувати число заарештованих за ці роки дуже тяжко, бо люди втратили зв'язок з Академією, а багатьох заарештовано там, куди вони переїхали. З арештів близьких до Академії осіб можна згадати директорів інститутів: Є. С. Шабльовського, правдивого шевченкознавця М. М. Новицького, П. П. Филиповича, члена «п'ятірного грона неоклясиків», правника В. І. Новицького, істориків — В. О. Романовського, В. М. Базилевича. Найбільше враження зробила трагічна доля М. О. Макаренка, який мужньо протестував проти нищення Михайлівського (Дмитрівського) монастиря. Він звертався про рятунок його до самого Сталіна та М. Горького. Відповіддю було заслання й смерть на засланні.⁷⁷

На тлі загального пригноблення сесії Академії Наук займалися словесовленям партії й уряду, сесійні засідання заповняли звіти інститутів. Доповіді, присвячені детальним питанням, мали переважно утилітарне значення і стосувалися головним чином галузів фізикоматематичних наук, природознавства і т. п. Кардинальне значення мали доповіді академіка М. Г. Світальського та його співробітників з приводу дослідження Нагольного

⁷³ «Вісті», 1934, ч. 1, стор. 39.

⁷⁴ «Вісті», 1935, ч. 1, стор. 60.

⁷⁵ Не випадковим є твердження, що моральні причини прискорили смерть деяких з них. Вище згадано тяжкі образливі переживання, якими позначилося життя М. С. Грушевського, О. П. Новицького, М. П. Василенка, М. Т. Кащенко, М. Т. Біляшевського, А. М. Лободи.

⁷⁶ «Вісті», 1934, ч. 1, стор. 38.

⁷⁷ М. Миллер, *Op. cit.*, стор. 83.

кряжу в Донбасі. Там знайдено мільярд тонн вугілля (сподівалися на 200 міль. тонн), золото, мідь, цинк. В околицях Ромен та Лубен знайдено соляні купола, це вказує на присутність нафти.⁷⁸

Надзвичайно показове було урочисте засідання, присвячене Шевченкові, 11 лютого 1935 року. Виступали з доповідями — директор Інституту Шевченкознавства Є. С. Шабльовський та вчений секретар Ю. Д. Йосипчук. Є. С. Шабльовський у довгій промові доводив, що Шевченка фальшували націоналісти всіх відтінків; вони

«намагалися слабкі сторони творчості Шевченка, реакційні сторони випнути як позитивні, зробивши з Шевченка мало не вождя сучасного пролетаріату і цим зчинити опір тій оцінці, яку дає Шевченкові большевицька партія. Відрив України від Радянського Союзу, допомога міжнародньому фашизму — таке політичне значення мали і мають намагання зідеалізувати Шевченка, прикрасити його націоналізм, показати як позитивні ті сторони його творчості, які треба рішуче й нещадно викрити й засудити».

Большевики більше цінять Шевченка, ніж українські націоналісти. Так, лише за Постишева в 1933 р. —

«після розгрому української контрреволюції і націоналістичного ухилу, очолюваного переродженцем Скрипником, справа спорудження пам'ятника Шевченкові стала на цілком реальний ґрунт».⁷⁹

Вчений секретар Йосипчук потакував шефові: українці-сучасники не розуміли Шевченка. Його найбільше цинили російські письменники — Салтиков, Чернишевський — а він цинив найбільше їх.⁸⁰

На тлі загальної депресії в Україні ширилася боротьба з українським націоналізмом, у парі з новою ідеологічною концепцією, яку створив Кремль, концепцією «советського патріотизму», що висувала на перше місце «великий російський народ». Для України ця концепція тягла за собою обґрунтування советської гегемонії та московсько-централістичної політики в Україні й нівеляцію всіх українських національних інтересів, особливостей і традицій. Ця перемога російського націоналізму

«над льокально-республіканськими рухами зв'язувалася з підвищеною вимогою до ортодоксальної марксистської методи.»⁸¹

б) Реорганізація Академії Наук УССР 1935 року

Ніщо в житті Академії Наук не було таким яскравим показником перетворення її, центра наукового життя цілої України, на додаток до партійної політики, на об'єкт для експериментів, як саме зміни в структурі Академії, як її організація. За перші десять років не було істотних змін у цій структурі. Не зважаючи на нові статuti, які виробляли в Головнауці, фактично

⁷⁸ «Вісті», 1935, ч. 6-7, стор. 6—7, 22—42, 77—90.

⁷⁹ «Вісті», 1935, ч. 2, стор. 15—20.

⁸⁰ «Вісті», 1935, ч. 2, стор. 20—38.

⁸¹ Б. Крупницький, Богдан Хмельницький і советська історіографія, «Український Збірник», кн. 3, Мюнхен, 1955, стор. 85; О. Оглоблин, *Op. cit.*, «Альманах», 1956, стор. 77.

ВУАН жила на підставі того статуту, який вироблено при заснуванні її гетьманським урядом. Тоді Академія мала струнку трьох-ступневу організацію: виборні комісії під проводом голів, підпорядковані Раді Відділу з фахівців, академіків. Над трьома Відділами стояло об'єднуючи всіх академіків Спільне Зібрання. Жадного нефахівця, жадного стороннього впливу на наукову роботу не було. Фахівці, члени Відділу, обирали свого голову й секретаря. Спільне Зібрання обирало Президію, в склад якої входили Президент, Віце-Президент, Неодмінний Секретар. Вони всі залишалися виконавцями волі рад Відділу та Спільного Зібрання. В цьому була сила Академії Наук, яку зламати не легко було навіть партії, бо всі ухвали були ухвалами більшості, а часто й одноголосними вирішеннями людей з науковим авторитетом. Тому перші бажання уряду — покищо передані в делікатній формі акад. Д. І. Багалієм — обрати на дійсних членів Академії Наук М. О. Скрипника, О. Г. Шліхтера та С. Ю. Семковського, розбилися о статут, що вимагав подвійного обрання — Відділом і Спільним Зібранням і не було можливості примусити всіх академіків на те, щоб вони зробили те, що вважали за шкідливе для ВУАН, для української науки. Удари 1929 і 1930 років вирвали з рук учених керівництво Академією Наук і передали його до рук членів партії. Протягом десяти років престиж ученого й науки принижували, Академію завели в глухий кут, з якого не було вже виходу.

Вже року 1928, після переобрання Президії, зроблено кардинальні зміни. Керма правління перейшла від Спільного Зібрання до Президії, склад якої був збільшений (введено двох членів Президії), а Загальні Збори академіків, які тепер іменуються Сесіями Ради й у яких беруть участь не лише академіки, обрання нових академіків року 1929 та перевибори Президії (того ж року), передали керму Академії партії. Нова реформа 1930 р., за якою наступило злиття I та III Відділів у один, не була остаточною. Після ліквідації установ колишніх I та III Відділів зліквідовано в 1934 році й самий Відділ, що об'єднав їх. В Академії залишилося два Відділи: Математично-Природничий та Технічний. Роля Відділів була зведена нанівець, бо Академія перетворилася на асоціацію окремих інститутів, які підлягали не Відділам, а Президії Академії Наук.

Таке становище Академії Наук не задовольняло й тому час від часу вносилися зміни. Так, 1935 року скасовано Редакційно-Видавничу Раду й перенесено редакцію до самого видавництва.⁸² Цим досягалося дві мети: поперше — вводилася ще одна цензурна інстанція, подруге — збільшувалося число установ, відповідальних за кожне друковане слово.

У зв'язку з опануванням Академії Наук партією, виявилися зайвими спеціально-партійні науково-дослідні установи, які за кілька років перед тим перебрали на себе провід у галузі гуманітарних дисциплін і марксистської ідеології — ВУАМЛІН. Року 1936 ВУАМЛІН розв'язано, а на базі інститутів ВУАМЛІН створено інститути Академії Наук.⁸³

⁸² «Вісті», 1935, ч. 8-10, стор. 16.

⁸³ О. Оглоблин, *Op. cit.*, стор. 77.

Року 1936 було затверджено новий статут Академії Наук Раднаркомом УССР.⁸⁴

Новий статут частково відновив ту структуру, що була в ВУАН. Так — поновлено поділ на три відділи: I — Відділ Суспільних Наук, II — Математичних і Природничих і III — Відділ Технічних Наук. (п. 4).

Велику увагу приділяє статут справі обрання дійсних членів та членів-кореспондентів Академії. Обрання членів-кореспондентів переводять Відділи, а затверджують Загальні Збори. Відділи також висувають кандидатів на дійсних членів, яких обирають Загальні Збори (п. п. 18-22). Відділи, отже, які складаються з фахівців, лише висувають кандидатів на дійсного члена, але не обирають його, як було за статутами і практикою 1918—1928 років. Проте введено новелю: «дійсні члени, почесні члени і члени-кореспонденти АН позбавляються свого звання за постановою Загальних Зборів, якщо їх діяльність спрямована на шкоду ССРСР» (не УССР, а ССРСР — п. 24).

Дуже важлива примітка до п. 27, який встановлює права Загальних Зборів:

«кожен член Академії Наук, який бажає внести будь-яке питання на обговорення Загальних Зборів, повинен за вчасно повідомити Неодмінного Секретаря АН УССР листовно».

Себто Неодмінний Секретар (наприклад, І. Й. Агол) має право й можливість не дати згоди на внесення дійсних членів АН на Загальні Збори. Цього досить, щоб уявити собі взаємовідносини між дійсними членами і Загальними Зборами.

Статут встановлює компетенцію Відділів: вони слухають наукові доповіді і пропозиції, здійснюють наукові питання, які ставлять групи й установи, що входять до їх складу, обирають президії груп, що їх затверджує потім Президія АН. Діяльність Відділу керується Радою Відділу, на чолі якої стоїть академік — секретар Відділу (не Голова!) і до якої включаються всі голови груп Відділу (п. 27).

Новою одиницею були групи Відділів. До їх складу входять дійсні члени з даної спеціальності, члени-кореспонденти, директори установ АН, представники інших наукових установ та наукові робітники. Склад груп затверджується Академією Наук (природно було б — Радою Відділу). Групи слухають наукові та звітні доповіді своїх членів, розглядають пляни праць установ, що входять до їх складу, висувають для дискусії чергові наукові питання в своїй спеціальності. Президія складається з голови, його заступника та вченого секретаря. Група звітується у своїй науковій роботі перед Відділом (п. 28, 29). Таким чином, функції та компетенція груп окреслені в статуті 1936 року значно яскравіше, ніж відділів. Цікаво, що групи мають повну президію — голову, заступника та вченого секретаря, в той час як відділи мають лише секретаря.

Президія Академії Наук знову зазнала зміни. В склад її ввійшли — Президент, два Віце-Президенти, Неодмінний Секретар, три академіки —

⁸⁴ Див. «Додатки».

Секретарі Відділів і два академіки — члени Президії. Президент, два Віце-Президенти і Неодмінний Секретар обираються Загальними Зборами на 5 років (п. п. 37, 38). Секретарі Відділів обираються Відділами на 3 роки (п. 30). Академіки — члени Президії обираються Загальними Зборами на 3 роки (п. 41).

Основними органами науково-дослідної праці Академії Наук є Інститути, яким надається цілковита оперативна й господарча самостійність (у межах кошторису). Вони підпорядковані безпосередньо Президії Академії Наук (п. 44). На чолі інституту стоїть директор, який керує ним на правах е д и н о н а ч а л ь н о с т и . Він обирається з числа дійсних членів Академії Наук або вчених спеціалістів з відповідних галузів на 3 роки Загальними Зборами або Відділом Академії Наук, при чому в останньому випадку це затверджується Загальним Зборами (п. 45).

Багато в цьому статуті неясного, непевного й тому не дивно, що почалися зміни в ньому майже одночасно з уведенням його до практичного вживання.

Порушенням статуту 1936 року було призначення на посаду секретаря Відділу Суспільних Наук О. М. Асаткіна, не академіка⁸⁵. Найбільш неясного було в становищі інститутів Відділу Суспільних Наук. Вже з самого заснування їх і до евакуації 1941 року директорами їх були здебільшого не академіки. Лише в Інституті Літературознавства короткий час був директором академік П. О. Тичина та 1939 року академік О. І. Білецький; в Інституті Мовознавства — з 1938 року академік М. Я. Калинович; в Інституті Фолкльору з 1939 року й до смерті в січні 1941 року — академік Ю. М. Соколов.

Решта директорів I Відділу були партійні: О. Асаткін, В. Теплицький і В. Рудницький — в Інституті Економіки; М. І. Ячменев та Л. Славін в Інституті Археології; С. Белоусов — в Інституті Історії.

Надзвичайно цікаво порівняти цей реєстр інститутів з тими, які, як перемогу над «буржуазною націоналістичною» Академією, затверджено в 1934 році. З того списку, до якого входило 21 інститутів, зліквідовано: 1. Інститут Шевченкознавства — після заарештування його директора, члена-кореспондента Є. Шабльовського; 2. Філософську Комісію під керівництвом академіка С. Семковського, якого заарештовано в 1937 році; 3. Інститут Єврейської Пролетарської Культури, директором якого був член-кореспондент И. І. Ліберберг; 4. Інститут Польської Пролетарської Культури, директором якого був Лазоверт. Так відпали 4 інститути, якими керували «перевірені», «надійні» партійні діячі. Відпали й інші інститути: Транспортної Механіки й Клінічної Медицини.

Прекрасним доповненням й ілюстрацією до цього статуту є доповідь бригади під керівництвом Б. М. Гарцмана-Брука про роботу Академії Наук у 2-й п'ятирічці. Він твердив, що в минулому Академія Наук мала великі хиби, які тепер вона в значній мірі вже зліквідувала. До досягнень зараховано: 1) перебудову внутрішньої структури системи інститутів; 2) уло-

⁸⁵ «Вісті», 1937, ч. 2-3, стор. 151.

ження статуту; 3) перехід у безпосереднє відання Раднаркому УССР; 4) обрання нових академіків; 5) включення до складу Академії Наук інститутів, що були поза нею; 6) нове будівництво Академії Наук; 7) зростання фінансування та 8) перенесення столиці до Києва, що

«ліквідувало відрив Академії Наук від центральних урядових органів і забезпечило безпосередній вплив і допомогу ЦК КП(б)У».⁸⁶

Внутрішня структура раніш була надто складна, «організаційно плутана», було надто багато установ — катедри, комісії, кабінети, до яких входили 1—2 співробітники (мається на увазі, очевидно, штатних. Н. П.-В.). В праці Відділу Суспільних Наук було багато рутини, млявості, було багато псевдовчених,

«які відгороджувалися від радянської дійсності і протягували свої реакційні буржуазно-реставраторські настанови».

Академія Наук мусіла звільнитися від реакційних елементів:

«Розвиток Академії Наук можливий був лише на основі очищення від ворогів народу й агентури фашизму, від буржуазно-націоналістичних, троцькістсько-зінов'євських і риковсько-бухарінських мерзенних вишкребків, які пролізли до складу Академії Наук».⁸⁷

2. Академія Наук за часів «ежовщини»

Наведені слова Б. М. Гарцман-Брука, що в своїй особі сполучував одночасово — слідчого НКВД та голову Плянної Комісії Академії Наук, — дуже знаменні. Сказано їх було в 1937 році, коли вже цілий рік уся людина «советського раю» перебувала в лабетах Єжова, що склав «таблицю ознак», за якими кожна людина могла бути засуджена на кару смерті.⁸⁸ Дійсно доба «ежовщини» принесла неймовірні тортури, катування, перед якими пекельні муки, що їх вигадала середньовічна уява, були ніщо. Вона залила кров'ю Україну й вирвала з її життя сотні тисяч невинних людей. Ні ранги, ні заслуги, ні партійні квитки не рятували нікого. В серпні 1936 року процес Зінов'єва-Каменева показав усьому світові, що почалася знов «переоцінка цінностей». Новий процес Томського, Бухаріна, Рикова, П'ятакова, Радека й низки інших видатних «сановників» підтвердили це. Томський зорієнтувався негайно в ситуації й сам покінчив з собою. Голова Раднаркому України, Панас Любченко, що прислужився партії організацією процесу СВУ, опинився одним із «ворогів» і лише завдяки швидкості свого авта, встиг застрелити свою жінку й себе. За хвилину пізніше приїхали агенти НКВД, щоб заарештувати його. Він знав, що чекало його в підвалах НКВД.

Дійсно, становище України було страшне, може страшніше за становище інших республік ССР. Протягом чотирьох років комуністичний диктатор П. Постишев правив Україною і вів жорстоку боротьбу проти всіх

⁸⁶ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 66—68.

⁸⁷ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 66—68.

⁸⁸ Гр. Костюк, Падение Постышева, «Вестник Института по изучению истории и культуры СССР», Мюнхен, 1954, ч. 6-13, стор. 120.

виявів українського націоналізму. Він довів до зруйнування господарство України колективізацією, перетворив на жебраків сільську людність, знищив кілька поколінь діячів України, національно-свідому інтелігенцію, але залишилося те, чого не міг убити він: ідея української державности. І за це Постишев потрапив у неласку.⁸⁹ Кремль шукав інших людей, щоб остаточно знищити Україну.

Академія Наук мала прийняти важкі удари.

Ближчі сесії Академії Наук заповнені були заявами Президії, яка намагалася відмежувати Академію від «відкритих ворогів та змовників». На грудневій сесії 1936 року Президент Академії, О. О. Богомолець, виступив з довгою промовою, в якій говорив

«про мерзенну контрреволюційну діяльність троцькістсько-зінов'євського охвістя», —

і ця лексика, природна для В. Гарцмана-Брука, але несподівана в устах стриманого й завжди коректного академіка, зраджувала, чиїми шпарталами примушений він був користуватися. А далі казав він про те, що в Академії Наук відкрито декілька ворогів народу, й закликав всіх науковців посилити пильність.⁹⁰

Акад. О. В. Палладін на січневій сесії 1937 р. казав, що Академія Наук відстає від темпів соціалістичного будівництва. Перешкоджала її праці група заклятих ворогів партії і народу — троцькістсько-бухарінських та націоналістичних бандитів, які пролізли були на відповідальні пости до керівних органів Академії Наук УССР.

«Цих диверсантів і шпигунів було викрито і вилучено з Академії Наук УССР органами НКВД. І тепер Академія Наук під керівництвом і за безпосередньою допомогою ЦК КП(б)У працює над ліквідацією наслідків шкідницької роботи ворогів народу.»⁹¹

На червневій сесії 1937 року Президент О. О. Богомолець присвятив частину своєї промови питанню арештів. Він оповідав про викриття банди шпигунів і диверсантів й оголосив резолюцію, яку ухвалила сесія. В ній відзначалося, що Академія Наук

«з глибоким задоволенням зустріла вирок Найвищого Суду над зграєю ганебних зрадників, які, займаючи відповідальні посади в нашій славній Червоній Армії, діяли на користь фашизму.»

Академік О. В. Палладін на тій же сесії казав про

«шкідницьку роботу заклятих ворогів народу — троцькістсько-бухарінських фашистських банд, які намагалися підірвати міць і обороноздатність нашої країни, ці агенти іноземних розвідок, спіймані на гарячому.»⁹²

Імен не названо, але було ясно, що мова йшла про розкриття «змову», в якій нібито брали участь вищі чини Червоної Армії: Якір, Дубовий та інші.

⁸⁹ Там же, стор. 116—117.

⁹⁰ «Вісті», 1937, ч. 2-3, стор. 13—40.

⁹¹ «Вісті», 1937, ч. 3-4, стор. 30.

⁹² «Вісті», 1937, ч. 5, стор. 25—28.

Деякою мірою пояснення до цих заяв Президента та Неодмінного Секретаря дає маленька довідка про те, коли саме вийшла в світ ця книжка «Вістей». Здебільшого проходило півтора-два місяці між здачею матеріялу до друкарні та підписанням книжки відповідальним редактором, себто академіком О. Палладіним. Наведу такі приклади з того ж 1937 року: 1 число здано до виробництва 9 лютого, підписано до друку 27 березня, себто січневе пішло до друку в кінці березня; 2-3 число здано 23 березня, підписано 20 травня, себто лютнево-березневе — в травні; травнево-червневу книжку здано 5 серпня і підписано 3 грудня! Через півроку! Наступне 6-7 число здано до виробництва 25 грудня і підписано вже 26 січня 1936 року. Ясно, що дуже поважні причини могли затримати на пів року звіт про червневу сесію. Цими подіями була нова навала терору, яку пережила Академія Наук, не зважаючи на льюальні заяви.

Почалося з арешту секретаря Відділу Суспільних Наук, О. М. Асаткіна, призначеного на цю посаду в лютому 1937 року. Тоді ж його призначено на посаду директора новозаснованого Інституту Економіки.⁹³ Одночасно він був головою Статистичного Бюро й таким чином об'єднував у своїх руках керівництво дуже відповідальними установами. Над Академією сяяла зірка Асаткіна, яка замінила й Агола й Адамовича. Він був диктатором Академії, при якому стушувалися і Богомолець, і Палладін, і Кілерог. Асаткін був на обрії України значною й небезпечною для багатьох особою. Москаль з походження, він зробив швидко й незвичайну кар'єру: був полпредом в Японії, був головою Далекосхідної Республіки, але там йому не пощастило і кар'єра його пішла на «пониження». Він опинився в Москві, де заснував науковий Інститут Бібліографії, а в 1937 році прибув до Києва, як диктатор Академії Наук і Голова Статистичного Бюро. До справ Академії він брався з захопленням, з невластивою для партійного вельможі простотою й відвертістю розмовляв про свої пляни піднести науковий рівень її, охоче приймав до Інституту Економіки «старих фахівців», серед яких там опинилися й проф. В. Карпенка, Н. Полонська-Василенко та інші, і дуже низько розцінював учених, які, за його виразом, заміняли вчений ступінь партійним квитком. В його плянах стояло видання наукових монографій, документів. За зразком Московського Інституту Бібліографії, Асаткін плянував заснування Українського Інституту Бібліографії. Сила і міць Асаткіна не викликали сумніву, він був одною із видатних фігур серед партійного Олімпу Києва. Раптом все змінилося.

На початку липня 1937 року, на світанку, до Інституту прийшли агенти НКВД і після докладного тусу, вивезли все, що було в кабінеті директора. З того часу в Академії знову почалася доба «викорчовування» шкідників, шукання ворогів народу і т. д. Список заарештованих, закатованих у 1937 році можна рівняти тільки з 1929—30 роками. Але, здається, за Єжова масштаб був ще більший. Гострі промови Богомольця і Палладіна на червневій сесії Академії Наук були реставровані і загострені протягом тих шести місяців, які відділяють виголошення їх і появу в світі 4-5 числа «Вістей».

⁹³ «Вісті», 1937, ч. 2-3, стор. 151.

Причину несподіваної катастрофи диктатора Академії Наук Асаткіна не треба шукати в самій Академії. Він був одночасно директором Центрального Статистичного Управління. Якраз в 1937 році було переведено перепис, єдиний з переписів України, добре переведений, який виявив правдиву картину населення, зменшення її людности. Перепис оголошено «шкідницьким», працю анульовано.

Офіційно наслідків перепису не оголошено, а всіх керівників ЦСУ заарештовано й більшу частину розстріляно.⁹⁴ Так, зв'язуючи Академію Наук з іншими партійними установами, переносили на неї всі ті нещастя й переслідування, які переживали ці установи.

Недовір'я партії до статистичних установ і їх працівників перенесено було й на Інститут Демографії Академії Наук. Не зважаючи на виняткову обережність директора його, академіка М. В. Птухи, в 1938 році його заарештовано, хоч і звільнено через декілька місяців. Після війни Інститут зліквідовано.⁹⁵

За арештом Асаткіна потяглася безконечна низка арештів, заслань. Партійні відповідальні діячі, як Кілерог (Горелік), секретар партійного осередку, Олена Шмаргонь, В. Целларіус, її чоловік, академік В. П. Затонський, С. Сидоряк, В. М. Іванушкін — директор ВБУ, академік С. Ю. Семковський, голова філософської Комісії в Харкові, Г. О. Ручко, директор Інституту Мікробіології; видатні вчені, як директор Інституту Геології, М. Г. Світальський і ряд співробітників Інституту; один із них, д-р В. Крокос, покінчив самогубством. Продовжувалося нищення і старих академічних діячів: академік П. М. Кравчук, К. М. Грушевська, О. С. Грушевський, Е. К. Тимченко, М. І. Корнилович та інші.

3. Академія Наук у роках 1938—1939

Знов обезкровлена, очищена від «шкідників» Академія Наук не здобула спокою для наукової праці. Виявилось, що статут 1936 р. був «незадовільний» і знов почалася ломка його.

Року 1938 Президія Академії Наук уточнила становище інститутів. При директорах організуються вчені ради з числа дійсних членів Академії Наук, або визначних спеціалістів, обраних на три роки Загальними Зборами (очевидно, Академії Наук, — текст неясний), або Відділом Академії Наук УРСР (в останньому випадку — з затвердженням Загальними Зборами). Ради мають забезпечити високий рівень робіт інституту. Склад рад дуже різноманітний: до них входять видатні вчені, що працюють в інституті, а також учені з наукових організацій, які працюють у суміжних з інститутом галузях. Склад ученої ради затверджує Президія Академії Наук. Компетенція

⁹⁴ Г. Селегень, Демографічна наука в Україні, «Визвольний Шлях», Лондон, 1954, ч. 1, стор. 54.

Ії ж таки, Статистика людности східньоукраїнських земель у 1926—1939, «Визвольний Шлях», 1954, кн. IV, стор. 54, 61.

⁹⁵ Г. Селегень, Демографічна наука в Україні, «Визвольний Шлях», Лондон, 1954, ч. 1, стор. 57.

вчених рад величезна: розгляд перспективних і річних програм і плянів інституту, заслухання наукових доповідей, питань про втілення в життя наслідків науково-дослідної роботи, питань, пов'язаних з присудженням учених ступенів, заслухання щорічного звіту і звітів відділів і секторів інституту, розгляд закінчених робіт і подання наукових праць для опублікування у виданнях Академії Наук.⁹⁶ Це положення дуже цікаве: по суті в ньому Академія Наук виходить за межі штатного складу інститутів і звертається до участі «широкої громадськості», бодай пересіяної через фільтр Президії Академії Наук, чим трохи нагадується положення ВУАН 1918—1928 років.

У грудні 1938 р. відбулися Загальні Збори, присвячені обговоренню проекту змін статуту Академії Наук і тематичного пляну 1939 р. Академік О. В. Палладін виступив з доповіддю про проект змін. Найголовнішим у проєктованих змінах була ліквідація груп, як зайвих проміжних ланок, що себе не виправдали, між інститутами та Відділами Академії Наук. Проєкт передбачав створення не трьох, а чотирьох відділів (додавався ще Біологічний Відділ). В новому статуті надавалось відділам велике значення, підносилися їх авторитет, як провідних ланок керівництва і спрямування окремих галузей науки в системі Академії Наук.

Посада Неодмінного Секретаря касується, проте збільшується число Віце-Президентів та членів Президії. Ухвалений Зборами проєкт пішов на затвердження Раднаркому УРСР.⁹⁷

Зроблено ще зміну: введено знов посаду Голови Відділу.⁹⁸

Важливий звіт подав на Загальних Зборах Академії Наук 25 червня 1939 року О. О. Богомолець про стан Академії Наук за роки двох сталінських п'ятирічок 1929—1939. Бюджет збільшився в 20 раз, в тому числі за останні 5 років з 5,4 мільйонів дійшов до 22 мільйонів карб.

Кадри наукових працівників зросли в 2,5 разів — з 321 до 835 в 1939 р. За 10 років збудовано ряд будинків: Інститут Хемії, Інститут Біохемії, Інститут Електрозварювання, Інститут Фізики, Інститут Геологічних Наук, Інститут Експериментальної Біології і Патології; на черзі була будова Інституту Ботаніки. В складі Академії працювало 60 дійсних членів і 68 членів-кореспондентів, серед них велика кількість учених зі світовим ім'ям.

Проте, не зважаючи на всі реформи та ломки, Академія Наук далі стояла перед неясним розумінням своїх завдань. О. О. Богомолець казав так:

«XVIII з'їзд ВКП(б) поставив завдання: „догнати й перегнати також в економічному відношенні найбільш розвинуті капіталістичні країни Європи і Сполучені Штати Америки“; рішення це „покладає і на Академію Наук почесні й відповідальні обов'язки“... «Радянська Академія Наук не повинна бути ареопагом, не може бути почесним архівом для вчених, не повинна бути сховищем часто застарілих і навіть шкідливих традицій буржуазної науки, якими часто являють собою Академії Наук капіталістичних країн.»

⁹⁶ «Вісті», 1938, ч. 5, стор. 95.

⁹⁷ «Вісті», 1938, ч. 8-9, стор. 72.

⁹⁸ «Вісті», 1939, ч. 3-4, стор. 101.

Президент запевняв, що

«Наука і соціалізм нероздільні. Наука повинна прокладати шляхи до комунізму».

І на кінці 10-річної перебудови Академії Наук знов, як і в 1933 році, доводив, що завдання, покладені партією на Академію, не виконані. З характеристики окремих інститутів Академії Наук Президент робив такі висновки:

«позитивні наслідки ще не відповідають ні умовам, створеним урядом і партією Леніна-Сталіна, для розвитку науки, ні завданням, що стоять перед Академією Наук... Є випадки, коли інститути, домагаючись кількісних показників, не дбають про основну вимогу до наукової роботи — підвищення її якості і високої ефективності».

Звичайно, значну долю відповідальності за ці хиби перекладає Президент на

«троцькістсько-бухарінських і буржуазно-націоналістичних агентів фашистських розвідок.»⁹⁹

Року 1939, 19—22 лютого було обрано 30 нових дійсних членів Академії Наук та 60 членів-кореспондентів. На дійсних членів обрано:

У Відділі Математичних і Природничих Наук: П. П. Будніков, М. І. Кузнецов, Б. С. Лисін — доктори технічних наук; О. І. Бродський, І. К. Мацуревич — доктори хемічних наук; Г. М. Висоцький, М. М. Гришко, В. П. Поспелов — доктори сільсько-господарських наук; Г. В. Курдюмов, М. О. Лаврентьев — доктори фізико-математичних наук; Г. І. Маркелов, В. П. Філатов, В. Ю. Чаговець — доктори медичних наук; О. Я. Орлов — доктор астрономічних наук; В. О. Сільський — доктор геофізики; Д. М. Сінцов — доктор математичних наук і Б. І. Чернишов — доктор геологічних наук. Разом 17 академіків.

У Відділі Технічних Наук: М. М. Давиденко, М. М. Доброхотов, В. М. Свечніков, С. В. Серенсен, О. М. Флоров і В. М. Хруцов — доктори технічних наук; М. В. Луговцов — інженер-металург. Разом 7 академіків.

У Відділі Суспільних Наук: О. І. Білецький — доктор літературознавчих наук; Л. А. Булаховський — доктор слов'янської філології; Е. С. Варга — доктор економічних наук; М. С. Калинович — професор-філолог, О. Е. Корнійчук — письменник-драматург, Ю. М. Соколов — фолкльор. Разом 6 академіків.

Членами-кореспондентами обрано:

У Відділі Математичних і Природничих Наук: М. А. Аганін, Д. Е. Альперн, Д. І. Блохінцев, М. М. Боголюбов, Є. І. Бордзиловський, І. М. Буланкін, П. А. Власюк, Д. С. Воронцов, П. В. Головін, В. Г. Дроботько, О. А. Дуб'янський, Є. В. Зверезомб-Зембовський, Д. К. Зеров, В. А. Ізбеков, П. П. Карпунін, А. І. Кіпріанов, М. С. Кондратьєв, М. Г. Крейн, О. Ю. Лур'є, Н. Б. Медведева, Я. С. Модилевський, Н. Д. Моргуліс, Є. Я. Ремез, Я. В. Ролл, Я. Й. Рубенчик, М. П. Семененко, Є. І. Синельников, М. М. Сіротінін, А. А. Слуцькін, О. І. Смірнова-Замкова, Ю. Д. Соколов, Е. А. Татарінов, О. А. Тимофеевський, С. С. Уразовський, А. М. Утевський, Д. Л. Фердман, І. Я. Штаерман. Разом 37 членів-кореспондентів.

⁹⁹ «Вісті», 1939, ч. 5, стор. 3—23.

У Відділі Технічних Наук: Ф. П. Белянкін П. П. Буштедт, В. Ю. Васильєв, А. А. Василенко, П. М. Василенко, В. М. Горбунов, Б. Д. Грозін, П. П. Омеляненко, М. В. Карнаухов, М. О. Короткевич, О. К. Котельніков, Л. П. Крамаренко, П. С. Кучеров, В. М. Майзель, Г. Й. Сухомел і К. І. Татомір. Разом 16 членів.

У Відділі Суспільних Наук: С. І. Маслов, П. М. Попов, Л. М. Славін, Є. Г. Співак, Я. Г. Фейгін, П. М. Хромов і С. В. Юшков. Разом 7 членів.¹⁰⁰

Після виборів нових членів переведено переобрання Президії. На Президента обрано знов академіка О. О. Богомольця. На підставі нового статуту, посаду Неодмінного Секретаря скасовано. Академік О. В. Палладін перейняв пост першого Віце-Президента і Заступника Президента. Другим Віце-Президентом обрано академіка А. А. Сапегіна з дорученням керувати науковою роботою Академії Наук. На третього Віце-Президента обрано академіка Б. І. Чернишова, який мав керувати видавничою діяльністю Академії Наук та очолювати редакційно-видавничу діяльність Академії Наук. Члени Президії — академік О. В. Леонтович мав керувати підготовкою наукових кадрів; другий член-академік В. П. Філатов мав бути представником Академії Наук в Одесі, а академік Г. В. Курдюмов — в Дніпропетровську. Члени Президії — Голови Відділів — академіки С. В. Серенсен (Технічного), М. Я. Калинович (Суспільних Наук), І. К. Мацуревич (Математичних та Природничих) і В. П. Поспелов (Біологічних Наук) — очолювали Ради Відділів.¹⁰¹ І. Л. Фраймовича призначено Секретарем Президії Академії Наук.

Президія ухвалила створити нові інститути: 1) Інститут Технології Силікатів з центром у Києві і філіялом у Харкові; 2) Інститут Органічної Хемії та Технології (на базі існуючого Інституту Хемтехнології і органічного сектору Інституту Хемії); 3) Інститут Чорної Металургії і 4) Енергетичний Інститут.

Було призначено директорів Інститутів:

Т. в. об. директора Інституту Мовознавства — академіка М. Я. Калиновича.

Т. в. об. директора Інституту Фолкльору — академіка Ю. М. Соколова.

Т. в. об. директора Інституту Гідрології — академіка А. М. Фролова.

Т. в. об. директора Інституту Фізичної Хемії — академіка О. І. Бродського.

Т. в. об. директора Інституту Геологічних наук — академіка Б. І. Чернишова.

Т. в. об. директора Інституту Хемічної Технології, — члена-кореспондента П. В. Головіна (комуніст).

Т. в. об. директора Інституту Економіки — В. В. Рудницького (комуніст).

Головою Ради для вивчення продуктивних сил призначено академіка О. Г. Шліхтера.¹⁰²

¹⁰⁰ «Вісті», 1939, ч. 1-2, стор. 126.

¹⁰¹ «Вісті», 1939, ч. 3-4, стор. 101.

¹⁰² «Вісті», 1939, ч. 3-4, стор. 102.

На жаль, не маємо списку всіх директорів інститутів Академії Наук, але можемо додати ще кілька прізвищ:

директором Інституту Історії України був С. М. Білоусов;

Інституту Археології — після 1938 р. замість Ячменева — член-кореспондент Академії Наук Л. М. Славін;

Інституту Літератури — в 1939 р. академік О. І. Білецький;

Після смерті академіка Ю. Соколова в січні 1941 р. призначено було директором Інституту Фолклору наукового співробітника Інституту Археології д-ра В. П. Петрова;¹⁰³

директором Інституту Мікробіології, після арешту Г. О. Ручка, призначено д-ра Марусенка.

Цей неповний реєстр директорів показує, що значна частина директорів Інститутів не були академіками й керівництво науковими установами далеко не завжди було в руках академіків, що, здавалося б, було логічним. Тут напрошуються два припущення: або звання академіка діставали не найвищі наукові авторитети України, або для керівництва Інститутом було не досить самого наукового авторитету. Здається, вірнішим було друге припущення.

За останні роки перед війною Академія Наук знов почала поширювати свої впливи на установи поза Києвом. Так, в Дніпропетровську було приєднано до системи Академії Наук Інститут Фізичної Хемії ім. академіка Л. В. Пісаржевського. До Дніпропетровська переведено з Києва Інститут Гірничої Механіки.¹⁰⁴

Приєднано було Одеські Інститути. Приєднано було Харківський Український Фізико-Технічний Інститут.¹⁰⁵

Року 1939 Президія Академії Наук ухвалила включити до складу Відділу Фізико-Математичних Наук Одеське Товариство аматорів світознавства; у Відділі Біологічних Наук прийнято Наукове Товариство фізіологів, біохеміків і фармакологів УССР.¹⁰⁶

4. Академія Наук за часів «воз'єднання» України — 1939—1941 роки

У 1939 році сталися важливі події, наслідків яких, природно, не могла уникнути і Академія Наук. 1938 та перша половина 1939 року пройшли в атмосфері насиченої, штучно плеканої комуністами, ненависти до Німеччини. Мітинги, загальні збори тощо, завжди кінчалися закликами зберігати пильність щодо Німеччини. Всюди вишукували німецьких шпигунів. Чимало наукових співробітників заарештовано й заслано за знайомство з німецьким консулом у Києві. Інститути Історії, Літератури, Економіки спрямовували свої праці на поглиблення ненависти до Німеччини. В Інституті Історії закінчувалася друком праця старшого наукового співробітника М. Н. Петровського, присвячена Олександрові Невському й пе-

¹⁰³ «Вісті», 1939, ч. 5, стор. 83.

¹⁰⁴ «Вісті», 1938, ч. 5, стор. 97.

¹⁰⁵ «Вісті», 1938, ч. 6, стор. 57.

¹⁰⁶ «Вісті», 1939, ч. 6-7, стор. 129—130.

ремозі над німецькими «псами — лицарями» (урядова настанова!). Вершком вияву «патріотизму» — тепер уже советського — й демонстрації сили Московської держави супроти України й Заходу мала бути сесія Академії Наук, присвячена 230-літтю Полтавської перемоги, що відбулася в Полтаві на початку липня. Місто прикрашено плякатами з войовничими гаслами, протягом трьох днів у найбільшій залі йшли доповіді, передбачалися виїзди членів сесії на заводи, фабрики та села з доповідями про непереможну силу Москви і її спадкоємця, ССРСР. Раптом все обірвалося, зникли плякати, не відбулися виїзди доповіді. Затримали випуск праці про «псів-лицарів».

Договір ССРСР з Німеччиною з 1939 р. застав Академію Наук під час літніх ферій, і навіть войовничі плякати в коридорах не встигли зняти. Академія швидко переозброювалася на нові вимоги часу, хоч у промовах брєніли старі ноти недовір'я та ненависти до Німеччини й красномовні натяки на плинність дружніх відносин і потребу зберігати пильність.

Події розгорталися з неймовірною швидкістю. Мобілізовані співробітники-комуністи йшли до армії, що рушила на Польщу. «Воз'єднання» Західньої України відсвятковано пишними засіданнями, з патріотичними промовами й науковими доповідями. В жовтні 1939 року з Академії Наук до Західньої України виїхала бригада співробітників з академіком О. В. Палладіним на чолі. Вона ознайомила на місці зі станом наукових установ у Львові. Західньоукраїнські вчені й деякі громадсько-політичні діячі не уявляли довгий час, що несе для них «воз'єднання». Так, НТШ і Національний Музей звернулися негайно до Академії Наук з пропозицією співпраці і просили прийняти в дар їх будинки, щоб врятувати їх від реквізиції. На практиці, звичайно, ці заходи не мали реального значення й це дуже швидко всі зрозуміли. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка було розв'язано. Його майно та всі інституції перебрали на себе Наркомос України та Академія Наук УССР. Багаті музеї НТШ об'єднано з іншими і створено з них нові одиниці. Так, Природничий Музей НТШ став частиною новоорганізованого Державного Природничого Музею, створеного на основі Музею ім. Дідушицьких. В приміщенні Культурно-Історичного Музею НТШ (вул. Чарнецького) зорганізовано Державний Етнографічний Музей, в основу якого покладено Етнографічний Відділ Культурно-Історичного Музею. Археологічний Відділ цього ж музею перенесено до новозорганізованого Державного Історичного Музею, в приміщенні «Музею міста Львова».

Водночас представники Академії Наук переорганізували наукові відділи НТШ у відповідні філіяли та інститути Академії Наук під одною спільною назвою «Львівський філіял Академії Наук УРСР». Так засновано було філіяли Інститутів: Фолкльору, Історії, Археології, Літератури.

Інститути Історії й Археології постали з Історичної секції НТШ, як філії таких же інститутів Академії Наук. В Інституті Археології став керівником М. Смішко; науковими співробітниками проф. д-р Я. Пастернак, С. Круковський (поляк з Варшави); доц. д-р І. Старчук, доц. д-р К. Маєвський (поляк зі Львова). Крім кабінетного опрацювання матеріалів, які

вже були зібрані в НТШ, робилися археологічні експедиції в Західній Україні, члени філії брали участь в розкопках Київського Інституту (напр. І. Старчук брав участь в розкопках в Ольвії, члени філії брали участь в археологічних конференціях Києва, Ленінграду)¹⁰⁷.

Керівником (чи директором) Львівської філії Інституту Історії був д-р І. П. Крип'якевич. У філії працювали — проф. Омелян Терлецький, Йосип Пеленський, Василь Герасимчук, Федір Срібний, д-р Іван Карпинець та інші. Бібліотекою завідував о. Роман Лукань.¹⁰⁸

Головою філії Інституту Українського Фолклёру був академік Філарет Колесса. Співробітниками були — проф. Йосип Роздольський, д-р Роман Герасимчук, мгр. Ірина Гургула та інші. Головою філії Інституту Української Мови був академік Кирило Студинський; заступником його — проф. Василь Сімович; співробітниками були: д-р Антін Генсьорський, д-р Кость Кисілевський, д-р Марія Пшепюрська, проф. Іларіон Свенціцький та інші, разом 10 осіб.¹⁰⁹ Головою філії Інституту Української Літератури був призначений академік Михайло Возняк, але «через особисті непорозуміння з академіком К. Студинським він увесь час відмовлявся очолювати працю Інституту. Фактичним керівником був присланий з Києва тов. Гуфель». Співробітниками були — академік Василь Щурат, Володимир Радзикевич, проф. Михайло Тершаківець, проф. Яким Ярема — зі старших, та з молодших — Степан Щурат (син академіка), Юрко Стефаник (син письменника), д-р Григор Лужницький, проф. Михайло Соневицький та інші.¹¹⁰ Окремої філії Інституту Економіки у Львові не було, а був Інститут Суспільних Наук. Керівником його був спочатку д-р Володимир Огонівський, а «невдовзі заступив його надісланий із Києва «свій» чоловік, тов. Д. Гак, завзятий большевик, колишній залізничник».¹¹¹

Бібліотека НТШ стала бібліотекою Академії Наук. Вона була «перечислена». З неї було вилучено значну кількість книжок і передано до філій інститутів, для фахових бібліотек.

В перші дні «воз'єднання» України Президія Академії Наук звернулася до «наукових працівників» — учених Західньої України з листом, надзвичайно яскравим. В ньому читаємо:

«Героїчна Робітничо-Селянська Червона Армія з честю виконала велике завдання Радянського уряду — звільнила від панського ярма наших рідних братів-українців і білорусів, що населяють Західню Україну і Західню Білорусь. Трудящі Західньої України і Західньої Білорусі дістали можливість будувати щасливе і радісне життя в єдиній сім'ї народів великого Радянського Союзу» ... «Ми, наукові працівники Академії Наук квітучої Ра-

¹⁰⁷ Я. Пастернак, Наукове Товариство ім. Шевченка в час другої Світової війни, «Сьогочасне й Минуле», вип. I, Мюнхен, 1949, стор. 37—40.

¹⁰⁸ Володимир Дорошенко, Огнище української науки. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Нью-Йорк, Філядельфія, 1951, стор. 50.

¹⁰⁹ Там же, стор. 49.

¹¹⁰ Там же, стор. 47.

¹¹¹ Там же, стор. 52.

дянської України з великою радістю і любов'ю простягаємо вам, братам нашим, руку, щоб разом, під керівництвом великої Комуністичної Партії (большевиків), разом з усіма народами Радянського Союзу творити нове, прекрасне життя, про яке століттями мріяли генії людства».

Накресливши стисло головні риси цього щасливого життя, академіки писали:

«В колишній царській Росії наука не мала можливості розвиватися. Навіть видатні вчені того часу були великими мучениками: Ломоносов . . . не міг закінчити свої важливі наукові роботи; Менделєєва цькували сановно-чиновницькі кола; Лебедева замучила й довела до смерти століпінська реакція. Така ж доля спіткала й інших видатних вчених того часу. Соціалістична революція звільнила науку від пут капіталізму і поставила її на служіння народу, створила нечувані можливості для її розвитку, озброїла радянських вчених єдиним справжнім науковим методом — методом діалектичного матеріалізму».

Так промовляли академіки, нібито забуваючи страждання, заслання і страти сучасних учених. Далі малювали вони пишній розцвіт України під мудрим правлінням Сталіна, геніяльного вождя народів. Зокрема, писали вони, розцвіла Академія Наук; в її складі 23 науково-дослідних інститути, 60 дійсних членів (академіків), 68 членів-кореспондентів та коло 1000 наукових працівників. Бюджет Академії зростає з кожним роком і досяг 22 мільйонів карбованців. Серед її вчених багато мають світове ім'я.

«Лише в країні перемігшого соціалізму наука поставлена на службу трудящому людству».

Далі академіки закликали вчених

«тісніше згуртуватися навколо большевицької партії, навколо великого Сталіна»;

зверталися з закликом до

«рішучої боротьби з агентурою польських панів, буржуазних націоналістів, з усіма ворогами народу, які намагатимуться підірвати нашу роботу».

За дорученням жовтневої сесії Академії Наук УРСР лист підписали: Президент Академії Наук академік О. О. Богомолець, Віце-Президенти — академіки О. В. Палладін, А. А. Сапегін, Б. І. Чернишов, члени Президії — академіки М. Я. Калинович, В. П. Поспелов та О. В. Леонтович.¹¹²

Поєднання з Західньо-Українськими землями мало величезне значення для Академії Наук. Знова через 20 років встановився безпосередній контакт з тією частиною України, яка жила вільним, європейським життям. Стосунки набули надзвичайної інтенсивності. Ті академіки, яких в 1934 році було виключено як «ворогів народу», були поновлені в правах дійсних членів Академії. Так вступили знов К. Студинський, М. Возняк, В. Щурат, Ф. Колесса. Низка видатних учених приєдналася до роботи Ака-

¹¹² «Вісті», 1939, ч. 6-7, стор. 34, 36.

демії Наук як члени секторів інститутів: І. Крип'якевич, І. Грабар, І. Свенціцький, В. Герасимчук, Я. Пастернак, М. Смішко, М. Пшепюрська. Інші вчені приїздили до Києва, до Академії Наук, робили доповіді. Хоч і не для всіх, звичайно, це було можливо, але чимало співробітників Академії Наук теж їздили до Львова.

Українські вчені знову мали можливість знайомитись з літературою, журналами, архівами, які були для них вилучені і лежали в секретному відділі ВБУ. Вони привозили зі Львова книги, журнали, газети. Треба підкреслити, що советський режим у Галичині був значно м'якший, ніж взагалі в УРСР. Партія робила собі рекляму. Звичайно, і там бували арешти, але вони носили інший характер і їх було значно менше, ніж у Києві, чи Харкові. Навіть церкви не були закриті, а митрополит Андрій Шептицький міг ще приймати відвідувачів з УРСР. З ним бувала полеміка, але його ще не чіпали.

Не виключено, що завдяки популярності в Галичині академіка А. Ю. Кримського, який перед тим протягом останніх восьми років був переслідуваний, його становище значно змінилося: він став однією з найпопулярніших осіб у Академії Наук і, раніш самотній і забутий, не мав часу відповідати на всі інтерв'ю й виконувати замовлення. Його приїзди до Львова були тріумфами видатного вченого, а разом з тим — тріумфами советської науки, і це дуже добре розуміли керівні кола. Він щиро й беззастережно радів з «воз'єднання» з Галичиною й уважав, що — щоб не було — Україна буде нарешті єдиною. Хай буде тяжко, хай буде зле, — в спільній боротьбі за краще майбутнє український народ загартується й буде почувати себе єдиним, монолітним. Ці погляди А. Ю. Кримського, які він висловлював і в Києві, й у Львові, не врятували його від загибелі.

Зустріч з вільною країною, яка нібито так тяжко страждала під «гнітом фашизму, капіталізму», але зберігала зв'язки з Європою, Америкою, користувалася величезними бібліотеками і мала матеріальні передумови праці, яких не могли уявити люди в підсоветській Україні, вражала молодь, яка не знала іншого життя і свято вірила в чудодійність комунізму й у те «звільнення», яке він несе Європі. Пригадується розгублені обличчя, несмілі питання комсомольців, співробітників Академії Наук, до якої прибув, повертаючись з Москви, академік К. О. Студинський. Він зробив доповідь для співробітників Суспільного Відділу. Люди, що не мали зайвої сорочки, що простоювали ночі, щоб дістати в черзі жалюгідний костюм чи черевики, люди, що використовували відрядження до Москви чи Харкова, щоб привезти півфунта масла, шістнадцятку чаю чи бавовняну парасольку, — широко розкритими очима дивилися на елегантний сірий костюм академіка і слухали його оповідання про злидні, які перетерпів він від поляків, поки його «звільнила» Червона армія.

«Уявіть собі, — оповідав він, — я був безробітний, не отримував ні пенсії, ні платні, а жив тільки на прибутки з свого будиночку».

Можна уявити здивування комсомольців перед такими злиднями. Приїжджі до Львова захоплювалися тамошнім життям, накупували у віль-

них «паскарських» крамницях все, що могли. Так робили партійні діячі, чільні керівники. Спокуса була надто велика!

Але «матеріал у смужку» і все інше було не єдиною спокусою. Люди привозили зі Львова також книжки. Життя, не «прокрустоване» НКВД, захоплювало їх.

Півтора року, що відділяють дві визначні події — приєднання Західної України і початок війни з Німеччиною, були винятковою добою щодо інтенсивності наукової праці. В Києві відбулося кілька серій, на які приїздили вчені зі Львова — академіки К. Студинський, Ф. Колесса, М. Возняк і В. Щурат; співробітники — професор І. Крип'якевич, В. Сімович, М. Пшепюрська, Я. Пастернак, М. Смішко та інші. У Львові відбулися дві великі сесії — філологічно-літературна, восени 1940 року, і історична на початку червня 1941 року. На цих академіях виступали як приїжджі з Наддніпрянської України, так і львівські вчені. Центральною особою на обидвох сесіях був академік А. Ю. Кримський. Особа А. Ю. Кримського, його наукові доповіді робили величезну агітаційну послугу для советського уряду, свідчили наявно, які видатні вчені працюють в Академії Наук. А. Ю. Кримський тісно зв'язався з українською молоддю Львова, мав кількох учнів-орієнталістів.

А. Ю. Кримський не був єдиним із членів Академії Наук, який виступав у Львові. Працювали там В. П. Петров, П. П. Курінний, О. І. Білецький. На сесіях виступали співробітники Інститутів — Літератури, Мовознавства, Історії, Економіки.

Блискучим епізодом, який зв'язав Київ зі Львовом, був ювілей А. Ю. Кримського, який урочисто святкували в Києві в січні 1941 р. в Академії Наук, в переповненій залі Академії. Після ювілею М. С. Грушевського та Д. І. Багалія це був перший такий пишний ювілей.

Час від жовтня 1939 до червня 1941 р. був порівнююче, спокійним у житті Академії Наук. Було менше арештів, було багато репрезентативної праці, були конференції, був зв'язок із Західною Україною.

Цікаві цифри співробітників Академії Наук з 1934 по 1941 роки подав д-р С. Я. Парамонов:

Роки	Усього спів- робітників УАН.,	В тому числі:	
		науковців	асистентів
1934	839	321	170
1935	1224	487	271
1936	1502	687	387
1937	1797	715	530
1938	1882	668	549
1939	2064	772	646
1940	2606	972	809
1941	3092	1191	920 ¹¹³

З цієї таблиці видно, як збільшилося число співробітників Академії Наук за ці, порівнююче, спокійні роки перед II Світовою Війною.

¹¹³ С. Парамонов, *Op. cit.*, «Віра і Культура», 1953, ч. 1, стор. 53.

5. Українська Академія Наук за часів II світової війни

Друга світова війна розпочалася для України несподіваним летунським налетом на Київ на світанку 22 червня 1941 року. На початку Першої Світової війни Київ був запіллям, тепер відразу опинився в полі обстрілу німецьких військових з'єднань. З першого дня йшли посилені приготування протилетунської оборони. Біля Києва копали окопи. Мобілізовано значну частину співробітників Академії, одних — до військових частин, інших до лазаретів, ще інших — на копання окопів.

У той же час велася шалена робота в установах Києва, зокрема в Академії: пакували цінності з усіх бібліотек, архівів, музеїв, лабораторій і спішно вивозили їх з Києва, переважно до Уфи. Чимало їх загинуло в дорозі від німецьких літаків. Серед цих скарбів загинув також цінний архів Коша Запорізьких козаків. У Академії та видавництві палили без надуми здані до друку рукописи, особові справи, документи, мапи, світлини. Все це в цілому являло собою великий скарб, що загинув навіки.

На початку липня розіслано таємний наказ про евакуацію всіх академіків з родинами до Уфи. Передбачалося також евакуювати видатніших наукових робітників. За браком місця в потягах запропоновано їм виїздити баржами, причеплюваними до пароплавів. Так довозили до Кременчука, а звідти вже — потягами спрямовували до Уфи. З кожним днем виїзд з Києва робився, в наслідок посиленого бомбардування з німецьких і советських літаків, все більш і більш небезпечним.

В перші дні липня привезено до Києва в особовому авті академіка К. О. Студинського з його дружиною. Він не брав участі в останній конференції Академії Наук, що відбулася у Львові перед самим початком війни, тому, що був тяжко хворий на серце. Він приніс до Києва стихію жаху: схвильований, не звертаючи уваги на те, хто саме може чути його ляментациї, — він голосно розказував в Академії Наук та на вулиці про міста, що їх підпалили самі червоноармійці, про нищення в'язнів у в'язницях, про страшні арешти перед початком війни. Дальшої долі академіка К. О. Студинського ніхто не знає. Відомо лише те, що, не зважаючи на прохання залишити його в Києві, його вивезено, але до Уфи ні він, ні його дружина не доїхали.

Аналогічна доля спіткала академіка А. Ю. Кримського. В час оголошення війни він знаходився в Криму, а звідти переїхав до Звенигородки, де мав свою садибу й рідню. З ним був його служник, без допомоги якого, майже сліпий, академік не міг обходитися. З ним їздив він і до Львова на конференцію. Тепер, коли служник виїхав, за дорученням академіка, на кілька днів до Києва, щоб налагодити справу з його рукописами, до Звенигородки приїхали агенти НКВД і повідомили академіка, що його спішно викликають до Києва на засідання Академії (хоч вона тоді була вже вивезена до Уфи). Повторилося теж саме, що й з академіком К. О. Студинським: А. Ю. Кримський із Звенигородки виїхав, але нікуди не приїхав, ні до Києва, ні до Уфи...¹¹⁴

¹¹⁴ Н. Д., А. Ю. Кримський, «Україна», Париж, 1949, ч. 2, стор. 128.

Липень 1941 року позначився низкою арештів учених та співробітників Академії Наук. Між заарештованими були сестри — Л. М. Старицька-Черняхівська та О. М. Стешенко. Одночасно з ними заарештовано І. Ю. Черкаського, що в той вечір, коли прийшли агенти НКВД, був у них в господі. Тоді ж було заарештовано А. І. Ярошевича.¹¹⁵ Я згадую, звичайно, невелику частину заарештованих.

а) Академія Наук в Уфі

В умовах еміграції дуже тяжко відтворити картину перебування Академії Наук в Уфі. Тому дані, які подав С. Я. Парамонов дуже важливі. За його відомостями, в Академії Наук в Уфі, в серпні 1941 року, себто тоді, коли встигли приїхати не лише вивезені в липні академіки, але й співробітники, що їхали різними шляхами «самотужки», знайшлося всього 128 співробітників, серед них 45 академіків та членів-кореспондентів, себто разом — $\frac{1}{24}$ складу Академії Наук.

Тут треба підкреслити, що до Уфи виїздили тільки наукові робітники вищих ступенів. Маса не-наукових робітників, яких число разом з науковцями та асистентами творило 3092 особи, не евакуйовано. Поволі число наукових робітників в Уфі зростало: року 1943 було вже 420 науковців, а всіх співробітників 548; року 1944 — науковців 419, а всіх співробітників 539.¹¹⁶

Часи II Світової війни характеризуються великими ідеологічними зрушеннями. Советський уряд зрозумів, що залишитися на позиціях «советського патріотизму» 1930-х років не можна. Перед лицем німецької окупації України большевики заговорили іншою мовою: вони згадали про національні та державні права українського народу, а Микита Хрущов виступив навіть оборонцем української мови і національних інтересів українського народу:

«чи буде український народ говорити рідною мовою, чи наші покоління будуть знімечуватися?», — питав Хрущов.¹¹⁷

Там, в Уфі, українські вчені вперше за останні 15 років дістали можливість говорити про «національні святощі» України — могилу Т. Шевченка. Президент Академії О. О. Богомолець на святі Шевченка говорив: Шевченківські дні — це дні,

«в які весь український народ з особливою яскравістю відчуває свою єдність, свою державність».

М. Рильський міг говорити про «національний дух українського народу, втілений в геніяльній творчості Т. Шевченка». Тоді у пропагандивних брошурах про Україну писали такі речі:

¹¹⁵ Н. Данилевська, Загублений рід, Визначні жінки України, Новий Ульм, 1950.

¹¹⁶ С. Парамонов, *Op. cit.*, «Віра і Культура», 1953, ч. 1, стор. 54.

¹¹⁷ П. Одарченко, Поетична майстерність Тараса Шевченка, «Шевченко». Річник Української Вільної Академії Наук в США (УВАН), ч. 3, Нью-Йорк, 1954, стор. 12.

«На Україні живе народ-трудівник, народ-художник, народ-творець. На всьому, що він творив, позначки генія».¹¹⁸

П. Одарченко докладно зупиняється на трьох працях про Т. Шевченка, які вийшли в часі II світової війни: Марієта Шагінян — «Тарас Шевченко», Москва, 1941; М. Рильський — «Поетика Шевченка». «Наукові Записки Академії Наук УРСР», Київ, 1946, т. II; та Л. Булаховський — «Мовні засоби інтимізації в поезії Т. Шевченка». Він приходить до висновку, що всі вони становлять цінний вклад у вивчення проблем поетичної майстерності Т. Шевченка:

«Поява їх можлива була тільки в умовах 1941 — 1946 рр. За останні сім років нечуваного терору на Україні і посиленої русифікації не з'явилося ні одної праці про поетичну майстерність Шевченка».¹¹⁹

Року 1944, наприкінці, Академія Наук повернулася до Києва. Почалася доба мілітарних успіхів советської армії і великих перемог на дипломатичному фронті.

б) Українська Академія Наук за німецької окупації 1941—1943

У вересні 1941 року до Києва вступила німецька армія. Не минув тиждень, як у Києві почали вибухати пожежі. Виявилось, що перед відходом большевики заклали міни в більших будинках Києва, де містилися установи. Спеціальні німецькі загони вишукували ці міни. Будинки Академії Наук були підміновані і тільки випадково їх врятовано.¹²⁰

В Києві залишилося багато співробітників Академії Наук, між ними академіки — В. О. Плотніков, Б. С. Лисін та В. Г. Шапошников та кілька сотень науковців. Була повна можливість започаткувати працю Академії з цим складом співробітників, тим більше, що відкрився шлях до Львова, де теж залишилося чимало науковців і академіків, М. Возняк, В. Щурат, Ф. Колесса й ін. Протягом перших місяців Академія Наук відновила свою працю, краще мовити — робила до цього заходи. На Президента обрано академіка В. О. Плотнікова, на Невідмінного Секретаря — проф. В. С. Чудінова; обрано нових академіків: М. К. Грунського та М. К. Шматька; відновлено кілька Інститутів: Геології, Зообіології, Ботаніки, Історії, Археології, Літератури, Мовознавства та інші. На перешкоді стояв знов, як за перших років, брак лябораторій, здебільшого вивезених до Уфи.

Проте наукова праця не розгорталася. Холодні приміщення, зруйновані лябораторії, спустошені бібліотеки, перекидання інститутів з одного помешкання до другого, коли науковці примушені були самі переносити майно інститутів: книжки, експонати, музеї й бібліотеки Академії Наук, Києво-Печерської Лаври — все це не сприяло науковій праці. В січні 1942 року Українську Академію Наук закрито. Багато її скарбів, зокрема книжкових вивезено окупантами до Німеччини.

¹¹⁸ П. Одарченко, *Op. cit.*, стор. 12.

¹¹⁹ П. Одарченко, *Op. cit.*, стор. 22.

¹²⁰ Н. Ю. Пушкарський, Як горів Київ, «Український Збірник», Мюнхен, 1956, кн. 5.; Проф. Б. Жук, Пожари в Києві в 1941 г., «Весник Института по изучению СССР». ч. 2/19, Мюнхен, 1956.

III. РЕПРЕСІЇ В АКАДЕМІЇ НАУК

Протягом першого десятиліття життя ВУАН було матеріально тяжке, але порівнююче спокійне, оскільки взагалі могло тоді бути спокійним життя «підсоветської» людини. Звичайно, час від часу траплялися труси, арешти співробітників ВУАН, але вони не були пов'язані з ВУАН. Такими були арешти, наприклад, академіка М. В. Птухи та його дружини К. Хлопик 1923 р. (опісля їх звільнено). Перший процес, який досить глибоко захопив Академію Наук, був процес «Центра дій» 1923—1924 років. Тоді заарештовано спочатку багато співробітників Академії Наук, але більшу частину з них незабаром звільнено. На процесі фігурували академік М. П. Василенко й 7 співробітників. Тяжко потерпіли тоді К. П. Василенко, що протягом 10 років відбував ув'язнення в Бупрі й заслання на Ангару, Л. Е. Чолганський, С. М. Чебаков, П. П. Смірнов, що відбули п'ять років ув'язнення, а після звільнення покинули Україну й не брали участі у праці ВУАН. Єдиний з усіх засуджених — К. П. Василенко — повернувся на Україну по закінченні заслання і згодом його знов заарештовано і, треба гадати, розстріляно у Вінниці в 1941 році.¹²¹

Значно гірше було в 1929 році, коли процес СВУ вирвав кілька сотень науковців різних фахів і двох академіків. Ніхто із засуджених, крім тих, що дістали «умовні» вироки (як Л. Старицька-Черняхівська, О. Г. Черняхівський), до праці в Академію не поверталися. Академік С. О. Єфремов, що був засуджений на 10 років в'язниці з суворою ізоляцією, відбував кару в Ярославлі, в політизоляторі, звідки перевезли його до ще тяжчого, Володимирського ізолятора. В тяжких умовах намагався він працювати, але не витримав. У листах, які мав право писати раз на три місяці, скаржився, що сліпне. Від 1938 року вісток про нього не було. Треба гадати, що він умер, —

«закатований нестерпними умовами в'язниці» ... «повний сил до наукової праці». — пише Н. Павлушкова.¹²²

¹²¹ Н. Полонська-Василенко, Процес «Центра дій» 1924 р., Вид. УВАН, Мюнхен, 1956.

¹²² Н. Павлушкова, Моє слово про процес СВУ та СУМ-у, «Нові Дні», 1954, ч. 51, стор. 19.

«Спілка Визволення України», Мюнхен, 1953, Збірник I, стор. 27.

Другий академік, М. Е. Слабченко, засуджений на 8 років, відбув увесь термін у Саватіївському ізоляторі на Соловецьких островах. Його звільнили в 1938 році, але не смів повернутися до улюбленої Одеси та наукової праці, якій віддавався з таким талантом та захопленням. Він примушений був жити в Хибиногорську, де викладав у якійсь школі до 1941 року. Дальша доля його невідома.

Професор В. Чехівський, Й. Ю. Гермайзе, А. Барбар, В. В. Удовенко, М. Павлушков відбували кару на тих же Соловецьких островах у тому ж Саватіївському ізоляторі.¹²³ В. Ф. Дурдуківського, цілком хворого, звільнено, але року 1937 знов заарештовано і через три дні розстріляно.¹²⁴ Г. К. Голоскевич повісився.¹²⁵

Процес СВУ вирвав з ВУАН двох академіків та 24 співробітників. Це були:

Історики: М. Е. Слабченко, Й. Ю. Гермайзе.

Літературознавці й філологи: С. О. Єфремов, П. О. Єфремов, А. В. Ніковський, Л. М. Старицька-Черняхівська, В. М. Ганцов, Г. М. Іваниця, Г. К. Голоскевич, Б. О. Страшкевич, В. Г. Дубровський, В. О. Щепотьєв.

Правники: В. Д. Отамановський, З. Г. Моргуліс.

Математики: Г. Г. Холодний, В. Шарко.

Хеміки: К. Г. Туркало.

Біологи: М. В. Кривенюк.

Медики: О. Г. Черняхівський, В. Підгаєцький, М. Кудрицький, А. Барбар, В. В. Удовенко.

Педагоги: В. Ф. Дурдуківський, В. Дога, К. Шило.

До них треба додати близьку до Академії молодь: Т. М. Слабченка, історика українського театру, Ю. Ф. Матушевського, етнографа і М. І. Павлушкова.¹²⁶

Процес СВУ мав глибші коріння в Академії Наук і арешти не обмежилися тією, порівнююче, невеликою групою, що виступала на прилюдному процесі в Харкові. Число наукових робітників Академії Наук, яких без оголошення їх провин, без суду, на підставі заочного рішення колегії НКВД виключено з лав Академії, заслано до різних концтаборів, або кудись «на поселення», — було дуже велике. Серед них був В. В. Міяковський, один з найближчих співробітників С. О. Єфремова. Другого його співробітника — С. О. Буду — вправді не заслано, але двері Академії Наук для нього назавжди зачинено. На прилюдній «чистці» 1930 року на нього кинуті стільки обвинувачень, що даліше займатись працею в рамках ВУАН стало для нього неможливим. Він був щасливий, що міг тяжкою працею перекладача заробляти в Державидаві. Переклади його друку-

¹²³ С. Підгайний, Українська інтелігенція на Соловках, стор. 63—64.

¹²⁴ Н. Павлушкова, *Op. cit.*, стор. 19.

¹²⁵ «Спілка Визволення України», Збірник I, Мюнхен, стор. 9—11.

¹²⁶ «Спілка Визволення України», Збірник I, стор. 9—11; В. Плющ, Спілка Визволення України, «Український Збірник» ч. 1, Мюнхен, 1956, стор. 71—95.

валися за чужими підписами. Лише за останні роки перед II Світовою війною він дістав можливість виступати під своїм прізвищем.

Серед засланих був М. З. Левченко, молодий талановитий учень А. Ю. Кримського, автор праць з етнографії, фолкльору, східніх літератур тощо. Він був директором Видавництва Академії й особистим секретарем А. Ю. Кримського. Засланий на будівництво Біломорканалу, на Ведмежу гору, в один із найстрашніших концтаборів, він працював понад силу, щоб дістати зменшення терміну заслання. Коли його мали звільнити, він «добровільно» залишився ще на три роки в таборі. Це так вплинуло на нього, що він захворів психічно. Таборові лікарі визнали хворобу за невилікувальну й тоді його звільнено. У Києві він оповідав, що в житті засудженого бувають два страшні моменти: оголошення вироку і — ще гірший — «добровільна» згода залишитися в неволі. За два місяці після приїзду до Києва М. З. Левченко повісився.¹²⁷

Арешти співробітників, які були запідозрені в зв'язках з СВУ, продовжувалися ще кілька років. «Щоденник» С. О. Єфремова, який знайшли агенти НКВД,¹²⁸ давав багатий матеріал. Заарештовано О. Т. Андрієвську, найближчу співробітницю В. М. Ганцова. Також з СВУ зв'язували арешт видатного фізіолога, професора В. В. Радзимовської.¹²⁹

Після процесу СВУ арешти не припинялися аж до приходу німців 1941 року. В Академії Наук не оголошували правдивих причин звільнення співробітника та заслання його. Люди зникали і про це страшно було голосно говорити. Як зверталось вже увагу в попередньому розділі, змінювалися офіційні мотиви: «українських націоналістів» змінювали троцькісти, а тих — «бухарінсько-риківські» фашисти, або шпигуни різних контррозвідок від польської до японської включно. Кожна з цих «кампаній» виривала з лав Академії Наук нові жертви й позбавляла українську науку діячів. Все було умовно. Те, що було добре вчора, вважалося за злочин сьогодні. Так, року 1925 і 1928 НКО не затвердив двох професорів, видатних учених, обраних на дійсних членів: С. І. Солнцева — за недостатню відданість українській культурі та В. Е. Грабаря — за те, що його мати, Ольга Грабар, була обвинувачена в процесі москвофілів.¹³⁰ А починаючи від 1929 року арештовували, засиляли, розстрілювали — за український націоналізм. В 1925—1928 роках всебічно підтримували зв'язки із Західньою Європою, давали відрядження до Німеччини, Франції, Португалії, Італії. Року 1929 арештовували тих, хто їздив у такі відрядження, як то було з В. В. Радзимовською,¹³¹ або підтримував листування з Західньою Європою. Так заарештовано доньку В. Б. Антоновича, члена комісії діячів України, Ірину Володимирівну Антонович — за листування з братом Дм. В. Антоновичем, що жив у Празі, а С. О. Гілярова за листування з археологом Мінсом.

¹²⁷ Н. Д., Академік Кримський, «Україна», Париж, 1949, ч. 2, стор. 125—126.

¹²⁸ Н. Павлушкова, Моє слово про процес СВУ та СУМ-у, «Нові Дні», 1954, ч. 50, стор. 13.

¹²⁹ І. Розгін, Валентина Радзимовська, «Нові Дні», 1955, ч. 60, стор. 23.

¹³⁰ Н. Полонська-Василенко, Українська Академія Наук, т. I, стор. 88.

¹³¹ І. Розгін, В. Радзимовська, «Нові Дні», 1955, ч. 60, стор. 23.

Зміна в ставленні до зв'язків із закородоном видна також у трагічній біографії Вероніки (Рони) Черняхівської. Її заарештовано в 1929 р. у справі СБУ, але незабаром звільнено, як казали, на інтервенцію її чоловіка, німця, що жив у Берліні. Року 1938 її заарештовано вдруге й інкриміновано шлюб з тим же німцем, хоч вона вже розлучилася з ним і одружилася з українцем. На цей раз тортурами доведено її до божевілля і як божевільну заслано до сибірського концтабору.

Не торкаючись більше політичних процесів і офіційних мотивів обвинувачень, робимо спробу накреслити, хоч і неповний, реєстр репресованих за їх фахами.

Історики: академіки — Михайло Сергійович Грушевський, Михайло Єлісейович Слабченко, Матвій Іванович Яворський (комуніст) наукові співробітники: К. Е. Антипович, В. М. Базилевич, В. О. Барвінський (Харків), Д. Е. Бованенко, Т. М. Гавриленко, Й. Ю. Гермайзе, С. В. Глушко, П. С. Глядківський, М. Гніпп (Харків), М. В. Горбань (Харків), В. О. Греков, (Дніпропетровськ) М. Грищенко, О. С. Грушевський, В. В. Дубровський (Харків), Є. О. Загоровський (Одеса), В. Я. Камінський (комуніст), О. М. Камішан (комуніст), П. В. Клименко, М. І. Корнилович, К. І. Кушнірчук, Б. Г. Курц, Й. І. Ліберберг (комуніст), М. Любинський (член делегації УНР, яка підписала Берестейський договір), І. Д. Мандзюк, М. І. Марченко (комуніст), Н. Ю. Мірза-Авак'янц, О. Назарець, П. І. Нечипоренко, О. П. Оглоблин, В. О. Пархоменко (Дніпропетровськ), С. О. Підгайний (Харків), В. О. Романовський, О. О. Рябінін-Склярєвський (Одеса), Є. Я. Рудинська, Ф. Я. Савченко, М. В. Симашкевич (розстріляно), Т. М. Слабченко (Одеса) П. П. Смірнов, Є. Д. Сташевський (двічі; помер у тюрмі), І. С. Степанів (Дніпропетровськ), М. Ф. Тищенко, М. О. Тарасенко, П. К. Федоренко (Чернігів), С. В. Шамрай (двічі), К. Т. Штепа, В. Д. Юркевич, — разом 49.

Археологи: наукові співробітники — С. Баран-Бутович (Чернігів), М. Ф. Болтенко (Одеса), С. С. Гамченко (Житомир), В. Гринченко, (Дніпропетровськ), Т. Камінський (Херсон), П. А. Козар, Ф. А. Козубовський (комуніст, збожеволів в НКВД), П. Коршак, П. П. Курінний, С. С. Магура, М. О. Макаренко, Ф. М. Молчановський, М. Мушкет, М. Я. Рудинський, Т. Т. Тесля, — разом 15.

Мистецтвознавці й музеєзнавці: академік Ф. І. Шміт (помер на заслання). Наукові співробітники: І. І. Врона (комуніст), С. О. Гіляров, Ф. Л. Ернст, Р. Р. Заклинський (комуніст), В. М. Зуммер, (Харків), Н. А. Коцюбинська, Є. М. Кузьмін, К. В. Мощенко, П. П. Потоцький, І. Ю. Спаська, С. А. Таранушенко (Харків) — разом 12.

Етнографи, етнологи: наукові співробітники: В. В. Білий, В. К. Волошин, К. М. Грушевська, В. С. Денисенко, М. А. Жуковська, Н. В. Заглада, К. В. Квітка, В. А. Камінський (помер у тюрмі), О. О. Кисіль, М. З. Левченко, М. Малеча, А. З. Носів, А. І. Онищук, Д. М. Ревуцький, Є. К. Червяк (Коростень), Л. С. Шульгина, Д. М. Щербаківський (покінчив життя самогубством), С. Т. Якимович, — разом 18.

Сходознавці: академік А. Ю. Кримський. Наукові співробітники: Т. Грунін, Т. Г. Кезьма, П. М. Лозієв, Г. П. Лозовик, — разом 5.

Літературознавці й філологи: академіки — С. О. Єфремов, В. М. Петец (помер на засланні). Наукові співробітники: О. Т. Андрієвська, П. О. Бузук, М. М. Вороний, С. Ю. Гаєвський (єпископ Сильвестр), В. М. Ганцов, Г. К. Голоскевич (самогубство на засланні), В. К. Дем'янчук, О. К. Дорошкевич, М. Драй-Хмара (помер на засланні), В. Г. Дубровський, В. Ф. Дурдуківський (розстріляний), П. О. Єфремов (Дніпропетровськ), Д. Загул, М. К. Зеров, Г. М. Іваниця, М. І. Івченко, О. П. Ізюмов, Н. К. Каганович (комуніст), С. Козоріс, С. Козуб, Г. Коляда, К. О. Копержинський, О. Б. Курило, А. Д. Лебідь, Є. М. Марковський, В. В. Міяковський, А. Ніковський, М. М. Новицький, М. А. Плевако, Є. Плужник, Є. Рихлик, П. І. Рулін, Г. Сабалдир, О. І. Синявський, Я. І. Стешенко (репресований тричі, помер на засланні), Л. М. Старицька-Черняхівська (двічі), Є. К. Тимченко, З. П. Тулуб, П. П. Филипович, Є. С. Шабльовський (комуніст), В. О. Щепотьев (Полтава), — разом 43.

Філософи: академік С. Ю. Семковський — 1.

Педагоги: наукові співробітники: В. Дога, В. Ф. Дурдуківський, О. І. Скворода-Зачиняев, К. П. Шило, разом 4.

Правники: академіки — М. П. Василенко, О. О. Малиновський, В. О. Юринець (комуніст). Наукові співробітники: С. Г. Борисенко, К. П. Василенко, Ветвицький, М. Гершонон, О. С. Добров, В. К. Дронніков, Є. М. Єзерський, В. В. Карпека, Є. І. Кельман, А. Є. Крістер, З. Г. Моргуліс, В. І. Новицький, В. Д. Отамановський, М. Д. Пухтинський, Б. С. Ратнер, Є. В. Савченко-Сакун, П. К. Сосенко, М. М. Товстоліс, М. М. Трацевський, І. Ю. Черкаський (двічі), С. М. Чебаков, О. М. Чечот (помер в тюрмі), Л. Е. Чолганський, І. М. Шумілін, Б. О. Язловський (двічі), В. Т. Яновський, — разом 29.

Економісти: академік М. В. Птуха (двічі). Наукові співробітники: А. Я. Артемський (комуніст), Асаткін (комуніст), М. І. Величковський, В. Г. Ганчель, Горецький, І. С. Гриценко, І. М. Жорніков, О. А. Плевако, П. Н. Пожарський, С. Сидоряк (комуніст), А. Сліпанський, Є. Є. Слуцький, В. П. Теплицький (комуніст), К. К. Хлопик, В. Целларіус (комуніст), О. Шмаргонь (комуністка), А. І. Ярошевич, — разом 18.

Математики, фізики, хеміки: академіки — О. Г. Гольдман (комуніст), В. П. Затонський (комуніст), М. П. Кравчук. Наукові співробітники: М. Куренський, Лашкарев, К. Т. Туркало, Г. Г. Холодний, В. С. Чудінов, В. Шарко, — разом 9.

Метеоролог — М. І. Данилевський (помер на засланні) — 1.

Транспортна механіка: академік П. М. Супруненко, — 1.

Зоологи біологи, мікробіологи, ботаніки: академік І. Й. Агол (комуніст). Наукові співробітники: Ю. О. Артоболовський, Д. О. Белінг, С. С. Борисов, І. П. Борисова-Косач, М. М. Вознесенський, І. І. Клодницький, М. В. Кривенюк, Коротченко, В. В. Радзимовська, Г. О. Ручко (комуніст), О. А. Яната (помер на засланні), — разом 11.

Геологи: академіки — В. В. Різниченко, М. Г. Світальський, О. М. Соколовський. Наукові співробітники: М. І. Безбородько, Р. Р. Віржківський, Ф. М. Голинський, І. В. Дубина, К. А. Жуковський, Жуковська-Полонська,

Г. В. Закревська, В. І. Крокос (покінчив самогубством), Л. А. Лепікаш, Ф. О. Лисенко, Б. Л. Лічков, С. Педан, Ф. М. Полонський, Пухтинський, Сагайдак, Фремд, — разом 19.

Гідролог: академік Е. В. Опоков, — 1.

Географ: академік С. Л. Рудницький, — 1.

Медики: Наукові співробітники — А. Барбар, М. П. Вашетко, В. В. Віттенбург, О. І. Крупський, М. Кудрицький, М. П. Нещадименко, В. Підгаєцький, М. О. Свенсон (помер у тюрмі), В. В. Удовенко, О. Г. Черняхівський, Ярослав, — разом 10.

Директори ВБУ: С. П. Пастернак, Н. М. Миколенко (комуніст) і В. М. Іванушкін (комуніст), — разом 3.

А всіх разом 250, з того числа 19 академіків.

Цікавий підрахунок НТШ: з 24-х дійсних членів НТШ, що перебували до 1939 року на території ССРСР, аж 14 заарештовано, заслано й доля їх невідома¹³².

Цей список репресованих далеко неповний не лише тому, що нема можливості, особливо на еміграції, дістати відомості про всіх засланих, але й тому, що цілком свідомо довелось цей реєстр скоротити й обмежитися тільки арештами та засланнями. Звичайно, число репресованих повинно включати всіх звільнених у порядку «чисток», або т. зв. «ліквідації» комісій та цілих відділів. По суті звільнення з Академії Наук було для співробітника тяжкою репресією, бо в більшості випадків він діставав «вовчий паспорт», з яким його не брали на працю не лише в Києві, а й взагалі в межах України. Всі видавництва, всі газети й журнали в Советському Союзі — державні, і людина, яка «звільнена» в такий спосіб з Академії, не могла сподіватися на публікацію будь-яких праць. Заборона друкувати була одною з кар, які накладали офіційно. Так було ще в 1926 році, коли М. М. Могилянському, за вміщення новелі «Сон» проти М. С. Грушевського, заборонено друкувати. То були, порівнююче, ліберальні часи, й у збірниках ВУАН продовжували вміщати його статті під різними псевдонімами (один із них був Чуб). Після процесу СВУ під цю кару попала Л. Старицька-Черняхівська: її було позбавлено єдиного джерела прожитку, бо головним чином вона перекладала лібретто опер («Аїда», «Ріголетто», «М-м Батерфлей» та інші). Після цієї заборони, зважаючи на високу якість перекладів лібретт, їх трохи змінили, але стали вживати під іншим іменем. Коли вона написала п'єсу «Красный Петух», то примушена була пустити її за підписом сестри О. М. Стешенко. Як твір Стешенко — пройшла вона рецензії й була призначена до вистави в Московському театрі, і, мабуть, до цього часу рукопис лежить у архівах. Друком вона не появилася¹³³. Заборона працювати за фахом іноді додавалася до судового вироку, іноді вживалася щодо осіб, які потрапили до проскрипційного реєстру, хоч не були під судом.

¹³² «Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка за час від 25. 6. 1939 — 15. 3. 1949», ч. 75, Мюнхен, 1949, стор. 6.

¹³³ Н. Полонська-Василенко, Остання п'єса Л. М. Старицької-Черняхівської, «Україна», Париж, 1952, ч. 8, стор. 645—647.

Згадуючи різні форми репресій, треба згадати, що часто особа, проти якої слідство припинювано, діставала наказ покинути межі України. Так було, наприклад, з В. О. Щепотевим (його пізніше все ж таки заслано в справі СВУ), з М. М. Могилянським і багатьма іншими. Природно, що звільнені з Академії часто самі тікали з України.

До списку «репресованих» треба було б додати ще чвірку академіків — галичан: М. О. Возняка, Ф. М. Колессу, К. О. Студинського та В. Г. Щурата. Як згадано вище, одночасно з оголошенням злочину академіка В. О. Юринця, цих академіків викреслено з лав Академії, як «ворогів народу»¹³⁴. Тільки перебування їх за межами Советського Союзу врятувало їх від заслання. Лише року 1939 всіх чотирьох поновлено в правах дійсних членів Академії Наук.

Підводячи підсумки в наведених фактах, треба сказати, що число 250 засланих дуже занижене. Дійсне число репресованих значно перевищує тисячу чоловік.

Поданий неповний список заарештованих і засланих викликає багато думок. Цікава група академіків. Всі вони стояли попередніми роками на самій горі академічної драбини: Є. В. Опоков — керівник одного з головних інститутів — гідрології; О. Г. Гольдман — заступник голови Відділу, член Президії, комуніст; М. П. Кравчук — протегований математик, зробив швидко кар'єру в академічній ієрархії, хоч сам не комуніст, завжди поділяв політику партії; П. М. Супруненко — фахівець транспортної техніки, якого викликали як фахівця на наради до Москви.

Загадковим явищем була катастрофа академіка М. Г. Світальського. Як директор Інституту Геології, заступник голови Ради виробничих сил і Віце-Президент Академії, він посідав одно з видатних місць у Академії Наук. Дослідження Нагольного Кряжу та Лівобережної України в районі Лубень-Ромна виявили існування нафтоносних шарів, виявили велике число соляних куполів, які свідчать про існування нафти. Правда, на початку нафти було не багато, але важливим був самий факт виявлення її. Це відкривало в майбутньому багаті перспективи для України й міняло характер її економіки. Прошло 20 років — і величезні простори Миргородських степів дійсно вкрилися вишками нафтових копалень. Україна збагатилася на джерела нафти та газу. Однак, людина, талантам і досвідом якої треба завдячувати відкриття нафти на Лівобережжі, не тільки не здобула за це пошани, але, навпаки, після жорстоких тортур зникла для світу в темних льохах НКВД. Ходили чутки, що Світальського розстріляно. Разом з ним заарештовано кілька десятків ревних, видатних геологів. Інститут розгромлено.

З інших академіків треба відзначити С. Л. Рудницького. Це був видатний учений, один з основоположників географічного дослідження Укра-

¹³⁴ «Вісті», 1934, ч. 1, стор. 11.

їни, вчений з європейським ім'ям. Він, як і інші, повірив у щирість большевиків і слідом за М. С. Грушевським приїхав до УССР з метою створити в рамках ВУАН науково-дослідний інститут географії. На весні 1935 року С. Л. Рудницький вже був на Соловках. На фізичну працю він ніяк не надавався й таборіві лікарі визнали його інвалідом, у наслідок чого він опинився в дуже поганих побутових умовах. Проте, не маючи можливості наукової праці в умовах Соловків, він виконував роль центра, біля якого гуртувалися українці-наддніпрянци й галичани — й демонстрували свою національну солідарність. Старий вчений охоче розповідав про своє минуле, свою наукову працю й гірко «каявся, що повірив большевикам».¹³⁵

Трагічною в іншому роді була доля академіка Ф. І. Шміта. Він мав теж світове ім'я в галузі мистецтва, головне візантійського. До війни він майже все життя провів за кордоном, студіюючи мистецтво в Італії, а далі, як учений секретар «Русского Археологического Института» в Константинополі. Він спеціалізувався в досліджуванні візантійських мозаїк. У 1914 р. його обрано професором Харківського університету. З приходом большевиків він був притягнутий до судової відповідальності (1920 р.) і дістав тоді «умовний вирок». Це одначе не було перешкодою для обрання його на дійсного члена ВУАН і він працював до 1925 року в Академії, як голова ВУАК, як голова Софійської Комісії, як директор Археологічного Інституту. Це був естет, глибокий знавець мистецтва, блискучий лектор. З 1925 року він був директором Інституту Мистецтвознавства в Ленінграді, їздив до Берліна, поновив там наукові зв'язки. Року 1934 його заарештовано, заслано до Туркестану, де він незабаром і помер. Світова й українська наука втратила видатного вченого.

Треба зупинитися ще на постатях двох видатних учених, а саме — на В. М. Перетці та А. Ю. Кримським.

Перетц був заарештований 1934 р. і засланий до Саратова, де й помер. Він був одним із видатніших учених у галузі давньоукраїнського письменства. Ще в Києві, коли він був професором Київського університету, він створив свою школу, з якої вийшли такі видатні вчені, як С. І. Маслов, В. П. Адріанова-Перетц, С. О. Щеглова, П. М. Попов, О. А. Назаревський та інші. Як дійсний член двох Академій Наук (російської — потім Академії ССРСР — та української), він активно працював у обох.

А. Ю. Кримський належав до видатніших орієнталістів ССРСР, авторитет якого визнавали далеко за межами України. В I томі цієї праці висвітлено велику його роль в УВАН. Вище була вже мова про роль, яку відіграв він у справі поширення престижу української науки в Західній Україні після її прилучення до ССРСР у 1939 р. Природним було урочисте святкування його ювілею в січні 1941 р. Кримський, як і Перетц, були в повному розцвіті сил і залишили багато розпочатих праць. Правдиво характеризував А. Ю. Кримського Л. Биковський, як

¹³⁵ С. Підгайний, Українська інтелігенція на Соловках, стор. 60—61; Його ж, Недостріляні, т. II., Вид. «Україна», 1949, стор. 46.

«скромного, простого з вигляду і вдачі поліглота, а водночас велетня духа і чину, одного із визначних будівничих України двадцятого століття».¹³⁶

Ми вже говорили про трагедію М. І. Яворського, що протягом кількох років був непомильним диктатором у галузі історії України, єдиним правдивим марксистом. Проїшов він довгий шлях, був деякий час в ДОПРІ Ленінграду й нарешті опинився на Соловках. Він тяжко переносив ув'язнення, працював на тяжких фізичних роботах і не користався з тих привілеїв, які були можливі для партійних. Він тяжко переживав свої минулі гріхи й навіть у анкеті написав про партійну приналежність:

«мав нещастя належати до найжалюгіднішої у світі комуністичної партії і вважаю це за свій великий злочин».

Коли наблизився кінець терміну заслання, Яворський написав листа до Сталіна, в закінченні якого він висловився, що

«доки Україною будуть правити Сталін з москалями» —

він зрікається права звільнення. Копії цього листа він поширював серед в'язнів.

Року 1937 Яворського вивезено з Соловків з великим етапом українців до «спецтабору»¹³⁷. Можливо, що відомості про долю цього саме етапу, що їх подав Б. О. Яковлів, правдиві:

«весь етап розстріляно в порядку репресій у зв'язку з процесом Тухачевського».¹³⁸

Не легко встановити дійсні причини трагедії партійних діячів, які опинилися на засланні. В кожному випадку офіційні мотиви заслання М. І. Яворського, В. О. Юринця, О. М. Асатніца, не кажучи вже про менших, якими були М. О. Камишан, Е. С. Шабльовський, чи Й. І. Ліберберг, зовсім непереконливі. Цікаво, що падіння І. Й. Агола не пояснено ані одним словом.

Цілком ясні причини загибелі одного з видатних партійних діячів Академії — Н. М. Миколенка. Він був директором ВБУ, деякий час секретарем парт-осередку ВУАН, членом якоїсь із комісій. Коли на зборах семінара діалектичного матеріалізму, яким керував Н. Миколенко, розробляли тему «Колгоспи», один із учасників, науковий співробітник І. Черкаський, із зразковою ретельністю дав огляд інструкцій і законів, якими обумовлювалася «добровільність» вступу до колгоспів, Н. Миколенко виступив з докладним «заключним» словом. Зміст його був такий: дійсно, теорія каже про «добровільність», а практика доказує протилежне. Н. Миколенко дав кілька стислих, яскравих картин, як селянина примушували вступати до колгоспу, і коли його довели до того, що для нього було однаково — чи в петлю лізти, чи до колгоспу, — він «добровільно» дав згоду. Після такого пояснення члени гуртка завмерли... Прийшло літо, і закликаний на «чистку» Миколенко відмовився давати пояснення на запити й закиди з

¹³⁶ Лев Биковський, Академік А. Ю. Кримський, «Нові Дні», 1954, ч. 51, стор. 18.

¹³⁷ С. Підгайний, Українська інтелігенція на Соловках, стор. 58—60.

¹³⁸ Б. Яковлев, Концентрационные лагеря СССР, Видання Інституту для вивчення СССР, Мюнхен, 1955, стор. 179.

боку комісії та заявив, що він переконаний в тому, що що б він не казав — це не вплине на їх рішення, бо винний уже через те, що українець, і, кинувши на стіл партійний квиток, вийшов із залі. Вночі його заарештовано.

С. Підгайний присвятив кілька рядків Миколенкові, який опинився на Соловках. Він симпатичними фарбами малює його постать, завжди спокійного, веселого й між іншим наводить такі його слова:

«Ви стоїте на найкращих позиціях. Бачите, які діла творяться на нашій славній Україні. Там і землячки, і приятелі наші свої руки прикладають. А прийде час, — я певен, що він буде, — придуть нові люди і запитають: «а що ви робили тоді й тоді?» Тоді ви спокійненько скажете: «тоді я сидів на Соловках, а те, що я робив до Соловків, то вже спокутував і маю перед батьківщиною заслуги, в чесному бою здобуті.»¹³⁹

Так само цілком зрозумілим є арешт (а може й «ліквідація», як казали в Києві) М. І. Марченка. Життєвий шлях його дуже цікавий. Він був науковим співробітником та парторгом Інституту Історії Академії Наук, коли його відрядили в 1939 році, як політрука великої військової частини в Західню Україну. Там він отримав призначення на ректора Українського Університету ім. І. Франка у Львові і здобув загальну пошану з боку української інтелігенції. Він жадібно знайомився з культурою вільної країни, назбирав велику бібліотеку книг, які були заборонені в Советському Союзі. На початку 1941 року його було відкликано зі Львова і призначено науковим співробітником Інституту Історії. Тоді почалася сувора критика його праць, надрукованих до 1939 року. В перший день оголошення Німеччиною війни М. І. Марченка заарештовано, а його бібліотеку skonфісковано. Дальша його доля невідома.

З інших арештів притягають уваги арешти К. М. Грушевської, доньки М. С. Грушевського, та його брата О. С. Грушевського. К. М. Грушевська була одною з видатніших співробітниць Історичних Установ Грушевського. Її праця «Українські думи», з якої вийшов лише I том (II знищено), на думку академіка В. М. Перетца, була одною з найвидатніших праць у галузі фолкльору за останні часи. Після смерті М. С. Грушевського Катерина Михайлівна цілком закинула свою індивідуальну працю (розпочаті статті з галузі соціології), а віддалася закінченню капітальних праць свого батька: «Історії України-Руси» та «Історії української літератури», готовила до друку томи обох видань, редагувала чернеткові їх рукописи. Вона була запрошена до співпраці з Інститутом Літератури, але несподівано 1937 р. її заарештовано, в один час з О. С. Грушевським. Після жорстоких тортур під час допитів, її заслали в найстрашніший табір — бухту Нагайську. Мати її, М. С. Грушевська, мала відомості, що на початку 1941 року її мали звільнити, але війна з Німеччиною обірвала стосунки. За приватними відомостями обидві Грушевські, мати та донька, в 1953 р. померли. Де, за яких

¹³⁹ С. Підгайний, Українська інтелігенція на Соловках, стор. 54.

умов — невідомо ¹⁴⁰. О. С. Грушевського було заслано на Урал. Якщо додати повторне заслання племінника Грушевських, С. В. Шамрая, то картина буде ясна: зо всієї родини залишилися у Києві після 1937 року М. С. Грушевська, сестра Грушевських, Г. С. Шамрай з донькою та О. О. Грушевська, дружина О. С. Грушевського.

Так само, мабуть за «гріхи» батька, заплатив життям талановитий філолог Ярослав Іванович Стешенко, син І. М. Стешенка, діяча за часів Центральної Ради, Генерального секретаря освіти, професора, поета, перекладача. Мати його, Оксана, була донькою відомого письменника М. П. Старицького.¹⁴¹ Не легко було Я. І. Стешенкові зберегти себе з такою спадщиною! Два рази переносив він заслання і вертався до Києва, але з третього вже не повернувся.

З цього циклу потерпілих заслуговує на особливу увагу доля В. М. Базилевича. Глибоко віруючий, побожний, ідеаліст, він усім своїм світоглядом здавався анахронізмом у советській дійсності. Він був фанатичний патріот Києва, прекрасний знавець його, захоплювався історією декабристів. 1923 року його двічі заарештовували і звільнювали. Року 1935 заслано його до Іркутського концтабору на 3 роки. Там зустрів він чимало українських науковців, серед них археолога М. Ф. Болтенка. Пізніше його заслано на поселення до Бірбіджанської республіки, де зустрівся він з колишнім професором Київського ІНО, Й. І. Лібербергом, який, після невдачі на науковому полі, опинився Головою цієї республіки. Року 1940 Базилевича звільнено з заслання без права мешкати в Києві, і він потрапив до Таганрогу, де дістав посаду в музеї. І от на нього в 1942 році під час німецької окупації зроблено донос, як на прихильника большевиків і співробітника НКВД. У наслідок цього доносу В. М. Базилевича розстріляно в Таганрозі.

1934 року остаточно знищено «П'ятірне гроно нездоланих співців», т. зв. неоклясиків. Заарештовано М. К. Зерова, видатнішого з поетів України цієї доби. Блискучий промовець, знавець античної поезії, опинився він на Соловецькому острові, де дістав «наряд» копати землю... Він приніс на Соловки свої мистецькі захоплення, перекладав «Енеїду», дивував слухачів своїм незламним духом, який навіть в умовах соловецької каторги міг творити. Року 1937 його, разом з іншим членом «П'ятірного грона», П. П. Филиповичем, повели кудись етапом. Були чутки, що всі вони загинули.¹⁴² В той же час на Колимі, в тяжких муках, кінчав своє життя третій член «П'ятірного грона» поет М. Драй-Хмара.¹⁴³ Четвертий з «грона», О. Ф. Бургарт (Ю. Клен), як німецький підданий, виїхав за кордон і тут склав свої поеми: «Прокляті роки» і «Попел імперії», в яких у мистецькій формі дав картину того, що переживала батьківщина:

¹⁴⁰ Н. Полонська-Василенко, Пам'яті М. С. та К. М. Грушевських, «Наше Життя», 1956, ч. 4. (Філядельфія).

¹⁴¹ Н. Данилевська, Загублений рід, Новий Ульм, 1950.

¹⁴² Юрій Клен, Спогади про неоклясиків, Мюнхен, 1947, стор. 31—33; С. Підгайний, Українська інтелігенція на Соловках, стор. 76—79; Його ж, Недостріляні, вид. «Україна», ч. II, стор. 46; Б. Яковлев, *Op. cit.*, стор. 129.

¹⁴³ Юрій Клен, *Op. cit.*, стор. 34—47.

«Зостанься безпритульним до сконання», —
писав він, —

блукай та їж недолі хліб і вмри,
як гордий флорентинець у вигнанні»...¹⁴⁴

Він наче прорік свою передчасну смерть у 1949 році в Авґсбурзі.

Так знищено групу видатних поетів, імена яких назавжди ввійдуть в історію української літератури.

Серед науковців, яких НКВД вирвало з Академії Наук і заслало на найтяжчі фізичні роботи, було надто багато видатних учених, щоб можна було спеціально зупинятися на долі того або іншого. Тому зупинимось на кількох, які можуть служити ілюстрацією того, що несло ув'язнення. Е. Д. Сташевський, талановитий історик, основоположник с.-г. музею і промислових виставок у Києві, двічі заарештований — у 1920 та 1938 році, помер у тюрмі. В. А. Камінський, етнограф, знавець звичаєвого права, що дістав золоту медаль від Географічного Товариства, загинув у тюрмі. Працю його, що знаходилася у друку, знищено. О. М. Чечот, старий правник, сенатор Українського Сенату, загинув у тюрмі. М. О. Свенсон, один із найвидатніших професорів-терапевтів Києва, загинув у тюрмі в 1938 році.

Літературознавець, А. Лебідь, заарештований, засланий на Соловки, не міг зрозуміти, як це сталося, що

«цілий уряд, усе керівництво Советського Союзу можуть стати на шлях фізичного нищення української інтелігенції» —

та марно писав листи і прохання до Москви.¹⁴⁵

Можна згадати Л. С. Шульгину, талановиту дослідницю етнографії, вдову героя, що загинув під Крутами, та П. К. Сосенка, історика українського права, сина відомого етнографа Галичини, о. Ксенофонта Сосенка, зятя настоятеля греко-католицької церкви в Києві о. Щепанюка. П. Сосенко, скінчивши таємний український університет у Львові, приїхав до Києва з вірою, що тут дійсно розцвітає українська культура. За цю віру заплатив він своїм молодим життям десь у північних таборах. М. М. Новицький, видатний шевченкознавець, опинився на Соловецьких островах у найстрашніших умовах, виняткових навіть для соловчан. Року 1939 його призначено до етапу будувати залізницю в східній Фінляндії, і він поїхав у драному плащі, рваних черевиках при 40 ступ. морозу. В 1940 році його бачили серед інших потерпілих, обморожених, прибиральником при будинку інженерів на залізниці.¹⁴⁶ Після того відомостей про цього видатного дослідника Шевченка нема.

Серед тих, що потерпіли в 1933 році, був молодий історик, член Комісії для вивчення соціально-економічної історії України — С. О. Підгайний. Він виявив себе талановитим дослідником, підготував до друку солідну археографічну збірку «Робітництво Бахмутських і Торських соляних заводів», але «1933, чорного для нашої нації, року», його заарештовано. Він описав свій страшний шлях від Харківського НКВД на Чернишев-

¹⁴⁴ Юрій Клен, *Op. cit.*, стор. 48.

¹⁴⁵ С. Підгайний, *Українська інтелігенція на Соловках*, стор. 72.

¹⁴⁶ Там же, стор. 67—68.

ській вулиці¹⁴⁷ до Соловецького острова, де знайшов він цілу плеяду науковців.

С. Підгайний намітив періоди історії соловецької каторги: тоді, як за часів першої п'ятирічки (1927—1932) на Соловецьких островах переважали селяни, що клали спротив колективізації, а також українські священники, вчителі, то від 1933 року і до 1937 склад соловецьких в'язнів складався переважно з українців-селян, агрономів — учасників селянських заколотів 1929—1932 рр., учителів, лікарів, письменників, учених з України.¹⁴⁸ Разом з ними знаходилися ще недавні господарі становища в Україні, комуністи: М. Любченко, О. Шумський, С. Семко, Полоз, І. Петренко, Н. Миколенко, Р. Заклинський.¹⁴⁹ Користуючись його ж таки працею, цей список можна збільшити такими прізвищами, як С. Шабльовський, М. Яворський і іншими.

Дуже важлива інша категорія Соловецьких в'язнів, а саме люди, що не були комуністами, але які «повірили советській владі»... Представниками тієї групи були: Ст. Л. Рудницький, О. А. Яната, А. Лебідь, Г. Епик, М. Ірчан (хоч важко сказати, чи справді «повірили» вони, чи робили лише такий вигляд). Повірила також група українців з Канади, що приїхала до «вільної України». Про них докладно розповідає С. Підгайний.¹⁵⁰

Драматично розповідає С. Підгайний про зустріч свою в харківській тюрмі з тими канадійцями-українцями, які так щиро повірили М. Ірчанові, «що розпинався та розхвалював у Канаді той рай, який він тут з большевиками створив».

Минуло три роки від тієї зустрічі — і року 1936 Мирослав Ірчан, автор «Пляцдарму», прибув сам на Соловки.¹⁵¹

Хто знав особисто Академію Наук останніх 1920-х та 1930-х років, той побачить у списках репресованих співробітників Академії Наук чимало тих, що теж «повірили», або вдавали, що вірять. Вони вели перед у «критиці» і «самокритиці», виступали стахановцями в соцзмаганнях, вони ретельно прикладали засади «марксизму-ленінізму» та «сталінізму» до всіх наукових дисциплін і розглядали всі явища під кутом діалектичного матеріалізму.

Невідома доля багатьох засланих. Засуджені на 8 та більше років ув'язнення, позбавлені були права листування. Таким чином більша частина засуджених не могла навіть повідомити про місце, куди їх заслано. Советські органи дуже неохоче давали будь-які відомості про засланих. Залишався єдиний шлях — відомості від товаришів заслання, яких вже звільнили. Завдяки праці С. Підгайного ми докладніше поінформовані про засланих на Соловецьких островах. Але крім Соловецьких островів існувало ще 225 концтаборів.¹⁵²

¹⁴⁷ С. Підгайний, Недостріляні, I, 1948, стор. 5.

¹⁴⁸ С. Підгайний, Українська інтелігенція на Соловках, стор. 9, 13.

¹⁴⁹ Там же, стор. 46—55.

¹⁵⁰ Там же, стор. 55.

¹⁵¹ Там же, стор. 91; Його ж, Недостріляні, ч. II.

¹⁵² Б. Яковлів, *Op. cit.*, стор. 68—70.

Коли Президент Академії Наук, О. О. Богомолець, говорив у 1935 році про брак висококваліфікованих учених, зокрема з відділу гуманітарних наук, то цей брак пояснюється зростанням числа висококваліфікованих фахівців на Соловках, на Ведмежій Горі, на Воркуті, в бухті Нагайській, на Колимі.

До цих північних концтаборів протягнуто нитки з Української Академії Наук.

Концтабори не були чимсь сталим; одні з них ліквідувалися, інші розширялися, засновувалися нові, в залежності від загальних економічних комбінацій. Коли почали будувати Біломорський канал, засновано величезний концтабір на Ведмежій Горі, коли закладено Волховстрой, вирости теж нові концтабори.

Перебування в цих таборах, які Ю. Б. Марголін, що на власному досвіді познайомився з ними, назвав «країною зе-ка»,¹⁵³ було жахливе. Непосильна фізична праця, яку виконувалося за певними нормами, страшні умови праці, морози, напівголодне відживлення, жорстокі кари, — от що чекало науковців. Ми маємо ще надто мало джерел, які висвітлюють це животіння в концтаборах. Це природно, бо мало хто живим повертався з них, мало хто мав можливість листуватися, а самі листи несли небезпеку для тих, хто одержував їх, і тому такі листи здебільшого нищилися. С. О. Підгайний дав блискучу характеристику життя в Соловецьких концтаборах і дав кілька характеристик науковців, що кінчали там своє життя.

«Коли крива терору в країні йшла вгору, — число каторжан на Соловках збільшувалося, а терор на самому острові набирив нечуваних, нелюдських форм», — писав він. За мотто для своєї книги міг він взяти слова пісні, що співали в'язні на будівництві Біломорського каналу, де загинуло понад 100 тисяч чоловіка:

«І вірим змучені, на смерть засуджені,
Що прийде помсти час і кари вам!»¹⁵⁴

Листи М. Драй-Хмари охоплюють два роки і 3 місяці (з 27 травня 1936 по 20 вересня 1938 року). За цей короткий період М. Драй-Хмара, ця сильна, кремезна людина, що мала лише 47 років на початку заслання на Колиму, перетворилася на повного інваліда. Спочатку він бадьоро дивився на своє становище, вірив у те, що визволиться до закінчення терміну. Охоче працював, навіть перевиконував норму, дістав збільшений харч; цікавився літературою, виступав у концертах, працював в культгуртках. Минув рік — він уже почав підупадати психічно, він хворіє від недоїдання.

«Я дуже схуд... Груди — це шкура та кості, всі ребра видно...
Організм ослаб, хоч і не переніс ніякої важкої хвороби... руки

¹⁵³ Ю. Б. Марголін, Путешествие в страну зе-ка, Нью-Йорк, Чеховское издательство, 1952. Докладна рецензія проф. В. Дубровського, Машина масового вбивства, Мюнхен, 1954. УВАН, «Звідомлення», ч. I.

¹⁵⁴ С. Підгайний, Українська інтелігенція на Соловках, стор. 8; Його ж, Недостріляні, ч. II, стор. 125.

болять, бо руками доводиться більш за все працювати... Я більш за все про їжу думаю».

Так писав М. Драй-Хмара своїй родині 16 квітня 1938 року.

«Не спав три тижні, бо не мав місця, ані постелі, а було холодно в неопаленім наметі, на дворі стояв 30-ст. мороз», — пише він 2 червня 1938 року. Грошей, щоб купити хліба, він не мав, всі речі у нього вкрали «урки». Як хворий, він діставав найменший розмір пайка — 5-ту категорію. 2 серпня 1938 року медкомісія визнала М. Драй-Хмару інвалідом. Він уперше благає родину надіслати йому грошей, бо не може навіть викупити належну пайку хліба з «ларька», на що потрібний... один карбованець. Останній з листів містив такі рядки:

«Якщо я не спочину, я падаю на роботі і тоді мене підвішують... Ноги опухли...»¹⁵⁵

Подаючи в скороченні листи М. Драй-Хмари, Юрій Клен, член того «П'ятірного грона нездоланих співців», закінчив запитанням:

«За що ці висококультурні люди мусіли каторжанами закінчити життя своє в нелюдських умовах? Невже тільки за те, що були вони людьми талановитими, що належали до української нації?»¹⁵⁶

З бідних відомостей про життя і страждання співробітників Академії Наук на засланні треба подати згадку про кінець життя відомого талановитого ботаніка, — О. Янати. Ще в 1909 році його було обрано на секретаря Українського Наукового Товариства в Києві, Природничого Відділу. Року 1927 — обрано членом Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. В Академії Наук він працював в Інституті Наукової мови. Переведений року 1937 з Соловків на Колиму, він опинився на лісозаготівлі. В кінці травня 1938 року в'язнів примусили йти на працю бродом через крижану воду. Тієї ночі 17 в'язнів захворіли на запалення легенів і майже всі померли: серед них був і О. Яната. Розповідаючи про це, професор І. Розгін закінчує свій нарис висловленням надії, що настане час, коли учні і послідовники О. Янати перенесуть його тіло

«на рідну землю, в Пантеон новітніх мучеників, що полягли за Україну».¹⁵⁷

Наведених прикладів з життя співробітників Академії Наук у двох концтаборах досить, щоб уявити, як жили всі ці сотні науковців у різних таборах і що чекало на кожного заарештованого.

Стратою, засланням, пекельними муками на допитах не закінчувалися тортури. Кожен, хто був заарештований, знав, що арешт його — катастрофа для його родини не лише тому, що вона позбавлялася батька, чоловіка, сина, але й тому, що опинившись в стані «родини ворога народу», вона позбавлялася всіх прав, тих мінімальних прав, якими користувалися громадяни. Здебільшого жінка втрачала посаду, дітей звільняли зі школи, бу-

¹⁵⁵ Юрій Клен, *Op. cit.*, стор. 46—47.

¹⁵⁶ Там же, стор. 48.

¹⁵⁷ Д-р Іван Розгін, Олександр Яната, «Нові Дні», 1954, ч. 49, стор. 17.

вало — в залежності від ступеня злочину — родина позбавлялася права мешкати в Києві, Харкові, взагалі в великих містах. Тяжко перерахувати всі ті дріб'язкові обмеження, яких зазнавала родина; першим було т. зв. «ущільнення» — реквізиція кімнати, переселення до гіршого помешкання і т. под. Робилося це здебільшого негайно після оголошення вироку. Бували випадки, коли засилали чоловіка й жінку — але до різних концтаборів. Дітей у таких випадках приміщували до «дітбудинків», де змінювали їхні імена та прізвища. Таким чином батьки втрачали навіки дітей, навіть коли б вони повернулися додому. Щодо дітей старшого віку, учнів середньої чи високої школи, то тавро «син ворога народу» здебільшого позбавляло їх можливості вчитися. Бували випадки, коли батьки самі благали дітей офіційно «зректися» їх, щоб зберегти право вчитися. Цей шлях зречення батьків широко вживався.

Але було ще дещо, що для наукового робітника було не меншим нещастям, ніж фізичні муки. Це було нищення здобутків його наукової праці. В видавництві Академії Наук нищили рукописи репресованого, затримували випуск видань, де вміщена була його праця. Якщо вона була вміщена в збірнику чи часописі — вона вже ставала недосяжною для пересічного читача. Засланий вчений мав умерти для науки, хоч тіло його, виснажене працею, ще конало десь у далекому таборі.

В додатках вміщено відомості про те, що саме було знищено в видавництві Академії Наук, але це незначна частина того, що навіки загинуло для української культури, а дещо — й для світової. Нищення йшло не лише в видавництві, йшло воно в комісіях, в інститутах. Вище згадувалося, як директор Інституту Наукової Мови, Н. А. Каганович, нищив на славу комунізму дорогоцінні здобутки численних експедицій, які розшукували залишки давньої української мови. Таких прикладів можна привести багато.

Над усіма академіками й науковими співробітниками тяжів жах арешту, заслання, тортур і розстрілу. Ні заслуги перед наукою, перед партією, ні вік — ніщо не могло гарантувати йому спокою. Цей жах переслідував на праці, вдома, вдень і вночі. Кожне запізнення, неприбуття на збори — викликало в усіх здогад про арешт. Пригадую, як до великої залі будинку Інституту Економіки прийшли вранці агенти НКВД і попростували до стола професора В. В. Карпека, старого вченого, мовчки вийняли все, що було у столі, й пішли. В залі було 10 співробітників. Всі вони, наче прикуті, залишилися біля своїх столів. Довгий час після відходу агентів у залі панувала тиша. Кожен думав: «хто на черзі?».

Про пригнічений стан усіх науковців свідчить такий випадок: у 1939 році ми були в одного з академіків, що займав видатне становище в Академії Наук, і проживав у новому помешканні на Рейтерській вулиці, в будинку для академіків. Господарі весь час вияляли страшенний неспокій, зупиняли один одного та гостей: «тихше, тихше, бо він почує». Господиня час від часу, навіть не завжди до речі, голосно викрикувала: «Ми — сталінці»... Все це зацікавило нас і ми спитали, в чім справа? Хто цей «він», який може щось почути? Відповідь була така: є думка, що всі телефони

в будинку для академіків... мають мікрофони, які дають можливість комусь чути розмови. Я припускаю, що це невірно, і що мікрофонів не було. Але цей приклад показує, в якому настрою жили навіть впливові академіки, яким доручено провід у Академії Наук.

Зацьковані, залякані, беззахисні — опинялися науковці перед слідчими НКВД, і там, у цих катівнях, відбувалися безконечні допити з приводу участі в якихось невідомих організаціях, змовах, розвідках на користь всесвітнього капіталу — то Німеччини, то Польщі, то Японії. Серед тих «конкретних» обвинувачень, які ставилися слідчими, згадаємо обвинувачення у шпіонажі на користь Німеччини, жертвами якого, між іншими, загинули: професор М. О. Свенсон, лікар з європейським іменем, та В. В. Карпека, що бували на вечірках одного з консулів. Загинув також, обвинувачений у шпіонажі на користь Литви П. В. Клименко, відомий історик Литви, що мав зв'язки з литовським університетом. Здається, найбільше обвинувачень було за шпіонаж на користь Японії. Нема нічого дивного, що після нелюдських тортур багато обвинувачених підписували зізнання про співпрацю з Японією. В Києві ходило оповідання про зізнання одного з науковців, життєвий шлях якого не виходив поза ленінградський університет, Ніжин та Київ. На допиті нібито «признався» він, що працював для Японії і діставав за це гроші. На запитання, де саме і хто передавав йому ці гроші, він відповів: «Мікадо в Токіо». Хай це анекдот, але подібні анекдоти не дивували нікого, бо надто нагадували вони сумну дійсність. Хіба ж ймовірнішим було обвинувачення поетів-неоклясиків — П. П. Филиповича та М. Драй-Хмари в приналежності до «націоналістично-терористичної організації Миколи Зерова»? А таке обвинувачення було й за це три видатних поети заплатили своїм життям.¹⁵⁸ По суті признання не зміняло вироку: визнав обвинувачений свою вину, чи заперечив її — однаково він опинявся на каторзі.

Кидаючи ретроспективний погляд на все те, що пережила Українська Академія Наук з 1929 по 1941 рік, можна уявити собі, в якому моральному стані працювали наукові співробітники, як виробляли свої пляни, як застосовували марксо-ленінсько-сталінську ідеологію до математичних та біологічних законів, під яким страшним Дамокловим мечем жили вони незалежно від наукового імени чи партійної приналежності. Перед НКВД, дійсно, всі були рівні й однаково беззахисні.

Рідко хто із політично репресованих повертався з концтаборів. Здебільшого ухвалою НКВД термін заслання продовжувалося. Коли ж бували випадки звільнення, то воно не приносило повної волі. В більшості випадків звільнений повинен був постійно з'являтися до НКВД на переереєстрацію. Часто їм забороняли мешкати в великих містах.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Віктор Петров, Українська інтелігенція — жертва большевицького терору, «Українська Літературна Газета», Мюнхен, 1956, ч. 4/10; В. В. Міяковський, «Наші дні», Львів, 1943 XI; С. Підгайний, Недостріляні, ч. II, стор. 46.

¹⁵⁹ В. Артемьев, Режим и охрана исправительно трудовых лагерей, Мюнхен, 1956, стор. 83.

IV. МАТЕРІАЛЬНИЙ ТА ПОБУТОВИЙ СТАН АКАДЕМІЇ НАУК

1. Матеріальний стан установ Академії Наук

Від 1929 року коштів на Академію Наук відпускав уряд значно більше. Тоді як року 1929 загальний бюджет Академії Наук обмежувався 887 тисячами карбованців, року 1939 досяг 22 мільйонів карбованців,¹⁶⁰ себто збільшився в 25 раз. Року 1941 бюджет виносив уже 27 мільйонів. Ці гроші переважно йшли на математично-природничі та технічні інститути. Дуже незначна частина їх припадала на інститути гуманітарні.

Показовий приклад:

Бюджет Інституту Ботаніки:	роки:	карбованці
	1929	38 756
	1930	54 135
	1931	99 906
	1932	135 495
	1933	380 850
	1934	438 846 ¹⁶¹

Ці цифри показують, що в 1934 році Інститут Ботаніки (один із 21) одержав майже половину того, що одержала в 1929 році вся Академія Наук.

Зростання загального бюджету було тісно пов'язане з зростанням господарства Академії Наук. В 1930 році вона посідала будинки на вул. Короленка ч. 54 (найстарше її приміщення), частину будинку ч. 37 на тій же вулиці, будинок ч. 35 (колишні Історичні установи М. С. Грушевського, новозбудований великий будинок на розі вулиць Короленка та Леніна, де була конференц-зала, будинки колишньої 1-ї хлоп. гімназії на бульварі Шевченка ч. 14 та колишньої жіночої гімназії на вулиці Чудновського. В 1934 році побудовано Інститут Біохемії і Електрозварки, Інститут Ботаніки, надбудовано поверх над головним будинком на розі вул. Короленка та Леніна, побудовано інститути Клінічної Медицини.

Інститути забезпечувано різноманітними лабораторіями, приладдям, апаратурою. Багато кидалося коштів «на вітер». Коли будували конференц-

¹⁶⁰ «Большая Советская Энциклопедия», Могиз СССР 1947, т. 55; «Вісті», 1939, ч. 6, стор. 35.

¹⁶¹ «Вісті», 1939, ч. 4, стор. 3.

залю, стіни її були прикрашені величезними картинами, що зображували героїчну працю велетнів-робітників. У 1937 році ці картини знищено. Так само знищено розписи стін у старому будинку Академії Наук, у залі імені Антоновича. В I томі цієї праці згадувалося про стилеву коштовну прикрасу стін будинку Історичних Установ М. С. Грушевського, виконану В. Г. Кричевським. Все це знищено, не зважаючи на ім'я їх автора. На щастя, ще за часів М. С. Грушевського видано брошуру, в якій поміщено світлини всіх кімнат цього будинку.

Господарство Академії Наук зростало. Воно не обмежувалося будинками в місті. До нього входили «заповідники»: Конча-Заспа, Асканія Нова, Прохорівка на Дніпрі,¹⁶² Біологічна станція Карадагська, Карловка на Полтавщині тощо.

Величезним господарством Академії Наук адміністрував спеціальний відділ — «Господарча частина», — що чисельно являв собою цілу велику установу, на чолі якої стояли партійні люди. Її утримання коштувало Академії не менше того, що коштували наукові установи з їх співробітниками.

Не зважаючи на великі кошти, які витрачалося на Академію Наук, не всі її потреби були задоволені. Дуже характеристичний натяк на це знаходимо у промові О. Г. Шліхтера на «З'їзді стахановців» року 1936. Він казав, що багато плянів наукової праці повернуто НКО.

«Безпідставне покликуння на об'єктивні причини (бюджет, приміщення, електроенергія, устаткування, брак кадрів), які нібито не дали змоги плянувати тематику.»¹⁶³

Тут цікава згадка про несприятливі умови, пов'язані з бюджетом, устаткуванням.

У способі забезпечення Академії Наук коштами треба згадати специфічні умови, характеристичні, правда, для всього фінансового управління советського уряду. З середини кожного року починалися складання «фінпляну». Складання йшло з нижчих ланок, лябораторій, комісій, далі — інститутів — до Президії Академії Наук. У цих плянах передбачалося детально всі потреби наступного року. Кожна вища ланка «урізувала» плян нижчої і, нарешті, в кінці року всі ці пляни, об'єднані в єдиний фінансовий плян Академії Наук, надсилалося до Фінансового Управління НКО. Тут регулярно щороку пляни «урізували» й затверджували, але в порядку дальшого виконання плянів обов'язково знов «урізували», так що, фактично, з поданих і затверджених Президією Академії Наук фінансових плянів Академія діставала в ліпших випадках 1/3 загальної суми.

Ще складніше стояла справа з п'ятирічними плянами. Знов наполегливо працювали всі ланки Академії Наук: затверджували, «урізували»,

¹⁶² В Прохорівці влаштовано будинок відпочинку для співробітників Академії Наук. Це була садиба, що належала по черзі двом видатним українським діячам: М. О. Максимовичеві, приятелеві Шевченка, та В. П. Науменкові, редакторові «Кіевской Старини», якого забили большевики в 1919 р. В газеті «За Радянську Академію» року 1934 надруковано, що науковці відпочивають у тій самій садибі, де «кріпосники» Максимович та Науменко вішали своїх кріпаків(!).

¹⁶³ «Вісті», 1935 р., ч. 5-6, стор. 62.

переглядали, іноді по кілька разів. Це була велетенська схоластична праця, в якій треба було передбачити всі найменші деталі витрат протягом п'яти років, до того — скільки паперу потребуватиме кожен з 2.000 співробітників. Природно, для виконання цих колосальних завдань потрібна була армія бухгалтерів, рахівників.

2. Матеріальні умови життя науковців Академії Наук.

На тлі дійсно величезного розростання Академії Наук УРСР притягали увагу неспівмірні цьому розростанню матеріальні умови її наукових співробітників усіх рангів, починаючи від нижчих — лаборантів, асистентів, бібліотечних службовців, — і закінчуючи вищими — академіками. Звичайно, були винятки. Були наукові співробітники та академіки, які працювали «за сполученням» у Академії Наук і одночасно в інших установах: університеті, інших високих школах, у різних установах державного або господарського характеру, такі, що посідали адміністративні посади в Академії Наук, що тягло за собою одержання подвійної ставки. Порівнюючи з серединою 1920-х років, загальний образ науковця мало змінився: старий одяг, старе взуття — кидалися в вічі «свіжій» людині. Мало кого вражало, що виряджаючи академіка А. Ю. Кримського до Львова в 1940 році, уряд велів був обмундувати його в «закритих партійних розподільниках». Навпаки, приїжджі з Галичини українські вчені завжди робили велике враження своєю елегантністю, свіжістю костюмів і це різко виділяло їх на загальному похмурому тлі місцевих учених. На початку 1920-х років, після громадянської війни і воєнного комунізму це було природно. Але неприродним було бачити в 1939-41 роках, коли Київ став столицею УРСР і коли на утримання Академії Наук річно видавалося 22 мільйони карбованців.

Дійсно, в той час, коли на Академію в цілому уряд давав в 25 разів більше, ніж 10 років тому, платня наукових робітників збільшилася не в 25 разів, а що найбільше — в 3—5 разів. Року 1928 старший науковий робітник одержував 110 карб. на місяць,¹⁶⁴ 1931 — коло 200 (200—250 карб.), 1938 — 500—600 карб., а 1939 — 500—650 карб.

Це збільшення платні було, власне кажучи, номінальним не лише тому, що курс карбованця швидко падав, а ціни на всі продукти зростали, але й тому, що щороку в «добровільно-примусовому» порядку всі службовці Советського Союзу передплачували чергову позику. Перший рік першої п'ятирічки передплата дійсно мала характер добровільний: від службовця залежало передплатити її в розмірі тижневого, двотижневого чи місячного утримання. Від 1931 року прийнявся накинений советською владою «звичай»: передплачувати позику на місячну платню.¹⁶⁵ Таким чином, протягом року службовець одержував платню лише за 11 місяців, а не за

¹⁶⁴ Н. Полонська-Василенко, Українська Академія Наук, т. I, стор. 41—42.

¹⁶⁵ Див. Додатки.

12. Вираховували на позику протягом 10 місяців, а протягом двох — видавали платню повністю. Останніми роками, перед II Світовою війною, стали вираховувати на нову позику негайно по закінченні старої, і таким чином платня скорочувалася вже не на один місяць, а більше.

Позиками не обмежувалися вираховування з платні. Вираховували ще на різні цілі: то на курорти, то на будівництво якогось літака, то на підтримку еспанських революціонерів, у розмірі то одноденного, то трьохденного заробітку. Ініціатива цих вирахувань йшла від «самих співробітників», — від МК, від Профсоюзу і т. п. Були вираховування більш поважного розміру. В 1934 році, наприклад, було вираховано двотижневий заробіток на ощадну касу. Кожен повинен був мати при установі книжку ощадної каси, в якій сума вкладу не повинна була знижуватися до певного відсотка платні. До цього треба додати низку вирахувань на «МОПР», на «Спілку воєвничих безвірників», на Профсоюз і т. д., і т. д.

Так, отже, з великої номінально платні співробітник одержував невеличку суму, з якої треба було оплачувати комірне, електрику, паливо, їжу, одяг тощо.

Номінальність платні робиться ще яскравішою, коли порівняти ціни на продукти до 1929 року, коли існувала карткова система, з тими, які встановилися після скасування її. Всі крамниці стали державними, вільні ціни існували лише на продукти, які привозили селяни на ринки. Останніми роками, перед II Світовою війною, асортимент продуктів у крамницях був ліпший, але все ж не все й не завжди можна було купити. Завжди були так звані «дефіцитні» продукти, що за ними доводилося стояти по кілька годин у чергах.

Ще гірше стояла справа з одягом, білизною, взуттям. Здобути потрібне в державних крамницях було майже неможливо. В Києві число «дефіцитних» товарів було дуже велике. Про ціни свідчить такий приклад: чоловічі черевики в крамниці Києва в 1939 р. коштували 250—300 карб., а старший науковий робітник Академії Наук діставав 500—600 карб. на місяць.

Час від часу робилися заходи для поліпшення побуту співробітників Академії Наук. До цих заходів треба віднести «закритий розподільник» (крамниця споживчих товарів для закритого колективу установи), який року 1932 виник в часи голоду в Україні, але той «розподільник» не був прямим наслідком голоду, бо ж подібні «розподільники» виникали по всіх містах Советського Союзу — на фабриках, заводах. Вони були одним із виявів карткової системи. В цих «розподільниках» увесь час ішла боротьба за права користування: вузьке спочатку коло пайовиків швидко ширилося, доходило до абсурдних меж у наслідок чого викреслювалося сотні членів, але незабаром членство поширювалося знов. Йшла диференціація пайовиків по категоріях. Академіки опинилися у вищій категорії, разом з партійною верхівкою. Далі йшли різні категорії старших, молодших асистентів, лаборантів тощо. Фактично ці «розподільники», виключаючи перший рік, мало сприяли поліпшенню матеріальних умов. Від пайовика вимагали щомісячно членського внеску (незалежно від оплати продук-

тів) і ці внески зростали з кожним місяцем. Головною незручністю їх була система «асортименту краму», себто треба було оплатити не тільки те, що було потрібне, а також цілий примусовий асортимент, до якого включалося щось дороге й непотрібне. Року 1935 «розподільники» зліквідовано одночасно зі скасуванням карткової системи.

Дуже великим був у Києві мешканевий голод. У наслідок громадянських війн, тяжких зим 1919 та 1920 років, число житлових будинків дуже зменшилося: старі, дерев'яні будинки загинули без ремонту, пішли на паливо. Передача житлових будинків «жилкоопам» поставила майже всю житлову площу під контроль і в розпорядження партії — і знайти помешкання, чи перемінити помешкання стало дуже тяжкою проблемою. Щороку видавалися нові закони, які зменшували житлову площу, на яку мав право громадянин, обмежували права науковців на робочі кабінети, бібліотеки, а зокрема — розмір цих кабінетів. За часів непу в Києві почало ширитися будівництво кооперативних будинків, на основі «самоокупаемости»: член кооперативного товариства діставав від уряду позику на будівництво і протягом певного терміну повертав її урядові, а помешкання, звільнене від такого боргу, робилося повною власністю члена кооперативного товариства. В 1924, 1925 роках таких будинків з'явилося багато. Були вони двох типів: або не зв'язані з установами, або при певних установах. Були будинки залізничників, робітників арсеналу, Ленкузні, лікарів тощо. Природно, що була зроблена спроба побудувати будинок для науковців.

Року 1924 були скликані перші установчі збори і, зважаючи на велике число бажаючих, одночасно засновано два колективи. Один дістав площу на Пушкінській вулиці ч. 5, другий — на Лютеранській, на розі Банківської. Висота внесків була залежна від розміру помешкання. Перший внесок виносив приблизно карбованців 200—300 (це була в той час тримісячна платня наукового робітника). Будинок на Пушкінській вулиці був закінчений у 1927 році. Оформлений за часів непу архітектором Дяченком у стилі українського барокко, він став окрасою вулиці. З другим будинком було інакше. З невідомих причин будівництво його йшло мляво. Ціни будівельних матеріалів і оплачування робіт зростали й тому щороку перед членами кооперативи ставили питання руба: або внести додаткову суму, здебільшого знов 200—300 карб., або відмовитися від надії одержати помешкання. Після 1930 року правління будинку опинилося в руках партійних, які крім стажу й розміру внесків, стали брати на увагу політичну благонадійність. Від усіх членів знов зібрано досить великі додаткові внески, а після того помешкання роздано переважно комуністам. Повідомлено, що первісні члени дістануть помешкання в тому крилі будинку, що мають добудувати. Але управа будинку знов роздала помешкання партійним, «близько-партійним», новоприбулим, призначеним на відповідальні посади в Академії і т. д. Справа з будинком закінчилася в 1936 році, коли всі кооперативні будинки були перетворені на звичайні «житлокоопи», в яких ніхто вже не мав прав власності, а кожен мав належну за мешканевим законом пло-

щу. Внески повернули вкладачам, але в 1937 році їх вартість була вже значно менша, ніж в 1924.

Наукові робітники мали до диспозиції «будинки відпочинку». Від 1923 року недалеко від Києва, в мальовничій місцевості, в ліквідованому монастирі Преображення, на кошти АРА влаштовано будинок відпочинку для вчених. В перші роки не вимагалось платні за перебування там. Після ліквідації АРА будинок відпочинку перейшов повністю до «Профсоюзу наукових робітників». Хоч відтоді засадничо перебування в будинку стало платним, все ж значна частина науковців діставала безплатні «путьовки». Ця справа була у віданні МК Академії Наук і цілком природно, що безплатні місця одержували переважно комуністи й комсомольці. На початку 1930-х років в Преображенському будинку переважала вже галаслива, шумна комсомольська молодь, що займалася спортом, і тільки де-не-де, в бокових алеях, можна було побачити старих вчених. Цікаво, що з 1935 року в обслузі «відпочивальників» переведено диференціацію: особи, що їх віднесено до першої категорії, діставали ліпші харчі (то були комуністи, комсомольці та благонадійні в очах партії), а старих академіків, професорів — віднесено до другої категорії.

«Преображенням» не обмежувалися будинки відпочинку. Біля Києва була Прохорівка, спеціально академічний будинок відпочинку. Крім того були будинки відпочинку — санаторії в Криму. Була санаторія для туберкульозних в Сосновці, біля Черкас. Можна було дістати «путьовку» для лікування до кавказьких курортів. Всі ці санаторії коштували дуже дорого й одержати безплатне місце було дуже важко. Кращі курорти України були в безпосереднім віданні Москви, й узагалі використовували їх —

«головно для лікування та відпочинку вищої партійної та советської бюрократії».¹⁶⁶

Медична допомога в Києві була недостатня. Безплатною й обов'язковою для кожного службовця була допомога районної поліклініки. Вона була обов'язковою, бо тільки лікар поліклініки у випадках захворювання міг дати звільнення від праці (не більше як на три дні).¹⁶⁷

Треба додати, що лікарів, які мали лише приватну практику, у Києві майже не було. Вони всі працювали в різних клініках, а з 1930 року велика кількість таких лікарів працювала в інститутах Академії Наук, але права офіційно лікувати співробітників Академії Наук не мали. Цікаво, що советський уряд ставився до приватної практики славетніших лікарів, як академіка М. Д. Стражеско, Т. Г. Яновського, професора М. О. Свенсона та інших, як до звичайного «куркульства». Нарівні з кравцем-приватником чи шевцем уряд вимагав фінансових звітів і накладав високі податки, які позбавляли багатьох лікарів бажання мати приватну практику.

¹⁶⁶ В а с и л ь П л ю щ, Сучасний стан медичної допомоги населенню в УССР та оцінка його стану за джерелами советської медичної преси, «Український Збірник», кн. 4, Мюнхен, 1955, стор. 111.

¹⁶⁷ В а с и л ь П л ю щ, *Op. cit.*, стор. 110.

Не зважаючи на будівництво Академії Наук, обладнано інститути здебільшого погано. Правда, деякі, як Біохемічний чи Електрозварки, чи Геологічний, мали добре припасовані помешкання та лябораторії. Проте інститути Суспільного Відділу, після поновлення їх в 1936 році, опинилися в дуже незручних помешканнях. Інститути — Археології, Літератури, Мовознавства, Історії — містилися на верхньому поверсі колишньої 1-ї хлоп'ячої гімназії, на бульварі Шевченка, на антресолях, де раніше був пансіон для учнів. Великі та низенькі кімнати з невеликими вікнами не відповідали елементарним вимогам наукової праці. В розпорядженні науковців були маленькі столики, за якими незручно було розташуватися з матеріалами, манускриптами, книжками. Присутність у кімнаті кількох науковців створювала незручні умови для праці.

Ліпші умови були в Інституті Економіки, який розташувався в будинку, що належав раїш до «Історичних Установ» Грушевського, але й там було тісно для великого числа співробітників. Треба додати, що нові інститути не були подібні до дореформених інститутів та комісій, коли члени їх працювали вдома, а приходили до Академії на щотижневі засідання, до багатьох бібліотек, на консультації до академіків. Від 1936 року, коли знов постали інститути Відділу Суспільних Наук, їх поставлено на один рівень з експериментальними інститутами, які мали лябораторії, музеї, гербарії, співробітники яких не могли працювати без цих допоміжних установ. Співробітники інститутів Відділу Суспільних Наук були зобов'язані працювати в своїх інститутах, за своїми столами, в той час, як інститути нічого не давали їм для праці. Знищені в 1930 році величезні цінні фахові бібліотеки відділів, комісій, кабінетів не так легко було поновити. Витрачали значні кошти на поповнення бібліотек інститутів, але повернути втрачене не було можливості. За тогочасних умов перебування співробітників протягом цілого дня в Інститутах Історії, Економіки та Літератури не мало жадної рації. Науковець, який часто мав власну добірну бібліотеку, власні рукописні джерела, всякого роду показники, або який працював в архівах чи ВБУ, тільки марно витрачав час на «обов'язкову явку» до інститутів, або примушений був нести до інституту свої власні книги. Незручність зростала для тих, хто звик працювати на друкарській машинці. Для більшості науковців, зокрема старшого віку, наукова праця по-старому велася вдома, у власному кабінеті, а перебування в інституті залишалося невинагородженою втратою часу.

Закон з 1940 р. остаточно прикував робітників і службовців до їх «варстату» праці. Суть його полягала в тому, що всі робітники і службовці повинні були приходити на працю о 8-й год. ранку. За три спізнення механічно віддавали під суд.

В такому становищі опинилися наукові співробітники Академії Наук усіх фахів і рангів. Досвід виявив, що продуктивна наукова праця протягом 8 годин була неможлива, і останні 2—3 години однаково пропадали. В інститутах, очевидно за згодою вищих органів, почали робити винятки для деяких співробітників: дозволялося їм працювати вдома. Але винятки ці не змінювали загального становища і наукові співробітники фактично

мало відрізнялися від невільників. Подібність цю збільшувала заборона службовцям, за власним бажанням, кидати працю або змінити її.

Так жертвна, віддана праця на користь рідної української культури обернулася в Академії Наук у свою протилежність — рабську працю на користь ширення марксо-ленінсько-сталінської ідеології.

На закінчення цього розділу можна згадати дуже цікаві рядки професора І. Розгона, що деякий час був співробітником Інституту Мікробіології за часів директорування академіка Д. Заболотного, та Комісії для вивчення проблем патології, на чолі з професором П. О. Кучеренком. Вони присвячені життю в Києві Д. К. Заболотного, Президента Академії Наук:

«15 грудня 1929 року, — пише він, — Д. Заболотний умер у розквіті творчих сил. До того багато спричинилися матеріальні умови, в яких він опинився, переїхавши до Києва. Автор цих рядків мав першу авдієнцію з Д. Заболотним у лютому 1929 р. і застав його в таких умовах: велика холодна зала в будинку, де містилася Президія УАН на Володимирській вулиці. У кутку цієї зали, на залізному військовому (солдатському) ліжку лежав хворий Президент УАН. Його одяг висів на єдиному стільці, що стояв біля ліжка, отже ні я, ні професор П. Кучеренко, що мене представляв Д. Заболотному, навіть не мали на чому сісти і мусіли стояти... Можна собі тепер уявити, які він мав інші побутові умови, не кажучи про моральний стан, коли в найбільшому українському центрі... не знайшлося звичайного житлового приміщення для Президента Української Академії Наук і він мусів мешкати в непристосованій залі, поки не закінчиться будівництво Інституту... де була передбачена для нього квартира».¹⁶⁸

¹⁶⁸ Д-р І. Розгін, Академік Д. Заболотний, «Нові Дні», 1955, ч. 70, стор. 23.

V. НАУКОВА ПРАЦЯ АКАДЕМІЇ НАУК УССР

1. Кадри

Вище не раз згадувалося про масове звільнення співробітників колишніх I та III Відділів ВУАН року 1934 і ліквідацію цих Відділів через «відсутність... потрібної кількості відповідних висококваліфікованих кадрів».¹⁶⁹

Звільнення стосувалося переважно цих двох Відділів і в меншій мірі відбилися на математичних, природничих та технічних установах. Так перед реформованою Академією Наук постало питання про нові кадри, з боку партійного перевірени й надійні. Першим заходом у цьому напрямку було обрання значного числа нових академіків та членів-кореспондентів.

Другим заходом було введення до складу Академії Наук комсомольців, які як молодші наукові співробітники (ляборанти, асистенти, бібліотекарі, технічно-адміністративні службовці), вносили нову ідеологію в практику праці Академії Наук. Число їх швидко зростає після 1934 року. Вітаючи комсомольців на з'їзді року 1936, академік О. Палладін казав так:

«Комсомол може пишатися своїми вихованцями; він виростив немало стахановців, п'ятисотинець, парашутисток, молодих інженерів і агрономів, льотчиків, танкістів і комбайнерів, учених, письменників, художників, архітекторів, акторів, композиторів, лікарів, — дихаючих бадьорістю, без кінця відданих партії»...

(Тут цікавий порядок, в якому поставлено вихованців комсомолу).

«Комсомол виростив вже немало молодих і видатних учених, які відіграють провідну роль в науці. Серед вчених комсомольців є академіки і члени-кореспонденти Академії Наук. Взагалі в науковій роботі Інститутів Академії Наук комсомольці відіграють чималу роль. В складі наукових робітників Академії Наук УССР є 32 комсомольці, серед ляборантів 16, серед бібліотечних робітників 23, серед адміністративно-технічних робітників 18. Серед молодих наукових робітників-комсомольців Академії Наук є

¹⁶⁹ «Вісті УАН», 1935, ч. 196.

вже 14 осіб, яким кваліфікаційна комісія визнала за можливе надати ступінь кандидатів наук».¹⁷⁰

Ця цитата дуже характерна. По суті комсомол не дав не тільки «видатних», а ніяких вчених. Наукова праця в інститутах і репрезентація Академії Наук назовні вимагали авторитетних учених. У допомогу прийшла ухвала з приводу поновлення наукових ступенів.

Стара наукова система царської Росії знала два ступені: магістра і доктора наук. Для одержання магістерського ступеня треба було скласти спеціальний іспит і захистити дисертацію. Складання магістерського іспиту давало право бути приват-доцентом університету, захист дисертації — екстраординарним професором. Докторський ступінь давався після захисту дисертації і давав право на ординарного професора. Давали ці ступені університети. Так було й за часів Української Держави 1917—18 рр.

Після ліквідації університетів в УССР, року 1920, право надавати наукові ступені перейшло до Академії Наук, яка встигла надати кілька докторатів (магістерський ступінь скасовано), в тому числі етнографові й літературознавцеві В. П. Петрову. Окрім того в 1920-х роках це право належало також Головнауці УССР. Серед докторів, які одержали ступінь від Головнауки були професори: М. І. Яворський (Харків), М. Е. Слабченко (Одеса) і О. П. Оглоблин (Київ). На початку 1930-х років ССРСР позбавив Головнауку УССР цього права й у 1934 р. знов надав його Академіям Наук. Виконуючи цю директиву, Президія ВУАН вжила заходів для реалізації її. Утворено Кваліфікаційну Комісію в такому складі:

1. в галузі фізико-математичних наук:

голова — академік О. Г. Гольдман (комуніст), члени: Д. О. Граве, М. П. Кравчук, Г. В. Пфейфер;

2. хемічних наук:

голова — В. П. Затонський (комуніст), члени: В. О. Плотніков, В. Г. Шапошніков, В. П. Яворський (канд. парт.);

3. геологічних наук:

голова — академік М. Г. Світалський, члени: В. І. Крокос, М. Г. Червінський;

4. біозоологічних наук:

голова — І. Й. Агол (комуніст), члени: І. І. Шмальгаузен, О. В. Фомін, М. Г. Холодний, О. В. Палладін (комуніст);

5. технічних наук:

голова — Є. О. Патон, члени: М. М. Крилов, П. М. Супруненко, М. М. Федорів, С. В. Серенсен;

6. соціально-економічних наук:

голова — О. Г. Шліхтер (комуніст), члени: С. Ю. Семковський (комуніст), М. В. Птуха, Є. С. Шабльовський (комуніст).¹⁷¹

¹⁷⁰ «Вісті», 1936, ч. 4, стор. 10—11. Це число було спеціально присвячене IX З'їздові ЛКСМУ і X З'їздові ВЛКСМ та прикрашене портретом Сталіна.

¹⁷¹ «Вісті», 1935, ч. 1, стор. 106.

Таким чином справа надання наукових ступенів була передана до «надійних» рук: 32% з них були комуністами. Цікаве інше: з членів Комісії, прикликаної свідчити вартість кандидатів на науковий ступінь, було 6 таких, що самі цього ступеня не мали: В. Затонський, О. Шліхтер, С. Семковський, В. Крокос, С. Серенсен і Є. Шабльовський.

Справа надання ступенів виявилася дуже складною: права кожного кандидата, крім офіційної комісії, обговорювалися і погоджувалися в Головнауці, в Секції Наукових Робітників (СНР) і нарешті — в ЦК КП(б)У. Лише в середині 1936 року справа була закінчена в такий спосіб. Президія Академії Наук надала ступені докторів наук без захисту дисертацій деяким науковим робітникам; одержали ступінь доктора:

1. геологічних наук:

В. І. Крокос (член Кваліфікаційної Комісії) та М. І. Безбородько;

2. біологічних наук:

М. М. Воскобойников, В. О. Караваев, Б. І. Балінський, Я. В. Ролл, Я. С. Модилевський, В. В. Фінн, Г. О. Ручко, В. Г. Дроботько, М. М. Сиротинін; С. М. Ручківський, Н. Б. Медведева;

3. хемічних наук:

В. С. Фінкельштейн, О. І. Бродський і М. А. Розенберг;

4. математики:

Н. І. Ахієзер, Е. Я. Ремез, Ю. Д. Соколов, І. Я. Штаерман, Б. Я. Букреев і М. М. Боголюбов;

5. технічних наук:

С. В. Серенсон (член Кваліфікаційної Комісії), П. П. Буштедт, О. А. Уманський, Б. М. Горбунов, М. В. Терпугов і А. В. Огієвський.

Ступінь кандидата наук без захисту дисертації присуджено:

Із галузів:	1. геологічних наук	— 6	науковцям,
	2. біологічних наук	— 40	"
	3. хемічних наук	— 25	"
	4. математики	— 2	"
	5. технічних наук	— 9	"
	6. фізичних наук	— 2	"

Крім того, після захисту дисертацій М. І. Драгоміров дістав ступінь доктора біологічних наук, М. І. Сиротиніна — кандидата біологічних наук, а К. І. Дзевалтовський та І. І. Вадимович — кандидата технічних наук.¹⁷²

В жадному із 6 інститутів соціально-економічних наук не знайшовся гідний кандидат на науковий ступінь доктора, ба й навіть кандидата наук, так визнали пп. Шліхтер, Семковський та Шабльовський.

Справа з науковими ступенями на цьому не закінчилася. Незабаром московський «ГУС» (Государственный Ученый Совет) позбавив Україну права надавати докторські ступені з галузі соціально-економічних дисциплін і монополізував це право за Академією Наук ССРСР.

¹⁷² «Вісті», 1936, ч. 9, стор. 67—70.

Важким для Академії Наук весь час було питання аспірантури. Від середини 1920-х років у різних установах Академії Наук були аспіранти. Найбільше було їх при кафедрі академіків М. С. Грушевського, яка була тісно зв'язана з «Історичними Установами». Були аспіранти й в інших установах, наприклад, при Комісії для вивчення історії українського права, під керівництвом академіка М. П. Василенка. Там відбув стаж і склав іспити П. К. Сосенко, який перед тим закінчив Таємний Український Університет у Львові.

У зв'язку з реорганізацією Академії Наук, питання про «нові» кадри, що мали прийти на заміну старим, набувало більшої актуальності. Але його не вдавалося поставити на належний рівень.

Року 1935 ЦВК СРСР ухвалив, що аспірантами при Академії Наук можуть бути лише ті, що закінчили аспірантуру при вишах (вищих школах) або науково-дослідних катедрах.¹⁷³ У статуті Академії Наук 1936 р. зазначено, як обов'язкову умову для аспірантів, ступінь кандидата наук.¹⁷⁴

Проте року 1937 на червневій сесії академік О. Палладін констатував, що замість наміченого числа аспірантів — 110 — було лише «з десятків».¹⁷⁵ Президія констатувала, що це питання було в стані занепаду. Офіційно оголошеними причинами були — слаба активність інститутів у доборі кадрів аспірантури й ряд недоліків у роботі Аспірантської Комісії, а також недостатня увага Президії Академії Наук. Відповідно до цього Президія прийняла ухвали: приймати аспірантами лише кандидатів наук, але й від них вимагати складання іспитів з діалектичного матеріалізму, якщо вони раніше їх не склали. (В цій останній вимозі позначається тиск партійних чинників на наукову установу). Шукаючи виходу із важкого становища Президія АН УРСР звернулася до Раднаркому УРСР з проханням —

«дозволити приймати, за прикладом Академії Наук СРСР, певного контингенту з вищої аспірантури за рахунок тих кадрів, що закінчили «виші» з дипломами I ступеня і виявили здібності в науково-дослідницькій роботі та беруть участь у соціалістичному будівництві».

Крім того —

«доручити Секретаріатові Академії Наук широко популяризувати умови прийому до підвищеної аспірантури Академії Наук УРСР»¹⁷⁶.

Цікаво, що, не зважаючи на розростання Академії Наук, на збільшення наукових співробітників її, число аспірантів на 1938 рік офіційно зменшено. Президія затвердила орієнтовний контингент аспірантів по всіх інститутах Академії Наук такий: по докторантській аспірантурі — 22 і по кандидатській — 65 осіб, разом 87 осіб (замість 110, запроєктованих на 1937 рік)¹⁷⁷.

Проблема «кількості» наявно перемагала проблему «якості»: на липневій сесії того ж 1938 року ставилися питання про полегшення здобуття на-

¹⁷³ «Вісті», 1935, ч. 1, стор. 105.

¹⁷⁴ «Статут», п. 7.

¹⁷⁵ «Вісті», 1937, ч. 4—5, стор. 31.

¹⁷⁶ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 143.

¹⁷⁷ «Вісті», 1938, ч. 6, стор. 57.

укових ступенів для молоді. Академік К. Г. Воблий радив дати можливість молоді виявити свою самостійність та ініціативу. Він підкреслював недопустимість факту, що в Інститутах Суспільних Наук лише 13,5% співробітників мають учені ступені. Президент О. Богомолець підтвердив, що Академія Наук повинна сміливіше висувати молоді кадри й добитися права захисту дисертацій по інститутах Академії Наук УССР.¹⁷⁸ Року 1939 Президія запропонувала всім інститутам обміркувати на засіданнях учених рад питання про терміни захисту кандидатських дисертацій старших наукових робітників, які ще не мали їх.¹⁷⁹

Року 1938 Президія Академії Наук затвердила розподіл аспірантів по інститутах:

Інститут Літератури	7 осіб
Інститути Мовознавства та Хемічної Технології по 6 "	
Інститути Історії України та Економіки по	5 "
Інститути Археології та Біології по	3 "
Інститути Зоології і Гірничої Механіки по	2 "

Інститути Математики, Клінічної фізіології, Ботаніки, Гідрології, Електротриварювання, Будівельної Механіки та Мікробіології — по 1 особі.¹⁸⁰ Цей розподіл ствердив прийом не 68 аспірантів, а лише 46.

Все це надзвичайно цікаве. Протягом перших 10 років Академія Наук, не зважаючи на матеріальні злидні, ніколи не почувала недостачі в наукових робітниках. Вже відзначалося в 1-й частині цієї праці, що більша частина наукових працівників належала до категорії «нештатних», які здебільшого не одержували жадної платні, або, як і одержували, то мізерні суми з «оперативних витрат». Тепер Академія матеріально була поставлена в ліпші умови, наукові співробітники її, а також аспіранти, одержували платню, але Академія Наук вже не приваблювала ні молоді ні старших. Причин було чимало. Насамперед — вона втратила свою національну душу і праця в Академії не давала того морального задоволення, як раніш. Не було істотної різниці між Академією Наук і першим ліпшим науково-дослідним інститутом: те саме виконання директив партії. Подруге, праця в Академії була небезпечною через втручання НКВД.

Безнадійний стан з новими кадрами дав поштовх звернутися до тих «старих фахівців», яких за 5 років перед тим звільнили з наукових устав як ворогів, шкідників і т. п. Потреба в старих фахівцях головним чином відчувалася в інститутах нового Відділу Суспільних Наук. Звичайно, не з волі директорів могла наступити зміна у ставленні до старих учених, а лише в наслідок директив КП(б)У і ВКП(б).

Перші кроки було зроблено в Інституті Археології ще за часів директорування М. І. Ячменева, коли було запрошено до праці професора О. П. Оглобина та В. П. Петрова. Пізніше число «старих фахівців» збільшилося. Інститут знова об'єднав всіх видатних археологів Києва. В Інституті працю-

¹⁷⁸ «Вісті», 1938, ч. 7, стор. 10, 12.

¹⁷⁹ «Вісті», 1939, ч. 1-2, стор. 128.

¹⁸⁰ «Вісті», 1938, ч. 7, стор. 50.

вали: П. П. Курінний, В. Е. Козловська, Б. П. Безвенглинський, Н. Л. Кордиш та інші. Крім того працювали археологи, що жили в інших містах УРСР як, напр., І. В. Фабриціус з Херсону, А. Коцевалів (Харків), І. Левицький (Харків).

В Інституті Економіки працювали старі фахівці: професор В. В. Карпека (заарештований і засланий року 1938) та Н. Д. Полонська-Василенко, яка пізніше перейшла до Інституту Історії. На «акордних» умовах, за договором на виконання певної праці брали участь: академік К. Г. Воблий та А. І. Ярошевич.

В Інституті Мовознавства працювали: професор І. В. Шаровольський, професор М. К. Грунський, М. Я. Калинович (директор), академік А. Ю. Кримський; в Інституті Літературознавства — професор С. І. Маслов, П. М. Попов, Л. А. Булаховський, О. І. Білецький (директор), К. М. Грушевська (акордно).

В Інституті Історії в 1936 році розпочав працю, спочатку як асистент, а далі як старший науковий робітник, М. Н. Петровський. На акордних правах працювали Е. Д. Сташевський (заарештований року 1938) та М. М. Ткаченко. Далі запрошені: О. П. Оглоблин, Н. Д. Полонська-Василенко.

В Інституті Фолклору зі старих фахівців працювали: Ю. М. Соколов (директор) і В. П. Петров (теж директор). Перед війною заплановано було велику працю «Українські килими», для якої закликано на акордну працю старих фахівців: В. Г. Кричевського, О. М. Моргуна, Б. К. Жука.

Зміна ставлення до старих фахівців найяскравіше відбилася на становищі академіка А. Ю. Кримського. Протягом шости років він перебував як «опальний» академік. З 1936 року ставлення до нього змінилося. До нього звертаються з замовленнями різні установи, йому доручають керівництво аспірантами Академії Наук у галузі сходознавства та української мови. Його запрошено до співпраці в Інституті Мовознавства, де він мав багато аспірантів. З його думкою числяться під час виборів академіків року 1939.

Вже була мова про те виняткове становище, яке витворилося після «об'єднання» з Західною Україною та святкуванням ювілею А. Кримського 1941 року.

Ці приклади свідчать, що Академія Наук на тому етапі, який характеризує передвоєнну добу, не могла організувати наукової праці без старших фахівців, проте значна частина їх вже була втрачена, знищена.

2. Наукова праця Академії Наук в оцінці керівних діячів

Року 1934 слідчий НКВД Б. М. Гарцман-Брук так характеризував наукову працю Академії Наук за 1-шу п'ятирічку:

«вона дала чимало дуже цінних наукових праць з різних галузей біології, фізико-хемії, математики та технічних наук. Але, не зважаючи на це, в наслідок націоналістичного шкідництва, друкована продукція ВУАН з погляду актуальности та теоретичного рівня не відповідала вимогам соціалістичного будівництва. Чимала ж частина продукції була просякнута клясово-ворожими, буржуазно-

реставраторськими, націонал-фашистськими і соціал-фашистськими настановами. З погляду наукової вартості — це був власне шкідливий мотлох».¹⁸¹

На липневій сесії Академії Наук УРСР 1938 р. Президент О. О. Богомолець відзначав, що

«за 1937 рік гуманітарні інститути не стояли на належній висоті: так — Інститут Літератури, в наслідок підривної роботи шкідників, які там орудували, не спроможний видати академічне видання творів Шевченка. Інститут Мовознавства досі не може видати російсько-українського словника. Діяльність Інституту Археології, раніше — Матеріальної Культури, має цікаву роботу по Ольвії, але вся інша діяльність полягає в накопиченні якихось матеріалів... Яке відношення ця діяльність має до культури соціалістичної Радянської України?»¹⁸²

Ще суворіша була критика роботи Академії Наук УРСР, яку подав на липневій сесії науковий співробітник В. Чернявський. Він теж говорив про те, як

«вороги народу, що пролізли були на окремі навіть відповідальні пости в деяких інститутах Академії Наук, ці покидьки людства... намагались звернути Академію Наук з правильного шляху».

Наукова робота Академії Наук у цілому, як це визнала сесія, відставала від життя.

«Тематика інститутів, — заявив неодмінний секретар Академії Наук, академік О. Палладін (комуніст), — була строката, не мала цілеспрямованості. Наукові сили розпорозувались на багатьох дрібних темах, замість зосередження їх на важливіших.»¹⁸³

«Президія Академії Наук недостатньо керувала роботою інститутів, не завжди перевіряла й контролювала свої рішення, спрямовані на покращання й перебудову роботи інститутів і швидку ліквідацію наслідків шкідництва».

Зокрема шкідливим було те, що в інститутах Математики, Хемії, Фізики, Ботаніки, Мікробіології були відділи в складі 1-2 співробітників. Не можна забувати, що то були найбільш «ударні», передові інститути. Інститут Фізики дав найяскравішу картину шкідницької діяльності: Очолювали Інститут вороги народу, які намагалися відірвати його від інших фізичних науково-дослідних інститутів Союзу. Гострої критики зазнала діяльність Інститутів — Хемії, Хемічної Технології, Ботаніки, Геології, Гідробіології, інститутів Відділу Суспільних Наук.¹⁸⁴ В дискусії науковий співробітник Стебун присвятив увагу роботі гуманітарних інститутів, зокрема літератури, «де вороги народу провадили мерзенну шкідницьку роботу». Науковий співробітник Фраймович гостро критикував роботу Інституту Хемтех-

¹⁸¹ «Вісті», 1934, ч. 2, стор. 3.

¹⁸² «Вісті», 1938, ч. 5-6, стор. 10.

¹⁸³ «Вісті», 1938, ч. 7, стор. 7.

¹⁸⁴ «Вісті», 1938, ч. 7, стор. 89.

нології, якою керував академік В. Г. Шапошніков. Його та академіка В. О. Плотнікова критикували і зневажали найбільше.¹⁸⁵

Несподіваною була доля директора Інституту Мікробіології, члена-кореспондента Г. О. Ручка, а разом з ним і цілого, керованого ним, Інституту. На сесії Академії Наук виявилось, що директором Інституту є вже д-р П. Є. Марусенко, теж комуніст. Працю Інституту характеризувано так:

«Року 1937 стався розрив між проблематикою і напрямком роботи Інституту... Він мав опрацьовувати теми про підвищення родючості ґрунту шляхом мікробіологічних процесів. Ця актуальна проблема не вважалась офіційною. Це не випадково, бо ворожі антирадянські елементи, які довгий час орудували в Інституті, намагалися перетворити Інститут на базу для диверсійної роботи.»¹⁸⁶

Дуже цікава колективна заява всіх співробітників Інституту, як свідчив в 1938 році вчений секретар його П. Е. Візір:

«Інститут Мікробіології, біля керівництва якого довгий час стояли вороги народу, ще не став організуючим центром радянської мікробіологічної науки на Україні. Навпаки, за димовою завісою піднятого галасу про якісь блискучі теоретичні досягнення в галузі бактеріології і мінливості мікробів, приховувалося безпринципне, вороже радянській науці, поклоніння і сприймання антимарксистських ідей і буржуазної науки, прикривався зіяючий розрив з практикою і потребами охорони здоров'я, промисловості і сільського господарства...»

Нове керівництво розпочало ревізію Інституту і пов'язання роботи його з постановами РНК і вказівками Президії Академії Наук.¹⁸⁷

За приклад того, як оцінювали «високі сфери» діяльність Академії Наук, може служити характеристика праці інститутів, яку дав року 1938 Президент О. О. Богомолець. Він відзначав

«недостатній зв'язок з авторитетними плянуючими установами, держпляном і окремими Наркоматами... Інститути ще дуже далекі від творчого ентузіазму народних мас, який знайшов своє виявлення в стахановському русі. Ще далеко не всі, навіть найбільші видатні вчені Академії, зрозуміли й у повній мірі усвідомили величезне значення цього творчого пориву мас для розвитку науки»...¹⁸⁸

Року 1939 Президент дає ще сумнішу оцінку праці Академії Наук:

«В Інститутах Академії Наук зібрані найкращі сили України, але в цілому в роботі Академії Наук багато недоліків... Наука і соціалізм нероздільні, наука повинна прокладати шляхи до комунізму... Правда, вже помітно досягнення, але їх не досить», — казав Президент.¹⁸⁹

¹⁸⁵ «Вісті», 1938, ч. 7, стор. 10.

¹⁸⁶ «Вісті», 1938, ч. 7, стор. 9.

¹⁸⁷ «Вісті», 1938, ч. 7, стор. 42—46.

¹⁸⁸ «Вісті», 1938, ч. 7, стор. 46.

¹⁸⁹ «Вісті», 1939, ч. 5, стор. 13—18.

На сесії Академії Наук року 1938 Президент так характеризував працю деяких інститутів: Інститут Фізики засновано в 1929 році. Директором його був комуніст, академік О. Г. Гольдман, який деякий час належав до вищого складу Академії Наук. На липневій сесії 1938 року становище Інституту оголошено загрозливим. Для обслідування призначено спеціальну комісію з академіком Йоффе на чолі. Виявлено, що керував комісією ворог народу (акад. Гольдман); були вороги народу і серед співробітників.¹⁹⁰

Дуже негативну характеристику отримав Інститут Хемії, не зважаючи на те, що директор його, академік В. О. Плотников та його співробітники, серед яких було багато комсомольців, виявили активність, головним чином на ґрунті «громадської» роботи. Інститут Хемічної Технології, де був директором академік В. Г. Шапошников, на липневій сесії 1938 року зазнав нищівного нападу. Під час обслідування Інституту академіком О. В. Палладіном академік В. Г. Шапошников виявив незалежність думки і не побажав підкоритися висновкам комісії. Тому на липневій сесії його іменували вже — «колишнім керівником Інституту».¹⁹¹

Треба взяти до уваги, що перелічені інститути вважалися і таки були головнішими. Року 1939 Президент О. О. Богомолець знов подає негативну оцінку праці деяких інститутів. Так, наприклад, в Інституті Математики працює група видатних математиків, але повна відсутність єдиного керівництва. В Інституті Фізики бракує досвідченого авторитетного керівництва. В Інститутах — Фізичної Хемії та Хемії

«не використано історичну промову т. Молотова про завдання промисловости»; «в Інституті Геології бракує наукового проводу, також в Інституті Ботаніки; в Інституті Економіки бракує керівних кадрів. В цілому — не ліквідовано відставання від потреб життя...»

Пояснення недоліків Президент бачив у тому, що

«багато нашкодили троцькістсько-бухарінські і буржуазно-націоналістичні агенти фашистських розвідок, що пролізли на деякі ділянки в Академії Наук. Розгром фашистських агентів розчистив шлях для піднесення нашої роботи».¹⁹²

Читаючи ці оцінки, мимоволі робимо висновок, що 10 років експериментів над ВУАН були марні...

Наведена вище критика має цілком офіційний характер. Її подано на сесії Академії Наук устами завжди по-європейському коректного Президента. Дуже рідко виходив він за межі академічної коректності.

Інший характер мають рецензії, які друкувалися в академічних виданнях. Вони часто й характером обвинувачень, і словником, яким послуговуються автори, нагадують найгостріші напади на тих учених, від яких на початку 1930-их років «звільняли» Академію Наук.

Наводимо кілька яскравих прикладів «полеміки», яка знаходила місце на шпальтах академічних видань.

¹⁹⁰ «Вісті», 1938, ч. 7, стор. 8.

¹⁹¹ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 96, 110; 1938 р., ч. 7, стор. 10; 1939 р., ч. 1, стор. 42-48.

¹⁹² «Вісті», 1939, ч. 5, стор. 18-23.

В рецензії, підписаній ученим секретарем Інституту Історії М. І. Супрунцем та парторгом М. І. Марченком, піддається гострій критиці «Наукові записки Інституту Історії Матеріальної Культури» ч.ч. 1, 2 і 3, головним чином праці співробітника Інституту В. П. Телички. В цілому «критики» так характеризують «Наукові Записки»:

«заповнені писаниною ворогів народу, а зі сторінок «Наукових записок» пропагують антирадянські, антинаукові і просто безграмотні речі».

В статті В. Телички в ч. 1 «Про перебудову історичного фронту»...

«автор підходить не з позицій марксизму, не на підставі ухвал партії та уряду, не на підставі вказівок тов. Сталіна. Автор підходить до цього... з позицій запеклого ворога народу, шпигуна японо-німецького фашизму Бухаріна. Автор запозичує у ворога не лише схему побудови статті — він дослівно списує багато місць з писання цього автора. Автор сприйняв давно викрите вороже троцькістсько-зінов'євсько-бухарінське ототожнення нашої соціалістичної економіки з капіталістичною»...

Критики наводять далі низку невірних характеристик Адама Сміта, а далі — В. П. Теличкову критику ненадрукованого підручника академіка Б. Грекова, яку він сплягіював у Бистрянського («Борьба классов», ч. 2, 1936) і видав за свою, не помітивши у Бистрянського шкідливих перекручень.

«Взагалі видані протягом 1937 р. ч.ч. 1 і 2 «Наукових записок», як і ч. 3, що готується до друку, ... рясніють ворожою контрабандою. Статті Телички, вміщені в «Наукових записках» являють неперевершений зразок халтури».

Теличка «робить наклеп на творців наукового соціалізму, вождів революційної боротьби — Маркса й Енгельса, кажучи, що їх твори були „завжди бойовими памфлетами проти клясового ворога.“ Теличка висловлювався не лише в „Наукових записках“: у „Вістях Академії Наук УРСР“ ч. 4 за 1936 р., в статті „Історія техніки і стахановський рух“, серед інших шкідливих тверджень читаємо: „Історики повинні дати великому народові СРСР могутню зброю пізнання революційного перероблення світу. Для автора виходить, що методології марксизму-ленінізму не досить для пізнання і революційного перероблення світу, що цю зброю може дати ніхто інший, як „історик“ Теличка».

«Журнал „Наукові записки“, що претендує на звання історичного, замість большевицької популяризації вказівок т. Сталіна про перебудову історичного фронту, відкрив на своїх сторінках ... „дискусію“ з цього приводу.

... На сторінках цього ж дискусійного відділу читачі можуть зустріти похвали... Теличці. Якийсь І. Підплічка пише таке: „Отже ясно, що без належного усвідомлення настанов В. Телички(?!), без вивчення їх ми не можемо зробити дальшого кроку вперед.“».

Різко засуджують автори інші статті Теличкові: «Хортицька електромашинно-тракторна станція» («Наукові записки» ч. 2), в якій автор так малює селянське господарство, наче колективізація не знищила його, а МТС виступає жалюгідно.

Стаття Телички «Металюргія правобережного Полісся» —

«переважно суцільний плягіят, суміш політичної і технічної неписьменности» . . .

«Шкідливу, неписьменну стряпню редакція «Наукових записок» видає за досягнення радянської науки».

Автори М. Супруненко і М. Марченко висловлюють надію, що Президія Академії Наук вилучить із вжитку раніш надруковані номери «Наукових записок» . . . і буде звільнений і редактор їх, Ячменєв.

Ця справа, на якій ми зупинилися так докладно, має довгу історію.

10 лютого 1937 р. в «Комуністі» була надрукована стаття «Хлестаков у науковому чині», в якій дана різка критика наукової праці ученого секретаря Інституту Історії Матеріальної Культури Академії Наук УССР, В. Телички. Замість належного каяття, Теличка (комуніст) пише до редакції довжелезне спростовання. Як парторг, він збирає партійну групу Інституту, де ухвалюють протестувати проти наклепницького й образливого виступу «Комуніста». Загальні Збори співробітників підтримують постанову партгрупи.

Тоді знов виступили проти Телички два старших наукових співробітники Інституту Історії, М. Супруненко і М. Марченко. Зміст їх рецензій — близький до наведеної вище й надрукованої у «Вістях». Проте висновки значно гостріші. Автори сподіваються, що Партійний Комітет Академії Наук перевірить роботу і стан партійної групи, яка, замість большевицького реагування на сигнали «Комуніста» —

«стала на шлях приховання і потурання явно непартійним вчинкам Телички. Не підлягає також сумніву, що Партійний Комітет і Президія Академії Наук покладуть край безсоромній халтурі, що прикривається маркою Академії Наук, вилучать з ужитку раніш надруковані «Наукові записки Інституту Історії Матеріальної Культури» як такі, що наповнені ворожою контрабандою, і розглянуть детально й по суті всю роботу самого Інституту та його керівників».

Ця епопея дуже характеристична для періоду історії Академії Наук, що ми його розглядаємо тут. Директор, і вчений секретар і парторг, В. Теличка, керують Інститутом, експедиціями на Дніпрельстан, на Полісся. Редагують «Записки» і раптом . . . стаття в «Комуністі» . . . ; все летить. Знаходяться критики, починається галас, ревізії. Наслідок — обох викидають з Інституту.

Така загроза висіла над цілою Академією, над всіма інститутами і співробітниками.

Другий приклад: Інститут Історії в 1938 році видав I-ий том «Нарисів», де згадано Мізенську стацію й уміщено малюнки «пташок». Негайно — «критика» — донос, обвинувачення у . . . фашизмі, бо орнамент на пташках нагадував «свастику». На той час директор С. М. Білоусов мав велику вагу

в партійних колах і йому пощастило ліквідувати справу, не допускаючи її до преси.

В 1934—1936 роках в Академії Наук здобув тверду позицію співробітник Інституту Гірничої Механіки К. В. Понько, доктор технічних наук. Року 1938 співробітники О. М. Кузнецов та К. П. Седокур виступили проти К. Понька з гострою критикою трьох його праць: «Метод прискореного проходження вертикальних шахт» (УАН, 1934), «Аналітичний розрахунок швидкості проходження шахт при різних притоках води» (УАН, 1935) і «Аналітичний розрахунок швидкості спорудження постійного кріплення шахт» (Академія Наук УРСР, 1936), при чому вони посилалися на постанову Ради Народних Комісарів СРСР і ЦК ВКП(б) з 28 квітня 1937 р. про роботу вугільної промисловості Донбасу.

Критики Понька обвинувачують його в тому, що він у своїй науково-дослідчій роботі 1934 і 1935 рр. не дотримувався напрямних (директив), що їх визначала постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) з 1937 р.

Я не буду наводити окремих тверджень критиків. Підсумок критики такий:

«В роботі «Аналітичний розрахунок швидкості проходження шахт при різних притоках води» К. В. Понько висуває ряд контрреволюційних положень, одверто проповідує фашистські теорії в питанні добору людей для проходження стовбурів шахт (нібито людей треба добирати в залежності від довжини рук, зросту і т. д.)... Наукові назви перелічених вище «праць» К. Понька далеко не відповідають їх змістові. Самий метод, висунутий автором цих робіт, в своїй основі є хибним і невірним. Одні положення треба просто відкинути як антистахановські і шкідливі, другі — вимагають старанної перевірки, треті, нарешті, загальновідомі і не дають нічого нового. «Праці» ж К. В. Понька — псевдонаукові, еkleктичні. Вони ніяк не можуть служити ні для виробничників, ні при проектуванні проходницьких робіт».¹⁰³

Значно в м'якших тонах і академічному характері написана рецензія Д. О. Поспехова на «Записки Інституту Хемії» т. IV, вип. 3, К. 1937. Автор зупиняється на двох експериментальних роботах: 1) — академіка В. Плотнікова і А. Райтмана: «Розчинення металів у розтопленому амоніякаті алюміній-хлориду» та 2) академіка В. Плотнікова і С. Балясного: «Дегідронізація метанолу в формальдегід». З приводу першої пише він так:

«Автори робили те, що не має ніякого відношення до поставленого ними завдання. В статті не наведено жодних нових експериментальних даних, крім якісно спостережуемого вилучення водню з амоніякату при діянні NaKVі. Оформлення роботи викликає ряд заперечувань»... «Здивовання викликають два абзаци на стор. 265-й, що починаються словами: «Отже тут ми спостерігаємо дуже цікавий випадок, коли метали витискують водень з амоніяку»... «Вилучення води з амоніяку є новим підтвердженням»...

¹⁰³ «Вісті», 1938, ч. 2-3, стор. 98—99.

Вилучення води з амоніаку при діянні металів відоме дуже давно й описане в підручниках», —
повчає Поспехов директора Інституту Хемії, академіка В. Плотнікова.

В другій статті він пише:

«Відзначені моменти значно знецінюють наведені в таблицях цифри, бо останні є випадкові. Висновки зроблені на підставі цифр, розміщених у трьох таблицях, або помилкові, або необґрунтовані...»

«Опублікування розглянутих статей в такому вигляді свідчить про недостатню роботу редакції «Записок Інституту Хемії».

«... Не можна не відзначити, що до випусків «Записок Інституту Хемії» не додаються списки друкованих помилок, хоч останні зустрічаються тут систематично. Більше того, в наступних випусках «Записок» ніколи не буває вказівок на необхідність виправлення недоглядів, а часом і грубих помилок, що мали місце в попередніх випусках».¹⁹⁴

Більш різка змістом була рецензія Д. Поспехова на монографію: «Електролітичне вилучення металів з неводних розчинів». Акад. В. Плотніков, І. Шека, З. Янкелевич. Видавництво Академії Наук УРСР, Київ, 1936, 152 стор.

Рецензент суворо критикує монографію. В ній знаходить він протиріччя, оригінальна література використана неповно, не зібрано експериментального матеріалу, багато помилок, зокрема в графіках, підписи під малюнками помилкові тощо.

«Підсумовуючи сказане вище, можна констатувати, що монографія «Електролітичне вилучення металів з неводних розчинів» має ряд істотних недоліків, зокрема щодо правильності й точності наведених у ній відомостей, через що користуватися нею слід з обережністю. Книга ця, безперечно, потребує перероблення і виправлення всіх недоліків, які трапляються в ній».¹⁹⁵

В цих рецензіях, які всі вийшли з самої Академії Наук, виходить, що або наукова праця інститутів стояла дійсно на низькому рівні, або комусь ходило про пониження авторитетів керівників установ. Правдою було друге.

3. Наукова праця Академії Наук

Основною науковою працею керівництва Академії Наук було планування дослідчої праці Академії. Йшлося про створення єдиного плану для цілої Академії з якомога меншою кількістю тем і про розподіл частин тем поміж поодиноких співробітників. Індивідуальні теми співробітників відпадали. Кожен мусів опрацювати частину певної теми, яка входила складовою частиною до затвердженої згори проблеми. Кожного року, при затвердженні плану Президією, зверталось особливу увагу на компактність тем і на найменше відхилення від визнаних проблем. Творча особиста

¹⁹⁴ «Вісті», 1938, ч. 5, стор. 101—103.

¹⁹⁵ «Вісті», 1938, ч. 1, стор. 83—85.

праця дослідника була зведена нанівець і підпорядковувалася потребам колоніальної господарки. Б. Гарцман-Брук так намічав завдання Академії на III п'ятирічку: створити для цілої Академії єдиний плян, в якому всі інститути були б тісно пов'язані між собою і являли щось ціле. Всі вони повинні були включитися в розробку 10 народньо-господарчих проблем. Робота інститутів була до цього часу, — казав Гарцман-Брук — розпорошена, не відповідала «ленінсько-сталінському принципу визначення провідної ланки, захопившись за яку, можна витягти весь ланцюг». Одною з таких проблем було підвищення врожайності на 7 — 8 мільярдів пудів, раціональне використання бурого вугілля і т. п.

В кожному інституті мало бути поставлено небагато проблем, тісно пов'язаних між собою, і виявлено чітко «профіль» інституту. Всі інститути мали бути тісно пов'язані з Держпляном УССР і господарськими установами. Таким чином Академія Наук входила, як складова частина, в Держплян і зв'язувалася з працею Наркоматів, опрацьовуючи доручені їй практичні питання з наукового боку. Але головне —

«Академія Наук в своїй роботі повинна здійснювати геніяльні вказівки товариша Сталіна про те, яким повинно бути правильне керівництво».

Академія мала весь час перевіряти виконання — як в середині Академії, так і назовні — даючи звіти й доповіді в суміжних інститутах Академії Наук ССРСР, галузевих інститутах Наркоматів, серед практичних діячів.

Другим Прокрустовим ложем, на якому розкладали наукову працю, було своєчасне виконання тем та проблем, яке, треба сказати, ніколи не досягало 100 відсотків. На сесії 1938 р. назвав Президент О. О. Богомолець високим досягненням виконання пляну на 70%.¹⁹⁶

Не зважаючи на всі перешкоди з боку накиненої «пляновості» й марксо-ленінсько-сталінської методології, праця дослідників все ж давала в межах можливого певний ефект. З 1930-го року до семінарів марксизму-ленінізму було приєднано обов'язкове вивчення «історії партії ВКП(б)», «проработка» її, як воно офіційно називалося. Ця книга повинна була служити дороговказом, до якого треба було пристосовувати всі праці, зокрема ідеологічного характеру. Але виникали нові труднощі. Сама «історія партії» зазнавала пертурбацій: перша редакція Є. Кноріна була засуджена як шкідлива, а автор її — репресований. На деякий час стали користуватися «Історією партії» Попова, але незабаром автора заарештовано, а книгу заборонено. Року 1938 з'явилася нова книга: «Короткий курс історії ВКП(б)», про який в 1938 році казали, що в складанні його брав участь сам Сталін. Але й у цій книжці дещо вимагало переробки.¹⁹⁷ Ці зміни вносили ускладнення в наукову роботу.

Не зважаючи на важкі умови праці, в різних відділах Академії гуртувалося чимало видатних учених, відданих науці. Було б не під силу од-

¹⁹⁶ «Вісті», 1939, ч. 5, стор. 3—18.

¹⁹⁷ Ю. Мишалов, О подготовке и условиях работы преподавателей советской школы, Мюнхен, 1955, стор. 29.

ному авторові дати об'єктивну оцінку того, що зроблено Академією Наук. Приблизний образ того, яку роботу виконували інститути можна уявити, хоч би на підставі докладних звітів про їх працю, що подавалися на сесіях Академії Наук.

I. Відділ Математично-хемічних Наук

1. Інститут Математики мав видатні сили, серед яких були академіки — Д. О. Граве, В. Г. Пфейфер, М. П. Кравчук (заарештований), М. А. Лаврентьев; член-кореспондент Ю. Д. Соколов; наукові співробітники: М. Куренський (заарештований), С. Н. Бернштейн, Є. Я. Ремез, К. А. Бреус, Г. Маковська, Г. Дрінфельд.

В цьому інституті розроблялися питання методів інтегрування диференціальних рівнянь, проблеми алгебри, вищої геометрії. Підкреслювалося корисність праць інституту для розрахунків у машинобудуванні та будівництві, застосування математики до фізики, астрономії, техніки.¹⁹⁸

2. Інститут Фізики, не зважаючи на «хибний провід», як характеризувала Президія, мав великі досягнення, зокрема в галузі фізики катоду. Інститут працював над дослідженнями питань електрофізики, електронної оптики, теплофізики, рентгенофізики.¹⁹⁹ В ньому працювали: академік О. І. Лейпунський, С. Д. Герцрікен, О. П. Оскерко та інш.

3. В Інституті Хемії, як уже показано вище, було «не все гаразд», не зважаючи на особу академіка В. О. Плотнікова, В. П. Яворського, кандидата партії, наукових співробітників: К. О. Бушмана, Б. Я. Дайна і групу комсомольців (З. А. Янкелевич, І. А. Шека та інш.). Інститут працював над питаннями електрометалургії кольорових та легких металів, корозії металів, застосування кисневого методу в металургії, вивчення мінеральної сировини родовищ України. Досліди інституту в галузі здобування рідких елементів з промислових відходів, в яких він розробив методику якісного й кількісного спектрального аналізу відходів, мають промислове значення.²⁰⁰

4. В Інституті Хемічної Технології, де директором був академік В. Г. Шапошников, а з 1939 року — член-кореспондент Л. В. Головін (комуніст), розробляли проблему штучного шовку, волокнистих та барвних речовин, бурого вугілля, торфу, газового палива; в галузі технології харчової промисловости працювали над вишукуванням додаткових сировинних ресурсів з сільсько-господарських відходів. Інститут опрацьовував новий спосіб знезарадження питної води та хлорування її.²⁰¹

¹⁹⁸ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 92—93, 107; 1939 р., ч. 5, стор. 3—18.

¹⁹⁹ «Вісті», 1937, ч. 6, стор. 93, 94, 108.

²⁰⁰ «Вісті», 1937, ч. 7, стор. 8; 1937, ч. 6-7, стор. 6—7, 108—109.

²⁰¹ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 96, 110; 1938, ч. 7, стор. 10; 1939, ч. 3-4, стор. 102.

В інституті працювали між іншими наукові співробітники В. С. Кобзаренко, Л. А. Кульський, Ф. Г. Бурвасер тощо.

5. Інститут Фізичної Хемії був заснований академіком Л. В. Писаржевським у Дніпропетровську. З 1939 року директором був академік О. І. Бродський. В Інституті працювали члени-кореспонденти В. С. Фінкельштейн, І. А. Хрізман, С. С. Уразовський, В. А. Ройтер і інші. Інститут здобув новий важливий матеріал у галузі теорії розчинів електролітів, поставлено широке дослідження ізотопів водню й кисню, при чому вперше в ССРСР здобуто важку воду та налагоджено її виробництво для всіх лябораторій ССРСР. Здобутки роботи інституту застосовуються у практиці народного господарства. Мали велику цінність праці над дослідженням механізму електродних процесів при електролізі та гальванічних елементів; інститут підтримував тісні зв'язки з найбільшими заводами (алюмінієвий в Дніпропетровську, азотно-туковий в Дніпродзержинську тощо).²⁰²

6. Інститут Біохемії — був заснований з ініціативи професора О. В. Палладіна в Харкові в 1925 році. Коли О. В. Палладіна обрали дійсним членом Академії Наук, інститут було перенесено в 1930 році до Києва, до Академії Наук. Року 1934 він мав уже гарний окремий будинок. З 80-ти його співробітників 65 були наукові. Серед них були: Л. І. Палладіна, К. М. Леутський, Р. М. Гельман, С. Є. Боржковський, І. І. Гольденштейн, О. Я. Ражба, Д. Б. Волькензон, С. А. Кочерова.

Інститут розробляв багато проблем, головне — біохемії мускульної і нервової діяльності, мускульної втоми, тренування мускулів, хемічний склад нервової системи, проблеми вітамінів, еволюції обміну речовин, біохемія кормів та їх вплив на тваринний організм. Його теоретичні дослідження були одночасно зв'язані з різними питаннями оздоровлення умов праці, раціоналізації харчування в умовах фізичної праці й охорони здоров'я взагалі.²⁰³

II. Відділ Біологічних Наук

1. Інститут Зоології і Біології — один із найактивніших. В 1930 році був під проводом академіка І. І. Шмальгаузена. Він гуртував видатні сили. Зі старих учених там були наукові співробітники В. О. Караваєв, М. В. Шарлемань; з молодших — Б. І. Балінський, П. О. Сітько. Праця інституту була дуже різноманітна. Він розробляв проблеми зміни фавни, історію фавни України, природу гена й мутації, генетику, порівняльну морфологію, шкідників і боротьбу з ними. При інституті був багатий музей, де була славетна колекція комах, жуків, метеликів, зібрана В. О. Караваєвим під час його подорожувань по всьому світі.²⁰⁴

²⁰² «Вісті», 1937, ч. 1, стор. 50—55; ч. 6, стор. 95, 109; 1939, ч. 3-4, стор. 102.

²⁰³ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 97, 111.

²⁰⁴ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 98.

2. Гідробіологічна станція на Дніпрі — під керівництвом Д. О. Белінга — вивчала різні водоймища щодо їх типології і зокрема рибопродуктивності, а також питання санітарної гідробіології. Вона мала відділи іхтіології, гідробіології, гідрофізіології, санітарної гідробіології.²⁰⁵ На станції працював Я. В. Ролл — член-кореспондент, В. В. Совинський тощо.

3. Інститут Ботаніки — був одним із найбільших щодо кількості співробітників. В 1937 р. він мав 172 співробітників, з того числа 80 наукових. Директором був з 1931 р. до своєї смерті академік О. В. Фомін. Інститут, крім багатого музею, мав ботанічний сад, а після передачі останнього до «Треста зелених насаджень», заплановано новий. Спочатку відведено для того обширну територію в Голосієві. В 1939 р. плян змінено й замість цієї території відведено площу в 120 га, на місці монастирів Іонінського та Видубицького, на схилах гори. До Інституту Ботаніки приєднано Акліматизаційний Сад, який заклав академік М. Т. Кащенко. В Інституті Ботаніки працювало багато академіків. Крім О. В. Фомина (помер 1935 р.) там були В. П. Поспелов, М. Г. Холодний, В. П. Вотчал, В. М. Любименко, А. А. Сапегін, М. М. Гришко, Г. М. Висоцький, член-кореспондент П. А. Власюк, академік Т. Д. Лисенко. Серед наукових співробітників: А. А. Піонтковський, Д. П. Лук'янов, А. А. Кузьменко, В. Д. Тихоміров, М. Н. Мойсеева та інші. Інститут, крім вивчення флори України, систематики та морфології, працював спеціально над дослідженням нових культур плодоягідних, етероносних, лікарських. Т. Д. Лисенко працював над селекцією рослин і підвищенням урожайності. Інститут склав першу геоботанічну карту України.²⁰⁶

4. Інститут Мікробіології — носив спочатку ім'я свого першого директора, академіка Д. К. Заболотного. Після смерти цього славетного вченого²⁰⁷ вик. об. директора став Г. О. Ручко. Незабаром його оголошено шкідником, а директором призначено П. Є. Марусенка. Головним завданням Інституту було вивчення бактеріофагії та мінливості бактерій. Він працював над збудниками тифу, дезинтерії, туберкульозу, коклюша, інфлюенци, мікробіології ґрунту, біохемії мікробів, над промисловою мікробіологією.²⁰⁸ Після катастрофи з Г. О. Ручко, з цих проблем залишено тільки дві: мінливість мікробів та бактеріофагія. Решту новий провід визнав за випадкові.²⁰⁹ В Інституті працювали Л. Й. Рубенчик, П. Е. Візір, В. Г. Дроботько й ін.

²⁰⁵ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 99.

²⁰⁶ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 100, 112; ч. 70, стор. 21—23.

²⁰⁷ Д-р І. Розгін, Академік Д. Заболотний, «Нові Дні», Торонто, 1955 р., ч. 70, стор. 21—23.

²⁰⁸ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 101, 113.

²⁰⁹ «Вісті», ч. 7, стор. 45.

5. Інститут Клінічної Фізіології — з самого заснування (р. 1930) працював під проводом академіка О. О. Богомольця. Він скупчив багато видатних сил, серед них академіків М. Ф. Мельникова-Розведенкова, В. П. Філатова, О. В. Леонтовича, М. Д. Стражеско; наукових співробітників О. Г. Черняхівського, О. І. Смирнову-Замкову, Р. Є. Кавецького, Н. Б. Медведєву.

Інститут мав широкі завдання: він вивчав нормальну фізіологію, нормальну й патологічну анатомію, клінічну медицину. Зокрема велике значення мали досліди переливання крові, вивчення проблеми старіння організму, які були весь час особливим фахом О. О. Богомольця.²¹⁰ Інститут мав збірку мозків видатних діячів науки і культури (по заповітах їх).

6. Інститут Геології, заснований акад. П. А. Тутковським. Його директором року 1934 був М. Г. Світальський, про трагічну долю якого вже згадувалося. Трагедія його тяжко відбилася на долі співробітників інституту. Тут працювали взагалі такі видатні сили, як академік О. Н. Соколовський (був арештований, але звільнений). Г. В. Закревська (також), Г. І. Махов, Н. В. Піменова, М. К. Крупський, академік В. О. Сельський, Е. Н. Бурксер, В. В. Різниченко, В. І. Кроков, Ф. М. Полонський та ін.

Інститут мав надзвичайно широкий діяпозон, починаючи від вивчення теоретичних питань геології й закінчуючи сучасними проблемами корисних копалин. Інститут вивчав питання петрографії, стратиграфії, палеонтології. Цінні досліди проведено в галузі четвертинного періоду. Інститут вивчав проблему Великого Дніпра, вугільного Донбасу, руди кольорових та чорних металів. Раніш була вже мова про величезне значення вивчення Нагольного Кряжу та розшуки нафти в районах Лівобережжя. При Інституті були палеонтологічний та геологічний музеї.²¹¹

7. Інститут Водного Господарства — спочатку, в 1934 р., мав назву Інституту Гідрології. Директором його був спочатку Є. О. Опоков (заарештований в 1937 р.). З 1939 р. директором був академік О. М. Фролов. Завдання інституту були широкі: досліджувати питання гідрології, гідрогеології, гідравліки ґрунтів. В зв'язку з тим він мав практичні завдання, розробляв питання річкового транспорту, гідроенергетичне використання малих річок, поліпшення умов судоплавства по Дніпру, водопостачання Києва, Донбасу тощо.²¹²

8. Геофізична Обсерваторія, заснована в 1934 р. Вона досліджувала питання магнетометрії, електрометрії, фізики атмосфе-

²¹⁰ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 102, 113—114, 142; д-р І. Розгін, Академік О. Богомолець, «Нові Дні», 1954, ч. 48, стор. 14—16.

²¹¹ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 103, 114—115.

²¹² «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 104; 1939, ч. 4, стор. 102.

ри, астрономії. Практичним завданням її було дослідження клімату України, вітроенергетики, спостереження коливання полюсів, припливно-відпливних рухів землі.²¹³

III. Відділ Технічних Наук

1. Інститут Будівельної Механіки. Це був найстарший інститут у системі Академії Наук. Заснував його академік С. П. Тимошенко. Після від'їзду його за кордон директорами були академік К. К. Симінський, а після його смерті — співробітник, пізніше академік, С. В. Серенсен. Там працювали наукові співробітники: Ф. П. Белянкін, А. А. Гольденвейзер, М. М. Граціанський, М. В. Карнаухов та інші. Інститут вивчав питання міцності конструктивних деталей і фізично-механічних властивостей матеріалів у зв'язку з проблемою міцності машин. При Інституті існувала катедра Математичної Фізики, яку очолював академік М. М. Крилов. Співробітником її був член-кореспондент М. М. Боголюбов.

Інститут пов'язав свою діяльність з рядом науково-дослідних установ авіаційної промисловости, з центральним науково-дослідним Інститутом Промислових Споруд, а також з управлінням будівництва Палацу Рад у Москві, з Головоцспецсталю, з Новокраматорським машинобудівельним заводом і іншими.²¹⁴

2. Інститут Електрозварювання. Директором його з самого початку (1934 р.) був і залишився академік Є. О. Патон. В ньому працювали П. П. Буштедт, Б. М. Горбунов, В. І. Дятлов, В. В. Шверницький. Інститут вивчав питання автоматизації електрозварювання, опрацьовував правильні конструкторські форми зварних виробів, питання технології електрозварювання. Він провадив автотварювання в котлобудуванні, суднобудуванні, вагонобудуванні і т. п. Проведено було кілька конференцій. Крім того інститут провадив роботу на кількох заводах.²¹⁵

3. Інститут Гірничої Механіки. Заснований в 1934 р. Весь час директором його був академік М. М. Федоров. У складі його працювали: академік О. М. Динник, Г. Й. Сухомел, І. В. Журавський, А. В. Огієвський, М. М. Дідковський та інші. Інститут вивчав питання застосування теоретичної механіки та електромеханіки в гірничій промисловості. Він працював над питаннями гірничого машинобудування, гірничої електромеханіки, вивчав динаміку гірничих машин, питання шахтового транспорту, дослідження засобів прискореного проходження шахт, а також теоретичні основи механізації розробки бурого вугілля.²¹⁶

²¹³ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 104.

²¹⁴ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 104.

²¹⁵ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 105—106, 117.

²¹⁶ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 105.

Року 1940 до цих інститутів долучено нові:

4. Інститут Металургії. В ньому працювали академік М. М. Доброхотов, М. В. Луговців та В. М. Свечніков. Інститут вивчав металургічні процеси.

5. Інститут Енергетики: В ньому працювали академік В. М. Хрущов, член-кореспондент В. М. Майзель та Г. Ф. Проскура. Інститут розробляв питання передачі електроенергії постійним струмом тощо.

6. Інститут Мінеральної сировини. В ньому працював академік П. П. Будніков. Між іншим, інститут працював у галузі вивчення селікатної промисловости.

Ці інститути, засновані в 1940 році, не встигли виявити себе до війни 1941 року.

Окремо від відділів та груп стояла весь час Рада вивчення продуктивних сил УССР, що була весь час під проводом академіка О. Г. Шліхтера.

Вона мала за мету об'єднувати дослідження природних сил України, а для того організовувати конференції, комплексні експедиції. Переважно Рада цікавилась корисними копалинами і проблемою «малих річок» та використанням їх. Рада організувала конференцію, присвячену «Проблемі Великого Дніпра» і зв'язку його з іншими річковими системами.²¹⁷

Підбиваючи підсумки праці Академії Наук у цих трьох відділах, які були весь час, після реорганізації Академії, головними, на яких зосереджувалась увага, витрачалися кошти, які забезпечені були найбільшим складом наукових працівників, — треба зауважити, що всі вони мали утилітарний характер. Мало хто міг працювати над широкими науковими проблемами. Здебільшого інститути працювали над вузькими темами, які диктували потреби часу, потреби певного виробництва, і перетворювалися з дійсно академічних установ на допоміжні лабораторії при певних виробничих закладах. Тому навіть цінні з наукового погляду праці академіка О. І. Бродського — над важкою водою, академіка С. Н. Бернштейна — над диференціальними рівняннями еліптичного типу, чи академіка О. М. Динника — «Проблема поліпшення видобування вугілля», — не розгорнулися в усю широчінь, а обмежилися утилітарними завданнями.²¹⁸

Аналогічні явища властиві були інститутам природничих наук. В них не створено ширших концепцій, та вони й неможливі були при партійному диктуванні, коли цілі галузі науки (педологія, рефлексологія, антропологія), або течії (менделізм у біології), досі визнавані безапеляційно, оголошувались як «буржуазні», «псевдонаукові».

Характерна для тих часів подія заслуговує на відзначення. Співробітники Академії Наук не одержували жадних нагород, відзнак, за винятком невеликого числа академіків, які одержали ордени з приводу своїх ювілеїв.

²¹⁷ «Вісті», 1935, ч. 6-7, стор. 7—8; 1937, ч. 6-7, стор. 92.

²¹⁸ «Енциклопедія Українознавства», т. I, стор. 911.

Так одержали ордени Д. О. Граве, А. Ю. Кримський. Між тим року 1939 дванадцять співробітників кількох інститутів одержали нагороди, і при тому нагороди дуже високі, за успішні заходи в боротьбі із захорунням коней.

Орден «Трудового Червоного Прапору» одержали співробітники Мікробіологічного Інституту: Айзман Берта Юхимівна, Дроботько Віктор Гаврилович, Колесник Микола Георгієвич, Кудлай Дора Гаврилівна, Марусенко Петро Єфремович (директор), Ятель Прокоп Данилович.

Орден «Знак пошани» одержали: Коган Бенціон Йосифович, співробітник Інституту Зоології і Біології; Підоплічка Микола Макарович, співробітник Інституту Ботаніки, і Фіалков Яків Анатолієвич — співробітник Інституту Хемії.

Медаль «За трудову відзнаку» одержали: Морачковський Семен Пилипович, співробітник Інституту Ботаніки, та Мельниченко Володимир Дмитрович, співробітник Інституту Клінічної Фізіології.²¹⁹

Цей епізод свідчить про те, як розцінювали урядові органи практичну працю й допомогу Академії Наук.

IV. Відділ Суспільних Наук

Цілком інше становище було тієї групи інститутів, що залишилися від I та III Відділів. Як зазначалося вище, більшу частину їх зліквідовано. Після розгрому залишилась на короткий час Комісія Біографічного Словника, але її в 1933 році також зліквідовано, а керівника М. М. Могилянського звільнено з заборонаю мешкати в Києві. Єдиного штатного співробітника М. О. Тарасенка заарештовано й заслано. Зліквідовано Комісію Історично-Географічного Словника, а директора О. С. Грушевського звільнено. Трохи довше існувала Комісія для вивчення Соціально-Економічної Історії України: вона пережила свого голову, академіка Д. І. Багалія (помер 1932 р.). Ця Комісія встигла надрукувати I том «Праць», присвячений історії України XVIII—XIX стол.

Том II, присвячений переважно історії Лівобережної України, цілком закінчений друком, знищено в видавництві в 1933 році.

Комісія лагодила до друку монографії О. П. Оглоблина, Н. Д. Полонської-Василенко, В. О. Фесенка, С. О. Підгайного, І. І. Кравченка. Переважно присвячено їх було історії заводів, фабрик, робітництва, дослідженню заводських архівів. Вони відзеркалювали той напрямок, що його надавали в 1930—1933 роках історичним дослідженням: воно мало обмежуватися історико-економічною тематикою. Не зважаючи на це жодна з монографій не вийшла друком: всі були знищені.

Крім того в Комісії готували до друку нові видання монографій академіка Д. І. Багалія. Над цим працювали О. П. Оглоблин та Н. Д. Полонська-Василенко. Ці монографії також знищено.

Того ж року Комісію з'єднано з Археографічною Комісією і створено Історично-Археографічний Інститут, але вже 1934 року його зліквідовано.

Гebraїстичну Історично-Археографічну Комісію, під головуванням академіка А. Ю. Кримського і при керівникові І. В. Галанті, року 1934 пере-

²¹⁹ «Вісті», 1939, ч. 1-2, стор. 125.

творено на Інститут Єврейської Пролетарської Культури. Директором його призначено Й. Ліберберга. Всіх співробітників Комісії — В. П. Вайнштейна, Д. П. Бродського, В. Х. Іваницького, В. П. Рибинського (два останні — професори колишньої Духовної Академії) — звільнено. Цінні рукописні матеріали, бібліотеку — передано новому Інституту.

Доля цього Інституту була така. Спочатку він стояв дуже міцно. Й. І. Ліберберг об'єднав нову групу єврейських дослідників, і про Інститут в 1934 році офіційно говорилося на сесії, що це є єдиний в Союзі колектив єврейських учених.²²⁰ Інститут працював над різними питаннями з єврейської культури, між іншим перекладав твори Шевченка єврейською мовою.²²¹

Року 1936-го Й. І. Ліберберга заслано, правда, в почесне заслання: головою Єврейської Республіки Біробіджан, а там заарештовано. Інститут ліквідовано, а на його місце засновано в 1936 році «Кабінет для вивчення єврейської радянської літератури, мови та фолкльору». Завдання цього кабінету були значно скромніші, ніж інституту.²²² Головою кабінету з 1939 року був член-кореспондент І. Г. Співак.

Недовговічний був також Інститут Польської Пролетарської Культури. Перший його директор, Скарбек, був незабаром заарештований як польський шпигун. Його замінив Лазоверт, який деякий час користувався призначенням в Академії Наук, але в 1936 році зник з її кону.²²³

Довший час існувала Філософська Комісія з академіком С. Ю. Семковським на чолі. З 1930 року осередок праці її був у Харкові, де постійно перебував її голова, академік Семковський. В цій комісії брали участь наукові співробітники: О. П. Філіпов, Левик, Демчук та інші. Року 1937 С. Ю. Семковського заарештовано, а комісію зліквідовано. Комісія займалась складанням філософського словника, над яким головним чином працював О. П. Філіпов.²²⁴

Роки 1934 та 1936, коли майже всі установи Соціально-Економічного Відділу ліквідовано і перетворено їх в інститути Відділу Суспільних Наук, були надзвичайно важливі з ідеологічного погляду. За цей час затвердилася нова ідеологічна концепція советського патріотизму, який механічно переходив у концепцію вищости Москви, вищости «старшого брата», своєрідну, але дуже вигідну для Москви реставрацію теорії «третього Риму». Почався культ московських царів — «собирателей земли русской», а в зв'язку з наближенням війни із Заходом — культ Олександра Невського, переможця шведів та німців, Петра Великого, російських полководців — Суворова, Кутузова та інших. Але над усім домінував «великий», «недосяжний», «геніальний», «батько народів», «ясне сонечко» — Сталін.

Так стисло можна схарактеризувати нову, обов'язкову для всіх ідеологію, яка послужила одним з обґрунтувань теорії вищости «старшого брата». Природно, українському патріотизмові не стало місця в цих кон-

²²⁰ «Вісті», 1934, ч. 2, стор. 63.

²²¹ «Вісті», 1935, ч. 8-10, стор. 25.

²²² «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 90.

²²³ «Вісті», 1934, ч. 2, стор. 63.

²²⁴ За ці відомості про Філософську Комісію прошу п. професора О. П. Філіпова прийняти мою щирю подяку.

цепціях і питання про українську культуру — «національну по формі» (хоч би по формі!) — зникло.

З цим новим напрямом повинні були рахуватися нові інститути гуманітарних дисциплін. Не випадково, що в трьох інститутах (із семи) Відділу Суспільних Наук директорами були не-українці (Економіки, Археології та Історії). До того треба додати, що кожен із цих інститутів мав свої специфічні завдання ідеологічного характеру, про які буде мова далі.

1. Інститут Археології, що називався раніш «Інститут Історії Матеріальної Культури», змінив трьох партійних директорів: після Ф. А. Козубовського був М. І. Ячменев, а з 1938 року — Л. М. Славін. За відомостями М. О. Міллера, його знято після війни і замінено П. П. Єфименком.²²⁵ Інститут Археології Академії Наук пережив, як і вся советська археологія в 1935 році, перехід від інтернаціоналізму до советського патріотизму, пережив поновлення наукової термінології, як археологія, терміни «кам'яна доба», «палеоліт» і т. п. Археологія в 1935 р. стала «ударною» наукою. На археологію партія поклала відповідальні обов'язки: довести на підставі розкопів «генезу східних слов'ян», довести, що вони були споконвічним населенням Східної Європи. В зв'язку з тим викидається великі суми грошей на археологічні експедиції, обслідування старих міст і поселень. До цієї групи досліджень відносяться розкопи на території старого Києва, Вишгорода, Новгород-Сіверська, тощо.²²⁶ Знов притягає увагу Трипільська культура.²²⁷

Другим завданням було розшукування місць, зв'язаних з місцевою металургією. Таку мету мали комплексні експедиції Інституту на Полісся та до Городська.²²⁸

Характеристичні слова О. О. Богомольця року 1938, коли він відзначив, як єдине корисне у праці Інституту, виявлення в лабораторії хеміка-археолога О. Кульської складу античних ляків. Решту — накопичення цінних археологічних матеріалів — Богомолець трактував як непотрібне.²²⁹ Л. М. Славін розгорнув широку діяльність. Він влаштував кілька конференцій, — деякі навіть в Ленінграді, — в яких брали участь археологи, антропологи, палеонтологи цілого Союзу. Щороку велися археологічні експедиції в Ольвії, якими керував сам Л. М. Славін. На Україну приїздили археологи з Ленінграду, Москви, зокрема на дослідження Києва, Трипільської культури. Видано було кілька цінних видань як, наприклад, «Ольвія». «Археологія на Україні була поновлена, але без українських археологів», — писав М. Мілер.

«Таким чином знов виявилися три археологічні осередки: Ленінград, Москва і Київ, тісно зв'язані між собою ідеологічними і партійними лініями зі спільним керівництвом із Москви.»

²²⁵ М. Міллер, *Op. cit.*, стор. 132.

²²⁶ М. Міллер, *Op. cit.*, стор. 87, 89, 90.

²²⁷ М. Міллер, *Op. cit.*, стор. 92.

²²⁸ М. Міллер, *Op. cit.*, стор. 91.

²²⁹ «Вісті», 1938, ч. 5-6, стор. 10.

Зв'язок цей ще більше зміцнявся особистими відношеннями Л. Славина з робітниками ЛІИМК'а (Ленінградським Інститутом Історії Матеріальної Культури).²³⁰

Таким чином праця Інституту Археології була підкорена директивам партії. Не зважаючи на те, що в Інституті працювало чимало видатних археологів України — П. П. Курінний, В. Є. Козловська, І. В. Фабриціус, В. П. Петров, Н. Л. Кордиш, — він майже нічого не видавав, а обмежувався збиранням матеріалів.

З 1939 року праця Інституту пожвавилася. До Києва приїздили з доповідями львівські археологи — професор Я. І. Пастернак та доцент М. Смішко.

2. Інститут Мовознавства — переніс багато тяжких ударів. З попереднього його складу залишився невеликий гурток співробітників, які збереглися після всіх «чисток» і викривань «ворогів народу». Директор Інституту, що завзято нищив дорогоцінні пам'ятки української мови, «видатний знавець української філології», Н. А. Каганович, зник в середині 1930-их років. Року 1939 Інститут очолив правдивий філолог, знавець санскриту, академік М. Я. Калинович. Серед видатних співробітників залишилися в ньому: В. Масальський, М. Пилинський, І. В. Шаровольський, І. В. Губаржевський; активну роль грав академік А. Ю. Кримський, що був консультантом та керував аспірантами.

На праці Інституту відбивалося обов'язкове на той час «преклоніння» перед теорією Марра...

Інститут Мовознавства ставив метою дослідження української мови, але практичним завданням його було видання словників. У цьому відношенні він перебував увесь час під особливим тиском партійної директиви. Всі словники, що видано раніш, оголошено шкідницькими, бо в них наводили слова та речення української мови нетотожні з мовою російського народу і тим намагалися внести розділення між двома мовами. Навпаки — треба боротися з польонізацією, відривом від «братньої» російської мови, треба в словниках підкреслювати близькість цих мов і уникати слів, які невласливі російській мові. Боротися з цими вимогами не міг М. Я. Калинович і нові видання словників Інституту Мовознавства вийшли зрусифіковані.

Справа зі словниками трохи поліпшилася в 1939—40 рр., коли з'явилася можливість перевидати у Львові словник Г. Голоскевича і О. Ізюмова за редакцією проф. В. Сімовича.

3. Інститут Українського Фолкльору — був у такому ж становищі. Всіх видатних етнографів, етнологів, фолкльористів (К. М. Грушевську, К. В. Квітку, Н. Б. Загладу, В. В. Білого) заслано й Інститут набирає нові кадри, серед яких переважали комсомольці. Директорами були: А. Хвиля (комуніст), після нього відомий знавець фолкльору академік Ю. М. Соколов, а після його смерті (під час ювілею А. Ю. Кримського) — В. П. Петров. В Інституті працювали: член-кореспондент П. М. Попов, П. П. Лебідь, Ро-

²³⁰ М. Миллер, *Op. cit.*, стор. 106.

дина, Калениченко (комуніст). Серед завдань, накиннутих Інституту партією, стояло вивчення «Народних пісень» про Сталіна, про Щорса тощо. На 1939 рік була намічена тема: «Вожді народу Ленін і Сталін у народній творчості».

Характеристичне, що коли з ініціативи нового директора, В. П. Петрова, була поставлена тема «українські килими», то розробляти її силами співробітників Інституту було неможливо й тому намічено запросити до праці фахівців, не зв'язаних з Інститутом, серед них — В. Г. Кричевського, П. П. Курінного, О. М. Моргуна, Б. К. Жука, В. А. Костенську (Полтава).

4. Інститут Економіки. Становище Інституту Фолклёру деякою мірою нагадувало становище цього Інституту. Вже зазначалося, що перший директор його, О. М. Асаткін, був заарештований в 1937 році. Після того призначено директором В. П. Теплицького, також не-українця і комуніста. Його заарештовано 1938 року. Далі призначений був В. В. Рудницький, комуніст. Кожний арешт директора супроводили арешти співробітників. Зі старших спеціалістів заарештовано професора В. В. Карпеку та Лермана. Склалося становище, що в Інституті не було ні керівних сил, ні науковців, а сама комсомольська молодь. Пізніше притягнуто до праці академіка К. Г. Воблого, члена-кореспондента П. М. Хромова, П. П. Пустохода. В. П. Теплицький прагнув поширити рамки тематики, але йому не щастило: праця була затиснута в лещата партійних наказів і заборон.

5. Інститут Історії України. Директором його був увесь час С. М. Белоусов, комуніст з великим стажем, орденоносець, що користувався значним авторитетом у партії. Під його проводом Інститут розгорнув свою роботу. З істориків старшого покоління в ньому працювали: Є. Д. Сташевський (заарештований в 1938 р.), М. Н. Петровський, О. П. Оглоблін, Н. Д. Полонська-Василенко, партійних — М. І. Супруненко, М. І. Марченко, К. В. Максимчук, О. С. Сенченко, та молодь — комсомольці. При наявності значної групи старих істориків, звичайно, Інститут міг би розгорнути наукову працю, але він був зв'язаний певними завданнями, а саме, він повинен був дати серію підручників для середньої та високої школи. Ця праця поділялася на три цикли: короткий курс «Історії України» власне як книгу для читання для учнів старших класів школи.²³¹ Курс цей надруковано року 1941. Далі видавалося «Нариси з історії України». Так видано нариси: «Київська Русь», «Литовсько-польська доба», «Хмельниччина», та «Перша половина ХІХ століття». Вищою ланкою мала бути шоститомова «Історія України», яка була тільки розпочата. Іншими виданнями були: «Історія червоної гвардії», «Хронологія історії України», т. I—II, та інші.²³²

Інститут Історії був зв'язаний не лише тематикою. Ще більше зв'язаний був він ідеологічними директивами партії, що йшли з Москви й що приносили певне завдання згори. Це найкраще виявилось в нарисі М. Н. Петровського: «Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської

²³¹ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 28; 1939 р., ч. 1-2, стор. 95—98.

²³² О. Оглоблін, Українські гуманітарні науки під софетами в 1920—1930 рр., Альманах «Гомону України», 1956, стор. 77—79.

Польщі і приєднання України до Росії 1648—1654 рр.» Довга назва праці може служити проспектом її, зміст книги лише поглиблює цю назву. Вся діяльність Богдана Хмельницького подана як вияв єдиного прагнення: довести Україну до об'єднання з Москвою.²³³ Ще яскравіше відбилася тенденція Москви в доповідях членів Інститутів Історії, Літератури, Фолкльору на конференції в Полтаві в 1939 році з приводу 230-ліття Полтавської битви. Тоді підготовлювалася монографія М. Н. Петровського, присвячена Олександрові Невському, як організаторові боротьби проти західних ворогів. Зміна орієнтації Советського уряду в зв'язку з договором з Гітлером відбилася на тематиці Інституту, і монографію М. Н. Петровського знищено. Природно, що обов'язкова точка погляду Москви відбилася на трактуванні особи та діяльності Мазепи.²³⁴

6. Інститут Української Літератури — засновано в 1936 р. Першим директором його був академік П. Г. Тичина, а з 1939 року — академік О. І. Білецький. В складі Інституту працювали академік Л. А. Булаховський, член-кореспондент С. І. Маслов, М. Т. Рильський, як консультант-академік А. Ю. Кримський; співробітниками були: І. І. Стебун, Д. Д. Копиця, обидва молоді науковці-комсомольці.

Праця мала своєрідний характер: Інститут працював над «чищенням текстів» Шевченка

«від перекручувань, які внесені були українськими буржуазними націоналістами» —

себто всього того, в чому Шевченко виявляв «український націоналізм».²³⁵

Інститут приступив до видання таким чином «очищених» творів Шевченка. Президія Академії Наук затвердила показову редакційну колегію в такому складі:

«голова — депутат Верховної Ради ССР і УССР, голова урядового Шевченківського Комітету тов. О. Є. Корнійчук; члени: Заступник Наркома Освіти тов. Ф. Редько, депутат Верховної Ради УССР академік П. Г. Тичина, поет М. Т. Рильський і вчений секретар Інституту Літератури тов. Д. Д. Копиця.»²³⁶

Передбачалися видання творів Івана Франка. А. Ю. Кримський працював над творами Івана Вишенського. Ще більше уваги приділялося дослідженню творчості не-українських письменників: Пушкіна, Шота Руставелі.

Головну увагу Інститут приділяв підготовці підручників з історії літератури для різних шкіл, як середніх так і вищих. Складено два перші томи великої історії літератури, але після війни їх визнано за шкідницькі.

7. До Інститутів Відділу Суспільних Наук належав також Інститут Санітарної Статистики, єдиний, що залишився від III Відділу, як

²³³ Б. Крупницький, Богдан Хмельницький і советська історіографія, «Український Збірник», Мюнхен, 1955, кн. 3, стор. 85—87.

²³⁴ Б. Крупницький, Мазепа і советська історіографія, «Український Збірник», Мюнхен, 1955, кн. 2, стор. 27—28.

²³⁵ «Вісті», 1938, ч. 8-9, стор. 8—12.

²³⁶ «Вісті», 1939, ч. 7, стор. 47.

спадщина Інституту Демографії. В 1934 році цей Інститут було об'єднано з катедрою Санітарної Статистики академіка О. В. Корчака-Чепурківського. Директором Інституту був весь час академік М. В. Птуха. Ця реформа надала Інституту утилітарного характеру, якого він не мав раніш. Пані Г. Селегенєв характеризує діяльність Інституту Демографії так: Ніде наука демографії не досягнула такого високого розвитку, як на Україні, тому що тільки там науку було відділено від демографічної практики і там була єдина в цьому роді установа — Інститут Демографії.

«Йому належить заслуга розбудови досконалого, опертого на принципі наукової статистики апарату спостережень і обліку демографічних явищ.»²³⁷

Праці Інституту створили ґрунт для оформлення науки про українську людність. Пізніше, в 1939 р., було заарештовано академіка М. В. Птуху і майже всіх співробітників Інституту.

Праця інститутів іноді сполучалася. В збірниках, конференціях у Полтаві та Львові брали участь співробітники всіх інститутів. У збірниках, у виданні підручників, курсів також брали участь співробітники інших інститутів. Бували спільні видання як, наприклад, збірник, присвячений Т. Шевченкові, в якому брали участь Інститути Історії, Літератури, Фолкльору.

Вже не раз згадувалося, що в Академії Наук, як у всіх советських установах, роздмухувався культ «великого генія людства, друга науки і вищого протектора вчених» — Сталіна. Всі майже випуски «Вістей» були прикрашені його портретами, всі сесії Академії починалися й закінчувалися висловами вірнопідданських деклярацій на адресу «генія».

Все це «обов'язкове для советського громадянина сквернословіє», як жартували в Академії, перевершив збірник праць, присвячений Сталіну з приводу його шостидесятиліття, 1940 р., під такою красномовною назвою: «Й. В. Сталіну Академія Наук. LX». Збірник має 710 стор., виданий розкішно видавництвом Академії Наук.

Редколегія складалася з академіка О. О. Богомольця, академіка О. В. Палладіна, академіка А. А. Сапегіна, академіка Б. І. Чернишова та С. М. Белоусова. Редактор видання — С. М. Белоусов. На першій сторінці присвята: «Вождєві, учителєві й другу вчених Й. В. Сталіну Академія Наук УРСР».

Збірник складається з 4-х розділів, відповідно до числа відділів Академії Наук. І-ий розділ має такий зміст: 1. С. М. Белоусов: «Сталін і розвиток марксо-ленінської науки»; 2. Є. С. Варга, академік: «Занепад капіталізму»; 3. П. М. Хромов, член-кореспондент: «Ленін і Сталін про продуктивність праці»; 4. І. Г. Співак, член-кореспондент: «Виявлення спільности в радянській словотворчості»; 5. П. М. Попов, член-кореспондент: «Відбиття оповідального фолкльору в творах Сталіна»; 6. І. В. Губаржевський, В. Масальський, М. Пилинський: «Українська мова на сучасному етапі її розвитку»; 7. Ю. М. Соколов, академік: «Образ Сталіна в народній поезії»;

²³⁷ Г. Селегенєв, Демографічна наука в Україні, «Визвольний Шлях», 1954, ч. 1, стор. 53.

8. П. П. Лебідь: «Ленін і Сталін в українській народній творчості»; 9. Л. М. Славін, член-кореспондент: «Археологічна робота в Радянській Україні» і 10. С. М. Белоусов: «Партія Леніна-Сталіна — організатор Великої Соціалістичної Революції».

В інших розділах зустрічаємо таких авторів: О. О. Богомольця, Президента Академії Наук, академіка В. П. Філатова, академіка О. В. Леонтовича, члена-кореспондента Н. Б. Медведєву, д-ра Р. Є. Кавецького, академіка О. В. Палладіна, члена-кореспондента Л. И. Рубенчика, В. Й. Гольдштейна, Д. Б. Волькензона, С. А. Качерову, академіка І. І. Шмальгаузена, академіка В. П. Поспелова, академіка А. А. Сапегіна, Б. І. Балінського, академіка М. М. Гришка, академіка М. Г. Холодного, академіка Г. М. Висоцького, члена-кореспондента Я. В. Ролл'я, Д. О. Белінга, П. А. Власюка, — 17 праць з Біологічного Відділу; академіка М. О. Лаврентьєва, академіка Г. В. Пфейфера, академіка О. І. Бродського, члена-кореспондента С. С. Уразовського, академіка М. І. Кузнецова, В. С. Кобзаренка, академіка В. О. Сельського, члена-кореспондента Є. С. Буркзера, О. Н. Нічкевича та А. Бабінецького, академіка П. П. Буднікова — разом 10 праць з Математично-хемічного відділу; академіків Г. В. Курдюмова, М. М. Крилова, О. М. Динника, С. В. Серенсена, Г. Ф. Проскури, М. М. Доброхотова, М. В. Луговцова, В. М. Свечнікова, Є. О. Патона та В. М. Хруцова, членів-кореспондентів В. М. Майзеля та В. М. Горбунова — 12 праць з Технічного Відділу. Всі ці праці мають фаховий характер.

Проте статті 1-го розділу надзвичайно показові: вони свідчать про те, як вишукували відгуків на політику «геніяльного» в українській народній творчості, фольклорі.

Порівнюючи дані про наукову працю інститутів Відділу Суспільних Наук з іншими, треба сказати, що між ними була велика різниця. Тоді як відділи — Математично-Хемічний, Технологічний та Біологічний були лише зв'язані в своїй тематиці, якій дано вузько-утилітарний характер, — інститути Відділу Суспільних Наук стали виключно знаряддями партійної політичної пропаганди.

Різниця у складі співробітників цих відділів полягала й у тому, що від співробітника Інституту Математики чи Хемії, або Біології вимагалось мінімум спеціальної підготовки і знання в галузі свого фаху. Для участі в гуманітарних інститутах, навпаки, партія і уряд вважали зайвою спеціальну підготовку, — знання діямату вважалось за достатнє...

Не можна заперечувати, що в усіх інститутах Академії Наук були глибоко освічені люди, добрі фахівці різних дисциплін. Були вони серед академіків, були й поміж звичайними науковими співробітниками. Так було й у давній ВУАН, коли кожний науковий співробітник проходив апробацію своїх колег, керівника комісії і відділу. Тепер в гуманітарних інститутах було чимало співробітників, зокрема поміж комсомольцями, що не мали фактично високої освіти, бо університети до 1934 року не існували в Україні, а підготовка, яку давали «ІНО» здебільшого була дуже слаба. Вище вже була мова про те, як не вдалось створити в Академії Наук кадрів аспірантів зі ступенями кандидатів. Більша частина цієї молоді мала однобічну освіту,

була «підкована» діяматом, знала історію партії, історію революції. Але навіть і в цій обмеженій галузі траплялися раз-у-раз великі недоліки, зокрема у тих, хто мав великі революційні заслуги. Наприклад, в 1938 році в Інституті Економіки — урочисті збори в річницю смерті Леніна; робить доповідь парторг Інституту, читає з написаного. Не зважаючи на це, характеризуючи широке знайомство Леніна з різними мовами, зауважує, як тяжко було йому спочатку жити в Швейцарії, бо ш в а й ц а р с ь к о ї мови він не знав. Це не була оговорка: він знов ужив це слово, оповідаючи про те, як, завдяки своїм здібностям до мов, Ленін кінець-кінцем опанував цю мову. Найхарактеристичніше було те, що по очах присутніх було видно, що лише два-три «старих фахівців» помітили це неуцтво, — решта прийняла з належною «по-божністю» . . .

Зупиняємось на цьому епізоді, бо заторкнуте в ньому питання повинно було входити в коло питань, які спеціально вивчали ці молоді вчені. Що ж знали вони з інших галузів? Не варто згадувати про ту разючу неписьменність у галузі чужомовних слів, відомих висловів, якими пишалися партійні «сановники» перед масою науковців (наприклад, про улюблений вислів одного з «сановників» у Києві перед зборами науковців Академії: звернення його до . . . «молодшої дегенерації» — замість «генерації»). Найкращу характеристику наукових праць за останні 10—15 років, отже за добу, коли перед вела якраз оця «дегенерація», дала особа, що багато років була вищим арбітром у справах історичної науки, акад. Панкратова — на XX з'їзді КПСС у Москві.

Провід Академії Наук, а за ним, безперечно, провід партії не міг не бачити того зниження наукового рівня, до якого котилася Академія Наук. Заміщення штатних посад перевіреними комсомольцями лише в певному відношенні забезпечувало провід, як це видно з висловлення Президента Академії, який заявив у 1938 році, що гуманітарні інститути були предметом особливої

«уваги шкідників і контрреволюціонерів, які намагалися зірвати роботу . . . Потрібна була вперта багаторічна боротьба для того, щоб визволити роботу цих інститутів від всяких спроб контрреволюціонерів всіх мастей зривати і перекрутити її. Однак, всеперемагаюче здорове соціалістичне начало перемогло».²³⁸

Але всім було ясно: цього «здорового соціалістичного начала» було замало, щоб поставити науку в Академії на належне місце. Ми бачимо ряд шукань, з метою вивести Академію з цього глухого кута. Треба було за всяку ціну притягти до праці ширші кола наукових робітників, незалежно від того, мали вони у кишені партквиток, чи не мали. Такими шуканнями було утворення тих «Рад»²³⁹ в Академії Наук, до яких мали притягти науковців-професорів, не зв'язаних з Академією. Таким шуканням були ті «акордні» роботи, які давали право інститутам використовувати наукових фахівців поза Академією Наук, замовляючи їм виконання наукових праць

²³⁸ «Вісті», 1938, ч. 8-9, стор. 8—12.

²³⁹ «Вісті», 1938, ч. 5, стор. 95.

за окремий гонорар. Цікаво, що такими особами раз-у-раз були колишні співробітники, звільнені в 1933—34 роках і навіть позбавлені можливості науково працювати. Дуже показовим було часте звернення Інституту Економіки до видатного економіста, що був раніш керівником Комісії продукційних сил України, професора А. І. Ярошевича. На постійну працю, на посаду його не запрошували. Але його працями, досвідом, матеріялами користувалися охоче. Бували випадки, коли таких сторонніх фахівців брали, так би мовити, «репетиторами» молодих штатних комсомольців. Так бувало й з професором Ярошевичем, який інструктував молодого автора в Інституті Історії.

Всі ці заходи цікаві тим, що вони виводять наукову працю Академії Наук з вузького кола штатних співробітників Академії на ширше поле, в той чи інший спосіб притягаючи до наукової праці Академії Наук ширші громадські кола науковців, повертаючи її в той спосіб хоч трохи до того стану, в якому вона була до реорганізації 1929—1930-х років.

Характеристичне явище: року 1929 зліквідовано всі наукові товариства при ВУАН. Широкі вільні кола науковців, дослідників, навіть аматорів, які завжди давали науці багато цінного, відрізано від Академії Наук, від «офіційної» науки, яку мали право досліджувати лише особливо перевірені службовці Академії Наук в певні, точно зазначені, години дня, кожен на призначеному йому стільці й за призначеним йому столом. Наука стала такою ж службою урядовця, як обслуга будь-якої канцелярії чи пошти. В 1939 році при Академії Наук знов з'являються наукові товариства, про що була мова вище. Проте наукові товариства останніх років перед II світовою війною лише іменем нагадували старі. Раніш ініціатива заснування товариства залежала від бажання членів його, нові ж товариства виникали з ініціативи згори.

Друкована продукція інститутів

Рівночасно зі збільшенням коштів, які відпускалися на Академію, зростала кількісно друкована її продукція. В цій продукції гуманітарні інститути давали менше ніж всі інші.

Друкована продукція по окремих установах Академії Наук за 1933 та 1934 роки, подана в друкованих аркушах²⁴⁰:

	1933	1934
Науково-дослідні установи при Президії	9	70
Інститути фізично-хемічно-математичних, біологічних і технічних наук	179,5	682
Інститути соціально-економічних наук (без Ін- ституту Єврейської Культури, який у 1933 р. друкував свої праці в інших видавництвах)	145	524
Разом	333,5	1276

²⁴⁰ «Вісті», 1934, ч. 2, стор. 4.

Щорічно подавалися звіти видавництва з позначенням числа видань та друкованих аркушів.

В звіті за II п'ятирічку (1933—1937) продукція Академії була така²⁴¹:

Продукція Академії Наук	Назви		Автор. арк.		Назви		Автор. арк.	
	Загальна кількість	о/о%	Загальна кількість	о/о%	Загальна кількість	о/о%	Загальна кількість	о/о%
Випущено разом по Академії Наук УССР					647	100	7233	100
1. По Відділу Математичних і Природничих Наук					332	51,3	4533	62,9
У тому числі:								
По Математичній, Фізичній і Хемічній групі	72	11,9	852	11,8				
По Біологічній групі	172	26,6	2740	37,9				
По Геологічній групі	63	9,7	706	9,8				
2. По Відділу Технічних Наук					117	18,1	902	12,5
3. По Відділу Суспільних Наук					92	14,2	1256	17,4
4. Загальні видання					106	16,4	522	7,2

В наведеній вище таблиці звертає увагу надзвичайно низька цифра видань Відділу Суспільних Наук — лише 92 назви, або 14,2% всіх видань.

Всі інститути мали свої періодичні видання: журнали, записки, праці. Крім того видавали неперіодичні збірники, не рахуючи окремих монографій співробітників. У списках цих видань притягає увагу брак періодичних видань Інституту Історії²⁴².

Кількість видань Відділу Суспільних Наук 243 дуже незначна; Інститут Історії видав за 1936 рік лише такі праці: «Хронологія Історії України» в. I, «Програма Історії України» та «Червона гвардія на Україні» — разом 24 друк. аркуші. Інститут Мовознавства видав лише по-

²⁴¹ «Вісті», 1937, ч. 6-7, стор. 126.

²⁴² Див. Додатки.

²⁴³ Див. Додатки.

двійне число «Журналу Інституту Мовознавства» та два томи вибраних творів М. Я. Марра (перший том вийшов двічі). Інститут Літератури, крім двох чисел журналу: «Радянське літературознавство» — видав збірник статей і матеріалів про Пушкіна, листи М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної, збірник статей і матеріалів про Шота Руставелі (два видання) та Проспект 1-го тому «Історії Української Літератури». Інститут Літератури, як видно з цього списку, дуже мало уваги приділяв українській літературі. Інститут Фолкльору видав: «Пісні про Червону Армію»; «Пісні про радянську жінку»; «Народна творчість про Сталінську конституцію».

Коментарі зайві. Таким чином самий перелік видань характеризує становище інститутів.

Бібліотека Академії Наук (ВБУ)

Величезною ланкою роботи Академії Наук стала, зокрема після реорганізації Академії Наук в 1933 — 1934 роках, ВБУ — Всенародня Бібліотека України (Національна Бібліотека). Засновано її в 1918 р. одночасно з Академією Наук, за зразками Петербурзької Публічної Бібліотеки та славетних бібліотек Лондону та Парижу. Ліквідація бібліотек університетів — Українського Державного та Університету Св. Володимира — збагатили її книжними фондами. До них приєдналися бібліотеки Духовної Академії (приєднана раніш до Академії Наук) і, нарешті — бібліотеки I та III Відділів Академії Наук. Це переростання бібліотеки викликало нещадне нищення «зайвих» примірників. Переформування Бібліотеки Академії Наук заподіяло величезну шкоду; переформування збіглося з перенесенням бібліотеки з будинку I-ої гімназії на вул. Шевченка до новозбудованого помешкання для бібліотеки університету, на вул. Короленка ч. 58; все було перенесено на руках співробітниками бібліотеки, при чому в праці брали участь всі співробітники — до висококваліфікованих фахівців. Звичайно, це не могло розв'язати проблеми, бо приміщення бібліотеки не було розраховано на таку величезну кількість книжок. Довелося негайно розпочати побудівки до нового будинку.

Звіт Академії Наук докладно малює зростання бібліотеки і її відділів. Вона мала 12 відділів, як зазначає звіт. Деякі з цих відділів були надзвичайно цінні, як, наприклад, рукописний, до якого перейшли рукописи Київської Духовної Академії, Академії Наук, Київського Університету, Києво-Печерської Лаври, Св. Софії, приватних власників. Багатий відділ «стародруків» мав унікали — як видання Гуттенберга, як інкунабули²⁴⁴. Величезний відділ — Географічно-Картографічний — був один із найбагатших в Союзі. Відділи «Періодики» та «Газетний» не вміщалися в книгосховищах бібліотеки і для них відведено величезний собор св. Володимира, де стелажми навіки зіпсовано чудовий розпис стін, твори Васнецова, Нестерова, Врубеля.

²⁴⁴ «Вісті», 1937, ч. 1, стор. 77—94.

Офіційний звіт дає такі цифри²⁴⁵:

Рік	Кількість томів	Кількість працівників	Бюджет карб.	Кількість відвідувань	Кількість книговидач
1918		14			
1920	500000	43		345	536
1923	850000	60	26409	35230	49277
1928	1853977	86	260800	130234	377390
1937	5166000	296	1183800	188946	873358

Цей звіт дуже цікавий; він показує, як зростала бібліотека й як зменшувалося в відсотковому відношенні щодо книжок число працівників.

Приблизно підрахунок такий:

року 1920	— 500000 томів	і 43 прац.,	на кожного	— 11600 томів
" 1923	— 850000 "	60 "	" "	— 14100 томів
" 1928	— 1853977 "	86 "	" "	— 21500 томів
" 1937	— 5166000 "	296 "	" "	— 17400 томів

До цього треба додати, що в 1920 році до бібліотеки йшли не лише призвичаєні до бібліотечної праці працівники, але й такі, яких штовхало до бібліотеки те загальне патріотичне піднесення, яке переживала Академія 20-х років. За це піднесення бібліотека заплатила тяжкою ціною арештів і заслань.

Після «реформи» бібліотека швидко міняє своє обличчя. Зникають ентузіясти і фахівці, бібліотеку заливає хвиля партійної молоді, комсомольців. Треба сказати, що чимало з них щиро захопилися бібліотечною справою, працювали завзято, але маса дивилася на бібліотечні скарби, як на творчість «ворогів народу». До того маса ця в 1930-х роках була дуже мало освічена не тільки в фахових питаннях, але й в елементарніших історичних, літературних, які були колись відомі пересічній учениці 6—7 класи гімназій. Пригадую щире захоплення групи комсомолок-працівниць бібліотеки, коли літній бібліотекар демонстрував їм, яким чином, наприклад, 1435 рік позначається XV, а 1621 — XVII століттям. Вони дивилися на нього, як на фокусника, але так і не зрозуміли таємниці цього процесу. Неможна казати, що така була вся комсомольська молодь, але такої було чимало. Між тим, на неї було накинута відповідальну працю: складання каталогу за «децимальною» системою, і найменша помилка каталогізатора вела до того, що книга губилася на довгі роки, поки її не рятувала часто випадковість. Провід не рахувався зі слабою підготовкою працівників і — скорочуючи штати та викидаючи «старих» бібліотекарів, то за невідповідне соціальне походження, то за працю в бібліотеках Духовних Академій, —

²⁴⁵ «Вісті», 1937, ч. 11, стор. 77—94.

заміняв їх політично «перевіреними» і з бібліотечного фаху непідготовленими людьми.

Праця в бібліотеці була важка. Стахановські темпи, соцзмагання, примушували звертати увагу на кількість, а не на якість праці. Характер бібліотеки був дуже невитриманий. Бібліотека Академії Наук перетворилася на бібліотеку з популярною літературою, до якої йшли читати особи різноманітного віку й положення — до учнів молодших класів шкіл включно. Величезна читальна зала не могла вмістити всіх відвідувачів і часто стояли черги, і співробітники Академії чекали, поки звільниться місце. Користати з бібліотеки для наукової праці робилося все тяжче.

В бібліотеці був «спеціальний» сектор: під цією назвою існував «секретний» відділ, який контролював всі нові й старі книжки. Залежно від загального політичного термометру, число «проскрибованої» літератури то зростало, то зменшувалося. Був час, коли заборонено було видавати для публічного користування всі твори М. Грушевського. Потім цю заборону дещо обмежено. Було заборонено всі твори всіх засланих, а число їх все зростало. Мало того, була заборонена критична література, де писали про засланих, хочби побіжно й негативно. Були заборонені всі часописи, де були вміщені статті репресованих, або критика на них. Були заборонені всі чужомовні видання, всі журнали, газети. Забороняли книжки з історії мистецтва зі статтями про церкви, ікони тощо. Щороку список заборонених книг змінювався, то зростав, то виходила амністія на деякі книжки. Пригадую, як комуністка не дозволила мені взяти газету за 1900 чи 1901 рік тому, що вона може шкідливо вплинути на мою... ідеологію. Мені було тоді 50 років і я була професором.

Тяжке становище бібліотеки, яка може найгостріше реагувала на всі зигзаги політики, якнайкраще відзеркалюється в біографіях директорів її. Їх усіх послідовно, один за одним, заарештовано: Ю. Іванова-Меженка, С. П. Пастернака, Н. М. Миколенка, нарешті — В. Іванушкіна.

VI. ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Поданий на сторінках цієї книги матеріал, разом з додатками, які вміщено далі, мав за мету освітлити головні моменти з історії Академії Наук УРСР та загальні умови, в яких проходила її діяльність. Обширними цитатами з офіційних джерел змальовуються ці умови й та загальна атмосфера, яку створено в Академії Наук.

Головний висновок з цих матеріалів: наявність постійної боротьби уряду та партії, поскільки можна взагалі відрізнити ці два фактори, проти виявів українського національного ренесансу, українського патріотизму, української культури. Ця боротьба поклала межу між «старою» Всеукраїнською Академією Наук і «новою» Академією Наук УРСР. Цей висновок стосується головним чином інститутів Відділу Суспільних Наук.

Другий висновок — намагання всіма засобами перетворити Академію Наук на покірне знаряддя уряду й партії, що ретельно виконує директиви її, і всю наукову працю спрямовує на розв'язання утилітарних завдань, зв'язаних з практичними потребами промисловости. Цей висновок стосується переважно всіх інших інститутів Академії Наук. В тексті вже чимало разів зупинялися ми на цих питаннях.

Третій висновок: зв'язаність творчого духа всіх співробітників Академії Наук УРСР, починаючи видатним академіком і закінчуючи наймолодшим аспірантом, певними доктринами. Ці доктрини подавалися, як незаперечні, безсумнівні, і той, хто наважувався нехтувати ними, або критикувати їх, був уже злочинцем в очах уряду та партії. Основою всього було вчення Маркса-Леніна-Сталіна, а персоніфікацією його став культ Сталіна, ніби «вчителя і друга вчених». За таких умов не можна було думати про будь-яку волю думки і незалежність науки.

З висоти академічної катедри президент О. О. Богомолець не раз примушений був стверджувати, що лише марксо-ленінська ідеологія відкриває шлях до правдивої науки, що «наука і соціалізм — нерозривні».²⁴⁶ Щодалі, то вияви цієї теорії робилися все більш і більш обов'язкові. Складався цілий великий комплекс ідей і теорій «дозволених», та навіть фаворизованих, і недозволених, себто злочинних. Кожна дисципліна мала свої фетиші

²⁴⁶ «Вісті», 1939, ч. 5, стор. 3—23.

й положення, одна наближеність до яких могла знищити не лише наукову кар'єру науковця, а й саме життя вченого. Протягом тих років, яким присвячена ця праця, йшов процес творення незаперечних авторитетів і нищення їх, і як перше так і друге відбувалося не на підставі наукових положень чи дослідів, а виключно шляхом втручання партії у справи Академії. Навіть «Історія партії» зазнала змін, але кожна з редакцій вважалася за ортодоксальну, поки не з'являлася нова. В кожній дисципліні були свої пануючі теорії та авторитети. Невизнання їх тягло за собою репресії. Так було з відомим професором Семенком, якого заслано на 10 років у концтабори за те, що виступив проти російського вченого-практика Мічуріна.²⁴⁷ Неясні причини, які привели до концтаборів інших видатних вчених, як нагороджений Нобелівською премією генетик Коротченко,²⁴⁸ як гідролог Є. Опоков, як М. Г. Світалський та сотні інших вчених. Падіння признаного авторитету тягло за собою репресії супроти їх визнавців.

Треба дивуватися, як багато, не зважаючи на страшний стан, Академія Наук зробила. Про колосальну працю свідчать великі показники наукової літератури, виданої Академією Наук у галузі геології, біології, хемії, фізики, технічних наук. Про це свідчать наукові експедиції в різних галузях науки, про це свідчать великі досягнення в різних наукових дисциплінах, реєстри знищених праць.

Імена Д. К. Заболотного, що саможертвовно працював в епідеміології та мікробіології і врятував людство від чуми;²⁴⁹ О. О. Богомольця, що працював над проблемою життя;²⁵⁰ видатного дослідника селекції рослин, А. Сапегіна,²⁵¹ О. Оглоблина, що своїми «мікро-аналітичними» студіями над «Історією Русов» відкрив для історії української культури цілу нову добу²⁵² і інших видатних дослідників — свідчать про виключне багатство видатних учених в Академії Наук УРСР. Важливим є те, що значна частина цих учених, працюючи в Академії Наук УРСР того часу, залишалася українськими вченими й свідомо працювала на користь української культури.

Про таких учених 1930-х років, що працювали в інститутах Академії Наук після її реформи на початку 1930-х років, пише відомий філолог, співробітник Інституту Мовознавства, о. Ігор Губаржевський:

... В тій агонії (Академії Наук) треба вбачати очайдушну боротьбу зі смертю... Досить лише сказати, що в Інституті Мовознавства, в який прийшли «радянські» люди... майже всі загинули в боротьбі мабуть за ту саму справу, за яку загинули й їхні попередники... Одним словом, боротьба 1929 року не скінчилася...»²⁵³

²⁴⁷ С. Підгайний, «Недостріляні, т. I, стор. 32.

²⁴⁸ Г. Жуківський, Сільсько-господарська наука на Україні, «Сьогодні і минуле», НТШ, Мюнхен — Нью-Йорк, ч. 1, стор. 21.

²⁴⁹ Д-р І. Розгін. Д. К. Заболотний, «Нові Дні», Торонто, 1954, ч. 48.

²⁵⁰ Його ж, Академ. О. О. Богомолец, «Нові Дні», Торонто, 1954, ч. 48.

²⁵¹ Г. Жуківський, Сільсько-господарські науки, 1956, «Минуле й Сучасне».

²⁵² Н. Полонська-Василенко, Проф. О. П. Оглоблин, «Вісник», Нью-Йорк, 1955, ч. 5, стор. 28—29.

²⁵³ Лист до автора.

Ця боротьба могла б набути трагічнішого характеру, якби на чолі ВУАН на початку цієї боротьби стояв історик, літературознавець, або археолог. Доля поставила на пост президента Д. К. Заболотного, видатного вченого, далекого від гуманітарних дисциплін, що все життя віддав мікробіології та епідеміології. Приймаючи пост президента, він у переговорах з урядом ставив вимогу створення Інституту Мікробіології, що й було виконано. Питання ВУАН у цілому заступив для нього його Інститут. Звичайно, опозиція тоді вже не могла мати реального значення, але вона могла б додати кілька яскравих сторінок до історії Академії Наук.

Інші умови заіснували тоді, коли в червні 1930 року пост президента посів інший видатний медик — О. О. Богомолець. Процес СВУ вже був закінчений. Доля Академії Наук висіла на волосинці, вже йшли навіть чутки про можливу ліквідацію Академії Наук, і О. О. Богомолець ризикував стати останнім президентом ВУАН. Можливо, настане час, коли стане відомо ближче про ролі О. О. Богомольця в ті тяжкі часи. Протягом 21 року він, позапартійний, залишався президентом Академії Наук і можливо, що лише його такт, його поступовання, наведені вище, мали метою за всяку ціну зберегти Академію Наук УРСР до тих часів, коли вона стане знову справжньою Всеукраїнською Академією Наук.²⁵⁴

²⁵⁴ Д-р І. Розгін, Академік О. Богомолець, «Нові Дні», ч. 48, 1954, стор. 15.

ДОДАТОК Ч. 1.

Затверджено РНК УСРР 21. II. 1936 р.

С Т А Т У Т

Академії Наук Української Соціалістичної Радянської Республіки

І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Академія Наук УСРР — вища наукова установа УСРР, що об'єднує найвидатніших учених країни. Академія Наук підлягає безпосередньо Раді Народних Комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки, якій вона щороку подає звіт про свою діяльність.
2. Основним завданням Академії Наук УСРР є всебічне сприяння загальному піднесенню теоретичних, а також прикладних наук в СРСР, вивчення і розвиток досягнень союзної і світової думки, сприяння використанню їх на практиці й активна участь у будівництві української соціалістичної культури. В основу своєї роботи Академія Наук кладе планомірне використання наукових досягнень для сприяння будівництву нового соціалістичного безкласового суспільства.
3. З метою виконання цього основного завдання Академія Наук:
 - а) зосереджує свою роботу на найбільших, ведучих проблемах науки в усіх її галузях;
 - б) вивчає природні багатства і продуктивні сили країни, а також культурні й економічні досягнення людства й сприяє їх вчасному та раціональному використанню;
 - в) сприяє підвищенню кваліфікації наукових робітників УСРР;
 - г) обслуговує вищі урядові органи УСРР організацією наукової експертизи.
4. Академія Наук поділяється на 3 Відділи: Відділ Суспільних Наук, Відділ Математичних і Природничих Наук і Відділ Технічних Наук. Кожен з цих Відділів поділяється на групи, відповідні науковим спеціальностям.
5. Академія Наук УСРР організує в своєму складі дослідні інститути, лабораторії, кабінети, музеї, бібліотеки і комісії, а також філіяли та бази на місцях і вживає всіх заходів до того, щоб ці установи Академії

забезпечені були висококваліфікованим складом і відповідним устаткуванням.

6. З метою забезпечення загального спрямування всієї наукової роботи, досягнення можливої повноти дослідної роботи своїх співробітників і координації цієї роботи з роботою найважливіших науково-дослідних установ Союзу РСР і УСРР — Академія Наук скликає сесії Академії Наук для обміркування наукових питань, скликає наукові з'їзди та наради і тримає наукові зв'язки з академіями, науковими установами та науковими товариствами Союзу РСР і УСРР, а також і інших країн. Поряд з цим Академія Наук організує науково-дослідні експедиції і видає в своїх періодичних виданнях, збірниках та книгах ухвалені нею праці своїх членів і інших вчених, що подають їй свої дослідження.
7. Для систематичного підготування наукових кадрів при Академії Наук є спеціальна аспірантура, до складу якої приймаються особи, що зарекомендували себе успішною науковою роботою і мають ступінь кандидата наук. Водночас Академія Наук провадить систематичну роботу по підвищенню кваліфікацій наукових кадрів УСРР у спосіб організації відповідних циклів лекцій та доповідей і надання молодим ученим місць у своїх установах для практичних занять та вдосконалення знань.
8. Академія Наук надає за наукові роботи по дисциплінах, в ній представлених, учені ступені доктора та кандидата наук.
9. Академія Наук УСРР користується правами юридичної особи. Кошторис Академії включається до державного бюджету УСРР.

II. СКЛАД АКАДЕМІЇ НАУК УСРР

10. Академія Наук складається з дійсних членів (академіків), почесних членів, членів-кореспондентів та основного штату наукових співробітників, що працюють в установах Академії Наук.
11. До дійсних членів Академії Наук можуть бути обрані учені, що збагатили науку працями першорядного значення, які сприяють соціалістичному будівництву Союзу РСР.
12. Академія Наук може обрати почесних членів із числа вчених, які збагатили науку працями світового значення.
13. Спрямовуючи свою роботу відповідно до загальної програми робіт членів Академії Наук, дійсні члени Академії щороку подають звіт про свою діяльність Академії Наук, беруть участь у роботах Загальних Зборів Академії Наук, відповідних відділів і груп, виконують доручення Академії Наук і несуть навантаження в роботі Академії по підготовці кадрів.
14. Дійсні члени Академії Наук можуть увіходити водночас до складу різних відділів та груп Академії.

III. ПОРЯДОК ОБРАННЯ ДІЙСНИХ ЧЛЕНІВ, ПОЧЕСНИХ ЧЛЕНІВ І ЧЛЕНІВ-КОРЕСПОНДЕНТІВ

15. Число дійсних членів Академії Наук і членів-кореспондентів установлюється Радою Народних Комісарів УСРР на подання Академії Наук.
16. Про вакансії дійсних членів, що відкриваються, Академія Наук УСРР публікує в «Известиях ЦИК ССРСР» і «Вістях ЦВК УСРР».
17. Науковим установам, громадським організаціям і окремим науковим робітникам та їх групам надається право протягом двох місяців з дня публікації сповіщати Академію Наук листовно з відповідним мотивуванням про імена кандидатів до дійсних членів Академії Наук з числа видатних учених по вказаній спеціальності. Сповіщені Академії Наук імена кандидатів публікуються в пресі.
18. Попереднє обговорення кандидатів покладається на групи Академії Наук. Групи подають відповідним Відділам Академії Наук свої висновки про тих кандидатів, яких вони визнали гідними обрання до дійсних членів Академії Наук.
19. Список кандидатів, намічених групами, і думку про них установ, організацій та осіб, з висновками груп, доповідається на засіданні відповідного Відділу Академії Наук, після чого на тому ж засіданні провадиться обрання кандидатів у спосіб балотування, при чому обраними вважаються ті, які одержали не менше $\frac{2}{3}$ загального числа голосів Відділу. На найближчому засіданні Загальних Зборів Академії Наук сповіщаються імена намічених Відділами кандидатів і провадиться їх обрання до дійсних членів Академії Наук способом балотування, при чому обраними вважаються особи, які одержать звичайну більшість голосів.
20. Кандидати до почесних членів висуваються Відділами Академії Наук. Обрання провадиться Загальними Зборами Академії Наук способом балотування, при чому обраними вважаються особи, які одержали не менше $\frac{2}{3}$ голосів.
21. Членами-кореспондентами можуть бути обрані видатні вчені по різних галузях знання. Члени-кореспонденти, які залучаються до постійної роботи в Академії Наук, включаються до штату.
22. За два місяці до виборів членів-кореспондентів про наявні вакансії провадиться публікація. Всім науковим установам, громадським організаціям і окремим особам надається право вдаватися до Академії Наук з мотивованим поданням про кандидатів. Надіслані подання розглядаються у відповідних групах; обрання намічених групами кандидатів провадиться у відповідних Відділах, при чому обраними вважаються особи, які одержали не менше $\frac{2}{3}$ загального числа голосів. Проведені Відділом обрання членів-кореспондентів затверджуються Загальними Зборами Академії звичайною більшістю голосів.

23. Для проведення виборів дійсних і почесних членів та затвердження членів-кореспондентів Академії Наук необхідна присутність на засіданні не менше $\frac{2}{3}$ усіх дійсних членів Академії Наук.
24. Дійсні члени, почесні члени і члени-кореспонденти Академії Наук позбавляються свого звання за постановою Загальних Зборів, якщо їх діяльність спрямована на шкоду Союзу РСР.

IV. ЗАГАЛЬНІ ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ АКАДЕМІЄЮ НАУК УССР

25. Вищим органом Академії Наук є Загальні Збори, що складаються з усіх дійсних членів Академії.
26. Загальні Збори встановлюють загальні лінії наукової роботи Академії Наук та її складових частин і розв'язують основні питання організаційного характеру, слухають доповіді як філіялів і установ Академії, так і окремих членів, обговорюють проблеми наукового, науково-технічного та науково-громадського характеру, обирають почесних членів, дійсних членів, Президію Академії Наук і затверджують членів-кореспондентів Академії Наук.

Примітка: Кожен член Академії Наук, який бажає внести будь-яке питання на обговорення Загальних Зборів, повинен завчасно повідомити Неодмінного Секретаря Академії Наук УСРР листовно.

27. Відділи слухають наукові доповіді і пропозиції, розглядають наукові питання, порушені групами й установами, які входять до її складу, обирають президії груп, що їх затверджує потім Президія Академії Наук.
Діяльність кожного Відділу керується Радою Відділу, на чолі якої стоїть академік-секретар Відділу і до складу якої включаються всі голови груп Відділу. Рада Відділу скликає засідання Відділу в міру потреби.
28. До складу груп увіходять дійсні члени Академії Наук з даної спеціальності, члени кореспонденти, директори установ Академії Наук, представники інших наукових установ, а також окремі наукові робітники. Склад групи затверджується Президією Академії Наук.
29. Група слухає наукові та звітні доповіді своїх членів, розглядає пляни робіт установ, що входять до її складу, висуває для дискусій чергові наукові питання з своєї спеціальності. Президія групи складається з голови, його заступника та вченого секретаря. Президія групи скликає засідання групи в міру потреби. Група звітується в своїй науковій роботі перед Відділом.
30. Засідання Загальних Зборів Відділів і груп відбуваються порядком сесій. Для розв'язання поточних наукових та організаційних питань Загальні Збори, Відділи та групи скликаються в міру потреби.

31. Щороку Академія Наук слухає й затверджує на Загальних Зборах звітну доповідь Президії Академії Наук.
32. Правом ухвального голосу користуються:
 - а) на Загальних Зборах: почесні члени й дійсні члени Академії Наук;
 - б) у Відділах: почесні члени й дійсні члени Академії Наук, даного Відділу та директор відповідних установ Академії в питаннях, які стосуються очолюваних ними установ;
 - в) у групах: почесні члени, дійсні члени Академії Наук та члени-кореспонденти з даної спеціальности, а також директори установ Академії Наук, представники інших наукових установ і окремі наукові робітники, що входять до складу груп.
33. Члени-кореспонденти і керівники окремих установ Академії Наук на засіданнях Відділів і Загальних Зборів користаються правом дорадчого голосу по всіх питаннях.
34. Всі питання на засіданнях Академії Наук, крім питань про обрання дійсних членів, почесних членів та членів-кореспондентів, ухвалюються звичайною більшістю голосів.
35. Президія здійснює ухвали Загальних Зборів і в перервах між Загальними Зборами є вищим керівним органом Академії Наук. Про прийнятті нею важливіші ухвали Президія доповідає на найближчому засіданні Загальних Зборів.
36. Президія розглядає і затверджує пляни роботи установ Академії Наук та заслуховує їхні звіти, складає щорічний кошторис Академії Наук, є головним розпорядчиком кредитів, контролює витрати коштів, здійснює зв'язок Академії Наук з усіма державними установами, керує діяльністю своїх кваліфікаційних комісій та присуджує вчені ступені, керує видавництвом Академії Наук і скликає Сесії та Загальні Збори Академії Наук.
37. Президія Академії Наук складається з президента, двох віце-президентів, неодмінного секретаря, трьох академіків-секретарів Відділів і двох академіків — членів Президії.
38. Президент Академії Наук, а також перший і другий віце-президенти і неодмінний секретар обираються Загальними Зборами строком на 5 років з числа дійсних членів Академії Наук.
39. На неодмінного секретаря Академії Наук покладається науково-організаційна частина робіт Президії.
40. Академіки-секретарі Відділів Академії Наук обираються відповідними Відділами з числа дійсних членів Академії Наук строком на 3 роки і затверджуються Загальними Зборами.
41. Академіки-члени Президії відають окремими ділянками робіт за дорученням Президії й обираються на Загальних Зборах строком на 3 роки.

42. Керівництво редакційно-видавничою діяльністю належить редакційно-видавничій Раді, що її обирають Загальні Збори.
43. Керівничий справ Академії Наук призначається Президією Академії Наук і бере участь в засіданнях Президії з правом дорадчого голосу.

V. УСТАНОВИ АКАДЕМІЇ НАУК УСРР

44. Основними органами науково-дослідної роботи Академії Наук є її науково-дослідні інститути. Інститутам надається у межах затвердженої програми робіт і встановленого кошторису, цілковита оперативна й господарча самостійність.

Інститути підпорядковані безпосередньо Президії.

45. На чолі Інституту стоїть директор, який керує ним на правах єдиного начальника. Директор обирається з числа дійсних членів Академії Наук або вчених спеціалістів з відповідних галузів знань строком на 3 роки Загальними Зборами або Відділом Академії Наук, при чому в останньому випадкові затверджується Загальними Зборами.
46. Організацією вивчення природних багатств і продуктивних сил країни відає Рада по вивченню продуктивних сил при Академії Наук. Рада по вивченню продуктивних сил організує експедиції для вивчення природних ресурсів і продуктивних сил УСРР і керує цими експедиціями, спираючись на інститути, філіяли й бази Академії Наук та інші науково-дослідні організації; скликає конференції по вивченню природних ресурсів УСРР, узагальнює дослідні роботи по вивченню продуктивних сил країни і сприяє використанню на практиці їх наслідків. Плян своєї діяльності Рада погоджує з місцевими керівними організаціями й подає його на затвердження Президії Академії Наук. Про свою роботу Рада періодично доповідає місцевим керівним організаціям і звітується перед Академією Наук.
47. Голова і члени Ради по вивченню продуктивних сил обираються Загальними Зборами Академії Наук.
48. Філіяли Академії Наук на місцях є об'єднаннями науково-дослідних інститутів, а бази Академії Наук на місцях — комплексними науково-дослідними інститутами, що вивчають природні багатства, економіку і культуру УСРР.
49. Порядок організації робіт філіялів та баз Академії Наук УСРР і її допоміжних установ, а також призначення наукових і технічних робітників Академії Наук визначається спеціальними положеннями, затвердженими Президією Академії Наук.
50. Загальні Збори і Президія Академії Наук УСРР мають печатки з відбитком герба Української Соціалістичної Радянської Республіки;

перша з написом: «Академія Наук Української Соціалістичної Радянської Республіки», а друга з написом: «Президія Академії Наук Української Соціалістичної Радянської Республіки».

Президент Академії Наук УСРР
академік О. О. Богомолець.

Неодмінний Секретар Академії Наук УСРР
академік О. В. Палладін.

(За «ВІСТЯМИ Академії Наук УСРР», 1936, ч. 5—6.)

ДОДАТОК Ч. 2.

ДО ЛАВ УДАРНИКІВ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ

У 3 вирішній рік першої соціалістичної п'ятилітки Країна Рад прийшла з величезними досягненнями на всіх ділянках соціалістичного будівництва. Героїчний ентузіазм робітничої класи, колгоспного селянства і найвідданішої великій справі частини трудової інтелігенції під проводом ВКП(б) та її лєнінського ЦК розв'язує питання «хто — кого», на користь трудящих. 1931 року одна шоста частина світу завершує побудову фундаменту соціалістичної економіки. Протягом найближчих десятиох років наша країна повинна наздогнати й випередити (технічно й економічно) найпереводіші капіталістичні країни. Сила наявних перемог — запорука майбутніх досягнень.

Осторонь від оцих історичних завдань нашої доби не повинна стояти жодна ділянка нашого життя, боротьби й будівництва і, насамперед, науково-дослідна робота.

З перших днів жовтневої перемоги радянська влада довела, що тільки диктатура пролетаріату може забезпечити найсприятливіші умови для розвитку науки не для збільшення прибутків купки капіталістів, а на користь усієї робітничій класі та широких мас усіх трудящих.

Замість університетських кафедр, де опрацьовували випадкові, часто-густо сумнівної наукової вартости проблеми, радянська влада організувала широку та сталу мережу науково-дослідних установ. У наслідок винятково уважного ставлення радянської влади до питань науки, вся наукова робота і в галузі технічної реконструкції промисловости та сільського господарства, електрифікації СРСР, вивчення природних ресурсів нашої країни, і в усіх

інших має неможливі в капіталістичних умовах досягнення. Зростають темпи наукової роботи, розгортаються лабораторно-дослідні бази, ширшає обмін досвідом та організаційний зв'язок із лабораторіями інших вертикалів. Щодня більшає зв'язок із виробництвом.

Успіхи соціалістичного наступу спричинилися до шаленого загострення класової боротьби. Це дуже яскраво відбилося й на науково-дослідному фронті. Рамзіни, Ларічеви, Громани у своїй контрреволюційній роботі хотіли спертися на науково-дослідні кола, мобілізувати їх проти соціалістичного будівництва. Цілий ряд антимарксистських теорій (рубінщина, меншовицький ідеалізм у філософії та природознавстві, переверзівщина в літературознавстві) допомагали намаганням класового ворога.

Життя довело, що абсолютна більшість наукових робітників іде пліч із пролетаріатом.

Київ, маючи багато наукових установ, міцні кадри науковців, і такий центр, як ВУАН, «має всі підстави показати большевицькі зразки роботи в усіх галузях». (З відозви Київського Міськпарткому з 27 лютого).

Але, як правдиво відзначив бойовий орган київської партійної організації — газета «Пролетарська Правда», ми, наукові робітники й науково-дослідні установи, ще не спромоглися остаточно перебудувати свою роботу, ще більше наблизити її до завдань реконструктивної доби, до завдань 3 вирішного.

Ряд обслідувань, які провадять бригади «Пролетарської Правди», доводять, що деякі науково-дослідні установи ще й досі перебувають на Олімпі (а це одна з форм аполітичного ставлення до вирішних завдань нашої доби), по суті стоять осторонь від напружених темпів боротьби за п'ятилітку. Ці установи майже, або навіть зовсім відірвані від конкретних завдань соціалістичної перебудови нашої країни. Традиції старої науки залишились у вжитку багатьох наукових закладів та їхніх співробітників. Основні риси соціалістичної економіки — пляновість, колективізм, героїчні темпи — ще не завоювали собі тут належного місця. Відставання науки від практики соціалістичного будівництва тим недозволенише, що саме тепер перед наукою й технікою стоять завдання вирішної історичної ваги.

Вся наша сила, вся наша увага повинна бути зосереджена на теоретичному марксистському опрацюванні проблем соціалістичного будівництва й класової боротьби пролетаріату, нерозривно зв'язана з щоденною боротьбою нашої країни за остаточної перемогу соціалізму.

Щоб здійснити ці бойові завдання, вся наукова робота, всі наукові співробітники та кожен науковий співробітник зокрема повинні рішуче реконструювати тематику, темпи та методологію своєї роботи на базі марксо-ленінської (матеріалістичної) діалектики й революційних темпів, гідних наших завдань. Пов'язати наукову роботу з вузловими проблемами розвитку народнього господарства та культурної революції, повернутися лицем до виробництва — наше завдання і наш громадський обов'язок.

А тому ми, академіки Всеукраїнської Академії Наук, Богомолець, Патон, Симинський, Фомін, Плотніков, підхоплюючи відозву робітників за-

воду «Більшовик» про сплату рахунків Донбасові, оголошуємо себе ударниками соціалістичної науки й зобов'язуємося всі свої сили, всю свою волю, всю творчу думку, весь свій науковий досвід віддати на велику справу соціалістичного будівництва. Ми доведемо, що київська парторганізація не помилилась, покладаючи надії на культурний Донбас.

Ми зобов'язуємось піднести якість наукової роботи, максимально наблизивши її до актуальних вимог соціалістичної реконструкції, як бази побудови соціалізму в нашій країні, прискорити темпи наукових досліджень, поширити опрацювання конкретних проблем технічної реконструкції Донбасу, сплачуючи тим рахунок туляч* та робітників заводу «Більшовик».

Ми зобов'язуємось у всій своїй науковій діяльності підпорядковувати свою роботу суворій плановості, допомогти широким колам робітничих та колгоспних мас опанувати техніку, зв'язатися з підприємством, будуючи для цього практичні лябораторії на підприємствах, до яких стосується опрацювання тих чи інших наукових проблем.

Ми зобов'язуємося збільшити темпи готування кадрів молодих наукових робітників з робітничої класи, організувати докваліфікацію слабо озброєних теоретичним знанням інженерів і техніків, збільшити і прискорити термін випуску наукових робіт.

Ми беремо шефство над фахівцями київських підприємств, щоб допомогти їм опанувати техніку сучасну.

Ми допомагатимемо своїм науковим досвідом науково-дослідним закладам інших міст України і перш за все Донбасу.

Ми утворимо буксир для тих робітників, що ще не спромоглися перебудувати свою роботу і ще й досі працюють по-старому.

Ми закликаємо всіх учених, усіх фахівців Радянського Союзу піти за нашим прикладом.

(«За Радянську Академію», двотижневий орган партосередку, МК і Президії ВУАН. Травень 1931 р. ч. 9/II.)

ДОДАТОК Ч. 3.

ДАЄМО МІСЯЧНУ ПЕРЕДПЛАТУ НА ПОЗИКУ ІІІ ВИРІШНОГО!

Члени бюро осередку КП(б)У ВУАН, а саме:

Артемський, Камишан, Орлов, Левитський, Сидорак, Тимошенко, Христовий, Давиденко

передплачують позику ІІІ вирішного року п'ятирічки на повний місячний заробіток і викликають наукових робітників ВУАН, філії УІМ'у та ВИШ'ів.

* Робітників тульських заводів в РСФСР.

Члени редколегії, за викликом бюро п/о ВУАН, передплачують позику III вирішного на повну місячну зарплатню:

т. т. Ткачівський, Штипельман, Лисогір, Козлов, Гольдман, Козачина, Іваницький, Дорошкевич, Масютин.

Співробітники видавництва ВУАН передплачують позику III вирішного на повну місячну зарплатню:

Окиншевич, Скомський, Воронін, Іваненко, Іванець, Єгоров, Хорол, Рб-маш, Козуб, Череповська, Бухтієва, Супрун, Сиротюк, Басько

і закликають співробітників секретаріату, бухгалтерії та госпчастини ВУАН.

(«За Радянську Академію», двотижневий орган партосередку, МК і Президії ВУАН. Травень 1931 р. ч. 9/II).

ДОДАТОК Ч. 4.

ПЕРЕЛІК ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ І ЗБІРНИКІВ ПРАЦЬ ІНСТИТУТІВ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР НА 1937-Й РІК

Чиє видання	Характер видання	Назва видання	Періодичність випуску і обсяг
Президія Академії Наук УРСР	Періодичний орган	Вісті АН УРСР	10 номерів на рік (40 аркушів)
Інститут матема- тики	Теж	Журнал Інституту Математики	4 випуски на рік по 10 аркушів
Інститут Фізики	Теж	Фізичні Записки	4 випуски на рік по 10 аркушів
Інститут Хемії	Теж	Записки Інституту Хемії	4 випуски на рік по 8 аркушів
Інститут Фізичної Хемії	Збірники	Вісті Інституту Фі- зичної Хемії	
Інститут Хемічної Технології	Теж	Збірник Інституту Хемічної Технології	
Інститут Біохемії	Періодичний орган	Біохемічні Записки	6 номерів на рік, 72 др. арк.

Чиє видання	Характер видання	Назва видання	Періодичність випуску і обсяг
Інститут Зоології та Біології	Збірники	Збірники праць окремих відділів	
Гідробіологічна станція	Періодичний орган	Труди Гідробіологічної Станції	4 номери на рік, 48 др. арк.
Інститут Ботаніки	Теж	Журнал Інституту Ботаніки	4 номери на рік, 60 др. арк.
Інститут Мікробіології	Теж	Мікробіологічний Журнал	
Інститут Клінічної Фізіології	Теж	Медичний журнал	4 номери на рік, 120 др. арк.
Інститут Геології	Теж	Геологічний журнал	4 номери на рік по 15 др. арк.
Інститут Народнього Господарства	Збірники	Вісті Інституту Народнього Господарства	
Інститут Історії Матеріальної Культури	Періодичний орган	Наукові Записки Інституту Іст. Матеріальної Культури	4 номери на рік по 10 др. арк.
Інститут Гірничої Механіки	Збірники	Записки Інституту Гірничої Механіки	
Інститут Електрозварювання	Збірники	Збірники праць	
Інститут Мовознавства	Періодичний орган	Мовознавство	4 номери на рік
Інститут Літератури	Збірники	Наукові Записки Інституту Радянської Літератури	
Інститут Фолкльору	Періодичний орган	Український Фолкльор	

Крім періодичних органів і збірників Інститути друкують свої праці у вигляді окремих видань.

(«ВІСТІ», 1937, ч. 6—7, стор. 127—128).

ВИДАННЯ ІСТ. ФІЛ. ВІДДІЛУ ВУАН З 1919 ПО 1930 РОКИ

I. Записки Істор. Філологічного Відділу:

I том	1919 р.	XI т.	1927 р.	XXI т.	1928 р.
II—III т.	1920—22 р.	XII т.	1927 р.	XXII т.	1929 р.
IV т.	1923 р.	XII—XIV т.	1927 р.	XXIII т.	1929 р.
V т.	1924 р.	XV т.	1927 р.	XXIV т.	1929 р.
VI т.	1925 р.	XVI т.	1928 р.	XXV т.	1929 р.
VII т.	1926 р.	XVII т.	1928 р.	XXVI т.	1929 р.
VIII т.	1926 р.	XVIII т.	1928 р.	XXVI—XXVII—	
IX т.	1926 р.	XIX т.	1928 р.	XXVIII т.	1930 р.
X т.	1926 р.	XX т.	1928 р.		

Збірники:¹

1. Акад. Д. Багалій. Нарис української історіографії, в I—II 1923, 1925
2. Проф. Т. Сушицький. Західньо-руські літописи Вип. I, 1923
3. Акад. А. Кримський. Історія Персії та її письменства 1923
4. Ф. Ернст. Контракти й контрактний будинок у Києві 1924
5. В. Науменко. Нові матеріали до історії початків української літератури XIX ст. 1924
6. Акад. А. Кримський. Перський театр 1925
7. Проф. В. Резанов. Драма українська, т. I 1925
8. О. Курило. Уваги до сучасної української літературної мови 1923 і 1925
9. Акад. А. Кримський. Хафиз та його пісні в його рідній Персії XIV ст. та в Європі 1925
10. Акад. А. Кримський. Історія Туреччини 1924
11. І. Каманін та Ол. Вітвицька. Водяні знаки українських паперів до 1650 р. 1923
12. Акад. О. Шахматов та акад. А. Кримський. Нариси з історії української мови та хрестоматія старописьменської України 1924
13. Програми для збирання етнографічних матеріалів:
 - I. О. Курило. Початки мови 1923
 - II. К. Квітка. Професіональні українські співці та музиканти 1925

¹ Матеріал подано за порядком нумерації збірників.

- III. Проф. Е. Тимченко. Діалектонічні вказівки 1925
 IV. Програма для збирання пісенного матеріалу 1925
14. В. Ганцов. Діалектологічна класифікація українських говорів (з картою) 1923 (вичерп.)
 15. Найголовніші правила українського правопису 1927 (вичерп.)
 1929
16. Акад. П. Тутковський. Матеріали для бібліографії українського мовознавства 1924
 17. Проф. Ф. Титов. Матеріали для історії книжної справи на Україні (з 221 знімком) 1924 ✓
 18. Проф. Е. Тимченко. Локатив в українській мові 1925 (вичерп.)
 1929
19. Акад. А. Кримський та М. Левченко. Знадоби для життєпису Степана Руданського з 4 малюнками та вступною промовою акад. С. Єфремова 1926
 20. Проф. Ф. Титов. Вища освіта в Україні з кінця XVI по XIX ст. 180 малюнків 1924
 21. О. Курило. Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки с. Хоробричів 1924
 22. М. Марковський. Як утворився роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні»? 1925 (вичерп.)
 1929
23. Л. Шулгина. Пасічництво. Праці Кабінету Антропології та Етнології ім. Ф. Вовка, в. I 1925
 24. Російсько-український Словник т. I, під головною редакцією акад. А. Кримського 1924
 т. II, вип. 1, 2, 1929
 т. III 1927—28
25. Акад. Д. Багалій. Український мандрівний філософ Г. Сковорода 1926
 26. Науковий збірник Історичної секції в. I 1924
 в. II 1925
 27. К. Грушевська. З примітивної культури 1924
 28. Шевченко та його доба. I Збірник Комісії для видавання пам'яток новітнього письменства 1926
 II збірник 1926
29. Програма для збирання оповідань, казок, переказів і пісень 1925
 30. Акад. С. Єфремов. Поет та плантатор 1925
 31. Проф. В. Данилевич. Археологічна минувщина Київщини 1925
 32. Проф. Е. Тимченко. Номінатив і датив 1925 (вичерп.)
 33. Акад. В. Перетц. Слово о полку Ігоревім 1926
 34. Проф. Е. Кагаров. Нарис історії етнографії, в. I 1926
 35. Археологічні дослідження. Трипільська культура 1926 (вичерп.)
 36. Акад. М. Грушевський. Історія української літератури
 т. IV 1926
 т. V 1927

37. Декабристи на Україні. Збірник Комісії для вивчення громадських течій на Україні, за ред. акад. С. Єфремова й В. Міяковського т. I 1926
т. II (друкується) 1926
38. В. Кордт. Подорожні по Східній Європі до 1700 р. 1926
39. В. Модзалевський. Гути на Чернігівщині 1926
40. Трипільська культура на Україні Збірник т. I 1926
41. Російсько-український словник правничої мови. Під головною редакцією акад. А. Кримського 1926
42. Літопис Величка, т. I 1926
43. Український Археографічний Збірник, за редакцією акад. М. Грушевського т. I 1926
т. II 1927
т. III 1929
44. Проф. М. Марковський. Енеїда Котляревського 1927
45. Проф. Е. Тимченко. Вокатив і інструменталь 1926
46. Історично-Географічний Збірник; ред. О. Грушевський, т. I 1927
т. II 1928
т. III 1929
т. IV 1929
47. Кл. Квітка. Пісні про дівчину-втікачку 1926
48. Проф. П. Бузук. Нарис історії української мови 1927 (вичерп.)
49. Щоденник Шевченка, за ред. акад. С. Єфремова 1927
50. Проф. Г. Павлуцький. Історія українського орнаменту 1927
51. Ювілейний Збірник на пошану акад. Д. Багалія, ред. акад. А. Кримський 1927
52. Матеріяли для культурної й громадської історії Зах. України: Листування Франка з Драгомановим 1928
53. Збірник: Куліш, Редакт. акад. С. Єфремова та О. Дорошкевич 1927
54. Проф. М. Грунський. Київські глаголицькі листи і Фрейзінгенські уривки, з знімками 1928
55. М. Левченко. З поля фолклористики та етнографії, вип. I 1927 (вичерп.)
вип. II 1928
56. Українські Думи (корпус) т. I зі вступною статтею К. Грушевської 1928
57. Акад. А. Кримський. Розвідки, статті, замітки, т. I 1928
58. Проф. В. Сиповський. Україна в російському письменстві (1801—1850 р.) 1928
59. К. Квітка. Українські пісні про дітозгубницю 1928
60. Євгенія Рудинська. Листи В. Горленка 1928
61. Збірник «За сто літ», редактор акад. М. Грушевський кн. 1 1927
кн. 2 1928
кн. 3 1928
кн. 4 1929
кн. 5 1929
кн. 6 1930

62. Акад. Д. Багалій. Автобіографія 1927
63. Проф. В. Розов. Українські грамоти XIV—XV ст. 1928
64. Збірник Діалектологічної Комісії під головуванням акад. А. Кримського, вип. I 1928
вип. II (друкується)
65. Український Архів т. I 1929
т. II 1929
т. III 1930
66. Б. Грінченко. Словник, редакц. С. Єфремов і А. Ніковський 1928
67. Проф. Е. Тимченко. Акузатив 1928
68. М. Левченко. Казки та оповідання з Поділля, т. I—II 1928
69. Проф. Л. Беркут. Етюди з джерелознавства середньовічної історії 1928
70. Проф. Т. Кезьма. Граматика арабської мови 1928
71. Акад. А. Кримський. Звиногородщина з етнографічного та діалектологічного погляду 1928
72. Акад. Д. Багалій. Історія України т. I 1928
73. Праці єврейської Історично-Археологічної Комісії т. I 1929
т. II 1930
74. Збірник Ленінградського при УАН Товариства за ред. акад. В. Перетца, т. I 1928
т. II 1929
75. Проф. П. Смирнов. Волзький шлях і стародавні руси 1928
76. Ювілейний Збірник на пошану акад. М. Грушевського, т. I 1928
т. II 1928
т. III 1929
77. С. Богуславський. Пам'ятники XI—XVIII ст. про князів Бориса та Гліба (Розвідка за текстом) 1928
78. Акад. Лавров. Кирило й Методій в давньому слов'янському письменстві 1928
79. Проф. Е. Кагаров. Завдання та методи етнографії 1928
80. О. Курило. Спроба пояснити процес зміни О, Є в нових закритих складах у південній групі українських діалектів 1928
81. Проф. П. Клименко. Цехи на Україні 1929
82. «Література», ред. акад. С. Єфремов т. I 1928
83. Акад. А. Кримський та О. Боголюбський. Вища освіта арабів 1928
84. М. Щепотьєва. Розписи хат на Кам'янецьчині, з ілюстраціями 1928
85. О. Курило. Матеріали до української діалектики та фольклору 1928
86. Є. Марковський, Український вертеп т. I 1929
87. Вадим Тарновський. Г. Квітка-Основ'яненко 1929
88. В. Петров. Куліш у п'ятидесяті роки т. I 1929
89. Акад. А. Кримський. Студії з Криму, історія, взаємовідносини з Україною, новотатарське письменство 1930
90. Проф. О. Савич. Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі XVI—XVII в. 1929

91. Лоцманський збірник, вид. Етнографічної комісії	1929
92. Акад. Д. Багалій. Матеріали до життєпису В. Антоновича	1929
93. А. Конощенко. Українські народні мелодії	
94. Збірник, присвячений М. Лисенкові	
95. Чернігів і північне Лівобережжя. Редак. М. Грушевський	1930
96. Науково-публіцистичні і полемічні писання М. Костомарова	1928
97. Праці Науково-Педагогічної Комісії т. I	1929
98. С. Гаєвський. Олександрія	
99. Твори І. Некрашевича, ред. Н. Кістяковська	1929
100. Твори В. Антоновича	
101. Збірник праць Комісії для виучування історії української мови, під головуванням акад. А. Кримського т. I	
102. Е. Марр. Із спостережень над сучасною перською просто-народньою драмою	1930
103. Акад. А. Кримський. Тюрки, їх мова та література	
104. О. Андрієвський. Бібліографія українського фолкльору	1930

Подаючи цей список видань I Відділу ВУАН, вміщений на всіх книжках, виданих у 1930 році, треба зауважити, що він не є вичерпуючим, в дійсності друкована продукція Всеукраїнської Академії Наук за ці роки була значно більша. В «Звіті» за 1928 рік бачимо, що Історико-Філологічний Відділ за цей рік надрукував: 44 твори на 542 аркушах. Але частина праць виходила накладом інших видавництв: так було надруковано 39 праць на 453 аркушах. Встановити точно, що саме і де друкувалося з праць членів комісії I Відділу тяжко. Тут подається неповний список таких праць в хронологічному порядку.

1. «Україна», часопис за редакцією акад. М. С. Грушевського, яку видавало ДВУ; виходило 4 книжки річно	1924—1930
2. О. Курило. Словник хемічної термінології	1924
3. Акад. П. Тутковський. Словник географічної термінології	1924
4. Словник Міжнародної базельської анатомічної термінології під ред. проф. О. Цяшківського та О. Черняхівського	1924
5. Акад. С. Єфремов. Карпенко-Карий (Тобілевич)	1924
6. Етнографічний Вісник: вип. I, II	1924—1925
вип. III, IV, V	1926
7. М. Зеров. Нове українське письменство	1924
8. Шевченківський Збірник, т. I	1924
9. М. Плевако. Шевченко й критика, Харк.	1924
10. М. Зеров. Леся Українка, Харк.—Київ	1924
11. Акад. С. Єфремов. Історія українського письменства, вид. 4, Лейп.—Київ.	1924
12. Київ та його околиці, збірник під ред. акад. М. С. Грушевського	1925
13. Ювілейний збірник статтів В. Щербини	1925

14. Бюлетень Кабінету Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка,
ч. I	1925
15. Коротке звітлення ВУАК в. I	1925
в. II	1926
в. III	1927
16. Бюлетень Етнографічної комісії в. I та II	1925, 1926
17. О. Оглоблин. История украинской фабрики. Мануфактура
в Гетманщине	1925
18. О. Оглоблин. История украинской фабрики. Предкапита-
листическая фабрика	1925
19. В. Пархоменко. Початок історичного життя на Україні	1925
20. Е. Рихлик. Слов'янофільство кирило-методіївців. Зап.
Ніжен. ІНО т. VI	1925
21. Акад. М. Грушевський. З історії релігійної думки на
Україні. Л.	1925
22. М. Слабченко. Матеріали до економічно-соціальної істо-
рії України XIX ст., тт. I—II. Одеса	1925, 1927
23. П. Филипович. Вступна стаття. О. Олесь. Вибрані твори	1925
24. Е. Айзеншток. Літературні та громадські погляди Щого-
лева, Черв. Шлях, I—II	1925
25. Акад. С. Єфремов. Іван Франко	1926
26. Акад. С. Єфремов. Іван Нечуй-Левицький	1926
27. М. Зеров. До джерел	1926
28. Акад. С. Єфремов. Вступна стаття. О. Кониський. Вибрані
твори	1926
29. М. Драй-Хмара. Леся Українка, життя й творчість	1926
30. Проф. Є. Тимченко. Курс історії української мови	1926
31. О. Дорошкевич. Передне слово. В. Самійленко. Вибрані
твори	1926
32. Акад. А. Кримський. Історія турецького письменства	1926
33. Декабристи на Україні. Збірник під ред. акад. Д. Багалія,
Харк.	1926
34. Збірник Комісії Заходознавства	1926
35. О. Гермайзе. Нариси з історії революційного руху на
Україні	1926
36. Декабристи на Україні. Збірник т. I під ред. С. Єфремова,
Київ	1926
т. II під ред. Д. Багалія, Київ.	1930
37. Т. Сициський. Нариси з історії Поділля, Вінниця	1926
38. Науковий Збірник Історичної Секції за 1926 р.	1926
39. Первісне громадянство, збірники за ред. К. Грушевської,
кн. 2, 3	1927, 1928
40. В. Кордт. Матеріали до історії картографії т. III	1926
41. Ф. Калинович. Словник математичної термінології	1926
42. М. Шарлемань. Словник зоологічної номенклатури	1926
43. М. Шарлемань і К. Татарко. Словник зоологічної но-
менклатури	1926
44. Каталог колекцій I. Нечуя-Левицького, вид. Музея україн-
ських діячів науки та мистецтва	1927

45. Каталог колекцій М. Лисенка, вид. Музея українських ді-
ячів науки та мистецтва 1927
46. Вісник Інституту Української Наукової Мови 1927
47. М. Сумцов. Нариси з історії української філософії. Вид.
Музея Г. Скороводи, Харк. 1927
48. Е. Айзеншток. Вступна стаття П. Гулак-Артемівський.
Твори, Харк. 1927
49. П. Рулін. І Котляревський і театр його часу. Харк. 1927
50. А. Шамрай. Вступна стаття. О. Стороженко. Вибрані
твори, К. 1927
51. Галицька та Буковинська поезія. Редакція і вступна стаття
Б. Якубського, Харк. 1927
52. Б. Якубський. Вступна стаття. П. Мирний. Хіба ревуть
воли, як ясли повні, Харк. 1927
53. А. Ніковський. Вступна стаття, І. Нечуй-Левицький.
Микола Джеря 1927
54. А. Ніковський. Вступна стаття. О. Кобилянська. Ніоба 1927
55. П. Филипович. Вступна стаття. О. Кобилянська. У не-
ділю рано... Харк. 1927
56. Леся Українка. Твори. За загальною редакцією Б. Якуб-
ського. Статті: Б. Якубського, П. Филиповича,
О. Бурггарда, М. Драй-Хмари, М. Зерова, В. Пе-
това, О. Білецького. Томи I—XII вид. Книгоспілки 1927 і далі
57. Український Діалектичний Збірник т. I, II 1928, 1929
58. Б. Навроцький. Гайдамаки Шевченка, Харк. 1928
59. В. Петров. Вальтер-Скоттівська повість з української ми-
нувшини. П. Куліш. Михайло Чернишенко, К. 1928
60. А. Шамрай. Вступна стаття. О. Стороженко. Твори т. I ДВУ 1928
61. Харківська школа романтиків. Редакція, примітки і вступні
статті, тт. I—III, ДВУ, Харк. 1928—1930
62. П. Рулін. Вступна стаття. М. Кропивницький, Твори, т. I
ДВУ, Харк. 1928
63. О. Дорошкевич. Марко Вовчок, біографічна розвідка.
Марко Вовчок, Твори, т. IV, ДВУ 1928
64. Е. Айзеншток. М. Горкий і Коцюбинський, Харк. 1928
65. Науковий Збірник Історичної секції 1928
66. О. Гермайзе. Україна і Дін в XVII ст. Зап. Київ. ІНО,
т. III 1928
67. В. Дубровський. Селянські рухи на Україні після 1861 р.
Харк. 1928
68. М. Гніп. Політичний рух на Україні в 1860-х рр. Полтав-
ська Громада. Харк. 1928
69. А. Шамрай. Шляхи Квітчиної творчості. Г. Квітка-Осно-
в'яненко. Вибрані твори, т. I, Харк. 1928
70. Е. Айзеншток. Котляревський, як поет. І. Котляревський.
Енеїда. Х. 1928
71. Акад. С. Єфремов. На переломі двох епох. Твори І. Кот-
ляревського, ДВУ 1928
72. Хроніка археології й мистецтва, вип. I—IV 1928—1930

73. Бюлетень УКОПС 1928
74. Матеріяли для краєзнавства Поділля, під ред. В. Отамановського, вип. 1—20, Вінниця; вип. 20— 1928
75. Записки Одеського Наукового Товариства при ВУАН; Соціально-історична Секція, т. 3. Одеса 1928
76. Пам'ятки мови та письменства, ред. акад. В. Перетца т. I 1928
77. О. Андріяшев. Колонізація Київщини 1928
78. Переписні книги 1666 р., за ред. В. Романовського 1928
79. Генеральне слідство о маєтностях Стародубського полку, за ред. К. Лазаревської 1928
80. Акад. С. Єфремов. Панас Мирний 1928
81. Акад. С. Єфремов. Вступна стаття. Б. Грінченко. Твори 1928
82. Акад. М. Грушевський. Історія України-Руси, т. IX ч. I 1928
83. Опис Новгород-Сіверського намісництва, за ред. П. Федоренка 1929
84. Акад. С. Єфремов. Страчене життя. А. Тесленко. Повне зібрання творів 1929
85. Записки Історично-Філологічної Секції Одеського Наукового Товариства при ВУАН, тт. 1—2, Одеса 1929
86. Е. Айзеншток. Вступна стаття. Г. Квітка-Основ'яненко. Вибрані твори, т. I. Праці Інст. Шевч., Харків 1929
87. «Від Куліша до Винниченка»; збірник; М. Зеров Поетична діяльність П. Куліша, Київ 1929
88. Акад. С. Єфремов. Шевченко у своєму листуванні. Повне зібрання творів Шевченка т. III 1929
89. П. О. Куліш. Матеріяли і розвідки. Під редакцією К. Студинського і Ф. Савченка. Збірн. Філол. Секц. НТШ, т. XII, Льв. 1929—1930
90. Д. Загул. Життя і діяльність Федьковича. О. Федькович. Твори 1929
91. А. Ніковський. Вступна стаття. Бордуляк Т. Оповідання 1929
92. П. Филипович. З новітнього українського письменства. Історично-літературні статті 1929
93. А. Лебідь. М. Коцюбинський, Життя і творчість 1929
94. О. Гермайзе. Рання творчість В. Винниченка на тлі громадського життя. В. Винниченко, Вибрані твори 1929
95. О. Синявський. Спроба звукової характеристики літературної української мови. Наук. Записки Харк. Науково-Дослідчої катедри Мовознавства, т. II, Харк. 1929
96. П. Филипович. Вступна стаття. О. Кобилянська, «Земля» 1929
97. О. Синявський. Елементи Шевченкової мови, їх походження і значення. «Культура українського слова» Харк.—К. 1930
98. Збірник Секції граматики української мови Укр. Академії Наук т. I 1930
99. О. Дорошкевич. Етюди з шевченкознавства, Харк.—К. 1930
100. Е. Айзеншток. Вступна стаття. І. Манжура, Твори 1930
101. І. Джиджора. Україна в період половини XVIII ст. (передрук) 1930
102. Ф. Савченко. Заборона українства 1876 р. 1930

103. Д. Абрамович. Києво-Печерський Патерик	1930
104. М. Гніп. Політичний рух на Україні в 1860-х рр. Полтавська громада, Харк.	1930
105. В. Щербина. Доля козаччини в Лівобережній Україні, ЗНТШ, т. С, Льв.	1930
106. О. Баранович. Залюднення України перед Хмельниччиною. Волинське воеводство	1931
107. В. Юркевич. Українська еміграція на схід і заселення Слобожанщини за Б. Хмельницького	1931
108. Записки ВУАН, т. I.	1931
109. О. Оглоблин. Нариси з історії капіталізму на Україні. Харк.—К.	1931
110. Б. Навроцький. Шевченкова творчість. Харк.—К.	1931
111. О. Синявський. Норми української літературної мови. Харк.—К.	1931
112. Праці Комісії Соціально-Економічної історії України, за ред. акад. Д. Багалія, т. I	1932
113. М. Макаренко. Маріупільський могильник	1933

(Треба мати на увазі поперше, що цей список далеко не повний: як зазначалося вище — року 1928 було надруковано поза видавництвом ВУАН 39 праць, в цьому списку — лише 20. Подруге, те, що праці надруковані в 1931, 1932, 1933 роках здебільшого з технічних причин затрималися і підготовлені були раніш. Приміром тому може служити 1 том праць Комісії Соц.-Екон. історії України, який друкували біля двох років).

ДОДАТОК Ч. 6.

ВИДАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДДІЛУ ВУАН З 1923 ПО 1930 Р.

Записки Соціально-Економічного Відділу:

т. I	1923 р.
т. II—III	1924—1925 рр.
т. IV	1926 р.
т. V—VI	1927 р.
т. VII—VIII	(знищено)

Збірники Відділу

(за хронологічним порядком)

1. Матеріали щодо народного руху населення України 1864—1914 рр., т. I за редакцією акад. М. В. Птухи. Праці Демографічного Інституту. Харк. 1924
2. Акад. М. В. Птуха. Населення Київської губернії. Праці Демографічного Інституту, т. II, К. 1925
3. Програми до збирання матеріалів звичаєвого права, вироблені в Комісії для виучування звичаєвого права. За редакцією проф. А. Е. Крістера 1925
4. Акад. М. И. Туган-Барановский. Влияние идей политической экономики на естествознание и философию. Предисловие акад. М. В. Птухи. (Було надруковано українською мовою в Записках Соц. Екон. Відділу ВУАН, ч. I) 1925
5. Праці Комісії для виучування історії західньо-руського та українського права. За ред. акад. М. П. Василенка, вип. I 1925
6. Праці Комісії для виучування звичаєвого права України, під редакц. проф. А. Е. Крістера, вип. I 1925
7. Праці семінару під керівництвом акад. К. Г. Воблого для виучування народнього господарства України. Вип. I. Микола Жорніков. Промисловість Київщини в 1923—1924 рр. 1926
8. Праці Комісії для виучування історії зах.-руського та українського права, вип. II за ред. акад. М. П. Василенка 1926
9. Праці Комісії для виучування звичаєвого права, вип. II за ред. проф. А. Крістера 1926
10. Праці Демографічного Інституту, вип. I за ред. акад. М. В. Птухи 1926
11. Матеріали санітарної статистики України (Праці Демографічного Інституту, том III за ред. акад. М. В. Птухи) Харк. 1926
12. Праці семінару під керівництвом акад. К. Г. Воблого для виучування народнього господарства, вип. II 1927
13. Праці Комісії для виучування історії зах.-руськ. та українського права вип. III за ред. акад. М. П. Василенка 1927
14. Те ж, вип. 4 1928
15. Те ж, вип. 5 1928
16. Праці Комісії для виучування звичаєвого права, вип. 3 за ред. акад. О. О. Малиновського 1928
17. Акад. К. Г. Воблий. Нариси з історії цукрово-бурякової промисловости, т. I, вип. 1 1928
18. Те ж, вип. 2 1928
19. Акад. О. О. Малиновський. Радянські поправно-трудові установи й буржуазні в'язниці 1928
20. Праці Комісії для виучування народнього господарства, вип. 1, за редакц. К. Г. Воблого 1928
21. Праці Комісії для виучування фінансових справ, вип. 2, за ред. акад. Л. М. Яснопольського 1928
22. Акад. М. В. Птуха. Смертність у Росії й на Україні. Праці Демографічного Інституту т. V 1928

23. Акад. М. В. П т у х а. Смертність 11 народностей Європейської Росії в кінці ХІХ ст. Праці Демографічного Інституту т. VI	1928
24. Акад. О. О. М а л и н о в с ь к и й. Стародавній лад у східних слов'ян і його пізніші зміни	1928
25. Акад. М. П. В а с и л е н к о. Матеріяли до історії українського права, т. I	1929
26. Праці Комісії для виучування історії зах.-руськ. та українського права, вип. 6 за ред. акад. М. П. В а с и л е н к а	1929
27. Праці Комісії для виучування фінансових справ, вип. 1 за редакц. акад. Л. М. Яснопольського	1929
28. Праці Демографічного Інституту, вип. 2, за ред. акад. М. В. П т у х и	1929
29. Праці семінару під керівництвом акад. К. Г. В о б л о г о, для виучування народнього господарства України, вип. 3	1929
30. Праці Комісії для виучування фінансових справ, вип. 3, за редакц. акад. Л. М. Яснопольського	1929
31. Т е ж, вип. 4	1929
32. Праці Комісії для виучування радянського права, вип. 1, за ред. проф. А. Е. К р і с т е р а	1929
33. Праці Комісії для виучування фінансових справ, вип. 5, за редакц. акад. Л. М. Яснопольського	1929
34. Праці Комісії для виучування народнього господарства, вип. 1 під ред. акад. К. Г. В о б л о г о	1929
35. Акад. К. Г. В о б л и й. Нариси з історії цукрово-бурякової промисловости, т. II, вип. 1	1930
36. Праці Комісії для виучування радянського права, вип. 2, за ред. проф. А. Е. К р і с т е р а	1930
37. Праці Комісії для виучування історії зах.-руськ. та українського права, вип. 7, за ред. акад. М. П. В а с и л е н к а (знищено)	
38. Праці Комісії для виучування народнього господарства, вип. 3, за ред. акад. К. Г. В о б л о г о	1930
39. Праці семінару під керівництвом акад. К. Г. В о б л о г о для виучування народнього господарства, вип. 4	1930
40. Праці Комісії для виучування історії зах.-руськ. та українського права, вип. 8, за ред. акад. М. П. В а с и л е н к а	1930 ¹

¹ Число праць можна значно збільшити за рахунок тих, що друкувались в інших видавництвах України і Росії, та виданих I Відділом ВУАН, але були в свій час обговорювані в Комісіях III Відділу. До таких треба віднести багато праць академіків К. Г. Воблого, М. П. Василенка, Л. М. Яснопольського; серед них — К. Г. Воблого про польсько-український ринок, Л. М. Яснопольського, про українські фінанси, М. П. Василенка — про конституцію Пилипа Орлика, Пам'ятник правничої літератури ХVІІІ ст., і т. д. Багато друкували в інших виданнях і співробітники, як Л. Окіншевич, В. Камінський, та інш. Звичайно, на рахунок праць III Відділу відноситься «Російсько-український словник правничої мови», складений його співробітниками-правниками, але занесений до видань I Відділу (ч. 41) завдяки редакції акад. А. Кримського.

**СПИСОК
ДІЙСНИХ ЧЛЕНІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК**

I. Відділ (Історично-філологічний)

1918 рік

Багалій Дм. Іван. (1857—1932)	Історія України. Голова I Від. р. 1929;
Заст. Гол. II Від. 1930.
Кримський Агат. Юхим. (1871—1941)	Орієнталістика, українська філологія
Неодм. Секрет. ВУАН 1918—1928.
Голова Від. Депортовано 1941.
Петров Микола Іван. (1840—1921)
Смаль-Стоцький Степ. Остап..
(1859—1938)	Історія українського письменства.
Українська філологія

1919 рік

Біляшевський Микола Федот.
(1867—1926)	Археологія.
Єфремов Сергій Олександр
(1876—?)	Історія українського письменства. Голова
Управи ВУАН, Секрет. I Від. (1919—1928),
засуджений у справі СВУ. р. 1929;
заслано.
Мищенко Федір Іван. (1874—?)	Візантологія. Виключено 1928 р.
Перетц Володимир Миколаєв.
(1870—1935?)	Українська філологія, історія українського
письменства. Заслано р. 1934.

1920—1921 роки

Іконников Волод. Степ. (1841—1923)	Історія Росії.
Сумцов Мик. Федор. (1854—1922)	Український фолкльор. Українська
філологія.
Харлампович Кость Васильов.
(1870—1932)	Історія української церкви. Виключено
р. 1928.
Шміт Федір Іван. (1880—1934?)	Історія мистецтва. Заслано 1934.

1922 рік

Лобода Андрій Митроф. (1871—1931)	Українська етнографія, фолкльор
Новицький Олекса Петров.
(1862—1934)	Історія українського мистецтва. Секретар
I Відділу 1928—1929.

1924 рік

Грушевський Мих. Сергійович
(1866—1934)

Історія України. Голова Істор. Установ. Депортовано 1931.

1925 рік

Бузескул Володислав Петр.
(1858—1931) Харків

Антична історія.

Гнатюк Володимир (1871—1926)

Український фолкльор.

1926 рік

Ольденбург Серг. Федор.
(1853—1934) Ленінград

Орієнталістика.

1928 рік

Студинський Кир. Осипов.
(1868—1941?) Львів

Українська філологія. Виключено в 1934 р. Поновлено р. 1939. Депортовано в р. 1941.

1929 рік

Возняк Мих. Осипов. (1881—1954)
Львів

Історія української літератури. Виключено р. 1934. Поновлено в 1939.

Колесса Филарет Михайл.
(1871—1947) Львів

Український фолкльор. Виключено р. 1934. Поновлено р. 1939.

Янко Купала (Луцевич) Іван Даминикович (1882—1942)

Красне письменство.

Ігнатовський Всеволод М.
(1881—1931) Мінськ

Історія Білорусі. Покінчив життя самогубством у наслідок переслідувань большевиками.

Слабченко Мих. Єлісейович
(1882—?) Одеса

Історія України. Заарештовано в справі СВУ р. 1929, заслано.

Тичина Павло Григорович (1891)

Красне письменство

Щурат Вас. Григор.
(1871—1948) Львів

Історія української літератури. Виключено р. 1934. Поновлено р. 1939.

Яворський Матв. Іван.
(1855—1940) Дніпропетровськ

Історія України. Член Президії р. 1929.

Яворський Матв. Іван.
(1885—?)

Історія України. Член Президії р. 1929. Секрет. I Від. 1929—1930. Заслано 1931.

II Відділ (Математично-природничий)

1918 рік

Вернадський Волод. Іван. (1863—1945)	Мінералогія, геофізика. Президент ВУАН 1918—1919.
Кащенко Мик. Теофанов. (1855—1935)	Зоологія, акліматизація рослин. Ди- ректор аклімат. саду. Голова II Відділу 1918—1919.
Тимошенко Степ. Прокоп. (1878)	Технічна механіка. Виїхав за кордон 1920.
Тутковський Павло Аполон. (1858—1930)	Геологія. Директ. Інстит. Геології. Го- лова II Від. 1919—1930.

1919 рік

Граве Дмитро Олександр. (1863—1939)	Математика. Директор Інституту Ма- тематики.
Кистяковський Волод. Олександр. (1865—1952)	Хемія.
Липський Волод. Іпполітов. (1863—1937)	Ботаніка. Секрет. II Від. 1919—1928. Президент ВУАН 1921—1928.
Фомін Олександр Васильов. (1869—1935)	Ботаніка. Директ. Інст. Ботаніки. Член Президії ВУАН. Голова II Від. 1930 —1935.

1920—1921 роки

Андрусов Мик. Іванов. (1861—1924)	Геологія.
Вотчал Євген Пилипов. (1864—1937)	Ботаніка.
Ейхенвальд Олександр Олександр. (1863—1944)	Фізика.
Заболотний Дан. Кирил. (1866—1929)	Мікробіологія, епідеміологія, бакте- ріологія. Президент 1928—1929.
Корчак-Чепурківський Овксентій Васильович (1856—1947)	Медицина, санітарія, педологія. Не- відмінний Секрет. 1928—1932.
Нікольський О. М.	Зоологія.
Плотников Волод. Олександр.	Хемія. Директ. Інст. Хемії.
Пфейфер Георгій Васил. (1875)	Математика.
Срезневський Бор. Ізмаїл. (1857—1934)	Геофізика.
Старков Арсен Васильов. (1874—1924)	Медицина. Виїхав за кордон 1923.

1922 рік

- Косоногов Йос. Йосип. (1866—1922) Фізика.
Крилов Мик. Митрофан. (1879—1955) Математика.
Шмальгаузен Ів. Іван. (1884) Зоологія. Секрет. II Від. 1928—1930.
Голова Відділу з 1930 р.

1924 рік

- Навашин Серг. Гаврилов. (1857-1930) Ботаніка.
Шапошніков Волод. Георг. (1870) Хемія. Виїхав за кордон в 1943 р.

1925—1928 роки

- Бернштейн Серг. Натан. (1880) Математика.
Бородін Ів. Парфент. (1847—1930) Ботаніка.
Данилевський Вас. Яков. (1852—1939) Фізіологія.
Карпінський Олександр. Петр. (1846—1936) Геологія. Презид. Акад. Наук ССРСР.
Козлов Петро Кузьмович (1863—1935) Географія (Мандрівник).
Курнаков Мик. Семен. (1860—1941) Хемія.
Мельніков-Розведенков Мик. Федотов. (1866—1937) Медицина, патолого-анатомія.
Пісаржевський Лев Волод. (1870—1938) Комуніст Фізико-хемія. Директ. Інст. Фізико-хемії в Дніпропетровську.
Северцов Олекса Микол. (1866—1936) Москва Зоологія, біологія.
Симінський Кость Кост. (1879—1932) Технологія. Член През. 1928—1930.
Яновський Теоф. Гаврил. (1860—1928) Медицина.

1929 рік

- Богомолець Олександр. Олександр. (1881—1946) Медицина, патофізіологія. Презид. 1930—1946.
Вавілов Серг. Іванович (1891—1951) Фізика. Презид. Акад. Наук ССРСР.
Гольдман Олександр. Генрих. (1884) Комуніст Фізика. Заст. Гол. I Від. 1930—
Динник Олекс. Микол. (1876—1950) Технічні науки

Затонський Волод. Петр. Комуніст	Хемія. Заарештовано 1937 р.
Кравчук Мих. Пилипов. (1892)	Математика. Секрет. II Від. 1929 р. Заарештовано 1937 р.
Леонтович Олександр. Васил. (1869—1949?)	Медицина. Член Президії 1934.
Любименко Вол. Микол. (1873—1937) Опоков Євген Васильович	Ботаніка. Гідрологія. Директ. Інст. Гідрології. Заарештовано 1937.
Орлов Єгор Іван. (1865—1944) Палладін Олександр. Волод. (1885) Комуніст	Хемія. Біохемія. Невідм. Секрет. АН УССР. 1932—1938. Член Презид. 1938— 1946. Президент з 1946.
Патон Євген Оскарович (1870)	Технологія. Директ. Інст. Електрозва- рювання з 1934.
Проскура Георг. Федор. (1876—1932) Різниченко Вол. Васил. (1870—1939) Рудницький Степ. Левов. (1877—19?) Сапегін Андрей Афанасійович (1883—1946)	Фізика, аеродинаміка. Геологія. Заарешт. 1937. Звільнено. Географія. Заслано 1934 р. Ботаніка.
Світальський Мик. Гнатов. (1884)	Геологія. Директ. Інст. Геології. За- арештовано 1937.
Соколовський Олександр. Микол. (?) (1874)	Ґрунтознавство. Заарештовано 1933 р. Звільнено.
Третяков Дмитро Костев. (1878—1950)	Біологія, зоологія.
Федоров Мих. Михайл. (1867—1945)	Гірнична механіка. Директ. Інст. Гір- нич. Механіки.
Холодний Мик. Григор. (1882—1953)	Ботаніка, біологія.

III Відділ (Соціально-економічний)

1918 рік

Косинський Волод. О. (1866)	Сільське господарство. Виїхав за кор- дон.
Левицький Орест Іванов. (1849—1922)	Звич. право України 1918—1919. Го- лова III Від. Презид. 1920—1921.
Тарановський Федір Васильов.	Порівняльна історія права. Виїхав за кордон р. 1922.
Туган-Барановський Мих. Іван. (1865—1919)	Теоретична економія. Голова III Від- ділу 1919.

1919 рік

- Кістяковський Богдан Олександр. Державне право.
(1868—1920)
- Малиновський Оникій Олексійович Звич. право. Заарештов. 1920 р.
(1868—1935) Звільнено.

1920 рік

- Василенко Микола Прокопов. Іст. україн. права. Презид. 1922 р., не
(1866—1935) затвердж. урядом. Гол. III Від. 1922
—1924; 1925—1928. Репресов. 1924.
- Орженцький Ром. Михайлов. Теоретична статистика. Виїхав до
(1863—1923) Польщі 1923 р.
- Птуха Мих. Васильов. Статистика. Директ. Інст. Демографії.
(1884) Секрет. III Від. 1920—1928. Заареш-
товано р. 1922 та 1937.

1921 рік

- Воблий Кость Григоров. Народне господарство. Гол. III Від.
(1876—1947) 1925 р. Член Президії 1928—1930 р.

1922 рік

- Гіляров Олекса Микитов. Філософія права. Голова III Відділу.
(1856—1928) 1924.

1923 рік

- Гуляев Олекса Мих. (1863—1923) Цивільне право.

1924 рік

- Солнцев Сергій Іванович Політ. економ. Не затвердж. урядом.

1925 рік

- Гордон Вол. Мих. (1871—1926) Цивільне право.
- Дністрянський Станисл. Станисл. Цивільне право.
(1870—1942) Прага
- Левитський Волод. Фаустов. Історія економіки.
(1854—1939) Харків
- Яснопольський Леонід Миколаєв. Фінанси.
(1873—1957)

1928 рік

Грабар Волод. Емануїлов.
(1865) Москва

Міжнародно право. Не затвердж. урядом.

1929 рік

Крижановський Гліб Максим.
(1872) Комуніст
Семковський Сем. Юлієв.
(1889) Харків. Комуніст
Скрипник Мик. Олексієв.
(1872—1933) Харків. Комуніст
Шліхтер Олександр. Григор.
(1868—1940) Комуніст
Юринець Волод. Олександр.
(1891) Комуніст

Економіка.
Соціологія. Заарештовано 1935.
Економіка. Покінчив життя самогубством р. 1933.
Економіка. Віце-презид. 1929. Гол. III Від. 1929—1930. Гол. II Від. 1930.
Іст. та філософія права. Секрет. III Від. 1929—1930. Член Президії 1930—1933. Заарештовано 1933.

1934 рік

Математичні, природничі і технічні науки

Агол. Ізраїль Йосипов.
Комуніст
Воробйов Волод. Петр. (1876—1937)
Лейпунський Олекс. Ілльович
(1903) Комуніст
Лисенко Трох. Денис. (1898)
Комуніст
Стражеско Мик. Дмитрович
(1876—1952)
Супруненко Петро Михайл.
Шмідт Отто Юлієвич
(1891—1956) Комуніст
Яворський Волод. Полікарп.
Комуніст
Ющенко Олександр. Іванов.
(1867—1936), Харків

Біологія. Невідм. Секрет. 1934 р. Заарештовано р. 1935.
Анатомія людини.
Фізика.
Генетика і селекція рослин.
Клінічна медицина.
Директ. Інст. Транспортної Механіки.
Заарештовано 1937 р.
Математика.
Органічна хемія.
Психоневрологія.

1939 рік

Відділ математичних і природничих наук

Бродський Олександр Ілльович (1895) Дніпропетровськ	Фізико-хемія.
Будников Петро Петров. (1885)	Технічні науки.
Висоцький Георг. Мик. (1865—1940)	Сільськогосподарські науки.
Гришко Микола М. (1901)	Ботаніка.
Кузнецов М. І. (1864—1932)	Гірнична механіка.
Курдюмов Григ. Вячесл. (1902)	Фізика і математика.
Лаврентьев Мих. Олексієв. (1900) Комуніст	Математика.
Лисін Борис Савельов. (1883)	Механічні науки.
Маркелов Г. І.	Медицина.
Мацуревич Іполіт Кипріян. (1882—1939)	Хемія. Голова Відділу 1939.
Орлов Олекс. Якович (1880—1954)	Астрономія.
Поспелов Вол. Петров. (1872—1949)	Сільськогосподарські науки.
Сельський Вол. Олекс. (1883—1951)	Геофізика, геологія
Сінцов Дмитро Матв. (1867—1946)	Математика.
Спасокукоцький Олександр. Іванович	Геологія.
Філатов Волод. Петр. (1875—1956) Одеса	Медицина.
Чаговець Вас. Юрійов. (1873—1941)	Медицина.
Чернишев Борис Іванов.	Директ. Інституту Геології.

Відділ технічних наук

Давиденко М. М. (1879)	Будівельна механіка.
Доброхотов М. М.	Механіка.
Луговцев М. В.	Металюргія.
Свечніков Вас. Мик. (1891)	Металюргія.
Серенсен Серг. Володим. (1905)	Директ. Інст. Будів. Механіки.
Фролов Олекс. Матв. (1870)	Директ. Інст. Гідрології.
Хрущов В. М.	Технічні науки.

Відділ суспільних наук

Білецький Олекса Іванов. (1884)	Директ. Інст. Літературознавства.
Булаховський Леон Арс. (1888)	Слов'янська філологія.
Варга Євген С. (1879) Комуніст	Економіка.

Калинович Мих. Якович
Корнійчук Олександр Євдоким.
(1905) Комуніст
Соколов Юрій Максим. (†1941)

Директ. Інст. Мовознавства. Гол. Від.
Красне письменство.
Директ. Інст. Фолкльору.

ЧЛЕНИ - КОРЕСПОНДЕНТИ

1919—1928 роки

Історично-філологічний відділ

Адріанова-Перетц Варв. Павл. (1888)	Українська література.
Брокер Наталя Аркад.	Історія.
Косач (Олена Пчілка) Ольга Петровна (1848—1933)	Фолкльор, етнографія.
Лященко Аркадій Якимович	Література.
Щербина Волод. Іванов. (1850—1935)	Історія України.
Яворницький Дмит. Іванов. (1855—1940) Дніпропетр. (з 1929 р. академік)	Історія України.

Математично-природничий відділ

Залеський В. К.	
Зуев М. Д.	
Красуський Кость Адамович	Фізика.
Крилов П. М.	Математика.
Орлов М. М.	
Палладін Олександр Волод. (Комуніст) (з 1929 р. академік)	Біохемія.
Холодний Мик. Григор. (1882—1953) (з 1929 р. академік)	Ботаніка.

Соціально-економічний відділ

Максимейко Мик. Олександрович, Харк.	Історія українського права.
Семковський (Бронштейн) Семен Юлієвич (1882), Харк. (з 1929 р. академік)	Філософія, соціологія. Заарештовано.

1934 рік

Відділ математично-природничий

Ахієзер Наум Ілльович	Математика.
Дяченко Вадим Євгенович	Математика.
Орлов Мих. Хрисанфович. Комуніст	Математика.
Протопопов Віктор Павлович	Фізіологія.
Ручко Гнат Омелянович. Комуніст	Директ. Інст. Мікробіології. Заслано.
Свіренко Д. О.	Ботаніка.
Серенсон Сергій Володимирович (1905) (з 1939 року академік)	Технічні науки.
Ситенко Михайло Іванович	Ортопедія.
Фальборт Г. В.	Фізіологія.
Філатов Вал. Петр. (1875—1956) (з р. 1939 академік)	Офтальмологія.
Фінкельштейн Волод. Соломон. Комуніст	Фізико-хемія.
Францевич І. М.	Фізико-хемія.
Хармадар'ян Гурген Оганесович	Рентгенологія.

Відділ суспільних наук

Дзеніс Освальд Петрович. Комуніст	Право.
Каганович Наум Аркадійович. Ком.	Директ. Інст. Мовознавства.
Ліберберг Йосип Ізраїльович. Ком.	Історія.
Шабльовський Євген Семенович. Ком.	Літературознавство.

1939 рік

Відділ математично-природничих наук

Аганін М. А.	Геологія.
Альперн Д. Є.	Математика.
Блохинцев Дмитро Іван (1908)	Зізіка.
Боголюбов Микола Микол. (1908)	Математика.
Бордзиловський Є. І.	Біологія.
Булакін Іван М. (1901)	Математика.
Власюк Петро А.	Ботаніка.
Воронцов Д. С.	Математика.
Головін Л. В. Комуніст	Директ. Інст. Хемії Технолог.
Дроботько Вас. Григор.	Мікробіологія.

Дубинський О. А.	Зоологія.
Зверозомб-Зубовський Є. В.	Ботаніка.
Зеров Дмитро Костев.	Хемія.
Ізбеков Б. О.	Математика.
Карпухін П. П.	Математика.
Кипріянов А. І.	Математика.
Кондратьєв М. С.	Математика.
Крейн М. Г.	Математика.
Лурье О. Ю.	Математика.
Медведева Наталя Борисовна	Клінічна фізіологія.
Модилевський Я. С.	Ботаніка.
Моргуліс Н. Д.	Фізика.
Ремез Є. Я.	Математика.
Ролл Я. В.	Гідробіологія.
Рубенчик Л. Й.	Мікробіологія.
Семененко Мик. Пантелейм. (1905). Комуніст	Геологія.
Синільников Кирило Дмитр. (1901)	Фіз.-техн.
Сиротінін М. М.	Клінічна фізіологія.
Слуцький Абр. Олексан. (1891—1950)	Фіз.-техн.
Смирнова-Замкова Олекс. Івановна	Патолого-анатомія.
Соколов Ю. Д.	Математика.
Татарінов Є. Д.	Математика.
Тимофієвський Олекс. Дмитр. (1887)	Патологія.
Уразовський С. С.	Фізика.
Утевський А. М.	Математика.
Фердман Давид Лазарев. (1903)	Біохемія.
Штаерман І. Я.	Математика.

Відділ технічних наук

Белянкін Фед. Павл. (1891)	Будівельна механіка.
Буштедт П. П.	Будівельна механіка.
Василенко А. А.	Будівельна механіка.
Василенко П. М.	Будівельна механіка.
Васильєв В. Ю.	Будівельна механіка.
Горбунов В. М.	Електрозварювання.
Грозін Борис Д.	Будівельна Механіка.
Ємельяненко П. П.	Технічні науки.
Карнаухов М. В.	Будівельна механіка.

Короткевич М. О.	Гірнича механіка.
Котельніков О. К.	Технічні науки.
Крамаренко Л. П.	Директ. Інст. Гірничої Механіки.
Кучеров П. С.	Гірнича механіка.
Майзель В. М.	Енергетика.
Сухомел Георг. Йосипов. (1888)	Директ. Інст. Гідрології.
Татомір К. І.	Технічні науки.

Відділ суспільних наук

Маслов Сергій Іванов. (1880—1957)	Літературознавство.
Попов Павло Миколаєв.	Фолкльор.
Славін Лазар Мойсейов. Комуніст	Директ. Інст. Археології.
Співак Є. Г.	Єврейська культура.
Фейгін Яков Г.	Єврейська культура.
Хромов П. М.	Економіка.
Юшков Серафим Володимир.	Історія права.

ДОДАТОК Ч. 8.

СПИСОК СПІВРОБІТНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК ЗА ФАХАМИ*

Історики:

Алексеев Пав. Петр.	Іст. Установи.
Андріяшев Олекс. Мих. (1863—1932)	Іст. Установи.
Антипович Кость Єроф. (1899)	Ком. соц.-ек. іст. України. Репрес. 1934.
Базилевич Вас. Митроф. (1893—1942)	Ком. соц.-ек. іст. України. Репрес. 1924. 1933; заслано р. 1935 на Сибір; розстріляно німцями 1942.

* Поданий список не охоплює, звичайно, всіх співробітників Української Академії Наук, а лише частину їх. Зібрати список усіх співробітників за тих умов, коли писано цю працю, було неможливо. В цьому спискові не подається детально назв установ, в яких працювали ті або інші особи, тому що це спричинилося б до невірної уяви про число осіб, згаданих тут, бо часто співробітник працював одночасно в кількох установах. Подається імена співробітників штатних і нештатних тому, що ці дві категорії в Академії Наук до 1933 року не були різко розмежовані і штатні, в зв'язку зі скороченням штатів, переходили до

Баранович Олекса Іван.	Іст. Уст. Ком. соц.-екон. іст. України.
Барвінський Вікт. Олександр. (1885) Харків	Ком. соц.-екон. іст. України. Заслано 1937.
Белоусов Сергій Микол. Комуніст	Дир. Інст. Історії України.
Беркут Леон Мик. (1879—1936?)	Іст. Установи.
Берло Ганна Левов. (1859—1942)	Іст. Установи.
Білик Порфирій Антон.	Інст. Іст. України.
Білінський М.	Іст. Установи.
Бованенко Дм. Євменов.	Ком. соц.-екон. іст. Заслано на Коли- му 1933.
Бойко Іван Давид.	Іст. Установи.
Борщак Ілько Кост. (1895) Франція	Іст. Установи.
Бужинський Мих. Мих.	Іст. Установи.
Вайнштейн В. П.	Єврейська Іст. — Археогр. Ком.
Варнеке Олександр. Борис. Одеса	Іст. Установи.
Верзилов Аркадій Вас. (1867) Чернігів.	Іст. Установи.
Вітошинський Є. М.	Іст. Установи.
Виноградський Юрій	Іст. Установи.
Гавриленко Тодор Матв.	Іст. Установи. Заслано 1937.
Герасимчук Вас. Іван. (1880—1944) Львів	Іст. Установи.
Геринович Т.	Іст. Установи.
Гермайзе Йосип Юр. (1892)	Іст. Установи. Заарешт. 1929 по СВУ. Заслано.
Глушко Сильв. Вас. (1896)	Іст. Установи. Заслано.
Глядківський Павло Сем.	Іст. Установи. Заслано.
Гніп Мих. Харків	Ком. Лівобер. та Слоб. Укр. Заслано.
Горбань Мик. Вас. (1899) Харків	Ком. Лівобер. та Слоб. Укр. Заслано.
Граховецький Дм. Демид.	Іст. Установи.
Греков Вас. Олекс. (1884) Дніпропетр.	Іст. Установи. Заслано.

нештатних, а при поширенні штатів — нештатні зараховувалися в штат. Не було різниці й суттєвої, й часто серед нештатних співробітників були видатні наукові сили. З цього списку вилучено академіків та членів-кореспондентів, яких подано в додатку ч. 7. Щодо членів-кореспондентів, головною причиною цього вилучення було те, що дехто з них проходив без певного зазначення фаху, що затруднювало приділення їм належного місця. Взагалі список цей, який, разом з членами дійсними та кореспондентами, охоплює понад 1000 осіб, є першою спробою виявити імена співробітників ВУАН, УАН та АН УРСР. Він має багато хиб; бракує дат життя, в значній мірі — імен осіб; можливі помилки в цьому, але, на думку автора, ліпше зберегти ці імена навіть в такій формі, в надії, що згодом будуть зроблені додатки та корективи.

Грищенко М.	Ком. соц.-екон. іст. Заслано.
Грушевський Олександр Серг. (1877)	Ком. Іст.-Геогр. Словн.; Іст. Установи. Заслано 1937.
Грушевська Ольга Олекс.	Ком. Іст.-Геогр. Словника.
Гусликий Кость Григ.	Інст. Історії України.
Данилевич Вас. Юхим. (1872—1935)	ВУАК; Іст. Установи.
Діхтяр Панас Андр.	Іст. Установи.
Добровольський Леон. Павл. (1867—1929)	Іст. Установи.
Донець Л.	Іст. Установи.
Дубровський Вас. Вас. (1897) Харків	Іст. Установи; Ком. соц.-екон. іст. За- слано 1933.
Дучинський Антонин.	Іст. Установи.
Дядиченко Вадим Архип. Комсомол.	Інст. Історії України.
Євфимовський Волод. Степан.	Іст. Установи.
Єршов Анатоль Григ.	Іст. Установи.
Жданова Надія Мик.	Ком. Іст.-Геогр. Словника.
Жураковський Геннадій Євг.	Ком. соц.-екон. іст. України.
Загоровський Євген Олекс. Одеса	Іст. Установи; заслано 1935?
Зельницький Олександр Аркад.	Іст. Установи.
Істомин Мих. Павл.	Іст. Установи.
Каманін Іван Мих. (1851—1921)	Ком. для вивч. іст. україн. права.
Камінський Вас. Яков. Комуніст	Ком. соц.-екон. іст. Заслано 1934.
Камишан Олександр Мик. Комуніст	Вчен. Секрет. I Від. — Заслано 1934.
Карачківський Мих. Фед. (1899-1950)	Іст. Установи.
Кіянця Петро Антон.	Іст. Установи.
Клепатський Павло Григ. (1885)	Іст. Установи.
Клименко Пилип Васил. (1880)	Іст. Установи. Заарештовано 1936.
Козаченко Ант. Іван. Харків	Ком. Лівобереж. та Слобід. України.
Кокошко Степ. Степ. Комуніст	Істор.-Археогр. Інститут.
Кондратьєва Катерина Борис.	Іст. Установи.
Кордт Веніам. Олександр. (1860—1936?)	Іст. Установи.
Кордуба Мирон. Мих. (1876—1947) Варшава	Іст. Установи.
Корнилович Мих. Іван. (1870)	Іст. Установи; Етногр. Ком. — Засла- но 1937.
Карпинець Іван. Львів	Філія Інст. Історії України.
Костащук Вас. Мокієвич	Іст. Установи.
Кравцов Дмитро Євсієв.	Іст. Установи.
Кравченко Іван Іван.	Ком. соц.-екон. іст. України.
Криловський Арсеній ? Сем. (1853—1930)	Іст. Установи.

- Крип'якевич Іван Петров.
(1884) Львів
- Курц Борис Григор. (1890)
- Кушнірчук Кіндрат Іван.
- Лазаревська Кат. Олекс.
- Линниченко Іван Андрійов. Одеса
- Лозинський Мих. Львів
- Лось Федір Євдоким. Комуніст
- Ляскоронський Вас. Григ.
(1859—1928)
- Максимчук К. В. Комуніст
- Манзюк Іван Данил.
- Марченко Мих. Іван. Комуніст
- Миловидов Лев Віктор.
- Мірза-Авак'янц Нат. Юст.
(1889) Харків
- Мочульський Мих. Мих.
- Назарець Олекса
- Нарочницький
- Нечипоренко Прок. Іван.
- Овчаренко
- Оглоблин Олександр. Петр. (1899)
- Павлик Остап Яков.
- Пархоменко Волод. Олекс.
(Дніпропетров.)
- Пеленський Йосип. Львів
- Петровський Мик. Неон. (1894-1951)
- Підгайний Сем. Олександр.
- Пікус М.
- Покровський Олекса Іван. Ніжин.
- Полонська-Василенко Нат. Дм.
(1884)
- Пуцинський П. Лубні
- Романовський Вікт. Олекс. (1893)
- Рудинська Євген. Яков.
- Голова Філ. Інст. Історії України.
- Ком. Сходознав.; заслано 1937?
- Ком. соц.-екон. іст.; заслано на Колиму 1933.
- Іст. Установи; Секрет. Археогр. Ком.
- Іст. Установи.
- Іст. Установи.
- Інст. Історії України.
- ВУАК; Іст. Установи; нумізмат.
- Інст. Історії України.
- Іст. Установи. Заслано 1933.
- Інст. Іст. України. Арешт. 1941.
- Іст. Установи.
- Ком. Лівобер. та Слоб. України. Заслано 1938.
- Іст. Установи.
- Ком. Лівобер. та Слоб. України.
Етногр. Ком. Заслано 1935?
- Іст. Установи.
- Іст. Установи.
- Іст. Установи.
- Керівн. Ком. соц.-екон. іст. Укр.; Інст.
Іст.-Археогр.; Інст. Іст. матер. культури;
Інст. Історії. Арешт. 1930-31.
- Іст. Установи.
- Іст. Установи. Арешт. 1929. Заслано.
- Філія Інст. Іст. України.
- Іст. Установи; Інст. Іст. України.
- Ком. соц.-екон. іст. Укр.; заслано 1933
на Соловки.
- Іст. Установи.
- Співроб. з окремих доруч.
- Співроб. з окремих доруч.; Ком. соц.-
екон. інст. Укр.; Інст. Іст. Укр.
- Іст. Установи.
- Ком. соц.-екон. іст.; Керівн. Археогр.
Ком.; Ком. іст. україн. права. Арешт.
1923, 1930. Засл. на Караганду 1935.
- Муз. укр. діячів. Іст. Уст. Засл. 1934.

Руднев	Іст. Установи.
Рябінін-Скляревський Олександр Олександр. Одеса	Іст. Установи. Заслано 1934.
Савченко Фед. Яков. (1892)	Іст. Установи. Заслано 1934.
Сенченко О. С. Комуніст	Інст. Історії України.
Симашкевич Мик. Вас.	Іст. Установи. Страчено.
Слабченко Тарас Мих. Одеса	Іст. Установи. Заарешт. 1929.
Смирнов Павло Петр. (1882)	Іст. Т-во Нестора. Репрес. по «Ц. Д.» 1923.
Смолинська Євг. Серг.	Іст. Установи.
Соколов Іван Іван.	Співроб. з окремих доруч.
Соловій Дмитро Федор. (1888) Харків	Ком. Лівобер. та Слоб. України.
Срібний Федір. Львів	Філія Інст. Іст. України.
Станиславський Вас. Іван. Полтава	Іст. Установи.
Сташевський Євг. Дмитр. (1888—1938)	Інст. Іст. Арешт. 1919 та 1938. Помер в тюрмі.
Степанишина Оксана Мих.	Іст. Установи.
Степанов Іван Сим. (Дніпропетров.)	Іст. Установи. Інст. Істор.
Стецюк Катер. Іван. Комуністка	Інст. Історії України.
Странкевич В. М.	Іст. Установи.
Страшнева В. М.	Іст. Установи.
Супруненко Мик. Іван. Комуніст	Іст. Установи.
Тарасенко Мих. Олександр.	Ком. Біограф. Словн. Заслано 1934.
Татарінова-Багалій Ольга Дм. (1888—1942) Харків	Ком. Лівобер. та Слоб. України.
Терлецький Омелян. Львів	Філія Інст. Іст. України.
Тищенко Мик. Фед. (1893)	Іст. Установи; Ком. іст. україн. права. Заарештов. 1938.
Ткаченко Мик. Мих.	Іст. Установи.
Фаранюк Тетяна	Іст. Установи.
Федоренко Павло Кост. (1880) Чернігів.	Іст. Установи.
Фесенко В. О.	Ком. соц.екон. іст. України.
Циганенко Ю.	Іст. Установи.
Черкаська Євгенія Мик. Комуністка	Інст. Іст. України.
Чернов В.	Іст. Установи.
Чернявський Дмитро Федор. (Дніпропетр.)	Іст. Установи.
Шамрай Ганна Серг.	Іст. Установи.
Шамрай Сергій Вікт.	Іст. Установи; заслано 1932 та 1937. Помер на засланні.
Шевченко Ф.	Інст. Іст. України.

Шерстюк Фед. Ю.
Штепа Кость Тод.

Щитковський Іван Іван. (1880)
Ястребов Фед. Олександр.
Юркевич Вікт. Дмитров.

Інст. Іст. України.
Іст. Установи; Ком. Сходознав. Арешт
1938. Звільнено.
Іст. Установи.
Інст. Іст. України.
Іст. Установи. Заслаано 1937.

Літературознавці:

Абрамович Дмитро Іван. (1873)
Айзеншток Ярема Яков. (1900)
Барвінок Волод. Іван.
Богуславський Сергій (1880—1946)
Буда Сергій Олекс. (†1942)
Васильченко
Гадзинський Володимир
Гаєвський Степан Юхим. (Архиєп.
Сильвестр) (1876)
Газенпуд Абрам (1908)
Гепенер Микола Володим.
Гординський Ярослав
Гроховецький Дмит. Демид.
Гудзій Микола Калиник. (1887)
Гулевич
Демуцький Порфир Данилович
Дорошкевич Олекс. Кост. (1889)
Драй-Хмара Мих. (1889—1939)

Єфремов Петро Олекс.
(1883) Дніпропетров.
Житецький Гнат Павл. (1866—1929)
Загул Дмитро (1890)
Зайцев Павло Іванов. (1886)

Зеров Микола Кост. (1890)

Івченко Мих. Ів. (1890—1938)
Йосипчук Ю. Д.
Кирилюк Є.
Кістяковська Н. А.
Козорис Мих. (1882)

Іст. Установи.
Іст. Установи; Інст. Шевченкознав.
Співроб. з окрем. доруч.
Іст. Уст.; Ком. давн. письменства.
Ком. Громад. Рухів.
Іст. Установи.
Іст. Установи.
Іст. Установи.
Іст. Установи.
Іст. Установи.
Ком. давн. письменства.
Іст. Установи.
Співроб. з окр. доруч.
Ком. нов. письмен.
Ком. нов. писмен. Заслаано на Колиму
1936.
Заарештов. по СВУ 1929. Заслаано.
Рукопис. Відділ. ВУАН.
Ком. нов. письмен. Заслаано 1933.
Ком. Біогр. Словника. Виїхав за кор-
дон 1919.
Ком. нов. письмен. Заслаано на Со-
ловки 1934.
Ком. нов. письмен. Заслаано 1930.
Інст. Шевченкознав.
Іст. Установи.
Іст. Установи.
Іст. Установи. Заслаано 1933.

Козуб С.	Іст. Установи. Заслано 1933.
Кошова Людмила	Іст. Установи.
Коляда Григ.	Іст. Установи. Заслано на Соловки.
Копержинський Кость Олекс. (1894)	Іст. Установи. Ком. давн. письмен.; Ком. Етногр. Заслано 1934.
Копиця Д. Д. Комуніст	Інст. Іст. Літератури.
Кухаренко	Ком. нов. письмен.
Лебідь Ананія Д.	Іст. Уст. Заслано 1933 на Соловки.
Луговський Б.	Іст. Установи.
Лужницький Григор. Львів	Філія Інст. Літератури.
Лютій І.	Іст. Установи.
Майфет Григорій	Іст. Установи.
Марковський Євген Мих. (1893)	Іст. Установи. Заарештов. 1932.
Марковський Мих. Миколаєв.	Іст. Установи.
Міяковський Володим. Варл. (1888)	Ком. нов. письмен.; Ком. Громад. Рух. Засланий.
Могилянський Мих. Мих.	Ком. Біограф. Словника. Репрес. 1933; заборонено мешкати в Києві.
Музиченко	Іст. Установи.
Назаревський Олександр Андр. (1887)	Рукопис. Від. ВБУ.
Ніковський Анд. Вас. (1889)	Іст.-Літер. Т-во; Етнограф. Ком. Заарешт. 1929 р. по СВУ; заслано.
Новицький Мих. Мих.	Ком. нов. письмен. Заслано 1933 на Соловки.
Плевако Мик. Ант.	Ком. нов. письмен. Заслано 1934 (?) Забито 1941.
Плужник Євген (†1936)	Ком. нов. письмен. Заслано 1935 на Со- ловки, де й помер.
Резанов Володим. Іван. (1867)	Іст. Установи.
Рильський Максим Тадеєв.	Інст. Літератури.
Родзевич Сергій Іван. (1888)	Іст. Установи.
Родзикевич Володим. Львів	Філія Інст. Літерат.
Розов Володим. Олекс.	Ком. давн. письмен.
Савицька	Інст. Літератури.
Сагарда Мик. Іван.	ВБУ.
Сичов	Іст. Установи.
Соневицький Мих. Львів	Філія Інст. Літерат.
Старицька-Черняхівська Людм. Мих. (1868—1941)	Співроб. з окр. доруч.; Музей україн. діячів. Заарештов. 1929 по СВУ. Звільнена. Заарештов. 1941, доля невідома.
Стебун (Кацнельсон) Ілля Іван.	Інст. Шевченкознав.
Стефанік Юрій Васильович. Львів	Філія Інст. Літерат.

Сушицький Теокт. Петр. (1890—1919)	Ком. давн. письмен.
Тарнавський Вадим	Іст. Установи.
Тершаковець Мих. Львів	Філія Інст. Літерат.
Фетисов	Іст. Установи.
Филипович Павло Петр. (1891)	Ком. нов. письмен. Заслано 1933 на Соловки.
Філь Ю.	Іст. Установи.
Шамрай А. П.	Ком. нов. письмен.
Шаховський	Інст. Літератури.
Шелудько	Іст. Установи.
Щеглова Софія Олекс. (1884)	Ком. давн. письмен.
Ленінград	
Щепотьєв В. О.	Іст. Інст. Заарешт. в справі СВУ. Заслано 1929 р.
Щурат Стефан Вас. Львів	Філія Інст. Літерат.
Якубовський Борис Володим.	Ком. нов. письмен.
Ярема Яким, Львів	Філія Інст. Літерат.
Юровський	Іст. Установи.

Мовознавці:

Андрієвська Ольга Трох.	Словн. Україн. «Живої мови». Заслано 1933 р.
Апельбаум Є.	Інст. Мовознавства.
Бабак В. М.	Інст. Мовознавства.
Багмут Й.	Інст. Мовознавства.
Базилевич Борис. Мик.	Каб. Іранськ. філології.
Бевзо А.	Інст. Мовознавства.
Білодід І. К.	Інст. Мовознавства.
Бойків Іван Онуфр.	Інст. Мовознав. Заслано.
Бойко Марія Федор. Комуністка	Інст. Мовознавства.
Буйний П.	Інст. Мовознавства.
Бузук Петро Опанас.	Ком. нов. письмен. Заарештов. Покінчив самогубством у тюрмі.
Василевський. Комуніст	Інст. Мовознавства.
Вовчанецький	ІУНМ ¹ . Самогубство.
Ганцов Всев. Мих. (1892)	Словник Україн. «Живої мови». Заарештов. 1929 по СВУ. Засл. 1930.
Ґенсьборський Антін. Львів	Філія Інст. Мовознав.
Гладкий Микола († 1937)	ІУНМ; Інст. Мовознав.

¹ ІУНМ — скорочення назви: Інститут Української Наукової Мови.

Горецький Петро Йосип. (1888)	ІУНМ.
Голоскевич Григ. Кост. (1884—193?)	Словник Україн. «Живої мови». Заарештов. по СВУ 1929. Заслано. Покінчив самогубством.
Грінченкова Марія Мик. (1863—1928)	Словник Україн. «Живої мови».
Грунський Микола Кузьмич (1879—1951)	Інст. Мовознавства.
Губаржевський Ігор Волод. (1905)	Інст. Мовознавства.
Дем'янчук Вас. Клим. (1897)	Каб. Іранск. філології. Засл. 1933.
Дложевський Серг. Степ. (1889—1930) Одеса	Іст. Установи.
Дорошенко К. П. Комсомол.	Інст. Мовознавства.
Дубняк К. М.	Інст. Мовознавства.
Дубровський Вікт. Григ. (1876)	ІУНМ. Заарешт. 1929 по СВУ. Засл.
Жилко Ф.	Інст. Мовознавства.
Зборовська І. К.	ІУНМ.
Іваниця Григ. Микит. (1892)	ІУНМ. Заарешт. 1929 по СВУ. Засл.
Ізюмов Овсій П.	Словн. Наук. мов. Заслано 1933.
Кабахідзе А.	Інст. Мовознавства.
Каганович Наум Аркад. Комунист	Директ. Інст. Мовознавства.
Кириченко І.	Інст. Мовознавства.
Кисилевський Кость. Львів	Філія Інст. Мовознавства.
Кривенко	ІУНМ.
Курило Олена Бор.	Словн. Наук. мови. Інст. Мовознав- ства. Заарешт. 1937 (?).
Ліперовська Ніна Волод.	Інст. Мовознавства.
Любинський Микола (1895)	ІУНМ. Репресов.
Масальський Волод.	ІУНМ. Репресов.
Огієнко Іван Іван. (1882) (Митроп. Іларіон)	Мовна Секція УНТ-ва, виїхав за корд.
Петренко О.	Інст. Мовознавства.
Пилинський М.	Інст. Мовознавства.
Плющ П.	Інст. Мовознавства.
Пшепорська Марія Андр. Львів	Філія Інст. Мовознавства.
Рихлик Євген (1888) Ніжен.	ІУНМ.
Руденко О. Ю.	ІУНМ.
Сабалдир Григ. (1883)	Інст. Мовознавства.
Самарин Ю. О.	Словн. Україн. «Живої мови»; Етногр. Ком.
Сімович Василь Іван. Львів (†1944)	Філія Інст. Мовознавства.
Синявський Олекса Іван. (1887)	Словн. Україн. «Живої мови». Засла- ний 1930.

Ставіста В.	Інст. Мовознавства.
Стешенко Ярослав Іван.	Інст. Мовознав. Засланий тричі. Загинув на засланні.
Сугак М. М.	Інст. Мовознавства.
Сунцова І.	Інст. Мовознавства.
Тимченко Євген Кост. (1866)	Словн. Істор. мови. Заслано 1937.
Ткаченко Г. В. Комуніст	Директ. Інст. Мовознав. Репресов.
Трохименко М. Ф.	Інст. Мовознавства.
Тулуб Зинаїда Павл.	Інст. Мовозн.
Фаворський В.	ІУНМ.
Фінкель О. М.	Інст. Мовознавства.
Филин	Інст. Мовознавства.
Шаровольський Іван Вас. (1876)	Інст. Мовознавства.
Шелудько І.	ІУНМ; Інст. Мовознав.
Шемет Волод. Мих. (1873)	Словн. Україн. «Живої мови».
Ярошенко Володим. Григ. (1885)	Інст. Мовознавства.

**Етнографи, етнологи, антропологи,
фолклорознавці:**

Алешо (Олешо) Олександр. Г. († 1922)	Кабін. Антропології.
Андревський Олександр Олекс. (1866—1932)	Етнограф. Ком.
Бабій А.	Секц. Муз. Етнограф.
Білецька Віра	Етнограф. Ком.
Білий Волод. Вас. (1894)	Етнограф. Ком. Заслано 1935.
Вовк Федір Кіндр. (1847—1918)	Етнографія, Археологія.
Волошин Кость Вас.	Етнограф. Ком.; Інст. Мовознав. За- сланий 1937.
Вороний Андрій	Кабінет Антропології.
Герасимчук Роман. Львів	Філія Інст. Фолклору.
Грінченко Микола (1882—1942)	Інститут Фолклору.
Грушевська Катерина Мих. (1900—1953)	Іст. Уст.; Інст. Літерат. Заслано на бухту Ногайську 1937 р.
Гургула Ірина. Львів	Філія Інст. Фолклору.
Данилов Волод. Валер.	Кабінет Антропології.
Денисенко Вас. Сем.	Етнограф. Ком.; Інст. Мовознав. Заслано 1937.
Демич В. Ф.	Іст. Установи.
Демуцький Порфир (1860—1929)	Іст. Установи.

Дзбановський Євген Олександр.	Кабінет Антропології; СІМК. ²
Жуковська Марія Аркад.	Іст. Уст. Заслано 1934 (?).
Заглада Ніна Борис.	Етнограф. Ком. Заслано 1937.
Кагаров Євген	Первісне громадянство.
Калениченко. Комуніст	Інст. Фолкльору.
Камінський Вяч. Арсен.	Етнограф. Ком.; Ком. Звич. Права.
(1869—1934?)	Заарештов. 1934. Помер у тюрмі.
Квітка Клим Вас. (1880)	Секц. Муз. Етнограф. Засланий 1937.
Кисіль Олександр. Ом. (1889)	Етнограф. Ком. Засланий 1930.
Кравченко В.	Первісне громадянство.
Лебідь П. П.	Інст. Фолкльору.
Левченко Мик. Захар. (1900—1934)	Етнограф. Ком. Засланий 1931.
Локтюшов Сергій	Кабінет Антропології.
Луговський Борис Лев. Чернігів.	Іст. Установи.
Малеча Н.	Етнограф. Тов. Засланий.
Малинка Олександр. Нечипоров.	Етнограф. Ком.
Маслов Вас. Іван.	Етнограф. Ком.; Інст. Археології.
Масютин Юрій	Секц. Муз. Етнографії.
Мушкет Марія	Кабін. Антропології; СІМК. Заслана.
Навроцький Бор. Олекс. (1894)	Етнограф. Ком.
Николаєв Л.	Кабін. Антропології.
Носов Анатолій Зінов. (1883)	Кабін. Антропології. Заслано.
Онищук Ант. Іван. (1885)	Кабін. Антропології. Засланий.
Петров Віктор Плат. (1894—1949)	Етнограф. Ком.; Інст. мат. культ.; Інст. Археології; Директ. Інст. фолкльору.
Ревуцький Дм. Мик. (1881)	Секц. Муз. Етнограф.
Родина	Інст. Фолкльору.
Роздольський Йосип. Львів	Філія Інст. Фолкльору.
Сингалевич Фед. Мик. († 1941)	Етнограф. Ком. Розстр. німцями 1941.
Сильченко Волод. Мик.	Іст. Установи.
Сластіон Опанас Вас. († 1930)	Іст. Установи.
Степанов Андр.	Первісне громадянство.
Степович Андроник Іоаник.	Етнограф. Ком.
Тулуб Олександр Олександрович	Етнограф. Ком.
Харків Володимир	Етнограф. Ком.
Шевченко Людмила Прокоп.	Іст. Установи.
Шульгина Лідія Сав.	Етнограф. Ком.; заслана 1934 (?)

² Секція Історії Матеріальної Культури.

Щербаківський Данило Мих.
(1887—1927)
Якимович Сергій Тимоф.

Етнограф. відділ Музею. Самогубство
1927 в наслідок цькування.
Етнограф. Ком. Заслано 1937.

Археологи:

Арне Т.	Почесний член ВУАК (Стокгольм).
Байорис Б. Комуністка	СИМК.
Баран-Бутович Степ. Чернігів.	Каб. Антропол.
Безвенглинський Бор. Петр. (1893)	Інст. Археол.
Блифельд Давид. Комуніст	Інст. Археол.
Болтенко Мих. Федор. Одеса	ВУАК. Засланий р. 1934.
Воеводський Михайло († 1948) Комуніст. Москва	Інст. І. Матер. Культ.
Галич Д.	СИМК.
Гамченко Серг. Свирид. (1860—1934)	ВУАК.
Гончаров Волод. Кир. (1909)	Інст. Археол.
Грінченко Волод. Автоном. Дніпропетровськ	Інст. Археол.
Дмитров Леонид Дмитрович	Інст. Археол.
Добровольський Аркадій В. (1885—1956). Одеса	Інст. Археол. ВУАК.
Довженок Василь	Інст. Археол.
Еберт Макс, Кенігсберг	Почесний член ВУАК
Іванцов Іван	Інст. Археол. Заарешт. 1939 р.
Камінський Т. Херсон	ВУАК. Засланий 1933 р.
Козар Павло Антонович. Дніпропетр.	Краєвий Інспектор охор. пам. старов.
Козловська Валерія Євг. (1886—1956)	ВУАК; Археол. Музей; Інст. Археол. Директ. Інст. Археол. за нім. окуп.
Козубовський Фед. Андр. Комуніст	Інст. І. Матер. Культури. Заарештов. 1935. Збожеволів. Знищений німця- ми в 1942 р.
Кордиш Неоніла Леон. (1902)	Інст. Археол.
Коршак П.	Інст. Археол. Заслано 1937.
Коцевалів А. Харків	Інст. Археол.
Кричевський Єген Юр'єв. Комуніст. Ленінград	Інст. Археол.
Кульська Ольга Адольф.	Інст. Археол. Хемік.
Курінний Петро Петров. (1894)	Учений секрет. ВУАК; Директор Му- зейного Городка у Лаврі; Катедра Мист.; Інст. Археол. Заарешт. 1933. Звільнено.
Лагодовська Олена Федор. Комуністка. Житомир	Інст. Археології. Заарештов. 1937.

Магура Сильвестр Сильв.	Інст. Археол. Засланий 1933.
Макаревич Мих. Леонтьевич	Інст. Археол.
Макаренко Микола Омелян. (1877—1935)	ВУАК; Музей Захід. Мист. Заслано. Помер на засланні.
Мельник-Антонович Катер. Мик. (1867—1941)	ВУАК. Завід. бібліот. ім. Антоновича.
Міннз Елліс, Кембрідж	Почесний член ВУАК.
Молчановський Феодосій Микол.	Інст. І. Матер. Культ. Засл. 1934 (?).
Осьмак Волод. Олександр.	ВУАК.
Пасек Татяна Серг. Москва	Інст. Археол.
Пастернак Яросл. Іван. (1892) Львів	Філія Інст. Археол.
Рудинський Мих. Яков. Полтава	ВУАК. Заслано р. 1934.
Сібілев Мик. Вікент. Ізюм	ВУАК.
Смішко Маріян. Львів	Голова Філії Інст. Археол.
Смолічев Петро Іван. Чернігів	ВУАК.
Спаський Юрій Юр.	ВУАК. Заслано 1934 р.
Сугак М.	Інст. мат. Культури.
Тальгрєн А. М., Стокгольм	Почесний член ВУАК.
Теличка Віталій Прокоп. Комуніст	Секрет. Інст. Археол.
Тєся Трохим Трохимович	СІМК. Інст. Археол.
Фабриціус Ірина Васил.	Інст. Археол.
Ячменєв Микола Іван. Комуніст	Директ. Інст. Археол.

Мистецтвознавці, музеєзнавці:

Безсмертний П. Г.	Член Соф. Ком. ВУАК.
Бойчук Михайло	ВУАК. Реставратор.
Бутник-Сіверський Бор. Мих.	Кабін. дитячої творч.
Вєнгржиновська Надія Сем.	Муз. Західн. Мистецтва.
Врона Ів. Іван. (1887) Комуніст	Худ. Інст. Кат. мист. Заслано 1937.
Вязмітина Марія Іван.	Кат. Мистецтвознав.
Гєппенєр Надія Волод.	Кат. Мистецтвознав.
Гіляров Серг. Олексійович (1887)	Вчен. Секрет. Музею Захід. Мистецтва. Заарештов. 1934. Звільн.
Гордієв Дмитро Петр. (1889) Тифліс	ВУАК. Кат. мистецтвознав.
Гудалова-Кульженко Поліна Арк.	Кат. Мистецтвознав.
Ернст Фед. Льв. (1891)	Кат. мистецтвознав. Краєва Інсп. Ох. пам. культ. ВУАК. Заслано 1933.
Заклинський Ростисл. Ром. (1887) Комуніст	Музеєзнав. Заслано 1933 на Ведмежу Гору.

Зуммер Всевол. Мих. (1882) Харків	Кат. мистецтвознав. ВУАК. Арешт. 1933.
Іванова-Артюхова А. В.	Кат. мистецтвознав.
Касперович Микола Іван.	ВУАК. Реставратор.
Кіплік Дмитро	ВУАК. Реставратор.
Кобелів О. В.	ВУАК. Історія архітектури.
Кондра С. Г.	Кат. мистецтвознав.
Коцюбинська Наталя А.	Кат. мистецтвознав.
Красицький Юрій Федоров.	ВУАК. Соф. Ком.
Кричевський Вас. Григ. (1872—1952)	ВУАК. Кат. мистецтвознав.
Кричевський Фед. Григ. (1880)	Кат. мистецтвознав.
Кузьмін Євген Мих. (1871)	Іст. Уст. Заарешт. 1933.
Моргилевський Іппол. Владисл. (1889—1942)	ВУАК. Кат. мистецтвознав.
Морозов Фед. Мих.	Співроб. з окремих доруч. Музеезнав. Заслано 1936 (?).
Мишківська Тереза	Іст. Установи.
Мощенко Кость Вас. (1876)	Мистецтвознав. ВУАК; Лавр. Заповід. Заслано 1933—1938.
Некрасов О. І.	Іст. Установи.
Новицька Марія Олекс.	Кат. мистецтвознав.
Осьмак Василь Олексійович	ВУАК. Соф. Ком.
Павлович Юрій Юр.	Музей. Антропол.
Павлуцький Григ. Григ. († 1923)	ВУАК. Соф. Ком.
Потоцький Павло Платон.	Музей Лаври. Заарешт. 1930 (?).
Рулін Петро Іван.	Театр. Музей. Етнограф. Ком. Засла- но 1937 (?).
Сафонова Ольга Т.	Кат. мистецтвознав.
Свенціцький Іларіон Сем. (1876—1957) Львів	Директ. Музею.
Сичов М. Ленінград	ВУАК. Візантологія.
Середа Антон Фомич	ВУАК.
Сімсон-Сичевський Олекса Мих.	Іст. Установи.
Сіцинський Юхим Осипович (1859) Кам.-Поділ.	Мистецтво. ВУАК.
Спаська Івга Юр.	Нар. мист. Кат. мистецтвознав. За- слана 1933 (?).
Старицький М. В.	Іст. Установи.
Таранущенко Степ. Андр. (1889)	ВУАК. Кат. мистецтвознав.
Трипільський Давид Мойсейов.	ВУАК. Реставратор.
Фюнер Аліса Карл.	Асистент акад. Ф. Шміта.
Шугаєвський Валент. Андр. (1884)	ВУАК. Нумізмат.

Щепотьєва Марія Олександр.
Юхін О.

ВУАК. Кат. мистецтвознав.
ВУАК. Реставратор.

Педагоги:

Вировий Євген Сем.
(1889—1945) Дніпропетров.

Дога Василь (1886)

Дурдуківський Волод. Фед.
(1874—1937)

Музиченко Олександр Фед. (1875)

Скорохода-Зачиняєв Олександр Іван.

Соколянський Іван Павлов. Комун.

Шило Кость Петр. (1877)

ІУНМ. Виїхав за кордон.

ІУНМ. Заарешт. 1929 по СВУ. Засл.

ІУНМ. Заарештов. 1929 по СВУ. За-
слано; заарештов. вдруге 1937 і
розстріляно.

Педагогіч. Ком.

Педагогіч. Ком. Заарештов.

Педагогіч. Ком.

ІУНМ. Заарештов. 1929 по СВУ.
Заслано.

Сходознавці:

Грунін Т.

Кезьма Тауфік Гаврил.

Лозієв Павло Нечипор.

Лозовик Григорій Наум.

Каб. арабо-іранськ. філології.

Каб. арабо-іранськ. філології.

Каб. арабо-іранськ. філології.
Засланий 1933.

Ком. Сходознавст. Засланий 1935.

Дослідники Єврейської Культури:

Береговський

Білов

Бродський Давид Петров.

Брянський Ш.

Вайнштейн В. П.

Галант Ілля Володим.

Іваницький Вас. Федор. (1881)

Любкін С. Н.

Рибинський Вас. Петров.

Розенцвейг А.

Каб. Євр. Радян. Літерат. Мови.

Каб. Євр. Радян. Літерат. Мови.

Євр. Істор.-Археограф. Комісія.

Інст. Євр. Культ.

Євр. Істор.-Археогр. Ком.

Керівн. Євр. Іст.-Арх. Ком.

Євр. Іст.-Арх. Ком.

Євр. Іст.-Арх. Ком.

Євр. Іст.-Арх. Ком.

Кабін. Євр. Радян. Літерат.

Дослідники польської культури:

Лазоверт. Комуніст	Голова Інст. польськ. радян. культ.
Мізько М.	Інст. польськ. культ.
Політур	Інст. польськ. культ.
Скарбек	Голова Інст. польськ. культ. Заслано.

Геологи, географи, геофізики:

Артемовський	Фізич.-географ. Інст.
Бабінець А. Є. Комуніст	Інст. Геол.
Бастанов С. Л.	Інст. Геол.
Безбородько Микола Іван.	Інст. Геолог. Розстріляно 1922.
Біленко А. К.	Інст. Геол.
Білянкін Д. К.	Інст. Геол.
Більський Б.	Інст. Геол.
Боднарчук В. Г. Комуніст	Інст. Геол.
Брезер В. М.	Інст. Геол.
Василенко	Інст. Геол. Заслано 1937
Виржиківський Роман Роман.	Інст. Геол. Розстріл. 1937.
Віленський Д.	Інст. Геол.
Голинський Ф. М.	Інст. Геол.
Грицай Т. Г.	Інст. Геол.
Гедройц Костянтин (1872—1932)	Інст. Геол.
Дубина Ів. Вас. (1903—1954)	Інст. Геол.
Жуковська-Полонська	Інст. Геолог. Заслано 1937.
Жуковський К. А.	Інст. Геолог. Заслано 1937.
Закревська Ганна Вас.	Інст. Геолог. Арешт. 1937. Звільн.
Заморій П. К.	Інст. Геолог.
Кавалеридзе Володимир	Інст. Геолог.
Козлов В. С.	Інст. Наук. Мови.
Колкунов	Фіз.-Геогр. Інст.
Кочерга С.	Інст. Геол.
Краєвська	Інст. Геол.
Крокос В. І. (1895—1936)	Інст. Геол. Заарештов.; самогуб.
Крупський М. К.	Інст. Геол.
Кузнецов В. І.	Інст. Геол.
Коцюба А. М.	Інст. Геол.
Лапчик Т. Ю.	Інст. Геол.
Лепікаш Л. А.	Інст. Геол. Заслано 1937.
Лисенко Ф. О.	Інст. Геол. Заарештов. Помер 1937.

Лічков Бор. Леонід. (1888)	Катедра Геол. Заслано 1934.
Лунгерсгаузен Л.	Інст. Геол.
Максимович Мик. Іван.	Фізич.-Географ. Інст.
Махов Г. І.	Інст. Геол.
Мірчин І.	Інст. Геол.
Молявко	Інст. Геол.
Нечипоренко Н. К.	Інст. Геол. Розстріл. 1937.
Никитин А.	Інст. Геол.
Нічкевич О. Н.	Фізич. Географія.
Новик К. О.	Інст. Геол.
Осаленко П. А.	Інст. Геол.
Педан С.	Інст. Геол. Заслано.
Петрунь Федір Остап. Одеса	Географія.
Пименова Н. В.	Інст. Геол.
Підоплічка І. Г.	Інст. Геол.
Половко І. К.	Інст. Геол.
Полонський Федір Мих.	Музей Геол.; Інст. Геол. Заслано 1937.
Рибаков Б. М.	Інст. Геол.
Родіонов С. П.	Інст. Геол.
Розенталь К. В.	Інст. Геол.
Сагайдак	Інст. Геол.
Смертенко Л. Я.	Інст. Геол.
Синявський Антон Степан. (1864—1948?)	Ком. Сходознавст.; Іст. Уст. Етнограф. Ком., Екон. Геогр.
Ткачук Л. Г.	Інст. Геол.
Фремд	Інст. Геол. Заслано.
Царовський І. Д.	Інст. Геол.
Червінський М. Г.	Інст. Геол.
Червінський Волод. Петров.	Геолог-петрограф.
Шаменко І. Т.	Інст. Геол.
Шматько М. К.	Інст. Геол.
Юрко Ю. Ю.	Інст. Геол.

Гідрологи:

Валяев І.	Інст. Гідрол.
Корчагін А. К.	Інст. Гідрол.
Маріїн В. О.	Інст. Гідрол.
Мялковський М. В.	Інст. Гідрол.
Огієвський А. В.	Інст. Гідрол.
Сагайдаковська С. З.	Інст. Гідрол.

Сотченко О. М.
Шовгенів Іван Іванов. (1880—1941?)

Інст. Гідрол.
Голова Меліорац. Секції 1918—20.
Виїхав за кордон.

Зообіологи:

Айзман Берта
Артоболевський Юрій Олекс.

Інст. Мікробіол.
Зоол. Музей. Заслано 1930 на Ведме-
жу Гору.

Базилевич І. І.
Балабай П. П.
Балінський Борис Іван.
Белінг Дмитро Остап.
(1882—1949)

Інст. Мікробіол.
Інст. Зообіол.
Інст. Зообіол.
Директ. Дніпро-Гідробіолог. станції.
Заарештов. 1937. Звільнено.

Бершова Ольга
Білий М. Д.
Біруля
Богопольський М. Д.
Борисова-Косач Ісидора Петр.

Інст. Мікробіол.
Інст. Зообіол. Заслано.
Інст. Зообіол.
Інст. Мікробіол. Заарештовано.
Інст. Мікробіол.

Броукер О.
Брунет В.
Вайсберг Б. І.
Вишинський О. М.
Візір П. Є.
Вознесенський Мик. Мих.
(1879—1955)

Інст. Мікробіол.
Інст. Зообіол.
Інст. Зообіол.
Інст. Мікробіол.
Інст. Мікробіол.
Муз. Зоол. Заслано р. 1935.

Воронецький І. І.
Воскобойников Мих. Мих.
Гершензон С. М.
Голов'янку Зиновій (1876)
Громашевський Л.

Інст. Зообіол.
Інст. Зообіол.
Інст. Зообіол.
Інст. Зообіол.
Інст. Мікробіол.

Добжанський М.
Драгоміров Мих. Іван.
Дроботько В. Г. (1885)
Дубняк К. М.

Інст. Мікробіол.
Муз. Зоол. Інст. Зообіол.
Інст. Мікробіол.
ІУНМ.

Епельбаум С. Є.
Ємчук Є. М. Комуністка
Засс В. Я.

Інст. Зообіол.
Інст. Зообіол.
Дніпро-гідробіологічна станція.

Зелинська М. М.
Іванов М.
Іванов С. П.

Інст. Зообіол.
Інст. Зообіол.
Інст. Зообіол.

Ісаченко В.	Інст. Мікробіол.
Кайран С. К.	Інст. Зообіол.
Караваєв Волод. Опан.	Муз. Зоол.; Інст. Зообіол.
Карпетченко	Генетик. Засланий.
Кістяковський Олекс. Богд.	Муз. Зоол.
Коган Бенціон Йосипов.	Інст. Зообіол.
Кожухов З. А.	Інст. Зообіол.
Колесник Мих. Георг.	Інст. Мікробіол.
Корчагін А. К.	Дніпро-гідробіологічна станція.
Краєвий І. М.	Інст. Зообіол.
Крашенінніков С.	Інст. Зообіол.
Кривенюк Мих. Вас.	ІУНМ.; Інст. Мовознав. Заслано 1932.
Кудлай Дора Гаврил.	Інст. Мікробіол.
Лаврик М. А.	Інст. Мікробіол.
Лебедев О. Г. (1874—1936)	Інст. Зообіол.
Лебединський Л.	Інст. Зообіол.
Левіт М. М.	Інст. Зообіол. Заслано 1936.
Марковський Ю. М.	Дніпро-гідробіологічна станція.
Марусенко Петро Єфрем. Комуніст	Директ. Інст. Мікробіол.
Марчук П. Д.	Інст. Зообіол.
Медвинська Л.	Інст. Мікробіол.
Мелеводський М. О.	Інст. Зообіол.
Мігулін О. О.	Інст. Зообіол.
Музиченко О.	Інст. Зообіол.
Нарушевич	Інст. Зообіол.
Непомняца М. Л.	Інст. Зообіол.
Овчинник Мих.	Дніпро-гідробіологічна станція.
Оксіюк П. С.	Інст. Зообіол.
Олексенко В.	Інст. Зообіол.
Омельченко Федір Захар.	Директ. Інст. Мікробіол.
Паночіні С. С.	ІУНМ.
Парамонов Сергій Яков.	Муз. Зоол.; Інст. Зообіол.
Пархоменко В. Ю.	
Перелецина В.	Інст. Зообіол.
Промтгов А. Н.	Муз. Зоол.
Рево М.	Інст. Мікробіол.
Решетник Є. Г.	Інст. Мікробіол.
Рибатський С. В.	Інст. Зообіол.
Ридзевська Н. О.	Інст. Мікробіол.
Рождественський В. С.	Інст. Мікробіол.
Ручковський С. М.	Інст. Зообіол.

Сабанєєв П. П.	Інст. Зообіол.
Савченко Є. М.	Інст. Зообіол.
Свириденко П.	Інст. Зообіол.
Середенко К. Л.	Інст. Мікробіол.
Сидоренко О.	Інст. Мікробіол.
Сиротина М. І.	Інст. Зообіол.
Ситько Петро Онопр.	Інст. Зообіол.
Совинський Вадим Вас.	Дніпро-гідробіол. станція.
Совинський П.	Інст. Мікробіол.
Сорена Е. Т.	Інст. Зообіол.
Стадниченко М.	Інст. Зообіол.
Тарасевич Л.	Інст. Мікробіол.
Тарнавський Н. Д.	Інст. Зообіол.
Татарко К. Л.	Інст. Зообіол.
Третяк К. В.	Інст. Зообіол.
Френкель Г. М.	Інст. Мікробіол.
Шарлемань Мик. Вас.	Муз. Зоол.; Інст. Зообіол.
Швайгер М. О.	Інст. Мікробіол.
Шульц В. М.	Інст. Зообіол.
Храневич	Інст. Зообіол.
Щеголев І. М.	ІУНМ.
Ятель Прокоп Данил.	Інст. Мікробіол.
Юдіна Н. М.	Інст. Зообіол.

Ботаніки:

Ардатов В. М.	Інст. Ботан.
Архімович Олександр. Зінов. (1892)	Інст. Ботан.
Афанасьєв Д. Я.	Інст. Ботан.
Бейліс Є. М.	Інст. Ботан.
Білик Г. І.	Інст. Ботан.
Брадїс Є. М.	Інст. Ботан.
Бранцев В. І.	Інст. Ботан.
Буженко Ю.	Інст. Ботан.
Василенко А. А.	Інст. Ботан.
Вісюліна О. Д.	Інст. Ботан.
Вотчал Євгенія	Інст. Ботан.
Гаморак М.	Ботан. Кабінет.
Гіжицька Зоя	Інст. Ботан. Самогубство.
Гехтер М.	Ботаніч. Секція.

Горбунов В.	Ботаніч. Секція.
Городецький Сергій Г. (1885—1956)	Інст. Ботан.
Грабовський О. Г.	Інст. Ботан.
Григор'єва Євген. Левовн.	Аклімат. Сад.
Дирдовський В.	Інст. Ботан.
Данкевич Е. Х.	Ботан. Секція Інст. Ботан.
Зерова М. А.	Інст. Ботан.
Зофійовська Любов Дан.	Ботан. Секція.
Карлаш К. В.	Аклімат. Сад.
Клеопов Юрій Дмитр. (1902—1943)	Інст. Ботан.
Клеопова Євгенія Тимоф. (1899)	Ботан. Секція.
Клодницький Іван Іван.	Інст. Ботан. Заслано.
Колкунов В.	Інст. Ботан.
Коршіков О. А.	Інст. Ботан.
Котов М. І.	Інст. Ботан.
Котуков Г. Н.	Інст. Ботан.
Кречетович В. І.	Інст. Ботан.
Куда Я.	Ботан. Кабінет.
Криштафович А.	Інст. Ботан. Заслано.
Кузьменко А. А.	Інст. Ботан.
Лавренко Є.	Інст. Ботан.
Лазоренко А.	Ботан. Секція.
Лепченко Я. К.	Інст. Ботан.
Липа О. П.	Інст. Ботан.
Лисенко М.	Інст. Ботан.
Льовшин О. М.	Інст. Ботан.
Лук'янов Дмитро Петр. († 1937)	Інст. Ботан.
Луцевська Г. М.	Інст. Ботан.
Мальська О.	Ботан. Секція.
Маркевич А. П.	Інст. Ботан.
Марчара І. В.	Інст. Ботан.
Марченко П.	Ботан. Секція.
Матюшенко Ольга Овксент.	Ботан. Секція.
Мойсеева Марія Ничипор.	Інст. Ботан.
Морачковський Сем. Пилип.	Інст. Ботан.
Носова Л.	Ботан. Секція.
Окснер О. М.	Інст. Ботан.
Осадча-Яната Наталя Т.	Ботан. Секція.
Персидський Д. К.	Інст. Ботан.
Підоплека Микола Макар.	Інст. Ботан.
Піонтковський Адам Адам.	Аклімат. Сад.

Попов М.	Інст. Ботан.
Постригань С.	Ботан. Секція.
Раабе-Фоміна Ольга Карл.	Ботан. Сад.
Серейський О. С.	Інст. Ботан.
Симиренко В.	Інст. Ботан. Заславо.
Сікорський Ю. А.	Інст. Ботан.
Сребродольський І. Л.	Інст. Ботан.
Тихвинська В. В.	Інст. Ботан.
Тихвинський П. С.	Інст. Ботан.
Фінн В. В.	Інст. Ботан.
Фішер Р.	Аклімат. Сад.
Щербина М. М.	Інст. Ботан.
Яната Олександр. Алоїзов. (1888—1938)	ІУНМ; засланий 1933 на Соловки, Ко- лиму.

Агрономи:

Борисов С. С.	Агроном.
Бухальський А. Н.	ІУНМ.
Вавілов М. І.	Сільське господар.
Вовк П. Ф.	ІУНМ.
Радченко А. Я.	ІУНМ.
Тутковський В. П.	ІУНМ.

Метеорологи:

Данилевський М. І.	ІУНМ. Заславо.
Кіяшко А. В.	ІУНМ.

Математики:

Алексеев Павло Петр.	Інст. Математ.
Бреус К. А.	Інст. Математ.
Глазенап С. П.	Інст. Математ.
Дрінфельд Г.	Інст. Математ.
Дяченко Вадим Євгенов. (1875—1954)	Інст. Математ.
Калинович Фед. Яков. (1891)	ІУНМ; Інст. Математ.
Кільчевський Н.	Інст. Математ.
Коленово Ф. П.	Інст. Математ.
Кулик С.	Інст. Математ.

Куренський Максим (1895)	Інст. Математ. Заслано 1937.
Маковська Г.	Інст. Математ.
Наумов О. Л.	Інст. Математ.
Павленко А. М.	Інст. Математ.
Смогоржевський О. С.	Інст. Математ.
Соколов М. Г.	Інст. Математ.
Соколов Ю. М.	Інст. Математ.
Столяров Мик. Олекс.	Директ. Інст. Геометрії.
Фещенко Д. Л.	Інст. Математ.
Холодний Григорій Григор. (1886)	ІУНМ. Заслано — СБУ 1929.
Чудинов Волод. Степ.	Інст. Математ.
✓ Шарко Вадим (1883)	Редакт. ІУНМ. Заарешт. 1929 по СБУ. Заслано.

Фізики, хеміки, біохеміки:

Айзенберг	Інст. Хем. Технол.
Афанасьєв А. С.	Інст. Фізич. Хемії.
Ашкеназі М. С.	Інст. Хемії.
Бабинець А. С.	Фізик.
Балясний С. С.	Інст. Хемії.
Березовський Ф. І. Дніпропетровськ	Інст. Фіз.-Хемії.
Бернардинер М. П.	Фіз.
Борзяк П. Г.	Фіз.
Боржовський С. Є.	Інст. Біохемії.
Бурвасер Ф. Г.	Інст. Хем. Технол.
Бучковський М. В.	Інст. Хем. Технол.
Бушман К. О.	Інст. Хем.
Волькензон Д. В.	Інст. Біохемії.
Висоцький Я.	Інст. Біохемії.
Гальперин	Інст. Хем.
Гаценюк Мих. Д.	Інст. Біохемії.
Гельман Р. М.	Інст. Біохемії.
Герцрікен С. Д.	Інст. Фіз.
Гжицький С.	Інст. Біохемії.
Гітман Є. Б.	Інст. Хем.
Гімелрейх Єлисавета Вас. (1890—1955)	Інст. Біохемії.
Гольдштейн Б. Й. Кандидат. парт.	Інст. Біохемії.
Гончаров С. В.	Інст. Хем. Технол.
Горбачевський	Інст. Біохемії.

Гулий Максим Ф. (1905)	Інст. Біохемії.
Гутерманс Ф.	Інст. Фіз.
Дайн Б. Я.	Інст. Хем.
Де Метц (1861—1942)	Фізико-географ. Інст.
Єрусалимська С. М.	Інст. Біохемії.
Животовський	Інст. Хем. Технол.
Кацнельсон І. І.	Інст. Хем.
Качаловський О. М.	Інст. Мовознав.
Качерова С. Л.	Інст. Біохемії.
Кікець В. О.	Інст. Хем.
Кобзаренко В. С.	Інст. Хем.
Ковальський В. В. Кандид. партії	Інст. Біохемії.
Косоногова О. М.	Інст. Фіз.
Котляревський К. Б.	Інст. Фіз.
Краевий І. М.	Інст. Фіз.
Красуський В. К.	Фізика.
Кронтовський О.	Фізика.
Кудра О. К.	Інст. Хем.
Кузьмин В. О.	Інст. Хем.
Кузнецов В. І.	Інст. Хем. Технол.
Кульський Л. А.	Інст. Хем. Технол.
Курішко А. М.	Інст. Хем.
Курновий П. В.	Інст. Хем.
Лашкарев	Інст. Фіз. Засланий 1934 (?)
Леутський К. М.	Інст. Біохемії.
Линниченко М. А.	Фізик; ІУНМ.
Мелашенко С. В.	Інст. Біохем.
Мережинський М. Ф.	Інст. Біохем.
Міселюк О. Г.	Інст. Фіз.
Мозговий	Інст. Хем.
Москович М. С.	Інст. Хем.
Нічкевич О. Н.	Інст. Фіз.
Олександрович В. А.	Фізик.
Оскерко О. П.	Інст. Хем.
Палладіна Лідія Ісаковна	Інст. Біохем.
Панкевич Д. В.	Інст. Фіз.
Пасішник М. В.	Інст. Фіз., ІУНМ.
Петренко-Критченко П.	Хемія.
Подорван-Горенбейн І. М.	Інст. Фіз.-хем.
Дніпропетр.	
Поляков М. В.	Інст. Фіз.-хем.

Поспехов Д. О.	Інст. Хем.
Рабинович	Інст. Хем.
Ражба О. Я.	Інст. Біохем.
Райтер В. А. Дніпропетров.	Інст. Фіз.-хем.
Райтман А.	Інст. Хем.
Рибаков В. М.	Інст. Фіз.
Рожанський Д.	Фізика.
Розенберг М. А.	Інст. Хем.
Розенкевич Л.	Інст. Фіз.
Ротенфельд М. С.	Інст. Біохем.
Ромс Г. Ф. Комунист	Заст. Директ. Інст. Хем.
Савін Н. Г. Дніпропетров.	Інст. Фіз.-Хем.
Садовський Т. Ф.	Хемік. ІУНМ.
Сахаров І. І.	Інст. Фіз.
Стефановський В. Ф.	Інст. Хем.
Фіалков Яків Анат.	Інст. Хем.
Фішер П. В. (З.)	Інст. Хем.
Фортунатов М. С.	Інст. Хем.
Фреймович І. Л.	Інст. Хем.
Френкель Г. М.	Інст. Біохем.
Фрідман С. Г.	Інст. Фіз.
Хрїзичин І. А. Дніпропетров.	Інст. Фіз.-Хем.
Чаговець Р. К.	Інст. Біохем.
Чалий В. П.	Інст. Фіз.
Чернобаєв	Інст. Хем. Технол.
Човнак	Інст. Хем.
Шаргородський С. Д.	Інст. Хем.
Шевченко А.	
Шека І. А.	Інст. Хем.
Шершавер Ж. М.	Інст. Хем.
Шубніков Л.	Інст. Фіз.
Шульц Е. І.	Інст. Фіз.
Янкелевич З. А. (Комсомол.)	Інст. Хем.
Якубсон С. І. Дніпропетров.	Інст. Фіз.-Хем.
Юза З. А.	Інст. Хем.

Технічні науки:

Афендик Л.	Інст. Електрозвар.
Афанасьєв М. М.	Інст. Електрозвар.
Баранов Б.	Інст. Електрозвар.

Барвінок Б. В.
Бугаєць П.
Вавілов Ів. П.
Вадимович І. І.
Варвик П. М.
Василенко О. М.
Ващенко Кост. Григ.
Вовченко Татяна
Воронянський М. П.
Гаман М.
Герасимюк О. В.
Граціянський М. М.
Гольденвейзер А. Л.
Делімарський Ю. К.
Дзевалтовський К. І.
Дідковський М. М.
Дульнев О. Б.
Дятлов В. І.
Жудін М. Д.
Журавський І. В.
Зайчик В. І.
Зосимович Д. П.
Казиміров А. А.
Коваленко А. Д.
Кохан М.
Кузнецов О. М.
Кульберг Л.
Лисенко С.
Малищенко С. В.
Нагорний П. Ф.
Нейгауз Л. Д.
Полуботко К. В.
Поляк Б. В.
Понько К. В.
Репмен Ю. І.
Руднєв Д. Ф.
Руденко О. Ю.
Савін Г. М.
Сарафанов П. С.
Сахаров І. І.
Сідокур К. П.

Інст. Транспорт. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Хем. Технол.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Будів. Механ.

Інст. Гірн. Механ.
Інст. Транспорт. Механ.
Інст. Електрозвар.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Гірн. Механ.
Інст. Електрозвар.
Інст. Електрозвар.
Інст. Електрозвар.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Гірн. Мех.
Інст. Електрозвар.
Інст. Гірн. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Гірн. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Гірн. Механ.
Інст. Будів. Механ.
ІУНМ.
Інст. Будів. Механ.
Інст. Гірн. Механ.
Інст. Електрозвар.
Інст. Гірн. Механ.

Сидоренко О. М.
 Синьов А.
 Слуцька
 Сороківський Ф. Є.
 Столяров Я. Б.
 Стрельбицька С.
 Стрельбицький О. Ч.
 Терпугів М. В.
 Тимченко Є. М.
 Туркало Кость Тимоф.
 Уманський О. А.
 Фещенко П. Г.
 Фрумін І. І.
 Фурман Б.
 Черняк М. І.
 Читальбаш М. І.
 Шверенець В. В.
 Шеверницький В. В.

Інст. Електрозвар.
 Інст. Електрозв.
 Інст. Електрозвар.
 Інст. Електрозвар.
 Інст. Будів. Механ.
 Інст. Будів. Механ.
 Інст. Будів. Механ.
 Інст. Будів. Механ.
 ІУНМ.
 Інст. Гірн. Механ.
 Інст. Електрозвар.
 Інст. Електрозвар.
 Інст. Будів. Механ.
 Інст. Електрозвар.
 Інст. Електрозвар.
 Інст. Електрозвар.

Медики:

Базилевич Іван Вас. (1899)
 Барбар Арк. (1880)
 Бережанський П. Г.
 Блок І. Б.
 Бодров Н. В.
 Вайнберг Б. Ц.
 Василенко В. Х.
 Вашетко М. П.
 Виноградов Вас. Вас. (1884—1927)
 Віттенбург Вілг. Волод.
 Горев Микола М.
 Євтухова М. Л.
 Єрмаков М. Б.
 Кавецький Р. Є.
 Колдаєв Б. М.
 Колесницький Андрій (†1927)
 Краюхин Б.
 Крупський Олекс. Іван.
 Кудрицький М.

Інст. Клін. Фізіол.
 ІУНМ. Заарештов. 1929 по СВУ. Заслано на Соловки.
 Інст. Патолого-анатом.
 Інст. Клін. Фізіол.
 Інст. Клін. Фізіол.
 Інст. Клін. Фізіол.
 Інст. Клін. Фізіол.
 Інст. Клін. Фізіол. Заслано.
 Член Мед. Секції ВУАН.
 Інст. Клін. Фізіол.
 Інст. Клін. Фізіол.
 Інст. Клін. Фізіол.
 Інст. Клін. Фізіол.
 Інст. Клін. Фізіол.
 Інст. Клін. Фізіол.
 Інст. Клін. Фізіол.
 Голова Мед. Секції ВУАН.
 Інст. Клін. Фізіол.
 Інст. Клін. Фізіол. Заслано 1936.
 Патолого-анатом. Заслано 1929.

Кучеренко Павло Олекс.	Інст. Клін. Фізіол.
Лазарев В. Г.	Інст. Клін. Фізіол.
Мельниченко Вол. Дмитр.	Інст. Клін. Фізіол.
Міщенко М.	Психіятрія.
Нагарина О.	Інст. Клін. Фізіол.
Нещадименко Марко Петр.	Інст. Клін. фізіол. Заслано 1936 (?).
Павлів М.	Фізіолог.
Павлова М. І.	Фізіолог.
Підгаєцький Володимир	ІУНМ. Заарештов. по СВУ 1929. За- слано на Соловки.
Платонов Є.	Психіятрія.
Правдич-Немирич В.	Співроб. з окрем. доруч.
Протопопов Вікт. Павл.	Інст. Клін. Фізіол.
Радзимовська Валент. Вас. (1886—1953)	Інст. Клін. Фізіол. Заарештов. в 1929 —1930 рр.
Розгін Іван Федоров. (1897)	Інст. Експерим. Патології.
Свенсон Мик. Олександр. (†1937)	Інст. Клін. Фізіол. Заарештов. 1937 р. Помер в тюрмі.
Собкевич Антін Іван.	Ред. Мед. від. Енциклоп. Словника.
Соколинський Д. А.	Інст. Клін. Фізіол.
Терехов А. А.	Інст. Клін. Фізіол. Патолого-анатом.
Туровець Г. М.	Інст. Клін. Фізіол.
Удовенко Волод.	ІУНМ. Заарештов. 1929 по СВУ; 1930 засланий на Соловки.
Фальборт Георгій Волод.	Фізіолог.
Черняхівський Олександр Григ. (1869—1938)	Інст. Експерим. Патол.-анат. Заарешт. 1929 по СВУ. Звільнений.
Шведкова-Роше Татьяна Сем.	Інст. Експерим. Патол.-анат.
Щербак Н.	Інст. Клін. Фізіол.

Економісти, фінансисти, статистики:

Артемський Андрій Яков. Комуніст	Інст. реконстр. сільськ. господ. Заслано.
Асаткін Олекс. Микол. Комуніст	Інст. Економіки. Заарештов. 1937.
Бабаєв Б.	Інст. Економіки.
Балясний А. А.	Семинар виуч. народ. господар.
Величківський Мик. Іван. (1890)	Інст. Економ. (1941) Репрес.
Воблий Вадим Кост. (1905)	Інст. Демографії. Ком. звичаєв. права.
Волков О. М.	Інст. Економіки.
Вольтман Р.	Семинар народн. господар.

Гак Д. Львів. Комуніст.	Інст. Суспільн. Наук.
Ганчель В. Г.	Товариство економістів.
Гарцман-Брук Борис Мих. Комуніст	Голова Плянової Комісії.
Горецький	
Грабар Іван Григ. Львів	Інст. Суспільн. Наук.
Гриценко Іван С.	Співроб. з окремих доруч.
Деконський П.	Ком. Народн. господ.
Діденко М. П.	Інст. Демогр.
Донець Л.	Іст. Установи.
Драгоманов Світоз. Мих. (1884)	Ком. комунальн. господар.
Дяченко В. Є.	Фінанс. Ком.
Ейсман В. С.	Співроб. з окремих доруч.
Жорніков І. М.	Ком. Народн. господ.
Задорожний Ф. Х.	Ком. Народн. господ.
Зейлінгер В. І.	Інст. Народн. Господар.
Зонненштраль С. О.	Співроб. з окремих доруч.
Іванов С. Ф.	Ком. Народн. господ.
Ігнатович Волод. Вікт.	Фінанс. Ком.
Йофанов Д. М.	Ком. прод. сил.
Карцев Н.	Фінанс. Ком.
Кованько Петро Леонід. (1876)	Голова Фінанс. Секції.
Корольков Т. П.	Інст. Демогр.
Корчак-Чепурківський Юр. Олекс.	Інст. Демогр.
Кривченко Георгій Вас.	Т-во економ. Ком. народн. господар.
Кульчицька В.	Інст. Демогр.
Лапоногов Олександ. Микол.	Т-во економістів.
Леончук П.	Інст. Економ.
Лерман	Інст. Економ. Заарештов. 1938.
Лобода Юрій Андр.	Інст. Демогр.
Марголін А. М.	Фінанс. Ком.
Меерсон М. М.	Фінанс. Ком.
Могилевський М. М. (Я. С.)	Ком. Народн. господ.
Орлова Зинаїда Мик.	Семінар народн. господар.
Огоновський Волод. Львів	Інст. Суспільн. Наук.
Ольховий Василь. Львів	Інст. Суспільн. Наук.
Перетц Я. С.	Фінанс. Ком.
Підгаєцький Солтан	Семінар народн. господар.
Пилипенко В.	Семінар народн. господар.
Плевако Олександр Антон.	Ком. Народн. господ.
Плескачевський Мих. Д.	Фінанс. Ком.
Пожарський П. Н.	Т-во економістів.

Пустоход Петро Петр.	Ком. народн. господар. Інст. Економ.
Рейгерц М. Д.	Фінанс. Ком.
Рудницький В. В. Комуніст	Директ. Інст. Економіки.
Селегенъ Галина	Інст. Демогр.
Сидорак С. Комуніст	Голова Інст. реконстр. сільськ. госп.
Сліпанський Андрій. Комуніст	ІУНМ.
Сонні Г. Ад.	Економ.
Стацюк М. М.	Співроб. з окремих доруч.
Стебницький Петро Януаров.	Керівн. Біограф. Словника.
Стельмашенко М. Т.	Фінанс. Ком.
Степанів Олена. Львів	Інст. Суспільн. Наук.
Сумневич Дмитро Мих.	Т-во економістів.
Таран Г.	Т-во економістів.
Теплицький Вас. Пахом. Комуніст	Директ. Інст. Економ. Арешт. 1938.
Тимошенко Волод. Прокоп. (1885)	Ком. Економ. Кон'юнктури. Виїхав за кордон.
Томилін С. А.	Інст. Демогр.
Трацевський Мик. Мих.	Інст. Демогр. Ком. звичаев. права. Заслано 1937.
Тренин-Петушков І. В.	Інст. Демогр.
Фомін С. В.	Економ.
Хлопик Катер. Кост.	Інст. Демогр.
Хоменко А. П.	Інст. Демогр.
Хотовицький Мих. Олекс.	Економ.
Целларіус Віктор (1888) Комуніст	Інст. рек. с. г. Заарештов. 1938.
Чернов В.	Інст. Демогр.
Черняхівський Ю.	Т-во Економ.
Шмаргонь Олена. Комуністка	Економ.; голова партосередку. Заарештов. 1938.
Шутяк	Економ.
Ярошевич Андрій Іван. (1875—1941)	Ком. народн. господар. Керівник Ради виробн. сил. Заарешт. 1941. Зник.
Югов П.	Фінанс. Ком.

П р а в н и к и :

Бабат Ілля Левович	Ком. звичаев. права.
Базилевич В. І.	Ком. звичаев. права.
Балінський Іван Мартин. (1879-1927)	Ком. істор. українськ. права.
Безпалов Р. А.	Ком. звичаев. права.
Бонташ Петро Ксеноф.	Ком. істор. українськ. права.

- Борисенко Степан Гнатов. (1891)
 Ком. істор. україн. права. Ком. звичаєв. права. Заслано 1934.
- Бошко Волод. Іл. (1884—1951)
 Ком. цивільн. права.
- Василенко Кость Прокоп.
 (1876—1941)
 Цивіліст. Заарешт. р. 1923. Заслано р. 1928 до Сибіру. Удруже заарешт. р. 1938. Загинув у в'язниці.
- Вовкушевський В. Д.
 Войткевич-Павлович Вас. І. († 1920)
 Гершонон М.
 Гришко Вас. Тодос.
 Добров Олександр. Солом. (1901)
 Правниче-Термінолог. Ком.
 Правниче-Термінолог. Ком.
 Ком. звичаєв. права.
 Ком. істор. українськ. права.
 Ком. істор. україн. права. Ком. звичаєв. права. Заслано 1934 (?).
- Дробязко А. Л.
 Правниче-Термінолог. Ком. Заслано 1934.
- Дронніков Волод. Клавд.
 Єзерський Євген Мих. (1876—1942)
 Завитневич Вас. Прок.
 Іваницький-Василенко Серг. Мих. (1884)
 Карпека Волод. Вас.
 Ком. звичаєв. права Заслано 1931.
 Ком. звичаєв. права. Заарешт. 1937 (?)
 Ком. звичаєв. права.
 Ком. істор. українськ. права.
- Кельман Євген Ісак.
 Киричінський Омелян Іван.
 Кравченко Вас. Георг.
 Крижановський Всевол. О.
 Крістер Арнольд Едмунд.
 Фінанс. Ком.; Інст. Економ. Заслано 1938.
- Кульчицький Микола Антон.
 Ладиженський Олександр. Мих.
 Ландау Бор. Арн.
 Левитський М. К.
 Маргуліс Зіновій Григ.
 Ком. звичаєв. права. Заслано.
 Ком. звичаєв. права.
 Ком. звичаєв. права.
 Правниче-Термінолог. Ком.
 Керівн. Ком. звичаєв. права. Ком. для виучув. радянськ. права. Засл. 1937.
 Ком. звичаєв. права.
 Ком. звичаєв. права.
 Ком. цивільн. права.
 Ком. звичаєв. права.
- Масляников Мик. Вас.
 Мінаков Іван Іван.
 Мітіліно Мих. Іван.
 Модзалевський Вадим Левович († 1920)
 Назимов Волод. Серг.
 Нейгауз Л. Д.
 Новицький Вікт. Ізмайл. (1884)
 Ком. істор. україн. права. Фінанс. Ком.
 Ком. істор. українськ. права.
 Ком. Нар. госп.
 Ком. істор. українськ. права.
- Ком. звичаєв. права.
 Ком. радянського права.
 Ком. істор. україн. права. Істор. Уст. Заслано 1934, 1938.

Окіншевич Лев Олекс.	Ком. істор. україн. права. Істор. Уст.
Орищенко О. В.	Ком. істор. українськ. права.
Отамановський Валент. Дмитр. (1893) Вінниця	Ком. істор. україн. права. Заслано в 1930 р.
Перлін К.	Соціолог. Ком.
Петровська	Соціолог. Ком.
Попов Григ. Лавр. Шпола	Ком. істор. українськ. права.
Пухтинський Мик. Дем.	Ком. цивільн. права. Заслано 1937.
П'ятницька Серафима Мик.	Ком. істор. українськ. права.
Ратнер Сем. Бор.	Ком. цивільн. права.
Ратченко Мик. Іван.	Правниче-Термінолог. Ком.
Савченко-Сакун Є. В.	Ком. звичаєв. права.
Селецький В. В.	Ком. звичаєв. права.
Сикорський М.	Ком. звичаєв. права.
Синайський Вас. Іван.	Ком. цивільн. права. Виїхав зак. 1924.
Синицький Максим Стратон.	Енциклопед. Словник.
Сосенко Петро Ксеноф.	Ком. іст. україн. права. Заслано 1933.
Станішевський Ф. В.	Ком. звичаєв. права.
Товстоліс Мик. Мик.	Ком. звичаєв. права.
Черкаський Іринарх Ювеналов.	Іст. україн. права. Заарештов. 1934 та 1941.
Чебаков Сергій Мих.	Цивільне право. Заарештов. 1923 р.
Чечот Олександр. Модест.	Ком. звичаєв. права. Заарешт. 1934 р. Помер у тюрмі.
Чолганський Леонтій Едмунд.	Цивільне право. Заарештов. 1923 р.
Шманкевич Є. І. Харків	Ком. істор. українськ. права.
Шрамченко Мих. Євг.	Ком. звичаєв. права.
Шумілін Іван Мих.	Ком. звичаєв. права. Заслано 1937 (?).
Язловський Борис Олекс. (1897)	Ком. звичаєв. права. Заарештов. 1929, 1937.
Яновський Віктор Теофіл.	Ком. звичаєв. права. Заарештов. 1937.
Юрченко Олександр. Волод. (1904)	Ком. істор. україн. права. Ком. зви- чаєвого права.

Філософи, соціологи:

Асмус В.	Соціол. Ком.
Вайсберг	Соціол. Ком.
Демчук. Харків	Філософ. Ком.
Кудрявцев Павло Петр.	Співроб. з окрем. доруч.
Левик. Харків	Філософ. Ком.
Перлін К.	Соціол. Ком.

Розанов М. Комуніст
Севастьянов
Филипов Олександр. Павлов. Харків
Шарсельський І. В.

Соціол. Ком.
Соціол. Ком.
Філософ. Ком.
Філософ.

Бібліотекарі:

Бик Марія Іван.
Вовк Галина Федор.

Волошина Ольга Володим.
Дорошенко Волод. Віктор. Львів

Дорошенко Наталя Віктор.
Зданевич Бор. Іван.
Іванов-Меженко Юр. Олександр.
Іванушкін Вас. Михайл. Комуніст
Каманіна Ганна Іван.
Карпинська Ольга Гаврил.
Кістяковська Марія Вільям.
Козловський Всевол. Олекс.
Лапа-Петриченко Ніна Костевна
о. Лукань Роман (†1943) Львів
Миколенко Ничипір Мирон. Комун.
Михайличенко
Михайлова Марія Георг.
Пастернак Степ. Пилип. (1880)
Путинцева Надія Петр. (1884)
Романенко-Раджіоні Христ. Мих.
Романенко-Ткаченко Нат. Данил.
Симашкевич
Сушицька Поліна Аверк.
Ясинський М.

Бібліот. Матем. — Природн. Від.
Бібліот. ВБУ¹ (раніш Українська На-
ціональна Бібліотека).
ВБУ.
Директ. Бібліот. НТШ, — АН УССР.
(з 1939 р.).
ВБУ.
Завід. Від. Стародруків ВБУ.
Директ. Націон. Бібліот.
Директор ВБУ. Заарештов. 1937.
Завід. Бібліот. Соц.-Економ. Від.
Україн. Націон. Бібліотека.
Бібліот. Соц.-Економ. Відділу.
Націон. Бібліот.
ВБУ.
Завід. Бібліот. Філії Інст. Історії.
Директ. ВБУ. Засл. 1933 на Соловки.
Директор ВБУ.
Завід. Бібліот. Інст. Ботаніки.
Директ. ВБУ. Заслано р. 1930 (?).
ВБУ. Заслано.
ВБУ.
ВБУ.
ВБУ.
Співроб. Бібліот. ім. Антоновича.
Завід. відділ. «Україніка» ВБУ. За-
арештов. 1936.

¹ Всенародна Бібліотека України.

СПИСОК ВИДАНЬ АКАДЕМІЇ НАУК, ЗНИЩЕНИХ В 1930-х РОКАХ¹

1. Історично-Філологічний Відділ

1. Записки Історично-Філологічного Відділу, книга XXVI—XXVII, за редакцією академіка А. Ю. Кримського. В цій книзі, між іншим, були такі статті: І. Борщак, «Слідами гетьмана К. Розумовського по Франції»; О. Оглоблин, «Мануфактура на Правобережній Україні в XVIII столітті». Рецензії: Н. Полонська-Василенко на книги Д. І. Яворницького, «Степова Україна», збірник матеріалів, та «Дніпрові пороги». Цей том був подвійний і цілком зладжений до випуску, але в зв'язку з арештами року 1929 в справі СВУ, був знищений. Замість нього надруковано інший, за редакцією М. С. Грушевського, за нумерацією знищеного. Він містив праці «Історичної секції ВУАН».
2. «Історично-Географічний Збірник», т. V, під редакцією О. С. Грушевського.
3. Праці «Комісії для вивчення соціально-економічної історії України» під головуванням академіка Д. І. Багалія, т. II — 1931—1932. В цьому томі були такі статті: академік Д. І. Багалій, «До історії освіти на Україні»; М. Гніп, «Про перебування Мих. Драгоманова в гімназії (власне про педагога Строніна); Г. Є. Жураківський, «Полтавська Стара Громада»; М. В. Горбань, «Пасквіль на Павла I»; Д. Ф. Соловій, «Харківський ринок»; О. Д. Татарінова-Багалій, «Про військові поселення». Цілоком закінчений друком том був знищений в 1933 р. Коректурний примірник його зберігався в бібліотеці Н. Полонської-Василенко.
4. «Біографічний Словник українських діячів» т. I, літера А—Б, цілоком зладжений до друку керівником Комісії М. М. Могилянським. Перші аркуші були надруковані. Знищений в 1933 р.
5. Твори Т. Шевченка. Збірний том, переважно образотворча діяльність його. Складений під редакцією академіка О. П. Новицького, з його передмовою. Книга ілюстрована великою кількістю малюнків Шевченка. Збірник було видруковано, але в світ не вийшов. Примірник без передмови був урятований директором Музею Шевченка у Києві.
6. Збірник «Полуднева Україна» — за редакцією академіка М. С. Грушевського. Грубий том, складений за зразком збірників «Київ та його околиці» та «Чернігів і Лівобережжя»; в ньому були статті: П. А. Тутковського про геологічні та географічні умови Полудневої України; питання археології — С. С. Дложевський і М. О. Макаренко; колонізаційні зміни — Б. В. Варнеке, В. О. Пархоменко і Є. О. Загорівський;

¹ Тут подається, звичайно, далеко невичерпуючий список. Ледве чи вдасться колинебудь скласти повний список.

зміни степової людности — В. О. Пархоменко і Ф. О. Петрунь; Полуднева Україна часів козаччини — І. П. Крип'якевич; втікачі на Полудневій Україні XVIII ст. — Н. Д. Полонська-Василенко; торговельне значення Чорного моря — Т. Геринович; культура, освіта Полудневої України — М. С. Грушевський.

Цінність Збірника збільшували різні мапи та малюнки. Цілоком готовий збірник штучно затримували в видавництві з «технічних причин», а коли почалося переслідування М. С. Грушевського та його школи, — збірник знищили.

7. Збірник «За сто літ», під редакцією М. С. Грушевського, том VII. Готовий до виходу в світ цей том, зброшурований, в обгортці, довгий час валявся на підвіконню Конференц-залі, а потім зник.
8. «Український Археографічний Збірник», том IV — готовий до виходу в світ.
9. «Український Архів», т. II, в якому надруковано: «Коденську книгу», — зладжену до друку Й. Ю. Гермайзе; вийшла без його передмови, приміток і навіть прізвища редактора (після засудження Й. Ю. Гермайзе по процесу СВУ).
10. «Українські Думи» — за редакцією К. М. Грушевської, т. II, цілоком готовий, але по виході — вилучений з продажу.
11. «Генеральне слідство про маєтності Полтавського полку» — зладжене до друку.
12. «Збірка документальних архівних матеріалів до історії України XVII ст.» — зладжена до друку д-ром В. Герасимчуком; розпочата друком.
13. Академік М. С. Грушевський, «Історія Української Літератури», — розпочато друком і знищено — т. VI і VII. Збереглася машинописна копія, яку зладила до друку К. М. Грушевська року 1937. Доля її після заслання К. Грушевської невідома.
14. О. П. Оглоблин, «Нарис історії української фабрики. Кріпацька фабрика». Весь наклад видання знищено в 1931 році.
15. О. П. Оглоблин, «Історія металургії Правобережного Полісся XVI—XVIII ст». Знищено в 1937 р.
16. Матеріяли Поліської Історично-Економічної Експедиції 1932. Зладжені до друку проф. О. П. Оглоблиним в 1933—34 р.р. Видання містило матеріяли, зібрані в 1932 р., з фото, малюнками, кресленнями, що їх зробив талановитий етнограф В. К. Пилипенко (згодом засланий) та велику вступну статтю керівника експедиції О. П. Оглоблина: «Історичний нарис розвитку промисловости Правобережного Полісся», його ж історичні нариси всіх підприємств залізорудної, скляної (гутницької), порцеляно-фаянсової, паперової, суконної й мідно-ливарної промисловости, що їх обстежила експедиція.
17. В. А. Камінський, Монографія з галузі етнографії Правобережної України (точніше назви не пригадую), за яку автор одержав золоту медаль. Знищена під час арешту автора в 1934 р.

18. С. О. Підгайний, «Робітництво Бахмутських і Торських соляних заводів XVII—XVIII ст. Археографічна збірка на підставі вивчення заводських архівів».
19. В. О. Фесенко, «Робітництво старого Луганського заводу».
20. І. І. Кравченко, «Нарис з історії польського повстання 1830—1831 рр.
Року 1927, в зв'язку з ювілеєм Д. І. Багалія, уряд УРСР ухвалив видати повну збірку його наукових творів з доповненнями. Мало видати Державне Видавництво України (ДВУ); в 1930 році воно відмовилося видавати їх, і праці було передано видавництву Академії Наук, цілком підготовлені до друку О. П. Оглоблиним та Н. Д. Полонською-Василенко.
21. Академік Д. І. Багалій, «Історія Слобідської України», — дисертація Д. Багалія, видана російською мовою (значно поширена на бажання автора В. О. Барвінським). Зладжено до друку Н. Полонською-Василенко.
22. Академік Д. І. Багалій, «Історія Полудневої України». (Доповнена і перероблена Н. Полонською-Василенко на бажання автора — стаття «Заселення Південної України».)
23. Академік Д. І. Багалій, «Історія України», т. I (перероблене і доповнене О. П. Оглоблином видання Д. І. Багалія — «Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті».)
24. Академік Д. І. Багалій, «Українська історіографія XIX—XX ст.» (значно поширена О. П. Оглоблиним історіографічна частина «Нарису історії України»). Всі ці монографії загинули в видавництві в рукописах.
25. Н. Д. Полонська-Василенко, «Заселення Південної України в XVIII ст. на підставі архівних джерел».²
26. Н. Д. Полонська-Василенко, «Робітництво Києво-Межигірської мануфактури». На підставі багатих архівів Києво-Межигірської фабрики та архівів Ленінграду.
27. «Україна», під редакцією академіка М. С. Грушевського, т. 43 (?).

2. III Соціально-Економічний Відділ

1. Записки Соціально-Економічного Відділу, том VII, під редакцією голови відділу академіка М. П. Василенка. Зладжений до друку в 1929 році, закінчений друком у 1930 році — не вийшов у світ і загинув у 1933 році.
2. Праці Комісії для виучування історії західно-руського та українського права, — під головуванням академіка М. П. Василенка, вип. VII (вип. VIII вийшов раніш). В ньому були розвідки: М. О. Максимейка — «Про Руську Правду»; І. Ю. Черкаського, «Стародубовський вількер», — дуже цінний варіант Магдебурського права, пристосований до українських умов; М. Є. Слабченко, «Февдалізм на Україні». Книга мала

² Надрукована англійською мовою Українською Вільною Академією Наук в «Appal» УВАН, ч. VII, Нью-Йорк, 1956.

вийти в 1929 році, але арешт М. Є. Слабченка, в зв'язку з процесом СВУ, спричинив затримання книги. Після засудження Слабченка партія поставила вимогу: замінити його статтю статтею іншого автора, але такого ж розміру, і передрукувати протоколи, де згадується його прізвище. Коли замінено було статтю М. Є. Слабченка статтею П. К. Сосенка, «Каптурові суди на Україні» — Сосенка було заарештовано, і знов почали шукати третього автора. А тим часом книгу знищено.

Унікальні примірники двох згаданих видань зберігалися в бібліотеці академіка М. П. Василенка.

3. Збірка грамот Магдебурського права в Україні, том I. Грамоти були зібрані членом Комісії В. О. Романовським; загальна редакція і обширна передмова були академіка М. П. Василенка. Видання мало містити кілька сот грамот, значна частина їх ще не була видана. I-й том, зданий до видавництва, був розпочатий друком; надруковано 3 аркуші, але на цьому друкуванні зупинилося. Загинув і рукопис.³
4. «Словник історії українського права». Протягом 10 років всі співробітники Комісії брали участь в складанні цього словника, під керівництвом члена І. Ю. Черкаського. В 1930 році розпочато було працю систематизації карток і переписування їх. Коли Комісію було ліквідовано, все майно її передано до різних установ: рукописи — частинно до Рукописного Відділу ВБУ, частину — до головного приміщення ВБУ, проте слідів словника не знайдено. Були чутки, що картки просто розсипали під час перенесення, а підбирати не було бажання. Так загинула десятирічна праця багатьох дослідників.
5. Праці Комісії Звичаєвого права, під редакцією А. Є. Кристера, т. VII.
6. Академік К. Г. Воблий, «Історія цукрово-бурякової промисловости на Україні», т. IV.
7. Л. О. Окішкевич, «Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII—XVIII ст.»; цю працю ВУАН мала видати в 1932 р. Припадково примірник цієї праці зберігся у автора.⁴
8. А. І. Ярошевич, «Історія поташної промисловости на Україні». Величезна праця, кілька томів.⁵

Початок війни 1941 р. супроводився в Академії Наук гарячковою працею: нищили і палили рукописи в видавництві, в архівах комісій, пляни, карти, фото, малюнки. Переповісти, що саме було знищено, а що вивезено до Уфи — за умов емігрантського життя неможна.

³ Року 1943 три аркуші коректурні передано проф. А. І. Яковлеву, а він передав їх, з німецьким перекладом, до Магдебурського університету, який підготовлював збірку грамст. Дальша доля цих грамот невідома.

⁴ Надрукувало р. 1948 НТШ, як 157 том «Записок».

⁵ Н. Полонська-Василенко, Видання Всеукраїнської Академії Наук у Києві, знищені большевицькою владою, «Українські Бібліологічні Вісті», УВАН, Авґсбург, 1948, стор. 51—53.

Те, що залишилося після евакуації, знов потерпіло під час німецької окупації; СС-оберштурмфюрер д-р Ферстер в 1942 р. в урядовому звідомленні м. ін. писав:

«Багате жниво мали ми в бібліотеці Української Академії Наук, де сконфісовано найбільші цінності в перських і китайських пергаментях, російські та українські хроніки, першодруки...»

Бібліотека, що мала перед війною 5 мільйонів одиниць, має тепер (1948) всього 4 мільйони.⁶

⁶ «Українські Бібліологічні Вісті» УВАН, ч. I, 1948, стор. 65.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Артемьев Вячеслав.** Режим и охрана исправительно-трудовых лагерей МВД. Мюнхен, 1956.
2. **Ювілейний Багалієві Д. І.** збірник, присвячений академікові Київ, 1927.
3. **Базилевич І.** Некролог В. В. Радзимовської. «Свобода», Нью-Йорк, 1954, ч. 55.
4. **Баран С.** Академік Михайло Возняк. «Українська Літературна Газета», Мюнхен, 1957, ч. 2—3.
5. **Бачинська-Донцова М.** Жінка — науковий дослідник (В. Радзимовська). «Наше Життя», Філадельфія, 1954, ч. 8.
6. **Белоусов С. М.** Перемога ленінсько-сталінської національної політики. «Історія України». Короткий курс. Академія Наук УРСР. Інститут Історії України, Київ 1941.
7. **Биковський Л.** Академік А. Кримський. «Нові Дні», Торонто, 1954.
8. " " Національна Бібліотека України. Берлін, 1922.
9. **Борщак І.** " Наші відгуки. «Україна», Париж, 1951, кн. 5.
10. **Бура Л.** При мікроскопі. (Л. Зофійовська). «Наше Життя», Філадельфія, 1955, ч. 4.
11. **Бурко Д.** Данило Щербаківський, жертва советського режиму. «Українські Вісті», Новий Ульм, 1957, ч. 70.
12. **Бурксер Є.** Академік Іполіт Купріянович Мацуревич. Некролог. «Вісті АН УРСР» 1939, ч. 5.
13. **Василенко М. П.** Богдан Олекс. Кістяковський. «Записки Соціально-Економічного Відділу» ВУАН, т. I, Київ, 1924.
14. " " Орест Іванович Левицький. Некролог. «Записки Соціально-Економічного Відділу» ВУАН, т. I, Київ, 1924.
15. " " Наукова діяльність І. М. Каманіна. «Записки Соціально-Економічного Відділу» ВУАН, т. I—III, Київ, 1926.
16. " " Пам'яті І. М. Балинського. «Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права». Вип. III, Київ, 1927.
17. **Ветухів М. О.** Основні етапи розвитку Української Академії Наук. Літературно-Науковий Збірник, т. I, УВАН, Нью-Йорк, 1952.

18. **Вигнанець Іван** Високі школи на Україні. «Сьогочасне й Минуле». Вісник українознавства, вид. НТШ, ч. I, нова серія, Мюнхен, 1948.
19. **Винар Б.** Проф. д-р В. Тимошенко. «Розбудова Держави», Торонто, 1955/56, чч. 17 і 18/19; 1957 ч. 20.
20. **Гімелрейх П.,
Борисенко О.** Проф. І. Розгін. «Нові дні», Торонто, 1957, ч. 90—91.
21. **Глобенко М. М.** Історія української советської літератури в офіційній інтерпретації. «Український Збірник», Мюнхен, ч. 7, 1956 р.
22. **Гловінський Є.** Проф. В. П. Тимошенко. «Український Збірник», Мюнхен, 1955, ч. 3.
23. **Гнатюк В.** Наукова праця на Волині. «Україна», Київ, 1926, ч. 3.
24. **Грушевський
М. С.** Всеукраїнська Академія Наук. «Україна», Київ, 1925, ч. 1—2. Хроніка.
25. „ Історична секція Академії Наук. «Україна», Київ, 1926, ч. 1.
26. „ Три академії. «Київський Науковий Збірник» I, Київ, 1931.
27. „ Науково-дослідча катедра історії України в Києві. «Україна», 1925, ч. 5.
28. **Ювілейний
Грушевському
М. С.,** збірник, присвячений академікові
ВУАН, Київ, 1927—1929, т. I—III.
29. **Грушевський
О. С.** Українське Наукове Товариство в Києві та Історична Секція при Всеукраїнській Академії Наук. «Україна», Київ, 1924, кн. 4.
30. **Д. В.** А. Кримський — науковець. «Україна», Париж, 1950, ч. 3.
31. **Динник О. М.** Некролог. «Математичний журнал АН УРСР», Київ, 1951, ч. 2.
32. **Домонтович В.** Болотяна Люкроза. «Рідне Слово», Мюнхен, 1946, ч. 9—10.
33. „ Болотяна Люкроза. Фрагмент. «Україна», Париж, 1951, ч. 6.
34. **Дорошенко Во-
лодимир** М. Грушевський — громадський діяч, політик і публіцист. «Овид», Нью-Йорк, 1957, ч. 6—83.
35. „ Заслуги М. Грушевського для української науки. «Овид», 1957, ч. 5/82.
36. „ Мої зустрічі і розмови з акад. А. Кримським. «Свобода», Нью-Йорк, 1952, 8—28 серпня.
37. „ Огнище української науки Наукове Товариство ім. Шевченка. Нью-Йорк — Філядельфія, 1951.
38. „ Перший Президент відновленої Української Держави. «Овид», 1957, ч. 1/78, 2/3/79—80.
39. „ Ті, що знали І. Кривецького. «Україна», Париж, 1952, ч. 2.
40. **Дубровський
В. В.** Великий патріот. «На чужині», 1947, ч. 1—28.

41. Дубровський В. В. Машина масового вбивства. Мюнхен, 1954. УВАН, 3 приводу: Ю. Б. Марголин. Путешествие в страну «Зе-ка». Нью-Йорк, Чеховское издательство, 1952.
42. „ Микола Скрипник, як я його бачив. (Фрагмент спогадів). «Український Збірник», кн. 10, Мюнхен, 1957.
43. Жук Б. К. Пожари в Києве в 1941 г. «Вестник Института по изучению СССР». 1956, ч. 2/19, Мюнхен.
44. „ Советские археологические музеи и их руководители. «Вестник Института по изучению СССР». Мюнхен, 1956, ч. 1.
45. Жуківський Г. Сільсько-господарська наука на Україні. «Сьогодні і Минуле» ч. 1, Мюнхен, 1948.
46. Занкевич Е. Х. К истории советизации Российской Академии Наук. Мюнхен, 1957.
47. Калинович М. Я. Володимир Фаустович Левитський. Некролог. «Вісті АН УРСР», Київ, 1939, ч. 6—7.
48. Кіяниця Н. Національна-буржуазна легенда про декабристів. «Україна», Київ, 1932, ч. 1—2.
49. Клен Юрій. Спогади про неоклясиків. Мюнхен, 1947.
50. Книш З. Винниченко чи Петлюра. «Розбудова Держави», Монтеал, 1953, ч. 3/II.
51. Ковалевський М. Спілка Визволення України. «Спілка Визволення України», Мюнхен, 1953, Збірник I.
52. Ковальський В. В. Академік О. В. Палладін. «Вісті АН УРСР», Київ, 1936, ч. 7—8.
53. Ковалів П. К. М. Грушевський і українська мова. «Україна», Париж, 1950, ч. 3.
54. „ Дещо про двох українських мовознавців (В. Ганцота та О. Курило). «Овид», Нью-Йорк, 1957, ч. 6/83.
55. Костюк Гр. Падение П. П. Постишева. «Вестник Института по изучению СССР». Мюнхен, 1954, ч. 6/13.
56. „ Останні дні академіка М. С. Грушевського. «Український Збірник» ч. I. Мюнхен, 1954.
57. Пам'яті Кри-
вельського «Україна», Париж, 1950, ч. 4.
58. Кравчук М.,
Крилов М.,
Пфейфер Г.,
Штайрман І. Дмитро Олександрович Граве. «Вісті АН УРСР», Київ, 1935, ч. 5.
59. Кравчук М.,
Крилов М.,
Доінфельд Г.,
Ремез Є. Академік Г. В. Пфейфер. Біографія. «Вісті АН УРСР», Київ, 1935, ч. 5.
60. Крилов І. До питання про освітньо-виховавчі ідеали СВУ. «Український Збірник», Мюнхен, 1956, кн. 5.
61. Крістер А. Є. Володимир Михайлович Гордон. Некролог. «Записки Соціально-Економічного Відділу ВУАН», Київ, 1926, т. IV.

62. **Крістер А. Є.** Академік О. М. Гуляев. Некролог. «Записки Соціально-Економічного Відділу ВУАН», Київ, т. II—III, 1925 р.
63. **Крупницький Б. Д.** Богдан Хмельницький і советська історіографія. «Український Збірник», ч. 3, Мюнхен, 1955.
64. „ Мазепа і советська історіографія. «Історичний Збірник», ч. 2, Мюнхен, 1955.
65. „ Мої спогади про В. Петрова. «Україна», Париж, 1953, ч. 9.
66. **Кузьменко А. А.** Академік В. М. Любименко. «Вісті АН УРСР», Київ, 1938, ч. 1.
67. **Курінний П. П.** Академік М. Т. Біляшевський. «Шлях Перемоги», Мюнхен, 1954, ч. 13, 14, 15.
68. „ Д. М. Щербаківський. «Шлях Перемоги», Мюнхен, 1954, ч. 11, 12.
69. „ В. Г. Ляскоронський. «Шлях Перемоги», Мюнхен, 1954, ч. 21, 22, 24.
70. „ К. М. Мельник-Антонович. «Шлях Перемоги», Мюнхен, 1954, ч. 25.
71. „ Н. Д. Полонська-Василенко. «Український Селянин», Мюнхен, 1954, ч. 3.
72. „ Нарис з історії української археології. «Університетські Виклади», Авгсбург, 1947.
73. **Ландау Б.** Учення Б. Кістяковського про державу. «Записки Соціально-Економічного Відділу ВУАН», Київ, 1924, т. I.
74. **Маслов С. І.** Некролог. «Нові Дні», Торонто, 1957, ч. 86.
75. **Мельников-Разведенков Мик. Федот.** Академік. Некролог. (Без підпису). «Вісті АН УРСР», Київ, 1938, ч. I.
76. **Ю б и л е й н ы й Мельникова-Разведенкова,** збірник в честь професора по поводу 25-летия его научно-исслед. деятельности. Харьков, 1916.
77. **Миллер М. А.** Археология в СССР. Мюнхен, 1954.
78. **Миналов Ю.** О подготовке и условиях работы преподавателей советской школы. Мюнхен, 1955.
79. **Міяковський В. В.** Неоклясики. «Наші Дні», Львів, 1943, ч. XI.
80. **Модилевський Я. С.** С. Г. Навашин, клясик цитології і ембріології. «Вісник Академії Наук УРСР», Київ, 1947, ч. 13.
81. **Наріжний С.** М. П. Василенко і його наукова діяльність. Львів, 1936.
82. **Оглоблин О. П.** Пам'яті А. С. Синявського. «Українська Літературна Газета», Мюнхен, 1957, ч. 4.
83. „ Про деякі загублені праці й видання Всеукраїнської Академії Наук у Києві. «Науковий Збірник» ч. II, УВАН у США, Нью-Йорк, 1953.
84. „ 70-ліття життя й 45-тиліття наукової діяльності проф. Н. Д. Василенко-Полонської. «Українські Вісті», 1954, ч. 18.

85. **Оглоблин О. П.** Українські гуманітарні науки під софетами в 1920—1930 роках. «Альманах». Календар «Гомону України» на 1956 рік. Торонто, 1956.
86. **Одарченко П.** Поетична майстерність Тараса Шевченка. «Шевченко», «Річник Української Вільної Академії Наук у США» (УВАН), ч. 3, Нью-Йорк, 1954.
87. **О. Л.** Дослідник Самовидця. (Пам'яті М. Н. Петровського), «Україна», Париж, 1952, ч. 7.
88. **П. М.** Бунт в Ярославському ізоляторі. «Спілка Визволення України», Мюнхен, 1953, Збірник I.
89. **Павловський В.** Знищена й забута могила (Д. Щербаківський), «Нові Дні», Торонто, 1956, ч. 77.
90. **Павлушкова Н.** Мое слово про процес СВУ та СУМ. «Нові Дні», Торонто, Канада, 1954, чч. 49—51.
91. **Пазуняк Н.** Многогранне життя. У роковини СВУ (Л. Старицька-Черняхівська). «Наше Життя», Філадельфія, 1955, ч. 3.
92. **Парамонов С. Я.** Агатангел Кримський. «Наша Культура», Вінніпег, 1952, ч. 1.
93. „ 35-ліття Української Академії Наук. «Віра й Культура», Вінніпег, 1953, ч. 1.
94. **Пастернак Я. І.** Наукове Товариство ім. Шевченка в час Світової війни. «Сьогочасне й Минуле», вип. 1, 1948, Мюнхен.
95. „ 65-ліття Я. Пастернака. «Нові Дні», Торонто, 1957, ч. 86.
96. **Збірник,** присвячений 40-літтю наукової праці
Паоона Є. О. Київ, 1937.
97. **Петров В. П.** Доктрина Ч-К. «Українська Літературна Газета», Мюнхен, 1956, ч. 8.
98. „ Українська інтелігенція — жертва большевицького терору. «Українська Літературна Газета», Мюнхен, 1956, ч. 3.
- 98^a **Пизюр Євг.** Б. О. Кістяковський. «Українська Літературна Газета», чч. 3, 4, 1958, Мюнхен.
99. **Пігідо Ф. П.** Михайло Грушевський та його «Історичні Установи», «Українські Вісті», Новий Ульм, 1956.
100. „ Україна під большевицькою окупацією. Мюнхен, 1956.
101. **Підгайний С. О.** Недостріляні ч. I і II, Новий Ульм, 1948.
102. „ Українська інтелігенція на Соловках. Новий Ульм, 1949.
103. „ Український національний комунізм. «Український Збірник», Мюнхен, 1957, ч. 10.
104. **Підкова С.** До історії СВУ. «Спілка Визволення України», Мюнхен, 1953, Збірник I.
105. **Пісаржевський** Некролог, підписаний колективом Інституту Фізичної
Л. В., академік. Землі ім. Пісаржевського. «Вісті АН УРСР», 1933.
106. **Плющ В. Л.** Коротка історія охорони здоров'я в Україні. «Український Збірник» ч. 9, Мюнхен, 1957.
107. „ Медична освіта та медична наука в Україні, «Український Збірник» ч. 7, Мюнхен, 1956.

108. **Плющ В. Л.** Спілка Визволення України, її мета та ідеї. «Спілка Визволення України», Мюнхен, 1953, Збірник 1.
109. „ Спілка Визволення України. «Український Збірник», кн. 5, Мюнхен, 1956.
110. „ Сучасний стан медичної допомоги населенню в УССР та оцінка цього стану за джерелами советської медичної преси. «Український Збірник», кн. 4, Мюнхен, 1955.
111. **Полонська-Василенко Н.** Академік Микола Василенко. «Віра й Культура», Вінніпег, 1956, ч. 2—3.
112. „ Видання Всеукраїнської Академії Наук у Києві, знищені большевицькою владою. «Українські Бібліологічні Вісті», УВАН, Авґсбург, 1948.
113. „ Гетьман Павло Скоропадський. «Наша Держава», Торонто, 1954, ч. 8.
114. „ Микола Прокопович Василенко. «Голос Державника», Мюнхен, 1947, ч. 6.
115. „ Невиданий вірш А. Кримського. «Україна», Париж, 1951, ч. 5.
116. „ Пам'яті М. С. та К. М. Грушевських. «Наше Життя», Філядельфія, 1956, ч. 3.
117. „ Пам'яті вченої (В. Є. Козловської). «Наше Життя», Філядельфія, 1957, ч. 2.
118. „ Професор О. П. Оглоблин. «Вісник ООЧСУ». Нью-Йорк, 1955, ч. 5.
119. „ Процес «Центра дій» 1924. УВАН, Мюнхен, 1956.
120. „ Остання п'єса Л. М. Старицької-Черняхівської. «Україна», Париж, 1952, ч. 8.
121. **Полонська-Василенко Н. (Д. Н.)** Агатангел Юхимович Кримський. «Україна», Париж, 1949, ч. 2.
122. „ З моїх спогадів про М. Грушевського. «Україна», Париж, 1953, ч. 9.
123. „ М. П. Василенко і Українська Академія Наук. «Україна», Париж, 1951, ч. 5.
124. **Полонська-Василенко Н. (Данилевська Н.)** Згублений рід. «Визначні жінки України». Новий Ульм. 1950.
125. **Птуха М. В.** Академік Роман Михайлович Орженцький. Некролог. «Записки Соціально-Економічного Відділу», ВУАН, Київ, 1925.
126. **Пушкарський Н. Ю.** Як горів Київ. «Український Збірник», кн. 5, Мюнхен, 1956.
127. **Розгін Євгенія** Пам'яті великої лікарки (Єлисавета Гіммельрейх). «Наше Життя», 1949, ч. XI.
128. **Розгін І. Ф.** Академік О. Богомолець. «Нові Дні». Торонто, 1954, ч. 48.
129. „ Академік Д. Заболотний. «Нові Дні». Торонто, 1955, ч. 70.
130. „ Валентина Радзимовська. «Нові Дні». Торонто, 1954, ч. 50.
131. „ Олександр Яната. «Нові Дні». Торонто, 1954, ч. 49.
132. „ Павло Тутковський. «Нові Дні», Торонто, 1957, ч. 88.

133. Рудницький Я. Василь Сімович. «Сьогочасне й Минуле». Мюнхен, 1948, ч. 1.
134. Р. Л. Врятувався, бо жив у Москві. «Український Самостійник», (Збірник), Мюнхен, 1957, ч. 1.
Із споминів про Б. О. Кістяковського. «Записки Соціально-Економічного Відділу», 1924, т. I.
135. С. А.
136. „ К 50-літтю Киевского Исторического Общества Нестора-Летописца. «Славія», 1927—1928.
137. Савченко Ф. Я. Комісія Історії Західньої України. «Україна», Київ, 1930, ч. 5—6.
138. Сагарда М. Часописи Поділля. Збірник з нагоди 150-ліття першої газети в Україні. Склали: М. Білинський, Н. Співа-чеська та І. Кравецький, за ред. В. Отамановського. «Кабінет вивчення Поділля», вип. 20, 1927—28. Він-ниця.
139. Саковіч А. Да гісторыі Беларускага Дзяржаўнага Унівэрсытэту. «Запісы Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва». Нью-Йорк, 1954, ч. 1/5.
140. Світальський М. Г. Біографія. «Вісті АН УРСР», Київ, 1935, ч. 6—7.
141. Селегень Г. Демографічна наука в Україні. «Визвольний Шлях», Лондон, 1954, ч. 1.
142. „ Статистика людности східньо-українських земель у 1926—1939 рр. «Визвольний Шлях», Лондон, 1954, кн. 4.
143. Сильвестр, Архiepіскоп. До спогадів про академіка А. Ю. Кримського. «Віра й Культура», Вінніпег, 1954, ч. 7.
144. Синельников Р. Д. Академік В. П. Воробйов. Некролог. «Вісті АН УРСР», Київ, 1938, ч. 1.
146. Січинський Є. А. С. Академік П. А. Тутковський яко географ України. (З приводу 70-ліття). «Україна», Київ, 1929, кн. 7—8.
146. Сінявський Є. Наукова робота в Кам'янці на Поділлі. Київ, «Україна», 1926, ч. 1.
147. Скоропадський Павло, Гетьман. Українська культурна праця на Гетьманщині 1918 року. «Державницька Думка», Філядельфія, 1951, ч. 4. (Передруковано з «Нашої Культури», 1936, кн. 4).
148. Снитка. Пам'яті професора Д. Белінга (1949). «Українські Вісті», Новий Ульм, 1949.
149. Соловей Д. Ф. Національна політика партії й уряду ССРСР в Україні у світлі деяких найновіших фактів. «Український Збірник», кн. 6, Мюнхен, 1956.
150. Срезневський Б. І. Некролог. «Вісті УАН», Київ, 1934, ч. 1.
151. Невиданий лист Старицької-Черняхівської Л. «Україна», Париж, 1949, ч. 1.
152. Степанов І. С. З наукової праці в Катеринославщині. «Україна», Київ, 1926, ч. 1.

153. **Татусь М. В.** Доля академіка С. О. Єфремова. «Спілка Визволення України», Мюнхен, 1953, Збірник 1.
154. **Федченко Б. А.** Памяти В. И. Липского. «Советская ботаника», 1937.
155. **Ферсман Є.** Жизненный путь В. Вернадского. «Записки Всероссийского Общества», 2 сер. 1946, номер 75.
156. **Фомін О. В.** Некролог. «Вісті АН УРСР», Київ, 1936, ч. 1—2.
157. **Х. К.** Записки Одеського Наукового Товариства при ВУАН. Секція Історично-Філологічна. «Україна», Київ, 1930, ч. 5—6.
158. **Харлампович К. В.** Записки Одеського Наукового Товариства при ВУАН. «Україна», Київ, 1925, ч. 1—2.
159. **Чижевський Д. І.** Академік В. І. Вернадський. «Наше Життя», Авґсбург, 1947, ч. 8.
160. **Шарлемань В. М.** Академік Мик. Т. Кащенко. Некролог. «Вісті АН УРСР», 1935.
161. **Шерех Юрій В.** Микола Грунський. «Україна», Париж, 1951, ч. 6.
162. „ Українські мовознавці. Всеволод Ганцов. «Україна», Париж, 1952, ч. 8.
163. „ В. Петров, як я його бачив. «Україна», Париж, 1951, ч. 6.
164. **Яковлев Б. А.** Концентрационные лагеря СССР. Мюнхен, 1955.
165. **Юценко О. І., академік.** Некролог. «Вісті АН УРСР»; Київ, 1936, ч. 9.

Prof. N. Polonska-Vasilenko

DIE UKRAINISCHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN (Historische Skizze)

TEIL II (1931—1941)

Der zweite Teil der Schrift „Die Ukrainische Akademie der Wissenschaften“ umfaßt deren Geschichte von 1931 bis 1941. Unter Berücksichtigung dessen, daß der erste Teil der Abhandlung 1955 im Druck erschienen war und keineswegs alle Leser ihn kennengelernt haben, halten wir es für notwendig, seinen Inhalt zu wiederholen.

Bereits in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts war es der lebhafteste Wunsch der ukrainischen Öffentlichkeit, eine nationale Akademie der Wissenschaften zu gründen. Doch konnte dieser Gedanke erst 1918, zur Zeit des Hetmans P. Skoropadskyj, verwirklicht werden: am 14. November dieses Jahres wurde das Gesetz über die Gründung der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften in Kiew veröffentlicht. Laut diesem Gesetz und den Satzungen von 1918 sollte die Akademie die höchste wissenschaftliche Instanz der Ukraine bilden. Die Mittel für den Unterhalt der Akademie wurden nach dem Sturz des Hetmanats von der Regierung der Ukrainischen Volksrepublik bestritten. Politische Gründe jedoch hemmten eine rasche Entwicklung der Akademie: ab 1919 befand sich nämlich die Ukraine im Kriegszustand mit der RSFSR und war von der bolschewistischen Armee besetzt. Die Zustände wurden unhaltbar. Drei Jahre lang litt die Akademie bitterste Not: die Gehälter wurden nicht bezahlt, die Räume blieben ungeheizt, die laufenden Ausgaben wurden nicht bestritten, die Arbeiten blieben ungedruckt. Ungeachtet dieses Notzustandes und kraft des nationalen Enthusiasmus der an der Akademie wirkenden Wissenschaftler fuhr die Akademie zu wachsen fort. Als es 1924 möglich wurde, Druckschriften zu veröffentlichen, stellte es sich heraus, daß nach Verlauf der ersten fünf Lebensjahre der Akademie zahlreiche Schriften in sämtlichen Akademieabteilungen druckreif bereitlagen, daß die Akademie in der Ukraine großes Ansehen genoß, daß ihre Mitarbeiter, korrespondierende Mitglieder ihrer Kommissionen und ihre Anhänger bereits über die ganze Ukraine verstreut waren. Sie war nicht nur zu einem wissenschaftlichen, sondern auch zu einem nationalen Organisationszentrum der Ukraine geworden.

Die materielle Lage der Akademie begann sich ab 1923 zu bessern. Die Sowjetregierung stellte ihr eine eigene Druckerei zur Verfügung, bewilligte Mittel für die laufenden Ausgaben, überließ ihr einige Gebäude und erhöhte die Gehälter der Akademiemitglieder und Mitarbeiter. Von allergrößter Wichtigkeit war die Rückkehr des Professors M. S. Hruševskyj nach Kiew und seine Wahl zum Akademiemitglied. In kürzester Zeit eroberte er sich durch seine Energie eine Ausnahmestellung. Er sorgte für die Gründung vieler Akademiefilialen in der gesamten Ukraine, zog Gelehrte der Westukraine zu den Akademiearbeiten heran und förderte energisch das Erscheinen von Monographien, Artikeln und Material.

Gleichzeitig mit dem Versuch, den Lebensstandard der Akademie der Wissenschaften zu heben, trachteten die Bolschewisten jedoch aus Leibeskräften danach, sie zu ihrem willigen Werkzeug zu machen: zu diesem Zweck setzten sie eine bedeutende Anzahl Kommunisten als Akademiemitglieder ein. Damit lähmten sie die freie Forschungstätigkeit der Akademiemitglieder. Sie besetzten alle Schlüsselpositionen, unterordneten die wissenschaftliche Arbeit der marxistisch-leninistischen Ideologie, bekämpften jeden wissenschaftlichen Idealismus und machten die Akademie der Wissenschaften zu einem Instrument sowjetischer Kolonialpolitik in der Ukraine. Bereits durch den Prozeß des SWU (des Bundes zur Befreiung der Ukraine) im Jahre 1930 wurden der Akademie zwei Akademiemitglieder und Hunderte von wissenschaftlichen Mitarbeitern entrissen und in entfernte Konzentrationslager deportiert. Dem Prozeß folgten „Säuberungen“ unter den Mitarbeitern, von denen wiederum Hunderte betroffen wurden.

Die Jahre 1930—33 gelten für die Akademie als Umbruchjahre. Die Kommunistische Partei führte nun gegen wissenschaftliche Autoritäten und parteilose Gelehrte offenen Krieg. Bei öffentlichen „Disputen“ wurden die ukrainischen wissenschaftlichen Kapazitäten — A. Krimskyj, S. O. Jefremov, D. I. Bahalij, M. S. Hruševskyj, K. G. Voblyj, V. P. Vassilenko, L. P. Jasnopolskyj u. a. in den Augen der Studenten und der breiten Masse als „Konterrevolutionäre“ und „Volksfeinde“ diskreditiert. Bei den Tagungen der Akademie-Kommissionen wurden Akademiemitglieder, die Leiter dieser Kommissionen, politisch verunglimpft. Es fand eine neue Reihe Verhaftungen von Akademiemitgliedern und wissenschaftlichen Mitarbeitern statt. Sogar Kommunisten, die gestern noch Herren der Akademie waren, gerieten in Konzentrationslager (M. Javorskyj, V. Jurinetz, O. Kamišan u. a.). Die Ukrainische Akademie der Wissenschaften wurde vom Terror erfaßt, gemeinsam mit den von der Regierung gewaltsam eingesetzten Akademiemitgliedern fielen auch diejenigen Menschen der Vernichtung anheim, die mit ersteren in geschäftlichem Kontakt standen. 1933—34 fand eine Massenvertreibung von Mitarbeitern der historisch-philologischen und sozial-ökonomischen Abteilung statt, ganze Kommissionen, sogar ganze Abteilungen, wie z. B. die Abteilung für Sozialwissenschaften und Ukrainekunde wurden aufgelöst. Gemeinsam mit den wissenschaftlichen Mitarbeitern und Institutionen wurden wissenschaftliche Werte — Manuskripte, Porträts, Bibliotheken — vernichtet. In der Verlagsabteilung vernichtete man druckreife Manuskripte, fertigliegende Aufgaben und Bücher, die sich auf Lager befanden. Reichhaltige, von der Kommission aufgelöste Büchereien wurden über das „Internationale Buch“ verkauft oder der Nationalen Bibliothek zur Verfügung gestellt, die von nun an als Bibliothek der Akademie der Wissenschaften zu gelten hatte. Viele Bücher darin waren doppelt und dreifach enthalten, und die „überflüssigen“ Exemplare wurden, obwohl sie zu bibliophilen Seltenheiten gehörten, vernichtet. Wenn ein Sammelband oder eine Zeitschrift auch nur einen einzigen Artikel oder eine Besprechung der Publikation eines verdächtigen Verfassers enthielt, wurden diese vernichtet.

1934 wurde die Akademie der Wissenschaften neu organisiert. Die ursprüngliche Struktur der Akademie sah folgendermaßen aus: die wissenschaftliche Arbeit wurde in Kommissionen geleistet, an deren Spitze Akademiemitglieder standen; letztere wurden in Abteilungen zusammengefaßt, deren es 1933 drei gab. Die oberste Leitung befand sich in den Händen der Generalversammlung der Akademiemitglieder. 1934 wurde die Abteilung für Sozialwissenschaften aufgelöst. Es verblieben zwei: die Abteilung für Mathematik und Naturwissenschaften sowie die für Technik. An Stelle der Kommissionen wurden 21 Institute gegründet, die nominell dem Akademie-Präsidium unterstanden. De facto aber ging die Leitung an die Kommunistische Partei über. Zwischen den Institutionen, zu den Abteilungen und dem Akademie-Präsidium bestand nur eine lose Verbindung. Die Zahl der Institute und deren Bezeichnungen änderten sich dauernd: die einen wurden aufgelöst, andere wieder neu gegründet.

Die Akademie der Wissenschaften mußte andauernd gefährliche Experimente, die sie an einer ruhigen wissenschaftlichen Arbeit hinderten, über sich ergehen lassen. Hauptsächlich waren es immer wieder Verhaftungen, von denen größere oder kleinere Personengruppen betroffen wurden, die störend wirkten. Besonders scharf wurde 1937, während der sog. „Ježovščina“, durchgegriffen. Sehr bezeichnend für das Sowjetsystem war die Einsetzung neuer „Kader“. Den Kommunisten wurde durch Neuwahlen und Verhaftungen von Akademiemitgliedern und korrespondierenden Mitgliedern in den Jahren 1934 und 1939 der Weg zur wissenschaftlichen Tätigkeit innerhalb der Akademie geebnet: unter die wissenschaftlichen Mitarbeiter wurden zahlreiche Mitglieder der Kommunistischen Jugend aufgenommen, von denen keine hochwertige wissenschaftliche Arbeit geleistet werden konnte. Man begann Aspiranten aufzunehmen. Obwohl man für deren Unterhalt sorgte, gab es bedeutend weniger Aspiranten als vakante Stellen, sodaß man sich gezwungen sah, die Anforderungen bei der Aufnahme herunterzuschrauben. Dies beweist, wie sehr sich die Einstellung der Akademie gegenüber geändert hatte: 1920 gehörte der größte Teil der Mitarbeiter nicht dem Personaletat an, während einiger Jahre arbeiteten etwa drei Viertel davon unentgeltlich. Nach den Terroraktionen der dreißiger Jahre lockte nicht einmal eine ständige Besoldung: die Akademie der Wissenschaften hatte ihre Bedeutung als nationales Wissenschaftszentrum völlig eingebüßt, sie galt nicht mehr als Stimulans, als Quelle wissenschaftlicher Begeisterung. Andererseits war die Mitarbeit an der Akademie mit mehr Gefahren verbunden als anderswo, ganz abgesehen davon, daß sie keinerlei materielle Vorteile bot.

Im Zusammenhang mit dem „amtlichen Kurswechsel“ des Kremls in bezug auf die Ukraine änderte sich auch das spezifische Gewicht der einzelnen Akademie-Abteilungen: bis zur Neuorganisation von 1930—1933 galten die historisch-philologische und die sozial-ökonomische Abteilung als führend. Besonderer Aktualität erfreuten sich Fragen der Geschichte, Literatur, Ethnographie, der Sprache, des Rechts und der Wirtschaft der Ukraine, und die ukrainische Öffentlichkeit wartete darauf, daß die Akademie darauf Antwort erteilen würde. In den dreißiger Jahren begann der Kampf gegen „ukrainischen Nationalismus“. Nachdem der Kreml die Konzeption des Vorranges des „älteren Bruders“ auf kulturellem Gebiet geschaffen hatte, schien ihm die Tätigkeit der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften auf dem Gebiete ukrainischer geistiger und materieller Kultur nicht nur überflüssig, sondern direkt gefährlich zu sein. Seit den dreißiger Jahren gehört der Primat den naturgeschichtlichen, mathematischen, physikalischen, technischen und medizinischen Instituten; Zahl und Umfang der Publikationen dieser Institute übertreffen diejenigen aller übrigen. Geschichts- und Literaturgeschichtsinstitute müssen sich darauf beschränken, Leitfäden und Lehrbücher für Mittlere und Hochschulen zu veröffentlichen. Gleichzeitig ist das Institut für Sprachwissenschaften bemüht, nicht die historischen Eigentümlichkeiten der ukrainischen Sprache zu studieren, sondern nach Mitteln zu suchen, um die ukrainische Sprache der russischen anzugleichen. Das Folklore-Institut aber studiert „Volkslieder“ über Stalin.

Die gesamte Geschichte der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften in den dreißiger Jahren ist ein einziger Kampf um die Selbsterhaltung, die Erhaltung ukrainischer Kultur. Die Kämpfer lösen einander ab: die einen beschließen ihr schweres Dasein in sibirischen Konzentrationslagern, sie werden durch andere ersetzt, die ebenfalls in den Konzentrationslagern umkommen. Aber die Arbeit geht weiter.

Es ist geradezu erstaunlich, was die Akademie, ungeachtet des andauernden Terrors, der Verhaftungen, Deportationen, ungeachtet des physischen und moralischen Druckes, der auf ihre Mitglieder ausgeübt wurde, alles geleistet hat.

Die dem Buche beigefügten Listen der hingemordeten Gelehrten sollen die Namen derjenigen ins Gedächtnis zurückrufen, deren Leistungen von den Bolschewiken auf dem Gebiete ihrer Nationalitätenpolitik in der UdSSR unrechtmäßig auf ihr eigenes Konto gebucht wurden.

З М І С Т

	Стор.
ВІД РЕДАКЦІЇ	5
ПЕРЕДМОВА АВТОРА ДО ЧАСТИНИ I.	6
ПЕРЕДМОВА АВТОРА ДО ЧАСТИНИ II.	7
I. УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК У 1930—1933 РОКАХ	
1. Чистка ВУАН	9
2. Ідеологічна перебудова ВУАН 1931 року	11
3. Дискредитація вчених	15
4. Катастрофа 1933 року	21
II. УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК У 1934—1941 РОКАХ	
1. Академія Наук 1934 року	30
а) Смерть і похорони академіка М. С. Грушевського	41
б) Реорганізація Академії Наук УРСР 1935 року	45
2. Академія Наук за часів «ежовщини»	49
3. Академія Наук у роках 1938—1939	52
4. Академія Наук за часів «воз'єднання» України 1939—1941 роки	56
III. РЕПРЕСІЇ В АКАДЕМІЇ НАУК	65
IV. МАТЕРІАЛЬНИЙ ТА ПОБУТОВИЙ СТАН АКАДЕМІЇ НАУК	
1. Матеріальний стан установ Академії Наук	82
2. Матеріальні умови життя науковців Академії Наук	84
V. НАУКОВА ПРАЦЯ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР	
1. Кадри	90
2. Наукова праця Академії Наук в оцінці керівних діячів	95
3. Наукова праця Академії Наук	102
I. Відділ Математично-хемічних Наук	104
II. Відділ Біологічних Наук	105
III. Відділ Технічних Наук	108
IV. Відділ Суспільних Наук	110
Друкована продукція інститутів	119
Бібліотека Академії Наук (ВБУ)	121
VI. ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	124
ДОДАТКИ	127
Додаток ч. 1 — Статут Академії Наук УРСР 21. II. 1936 р.	129
Додаток ч. 2 — До лав ударників соціалістичної науки (ударницьке зобов'язання академіків АН УРСР 1931 р.)	135

	Стор.
Додаток ч. 3 — Даємо місячну передплату... (Примусова позика 1931 року)	137
Додаток ч. 4 — Перелік періодичних видань і збірників праць інститутів Академії Наук УРСР на 1937 р.	138
Додаток ч. 5 — Видання Іст. Філ. Відділу ВУАН з 1919 по 1930 роки	140
Додаток ч. 6 — Видання Соціально-Економічного Відділу ВУАН з 1923 по 1930 р.	148
Додаток ч. 7 — Список дійсних членів Всеукраїнської Академії Наук на 1. 1. 1940 р.	151
Додаток ч. 8 — Список співробітників Української Академії Наук за фахами від заснування Академії до 1940 р.	162
Додаток ч. 9 — Список видань Академії Наук, знищених у 1930-х рр.	195
ЛІТЕРАТУРА	200
РЕЗЮМЕ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	209

INHALTSVERZEICHNIS

	Seite
VON DER SCHRIFTLEITUNG	5
VORWORT DES VERFASSERS ZUM ERSTEN TEIL	6
VORWORT DES VERFASSERS ZUM ZWEITEN TEIL	7
I. DIE UKRAINISCHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN	
1930—1933	
1. Säuberung der Ukrainische Akademie der Wissenschaften	9
2. Die ideologische Reorganisation der Akademie im Jahre 1931	11
3. Verunglimpfung der Gelehrten	15
4. Die Katastrophe von 1933	21
II. DIE UKRAINISCHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN	
1934—1933	
1. Die Akademie der Wissenschaften im Jahre 1934	30
a. Tod und Beisetzung des Akademiemitgliedes M. S. Hruševskij	41
b. Die Reorganisation der Akademie der Wissenschaften der USSR im Jahre 1935	45
2. Die Akademie der Wissenschaften während der „Ješov“-Periode	49
3. Die Akademie der Wissenschaften 1938—1939	52
4. Die Akademie der Wissenschaften während der „Wiedervereinigungs“-Periode 1939—1941	56
III. DIE REPRESSALIEN GEGEN DIE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN	
	65
IV. DIE MATERIELLE LAGE UND DER LEBENSSTANDART DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN UND IHRER MITGLIEDER	
1. Der Materielle Lage der Akademie-Institutionen	82
2. Der Lebensstandart des Gelehrtenpersonals der Akademie	84
V. DIE WISSENSCHAFTLICHE TÄTIGKEIT DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER USSR	
1. Das Personal	90
2. Die wissenschaftliche Tätigkeit der Akademie, wie von führenden Persönlichkeiten gewürdigt wurde	90
3. Die wissenschaftliche Tätigkeit der Akademie der Wissenschaften	102
I. Abteilung für Mathematik und Chemie	104
II. Abteilung für Biologie	105
III. Abteilung für technische Wissenschaften	108
IV. Abteilung für Gesellschaftskunde	110
Die im Druck erschienene Produktion der Institute	119
Die Akademie-Bibliothek	121

	Seite
VI. ALLGEMEINE SCHLUSSFOLGERUNGEN	124
BEILAGEN	127
Beilage 1. — Satzungen der Akademie der Wissenschaften der USSR aus dem Jahre 1936	129
Beilage 2. — An die Masse der Stoßarbeiter der sozialistischen Wissen- schaft (Die Stoßarbeiter-Pflichten der Mitglieder der Aka- demie der Wissenschaften der USSR, 1931)	135
Beilage 3. — Laßt uns allmonatlich die Staatsanleihe zeichnen (Die staatliche Zwangsanleihe von 1931)	137
Beilage 4. — Verzeichnis der Periodika und der Sammelwerke der Insti- tute der Akademie der Wissenschaften der USSR für das Jahr 1937	138
Beilage 5. — Die Publikationen der historisch-philologischen Abteilung der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften von 1919 bis 1930	140
Beilage 6. — Die Publikationen der Abteilung für Sozial- und Wirt- schaftskunde der Akademie von 1923 bis 1930	148
Beilage 7. — Namensliste der aktiven Mitglieder der Allukrainischen Akademie der Wissenschaften zum 1. 1. 1940	151
Beilage 8. — Namensliste der Mitarbeiter der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften je nach Fach von der Gründung der Akademie bis 1940	162
Beilage 9. — Liste der in den dreißiger Jahren vernichteten Veröffent- lichungen der Akademie der Wissenschaften	195
LITERATUR	200
ZUSAMMENFASSUNG IN DEUTSCHER SPRACHE	209

89in-27

2 214
17-524

✓